

МАТИЦА СРПСКА
Темишварски одбор

The Timișoara Committee of the Matica Srpska

MATICA SRPSKA
Comitetul Timișoara

Фотографија на корицама
Српска саборна црква и Владичански двор у Темишвару

YU ISSN 0354-6721

ТЕМИШВАРСКИ ЗБОРНИК
THE TIMIȘOARA REVIEW
CULEGERE DE STUDII – TIMIȘOARA

14

Главни и одговорни уредник / Editor in-Chief /
Redactor șef și responsabil
Стеван Бујарски

Уредништво / Editorial Board / Redacția
*Академик Иван Алексејевич Чароџа (Белорусија), њроф. др Ђорђе Ђурић,
др Бранка Кулић, др Весна Марјановић, њроф. др Душан Ј. Појов,
њроф. др Миља Раган*

Главни уредници
*др Божидар Ковачек (1991–2000), др Миодраг Јовановић (2000–2005),
њроф. др Душан Појов (2005–2012), Стеван Бујарски (2012–)*

НОВИ САД
2022

Штампање овог Зборника омогућило је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

САДРЖАЈ
CUPRINS
CONTENTS

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ
ARTICOLE ŞI STUDII
ARTICLES AND TREATISES

Љиљана И. Пузовић, <i>Никола (Димитријевић) као епархијски егзарх (1714–1726) и вршачки епископ (1726–1728)</i> [Nikola (Dimitrijević) ca egzarch eparhial (1714–1726) şi episcop al Vârşeţului (1726–1728) – Nikola (Dimitrijević) as Diocesan Exarch (1714–1726) and Orthodox Bishop of Vrşac (1726–1728)]	7
Марија Милинковић, <i>Краљ Румуније Карол I и балканске државе на почетку XX века</i> [Regele Carol I al României şi statele balcanice la începutul secolului al XX-lea – King Charles I of Romania and the Balkan States at the Beginning of the 20 th Century]	31
Миодраг Турушкин, <i>Букурешћански мир 1913. Значајан крајкоптрајан успех српске и румунске дипломатије</i> [Tratatul de la Bucureşti din 1913 – un succes semnificativ de scurtă durată al diplomaţiei sârbe şi române – The Treaty of Bucharest from 1913 – A Significant Short-Term Success of the Serbian and Romanian Diplomacy]	53
Зоран Марков, Горан Николић Неузински, <i>Српске парохијске цркве у Румунији на старим разгледницама</i> [Bisericile parohiale sârbeşti din România pe vederi de epocă – Serbian Parish Churches in Romania on Old Postcards]	65
Душан Ј. Попов, <i>Срби из Румуније – доктори наука (II)</i> [Sârbi din România – Doctori în ştiinţe (II) – The Serbs in Romania – Doctors of Philosophy (II)]	105

ПРИЛОЗИ И ГРАЂА
NOTE ŞI DOCUMENTE
CONTRIBUTION AND MATERIALS

Жарко Војновић, <i>Материјално завешћање епископа Викентија (Јовановића Видака) Тимишварској епархији при одласку на катедру карловачких митрополија</i> [Moştenirea materială lăsată de episcopul Vikentije (Jovanović Vidak) Episcopiei Timişoarei cu ocazia accederii acestuia la catedra mitropoliţilor din Karlovci – The Material Bequest of Bishop Vikentije (Jovanović Vidak) to the Diocese Of Timişoara, on the occasion of his Accession as Metropolitan Of Karlovci]	129
--	-----

Божидар Панић, <i>О арадским гробљима у XVIII веку према најстаријој књизи умрлих Свештојованске цркве</i> [Despre cimitirele Bisericii Sfântului Ioan Botezătorul din Arad din secolul al XVIII-lea – On the Cemeteries of the Church of Saint John the Baptist in Arad in the 18 th century]	143
Душан Ј. Попов, Дејан Попов, <i>Географски, демографски и хронолошки преглед Нађвале</i> [Retrospectiva geografică, demografică și cronologică a localității Satu Mare (Arad) – A Geographical, Demographical and Chronological Overview of Satu Mare (Arad)]	183
Дејан Попов, <i>Снимци црквеног појања у Архиву Православне српске епархије тимешварске</i> [Înregistrări de muzică bisericească din Arhiva Episcopiei Ortodoxe Sârbe a Timișoarei – Church Chanting Recordings from the Archive of the Serbian Orthodox Diocese of Timișoara]	203

СВЕДОЧАНСТВА
MĂRTURII
TESTIMONIES

Стеван Бугарски, <i>Српски Славјански</i> [Slavjanski al sârbilor – The Serbian Slaviansky]	225
---	-----

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ
CRITICĂ ȘI RECENZII
CRITIQUES AND REVIEWS

Стеван Бугарски, <i>Дневник др Георгија Лейића 1872–1935, епископа тимешварског (1903–1931) банајског (1931–1935) и администратора Карловачке митрополије</i> , издање Манастира Гргетег 2019, 413 стр.	229
Дејан Јакшић, <i>Олића Трбојевић, Торонџалска жујанија (1731–1849), Кајало одабраних садржаја докумената</i> , свеска 4 (1796–1800), Архив Војводине, Нови Сад 2020, електронско издање, електронски оптички диск (CD-ROM), 263 стр.	231
Драгољуб П. Бадрљица, <i>Мара Шовљаков: Гладу Босни и Херцеговини и смеђање 10.000 деце у Карловачку митрополију 1917–1920</i> , издавачи: Архив Републике Српске, Удружење архивских радника Републике Српске, Архив Војводине, Историјски архив Ужице, 2021, 400 стр.	233
Душан Ј. Попов, <i>Саца Јацин – Архијереји Тимешварске епархије</i> , Савез Срба у Румунији, 2020, 310 стр.	235
Сарадници у овом броју Зборника – Colaboratorii din prezentul număr al periodiceului – Collaborators in this issue of the Collection of Papers	237
Именски регистар – Indice de nume – Name Index	241
Географски регистар – Indice geografic – Geographic Index	248

Љиљана И. Пузовић*

НИКОЛА (ДИМИТРИЈЕВИЋ) КАО ЕПАРХИЈСКИ ЕГЗАРХ (1714–1726) И ВРШАЧКИ ЕПИСКОП (1726–1728)

САЖЕТАК: Никола (Димитријевић) био је један од најближих сарадника београдског митрополита Мојсија (Петровића). Као епархијски егзарх обављао је бројне послове на митрополитском двору у Београду и помагао митрополиту у обављању дужности епархијског архијереја. Био је посредник између митрополита и представника државних власти у решавању проблема од општег значаја за развој верског и црквеног живота православних хришћана у Хабзбуршкој монархији. На дужности вршачког епископа налазио се од 1726. до 1728. године, након чега је постављен за архијереја Темишварске епархије (1728–1744).

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Никола (Димитријевић), Мојсије (Петровић), Београдска митрополија, Вршачка епархија, Темишварска епархија, егзарх, XVIII век.

На делатност Николе (Димитријевића) успутно је указивано у неколико историографских радова, али његов живот још увек није довољно проучен. Изузев једног чланка и две кратке биографије, које је написао шумадијски епископ Сава (Вуковић), о њему није посебно писано.¹

Највећа заслуга за осветљавање његовог живота и рада припада истраживачима који су се бавили српском историјом прве половине XVIII века. На првом месту треба поменути Димитрија Руварца, који је објављивао грађу из XVIII века, дајући своје коментаре у низу монографија и чланака. У његовим радовима који се односе на управу митрополита Вићентија (Јовановића) разматрани су његови односи са Николом (Димитријевићем).² Као уредник *Српској Сиона* и *Архива за историју Српске православне карловачке митрополије*, Д. Руварац објавио је грађу која се односи на период администраторства и коадјуторства Николе (Димитријевића). Поред тога, у *Сјоменику Српске краљевске академије*, *Летопису Матице српске* и *Гласнику*

* Народна библиотека Србије, Београд; puzovic.ljiljana@gmail.com

¹ С. Вуковић, *Српски јерарси: од деветиої до двадесетїої века*, Београд–Подгорица–Крагујевац 1996, 373–374; Исти, „Николај Димитријевић епископ темишварски (1728–1744)”, *Темишварски зборник* 3 (2001) 113–124; *Српски биографски речник* 3, Нови Сад 2007, 253 (С. Вуковић).

² Д. Руварац, „Живот и радња Вићентија Јовановића, архиепископа и митрополита београдско-карловачког”, *Српски Сион* 3 (1893), 731–732, 746; Исти, *Историјско-критична црѣа о Вићентију Јовановићу*, Земун 1886.

Српске православне патријаршије изложио је низ чланака битних за сагледавање појава и стања у Београдској и Карловачкој митрополији, у целини, као и појединачно, у епархијама.³

Значајне изворе, међу којима је и *Дневник* Николе (Димитријевића) из 1727. године, објавио је Радослав М. Грујић. Његов посебан допринос је у томе што је објавио грађу која омогућава сагледавање улоге Николе (Димитријевића) у пословима и односима српских архијереја, према православном румунском становништву, нарочито на подручју Мале Влашке (Олтеније). Поред тога, грађа коју је објављивао приказује прилике у Београдској, а потом Београдско-карловачкој митрополији и Темишварској епархији, током двадесетих и тридесетих година XVIII века, као и дешавања током Аустријско-турског рата (1737–1739).⁴

Проучавању делатности Николе (Димитријевића) додатно је допринео истраживачки рад Душана Поповића, који је самостално или са сарадницима објавио значајан број историјских извора. Међу овим изворима налазе се и важна владичина писма која су настала у времену од 1730. до 1737. године. Поред тога, Душан Поповић заслужан је у великој мери за сагледавање временског контекста у којем је живео владика Никола.⁵

Објављивање записа и натписа из поменутог периода, допринело је познавању његовог живота и рада. Највећи број таквих извора сабран је у збиркама Љубомира Стојановића и Петра Момировића.⁶

У радовима Милутина Јакшића који се тичу управе митрополита Вићентија (Јовановића) и патријарха Арсенија IV, разматрани су њихови односи са Николом (Димитријевићем).⁷ Познавању прилика везаних за историју

³ Д. Руварац, „Мојсије Петровић, митрополит београдски 1713–1730”, *Споменик СКА* 34 (1898), 81–201; Исти, *Опис Темишварске епархије 1727. године*, Сремски Карловци 1923; Исти, „Темишварска епархија од њена постања до 1758. год”, *Архив за историју СПКМ* 3 (1913), 319–373; Исти, „Одношај митрополита Вићентија Јовановића спрам коадјутора Николе Димитријевића”, *Српски Сион* 14 (1904), 501–503, 525–528; Исти, „Кореспонденција патријарха Арсенија Јовановића (Шакабенте) из Беча од 7. фебруара до 5. маја 1741”, *Српски Сион* 17 (1907), 344; Исти, „Кореспонденција патријарха српског Арсенија Јовановића IV. (Шакабенте) од 29. септембра 1742. до 20. октобра 1743”, *Архив за историју СПКМ* 2 (1912), 380–382; Исти, *Српски митрополија карловачка око њоловине XVIII века*, Сремски Карловци 1902; Исти, „Митрополија београдска око 1735. године”, *Споменик СКА* 42 (1905), 101–204.

⁴ Р. Грујић, „Прилози за историју одношаја наших с Румунима у аустријској Влашкој”, *Српски Сион* 16 (1906), 67–70, 103, 131–133, 294–297, 323–325, 328–329, 367; Исти, *Прилози историји одношаја наших с Румунима у XVIII веку*, Сремски Карловци 1906; Исти, *Прилози историји срп. банашких манастира у друђој њоловини XVIII-иој века*, Сремски Карловци 1906; Исти, „Кoadјутор митрополита Вићентија Јовановића”, *Српски Сион* 17 (1907), 329–330; Исти, „Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације (1718–1739)”, *Споменик СКА* 52 (1914), 84–208; Исти, „Борбе с Турцима у Банату 1738 и 1739”, *Гласник ИДНС* 3 (1930), 106–107; Исти, „Из писам Николе Димитријевића, епископа темишварског, 1737, 1738 и 1739. године”, *Гласник ИДНС* 3 (1930), 468–471.

⁵ Д. Поповић, „Грађа за историју Београда од 1711–1739. год”, *Споменик СКА* 78 (1935), 13–283; Исти, *Срби у Банашу до краја осамнаесиој века: Историја насеља и становништва*, Београд 1955; Д. Поповић, М. Богдановић, *Грађа за историју Београда од 1717 до 1739*, I, Београд 1958; Д. Поповић, Ж. Сечански, *Грађа за историју насеља у Војводини од 1695 до 1796*, Нови Сад 1936.

⁶ Љ. Стојановић, *Сидари српски зајиси и најйисци*, I–VI, Београд 1983, 1986; П. Момировић, *Сидари српски зајиси и најйисци из Војводине*, I, Нови Сад 1993.

⁷ М. Јакшић, *О Арсенију IV Јовановићу Шакабенти*, Сремски Карловци 1899; Исти, *О Вићентију Јовановићу*, Нови Сад 1900.

српског народа у првој половини XVIII века и осветљавању његове улоге у савременим збивањима, значајно су допринели и радови Срете Пецињачког.⁸ Од страних истраживача, тадашњом црквеном историјом српског народа у хабзбуршким земљама бавио се Јохан Хајнрих Швикер.⁹

Последњих година појавило се и неколико радова ауторке овог чланка о Темишварској епархији у XVIII веку, у којима се обрађује и период управе Николе (Димитријевића).¹⁰ Треба поменути и радове Исидоре Радовић Точанац¹¹ и Гордане Гарић Петровић¹² о приликама у Карловачкој и Београдској митрополији у времену у којем је живео и радио владика Никола, као и рад Дејана Попова о владиној преписци.¹³

Међутим, потпуна слика о животу и раду Николе (Димитријевића) може се стећи тек проучавањем обимне архивске грађе. Највећи број докумената, необјављених и неистражених до сада, налази се у Архивима Српске академије наука и уметности у Београду и Сремским Карловцима. У првом случају реч је о *Историјској збирци бр. 13173*, у којој се налазе документи који је Радослав Грујић преписао са оригинала. У другом случају у питању су фондови „А” и „Б” Митрополитско-патријаршијског архива у Сремским Карловцима. Један део грађе налази се у Музеју Српске православне цркве у Београду, у *Остацима Радослава Грујића* и у архивској збирци *Фонда републичке Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”* у Београду.

За целовито сагледавање живота и дела владике Николе нарочито је важна његова преписка, која садржи преко деведесет писама, размењиваних са архијерејима, истакнутим српским кнезовима и официрима, али и са бројним државним функционерима. Темелјним анализирањем архивске грађе, обја-

⁸ С. Пецињачки, *Панчевачки дисјтрикт од 1717 до 1776*, Нови Сад 1985; Исти, „Подаци о куги 1738. године у Бечкерек, Дески и Ђали”, *Зборник за историју МС* 11 (1975), 111–117; Исти, „Подаци о контрибуцији и становништву Баната у првој половини XVIII века”, *Зборник за историју МС* 5 (1972), 118–121; Исти, „Подаци о приходима и расходима Банатске администрације у првој половини XVIII века”, *Зборник за историју МС* 8 (1973), 77–92.

⁹ Ј. Х. Швикер, „Сједињење српских митрополија Београдске и Карловачке у 1731. год”, *Весник Српске Цркве* 5 (1894), 25–41, 130–147, 250–258, 349–365, 420–436, 524–540, 624–634, 739–752, 829–848, 960–969, 1041–1063.

¹⁰ Љ. И. Пузовић, „Границе, насеља и парохије Темишварске епархије (1716–1779): прилог проучавању историје православља у Банату”, *Зборник Мајнице српске за историју* 96 (2/2017), 35–52; Иста, „Парохијско свештенство Темишварске епархије средином XVIII века”, *Темишварски зборник* 9 (2017), 19–39; Иста, „Парохијски храмови у Темишварској епархији средином XVIII века”, *Темишварски зборник* 10 (2018), 29–41; Иста, „Етничка структура становништва у насељима Темишварске епархије средином XVIII века”, *Зборника Мајнице српске за историју* 101 (1/2020), 19–30; Иста, „Цртице из брачног живота народа у Темишварској епархији у XVIII веку”, *Темишварски зборник* 12 (2020), 85–93; Иста, „Темишварска епархија од Пожаревачког мира до Темишварског сабора (1718–1790)”, *Осам векова аутокефалне Српске Православне Цркве*, 1, Београд 2020, 225–242.

¹¹ И. Точанац, „Београдска и Карловачка митрополија. Процес уједињења (1722–1731)”, *Историјски часопис* 55 (2007), 201–217; Иста, *Српски народно-црквени сабори (1718–1735)*, Београд 2008; I. Тоџанас-Radović, „Belgrade – Seat of the Archbishopric and Metropolitanate (1718–1739)”, *Belgrade 1521–1867*, Belgrade 2018, 155–167; Иста, „Београд под хабзбуршком влашћу 1717–1739. године”, *Барокни Београд: Преображаји 1717–1739*, Београд 2019, 12–37.

¹² Г. Гарић Петровић, „Демографске прилике и мрежа парохија у Београдској епархији од 1718. до 1739. године”, *Историјски часопис* 59 (2010), 267–296; Иста, „Митрополитски намесници и придворни служитељи у Срвјској епархији (1718–1739)”, *Наша прошлост* 14 (2013), 87–101.

¹³ Д. Попов, „Из преписке епископа темишварског Николаја (Димитријевића)”, *Темишварски зборник* 9 (2017), 155–166.

вљених извора и релевантне литературе, могуће је поставити основу за разматрање питања која се односе на личност Николе (Димитријевића) и његову делатност у Темишварској епархији, али и у самом врху српске црквене управе на простору под влашћу Хабзбуршке монархије.

Порекло и породица

Једини податак о пореклу Николе (Димитријевића) сачуван је рукописној књизи бр. 113 из Збирке рукописних књига Библиотеке Српске православне патријаршије у Београду. Ту се каже да Никола (Димитријевић) „родом же бист из Херцеговине, а постригом Печанин”.¹⁴ Тачност ових података није могуће проверити, јер сачувана грађа то не дозвољава, али ако је судити на основу осталих навода, који су проверљиви, произлази да су ови подаци тачни.¹⁵ Поједини историчари који су писали о Николи (Димитријевићу) прихватили су их као поуздане.¹⁶

Више сазнања постоји о владициној породици. Од најближих сродника, позната су имена његове браће – Илије и Саве. Илија се помиње у писму написаном у Београду 13. маја 1732. године. Писмо је било упућено владици, а написао га је неки путник, који је након путовања по Европи и Русији, преко Сегедина, стигао у Београд, а затим наставио ка Светој земљи. Том приликом, владици је из Русије донео неколико наручених књига и оставио их у Београду код владициног „брата господара Илије”.¹⁷

Илија је имао сина Драгослава који се по оцу презивао Илић. Драгослав се помиње у „Попису особља и службеника из духовног и световног сталеза на служби у Патријаршији у Карловцима”. Попис је састављен 17. фебруара 1748. године након смрти патријарха Арсенија IV (Јовановића). Драгослав је забележен као шести по реду, од десет службеника из световног сталеза. Поред његовог имена стоји – да је тринаестогодишњи братанац покојног темишварског епископа Николе, и да се школовао код магистра Петра у Карловцима.¹⁸

Сава је био млађи од Николе, пошто га је владика, почетком 1738. године, издржавао на школовању у Шопроњу. Према њему је био веома пажљив говорећи му да док га он издржава, ни о чему не мисли, осим о свом шко-

¹⁴ ПБ 113, л. 19а; Садржај ове књиге објављен је у „Сказаніе”, *Гласник ДСС* 6 (1854), 25–87, а пасус који се односи на Николу (Димитријевића) је на стр. 74.

¹⁵ У остатку списка каже се да га је Мојсије (Петровић) у Карловцима поставио за вршачког епископа, 1726. године, и да је потврђен исте године. Затим је премештен на Темишварску епархију и на том положају инсталирали су га митрополит Мојсије и генерал Валис. Исти дан обављена је и инсталација вршачког владике Максима (Несторовића). Наводи се и да је владика Никола умро 27. јуна 1744. године у Темишвару, а погребен у манастиру Бездину.

¹⁶ С. Костић, *Срби у румунском Банату*, Темишвар 1940, 14, 31; С. Бугарски, *Српско правослање у Румунији*, Темишвар – Београд – Нови Сад 1995, 32; С. Вуковић, *Српски јерарси од деветиој до двадесетог века*, 373; Исти, „Николај Димитријевић”, 113–124.

¹⁷ АСАНУ, Историјска збирка 13173, 1834.

¹⁸ „Vetter des verstorben Bischof Nicolai von Temeswar. Von Defuncto als Erbsnehmern nach dem Bischof in seine Sorg genommen und ist in studys bey dem Magister Peter zu Carlowitz, bey Kost und Kleyd von Hofe i Sonsten Knab von 13. Jahren”; С. Гавриловић, „Списи из заоставштине патријарха Арсенија IV Јовановића-Шакабенте”, *Сјоменик САНУ* 139 (2004), 90.

ловању: „Ви ништа друго не мислите, нити се старајте о издржавању, него се трудите само за једно, и дан и ноћ труд на труд прилажите да циљ свој постигнете.”¹⁹

Следеће године, за време боравка у Пешти, владика је за Саву испросио девојку из Сентандреје и дао јој дар. Девојка се звала Ана, од мајке Сузанае и оца Теодора Емануела, из породице *de Nikola*. Сава није присуствовао просидби. Стога је предбрачни уговор, састављен 7. маја 1739. године, предвиђао да је девојка слободна да врати дар ако јој се младић не допадне приликом сусрета. У међувремену, уприличен је састанак двоје младих, на којем су се једно другом допали, па је уговор потврђен 25. маја исте године у Араду.²⁰

Недуго потом, Сава се ранио пушком у десну руку. Пошто је постојала могућност да повреда остави трајне последице, постигнути предбрачни договори били су доведени у питање. У намери да девојци пружи могућност избора, владика је од ње узео дар, пошто девојка не би смела да узме дар од другог, уколико је већ даривана. Предбрачни уговор остао је на снази до Савиног оздрављења, када је девојка требало да буде позвана да се поново изјасни о прихватању младожење. У случају прихватања, уговор би био важећи, док је у супротном планирано да буде поништен. Владика је овакав поступак објаснио тиме да не жели да стоји на путу девојчиној срећи, нити да је против њене воље удаје за момка који не би био потпуно здрав.²¹ Сачувана грађа не пружа више података о даљем Савином здравственом и брачном стању.

Захваљујући запису на *Минеју за јун*, који се налази у манастиру Лепавини, позната су имена двоје владичиних сродника, Григорија и Јоване. У запису се каже: „Ова књига, под називом Минеј за месец јун, из сопствених књига митрополитских, дарова се у манастир Кутину, храм светога великомученика Георгија. У Темишвару, лета Господњег 1741, месеца октобра седмог, од стране смиреног митрополита темишварског и липовског за помињање упокојених слугу Божјих Григорија и Јоване, Никола (Димитријевић).”²² Због оскудности података, не може се знати да ли је реч о родитељима или неким другим владичиним сродницима.

Образовање

Као један од најближих сарадника митрополита Мојсија, Никола (Димитријевић) би требало да је био образованији од већине парохијских свештеника свога времена. Остаје отворено питање где и код кога се образовао, али је извесно да се учио, као и остали клирици, код старијих свештеника, или у неком манастиру. Своје образовање морао је проширивати даље сâм, или уз митрополита, како би био у стању да решава сложене задатке који су постављани пред њега као митрополитовог егзарха. Стечено знање преносио је даље, подучавајући будуће свештенике на двору у Београду, и оспособља-

¹⁹ Р. Грујић, „Из писама Николе Димитријевића”, 469.

²⁰ АСАНУК, МП, „Б”, 1739/34.

²¹ Р. Грујић, „Из писама Николе Димитријевића”, 469.

²² Љ. Стојановић, *Сѣтари срѣпски записи и наѣписи*, V, 7799.

вајући их на тај начин за свештеничку службу.²³ О његовом учитељском раду говори пожаревачки свештеник Јосиф Савић, „родом Белградац” који каже да „се учио такође код владике Николаја, бившег егзарха митрополитског српски читати.” Слично каже и вишњички парох Живота Илијевић кога су родитељи дали да се учи у манастиру Војловици, кад је имао девет година, код јеромонаха Никанора, где је научио наусницу, псалтир и песме Мојсијеве, „а затим бих позван од ексарха Николаја у Београд да послужим и да се научим.”²⁴ Након избора за вршачког владика, наставио је да помаже митрополиту Мојсију око подизања школа и довођења учитеља из иностранства са циљем школовања свештеничког подмлатка.²⁵

О образовању Николе (Димитријевића) најпоузданије сведоче писани документи које је оставио иза себе. Мало их је пре избора за вршачког владика, а након тога њихов број се нагло повећао. Из периода управе Вршачком епископијом поред неколико писама, сачуван је *Дневник* који је водио од 8. фебруара до 20. марта 1727. године за време боравка у Крајови. Дневник је драгоцен извор за проучавање, не само за историчаре већ и за научнике из области филологије и књижевности. Језик, стил и садржај дневника сведоче да га је водила учена особа. Епископ Никола (Димитријевић) оставио је својим држањем и наступом снажан утисак на Влахе те су говорили: „и овај господин Архијереј што је дошао смиран јесте и учен и са страхом служи службу Божију, и не обзире се никуд, само ка Богу једином, а не као наш Дамаскин²⁶ који виче по цркви”. У наставку кажу: „ми нисмо знали да су Срби овако учени, а ови што су дошли од господина Архиепископа скроз могу човека промотрити, као кроз огледало.” Даље их пореде са Грцима: „ми смо мислили да само Грци имају памет и поредак и расуђивање, али посланици који су дошли превазиђоше Грке у свему, што нисмо мислили да се код њих налази.”²⁷ Додуше, ово је забележио лично владика, па и ту околност треба имати у виду приликом процене објективности. Дневник је писан мешавином народног и српскословенског књижевног језика, за разлику од каснијих владичиних писама у којима је уочљив уплив рускословенског језика.²⁸

²³ О просветним приликама у време митрополита Мојсија (Петровића), вид.: Радмило Достанић, „Просветна делатност митрополита Мојсија Петровића”, *Педагошка стварности* 46 (2000), 3/4, 252–266.

²⁴ Г. Витковић, „Извештај Максима Ратковића”, 156, 255.

²⁵ Д. Руварац, „Писма Максима Суворова, руско-српског учитеља, и митрополита Мојсија Петровића”, *Сјоменик СКА* 49 (1910), 92–93.

²⁶ Извесно, епископ Дамаскин (Даскалул), који је умро 5. 12. 1725.

²⁷ Дневник Николе (Димитријевића) објављен је као Прилог II у чланку: Р. Грујић, „Прилози за историју одношаја наших с Румунима у аустријској Влашкој”, 293–297, 323–325, 328–329, 365–371 (даље Р. Грујић, „Дневник Николе Димитријевића”). Уп.: Б. Маринковић, „Литература о српским писцима XVIII столећа: Прилози библиографском изучавању Николе Димитријевића (†1744), епископа вршачког и темишварског, једног од наших путописаца из 1727. године”, *Зборник за историју* 13 (1976), 195–199.

²⁸ О прихватању рускословенског језика као службеног у време управе митрополита Мојсија, детаљније: А. Младеновић, „Београдски митрополит Мојсије Петровић (1713–1730) и почетак стварања српског књижевног језика новијег времена”, *Археографски прилози* 26/27 (2004/2005), 517–527.

Обимна преписка коју је обављао махом као темишварски епископ, а која је сачувана у облику изворне грађе, објављених докумената и препричаних садржаја писама, драгоцен је извор за анализу, како његових активности, делокруга послова, круга кореспондената, тако и нивоа образовања. Најпре као вршачки, а потом као темишварски епископ, одржавао је редовну преписку са митрополитом Мојсијем, што у вези са ситуацијом у епархији, што као човек који је представљао његову везу са Темишварском администрацијом.²⁹ Као администратор Београдско-карловачке митрополије (1730–1731) разменио је већи број писама са представницима власти, с једне стране, и са представницима високе јерархије, клира и народа, с друге. Постоје сачувана писма упућена народној депутацији у Бечу, принцу Александру у Јагодину, Јосифу Јамбрековићу, народном секретару у Бечу, Будимцима, оберкапетанима Васи Николићу, Живану Зорићу и Јовану Монастерлији, будимском епископу Василију (Димитријевићу), као и осталим владикама. Поред тога, био је у контакту и са представницима Грчке и Јерусалимске цркве, и то директно, без знања српског патријарха Арсенија IV. То га је довело у сукоб са патријархом, јер је било уобичајено да преписка са представницима других православних цркава иде преко Патријаршије у Пећи.³⁰

На сабору у Карловцима, почетком 1731. године, изабран је нов митрополит, чиме је престала дужност Николе (Димитријевића) као администратора. Следећи круг кореспонденције битно се разликује од првог и бави се углавном једном темом, а то је сукоб епископа са митрополитом Вићентијем (Јовановићем). С тим у вези, највише писама размењено је са Василијем (Димитријевићем), будимским епископом. Поред тога, био је у сталној вези са својим некадашњим противником, бачким владиком Висарионом (Павловићем), због његовог сукоба са митрополитом.³¹

Као коадјутор митрополита Вићентија (Јовановића), од 1736. до његове смрти 1737. године, потписао је, заједно са митрополитом, неколико писама упућених владикама и грофу Хамилтону, председнику Банатске администрације, у вези са текућим проблемима. У више наврата слао је посланице свим свештеницима, оберкапетанима, капетанима, барјактарима, војсци, оберкнезовима, кнезовима, ешкутима, кметовима и свим православним мушкарцима и женама. Неколико писама потписао је са Максимом (Несторовићем), вршачким владиком.³²

У склопу редовних дужности у својој епархији писао је протама, свештеницима и монасима, као и сеоским кнезовима и народу уопште. У току

²⁹ Д. Поповић, М. Богдановић, *Грађа за историју Београда од 1717 до 1739*, 171; Р. Грујић, „Дневник Николе Димитријевића”, 295, 297, 328.

³⁰ АСАНУ, Историјска збирка 13173, 1749, 1750, 1752, 1754, 1755, 1757, 1758, 1759, 1760, 1762, 1763, 1764, 1765, 1766, 1767, 1768, 1772, 1773, 1774, 1775; АСАНУК, МП, „Б”, 1730/65; 1730/66; 1730/30; 1730/68; 1731/66; Г. Витковић, „Споменици из будимског и пештанског архива”, II, *Гласник СУД* 4 (1873), 68–87.

³¹ АСАНУК, МП, „Б” 1733/139; 1734/84; 1735/116; 1736/1; 1736/41; 1736/48; 1736/50, 1736/70, 1736/71, 1736/72, 1736/73, 1736/74, 1736/75, 1736/76 а, б; 1737/64; 1737/54. АСАНУ, Историјска збирка 13173, 1897.

³² АСАНУК, МП, „Б”, 1737/74; 1737/41; 1732/61, МСПЦ, Оставина Радослава Грујића, 966; АСАНУ, Историјска збирка 13173, 1933; Д. Поповић, М. Богдановић, *Грађа за историју Београда од 1717 до 1739*, 250.

Аустријско-турског рата (1737–1739), разменио је више писама и са аустријским генералом Најпергом, српским патријархом Арсенијем IV (Јовановићем), грофом Хамилтоном, арадским владиком Исаијом (Антоновићем) и народним секретаром Владулом Малаеском.³³

Обраћао се и представницима власти, нарочито ако је требало заштити интересе православног свештенства.³⁴ Није знао немачки језик, али је поред себе имао писара за кога се говорило да „на њемецки јасно и много лушче нежели кто другој, превести может”.³⁵

Владичина преписка сведочи да се трудио да набави што већи број књига и да тако опреми своју дворску библиотеку. Из писма Макарија, „патријарха свјатаго града Јерусалима и всеј Палестини”, писаног 11. октобра 1731. године у Букурешту, сазнајемо да га је владика Никола молио да му донесе неколико богословских књига. Патријарх му је одговорио да ће му одмах послати књиге које је успео да пронађе, а да је писао свим својим пријатељима да потраже остале, до којих није успео да дође.³⁶

Владика је 13. маја 1732. добио „седам комата” књига од једног путника по Европи. Остале наручене књиге није било могуће пронаћи па путник каже: „А за нове књиге што сте ми наручили, ако би се наштампале, да донесем, али до сада ништа нема, унапред не знам, ако их Бог просвети да штампалу.”³⁷ Владика је неке књиге продао, али је многе узимао за себе, проширујући богословска знања и попуњавајући своју придворну библиотеку.

Пажљивим читањем његове преписке, стиче се утисак да се до краја живота трудио да употпуни своја знања, како би успешно решавао бројне изазове са којима се свакодневно суочавао. Долазећи у додир са новом аустријском влашћу, трудио се да савлада нови начин опхођења, да запамти, правилно напише и изговори нове титуле. Такође је брзо усвајао и нове тенденције у језику. Под утицајем руских књига и учитеља, променио се и његов начин изражавања и писања. У преписци са епископатом све мање је користио народни језик, уместо којег је убацивао нове рускословенске речи и изразе. Чини се да се трудио да младим људима омогући оно што сам није могао да постигне на личном плану образовања, помажући их на разне начине током школовања. Врло добро је схватао значај образовања и потребу за ученим људима, који би једног дана могли да служе интересима цркве и народа.

Епархијски егзарх

Најраније вести о Николи (Димитријевићу), као митрополитовом егзарху, потичу из 1714. и 1716. године.³⁸ У тефтерима из друге деценије XVIII

³³ И. Зеремски, „Темишварски епископ Никола Димитријевић и паљење његове резиденције и цркве”, *Гласник ИДНС* 5 (1932), 88–89; Р. Грујић, „Из писама Николе (Димитријевића)”, 468–470.

³⁴ МСПЦ, Оставина Радослава Грујића, 951; АСАНУ, Историјска збирка 13173, 1891, 1892.

³⁵ Д. Руварац, „Кореспонденција патријарха српског Арсенија Јовановића IV (Шакабенте) од 29. септембра 1742. до 20. октобра 1743”, 345.

³⁶ АСАНУК, МП, „Б”, 1731/32.

³⁷ АСАНУ, Историјска збирка 13173, 1834.

³⁸ Љ. Стојановић, *Сѣтари срѣпски зајиси и наѣѣиси*, II, 2260, 2299.

века митрополит га је више пута назвао својим егзархом, док он за себе каже да је служитељ београдског митрополита.³⁹ У спису на латинском језику, митрополит је Николу (Димитријевића) назвао *vicarii mei* (ген. од *vicarius meus*), што би могло да се односи на његову дотадашњу службу егзарха, али и на дужност генералног викара или викаријуса, првог међу митрополитовим служитељима.⁴⁰ Међу сачуваном изворном грађом налазе се „Хесапи егзарха Николаја (Димитријевића) от прикупљања љета 724, 725 и 726”, што говори да је остао на дужности епархијског егзарха до избора за вршачког епископа.⁴¹

Поред имена Николе (Димитријевића) смењују се изрази *ѱоѱ*, *јеџеј* и *еџарх* због чега претпостављамо да је он као обудовео мирски свештеник ступио у службу митрополитовог егзарха. Како је била пракса да се за придворне служитеље бирају монаси, извесно је да се ускоро замонашио, али су га и даље народски звали *ѱоѱ*. Намеће се питање зашто је митрополит изабрао мирског свештеника, кад је било уобичајено да се за егзархе узимају монаси, који би се поред владика припремали за будући архијерејски положај, уколико би за то показали довољно способности. Одговор треба тражити у организационом и финансијском стању Београдске епархије и њених манастира под турском влашћу, на самом почетку управе митрополита Мојсија (Петровића).

Као једна од најстаријих и најзначајнијих српских епархија, Београдска епархија је за време владавине деспота Стефана Лазаревића уздигнута на ранг митрополије. Постојала је и под турском влашћу, у саставу обновљене Српске патријаршије. У дефтерима из средине XVII века, забележена је као „митрополија области Београда и острва Срема.”⁴² До великих промена, услед нове организације Српске патријаршије са седиштем у Пећи,⁴³ дошло је током и после Бечког рата (1683–1699). Због пустошења и депопулације простора захваћених ратом, српски епископи који су остали под османском влашћу нису успевали да сакупе довољно новца од својих верника како би испунили финансијске обавезе према турској државној благајни. Стога је спроведена црквена реорганизација којом је смањен број епархија. Тада је Београдској епархији припојена некадашња Смедеревска, односно, стара Браничевска епархија. Ради ефикасније управе, епархија је подељена на три целине: два егзархата, Пожаревачки и Грочански,⁴⁴ и парохије у Београдском

³⁹ Д. Руварац, „Мојсије Петровић”, 85, 159; Д. Поповић, „Грађа за историју Београда од 1711–1739. год”, 24, 27–28, 56, 58; Детаљније о црквеној управи у доба митрополита Мојсија (Петровића) и придворним служитељима на митрополитском двору у Београду: И. Точанац, „Прописи митрополита Мојсија Петровића за свештенике и парохијане”, *Историјски часопис* 48 (2001), 147–164; Г. Гарић Петровић, „Митрополитски намесници и придворни служитељи у Срвјској епархији (1718–1739)”, 87–101.

⁴⁰ АСАНУК, МП, „Б”, 1726/30.

⁴¹ АСАНУК, МП, „Б”, 1719/5.

⁴² Р. Тричковић, „Српска црква средином XVII века”, *Глас САНУ* 320 (1980), 125.

⁴³ О употреби појма Српска патријаршија, којег ћемо се придржавати у раду, детаљније: Н. С. Шулетић, „Подаци о бератима архијереја Пећке и Охридске архиепископије у дефтеру прихода Канцеларије црквених муката (БОА, КК 2542-33)”, *Српске сџудије* 1 (2010), 177–193; Н. С. Шулетић, „Берат патријарха Калиника I”, *Зборник Мајице српске за историју* 83 (2011), 97–104.

⁴⁴ Пожаревачки се простирао источно од Велике Мораве, док се Грочански простирао западно од Велике Мораве, почев од Гроцке и Смедерева према југу.

дистрикту. На челу ове епархије и даље су биле владике које су носиле почасни назив митрополита, али се њихова надлежност није простирала изван подручја епархије.⁴⁵

За време Бечког рата у епархији су опустела многа насеља, број домова се знатно смањио, уништена је парохијална мрежа, порушени бројни храмови и манастири. По успостављању мира (1699), епископе је чекао тежак задатак обнављања епархије који је текао доста споро. У време када је Мојсије (Петровић) ступио на београдски престо (1713), само је неколико манастира било активно: Сланци, Раковица, Тресије, Рајиновац и Смедеревски манастир у околини Београда; Витовница, Туман, Рукумија и Горњак у Пожаревачком егзархату. Манастирска братства била су мала, као и неколико година касније, када су Смедеревски манастир, Горњак, Туман и Рајиновац имали само по једног монаха. У исто време, у шест манастира Пожаревачког егзархата, живело је само 18 монаха, у манастиру Раковици тројица, док је манастир Винча, током тридесетих година XVIII века, имао најбројније братство од седам монаха.⁴⁶ Мали број монаха сужавао је могућност избора служитеља митрополиту Мојсију, па је он морао тражити најспособније и најобразованије помоћнике међу мирским свештенством.

Осим Николе (Димитријевића) у Тефтеру из 1714. године помиње се још егзарх Теодор, као једини стални митрополитов дворски служитељ.⁴⁷ Мали број послуге сведочи да се на двору живело скромно, услед лошег материјалног стања митрополита Мојсија. У време турске управе, митрополит није имао довољно новчаних средстава како би плаћао придворне служитеље, па је и од Николе (Димитријевића) позајмљивао новац. У белешци од 6. октобра 1716. године митрополит је записао: „Морам да дам нашем служитељном попу Николи 84 гроша које смо од њега узели на зајам због *бујурунџије*.” Поред сведочанства о митрополитовом незавидном финансијском стању, ова забелешка указује и на близак и непосредан однос који је постојао између митрополита и његовог служитеља Николе.⁴⁸

Након потискивања Турске из средње Европе, са подручја које је Карловачким миром (1699) припало Хабзбуршкој монархији, створена је нова српска митрополија. Њено седиште, у почетку, било је у манастиру Круshedолу (1708–1713), а потом у Сремским Карловцима (после 1713), због чега се нази-

⁴⁵ Р. Тричковић, „Српска црква средином XVII века”, 78–79; Р. Веселиновић, „Србија под аустријском влашћу 1718–1739”, *Историја српског народа*, IV-1, Београд 1986, 11; Детаљније о титули митрополита: Г. Гарић Петровић, „Митрополитски намесници и придворни служитељи у Срвијској епархији (1718–1739)”, 90, нап. 12; Н. С. Шулетић, „Подаци о бератима архијереја Пећке и Охридске архиепископије у дефтеру прихода Канцеларије црквених муката (БОА, КК 2542-33)”, 181.

⁴⁶ Г. Витковић, „Извештај Максима Ратковића, ексарха београдског митрополита”, 1733, *Гласник СУД* 56 (1884), 118–325; Љ. Стојановић, *Сѣтари српски зайиси и најџиси*, II, 2113, 2192; Исто, V, 7341; Д. Руварац, *Мийројолија београдска*, 144. Детаљније о стању манастира у Београдској епархији после 1718: Г. Гарић Петровић, „Манастири у Београдској епархији од 1718. до 1739. године”, *600 година манастира Павловац*, Младеновац 2017, 183–194.

⁴⁷ Г. Гарић Петровић, „Митрополитски намесници и придворни служитељи у Срвијској епархији (1718–1739)”, 96.

⁴⁸ Д. Поповић, „Грађа за историју Београда од 1711–1739. год”, 56.

ва Крушедолском, односно Карловачком митрополијом. Још у време Бечког рата (1683–1699), убрзо по Великој сеоби Срба (1690), патријарх Арсеније III започео је реорганизацију епархија на територији под влашћу Хабзбуршке монархије. Новонастало стање озваничио је цар Леополд I Привилегијом од 4. маја 1695. године, потврдивши епископе које је патријарх распоредио по епархијама.⁴⁹

По избијању Аустријско-турског рата (1716), хабзбуршком освајању Београда (1717) и склапању Пожаревачког мира (1718), Београдска епархија потпала је под хабзбуршку власт. Хабзбуршка монархија је, по начелу *uti possidetis*, поред Баната, задржала доњи Срем, средишњу Србију до Западне Мораве, односно подручје од реке Дрине до ушћа Тимока у Дунав, као и узак појас Босне уз Саву и западну Влашку до реке Олте.⁵⁰

Конфирмационом дипломом цара Карла VI од 30. августа / 10. септембра 1718. године, потврђено је стварање посебне митрополије на подручју хабзбуршке Краљевине Србије.⁵¹ Настојањем митрополита Мојсија (Петровића), који је успоставио добре односе са новим властима, епархије на новоосвојеним подручјима нису биле прикључене Карловачкој митрополији, већ новоствореној Београдској митрополији, с њим на челу. Нова митрополија се у почетку састојала од Београдске и Ваљевске епархије, а на државним властима било је да одлуче да ли ће епархије на подручју Баната ући у састав Карловачке или Београдске митрополије, пошто су у Привилегији из 1695. године наведене међу епархијама под јурисдикцијом патријарха Арсенија III.⁵² Повелом цара Карла VI од 5/16. новембра 1720. године обе банатске епархије, Темишварска и Вршачка, припојене су Београдској митрополији. Стварање Београдске митрополије озваничено је 15. августа 1721. године, када је српски патријарх Мојсије (Рајовић) донео одлуку којом је Мојсија (Петровића) потврдио за београдског архиепископа и митрополита. Територија ове митрополије коначно је заокружена 1727. године када јој је додељена Римничка епархија,⁵³ која се налазила на простору Мале Влашке.⁵⁴

Након успостављања хабзбуршке власти догодила се још једна значајна промена у области верских односа на подручју Краљевине Србије. Процес

⁴⁹ J. X. Швикер, *Политичка историја Срба у Угарској*, Нови Сад – Београд 1998, 33.

⁵⁰ Р. Веселиновић, „Србија под аустријском влашћу 1718–1739”, 111–112; М. Ђорђевић, „Србија као провинција Хабзбуршке монархије у првој половини 18. века”, *Државност, демократија и култура мира*, Ниш 2015, 131–132.

⁵¹ Д. Руvaraц, „Мојсије Петровић”, 128; И. Точанац, *Српски народно-црквени сабори*, 151–152; Г. Гарић Петровић, „Демографске прилике и мрежа парохија у Београдској епархији од 1718. до 1739. године”, *Историјски часопис* 59 (2010), 267–269; I. Тоћанац-Radović, „Belgrade – Seat of the Archbishopric and Metropolitanate (1718–1739)”, 157–158.

⁵² J. Радонић, М. Костић, *Српске привилегије од 1690. до 1792*, Београд 1954, 94.

⁵³ О положају Римничке епархије током периода хабзбуршке власти, детаљније вид.: N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupațiunii austriece (1716–1739)*, București 1906; Ș. Paracostea, *Oltenia sub stăpînirea Austriacă (1718–1739)*, București 1971, 288–297.

⁵⁴ И. Точанац, „Београдска и Карловачка митрополија: Процес уједињења (1722–1731)”, 203–205; И. Точанац, *Српски народно-црквени сабори*, 153–155; Г. Гарић Петровић, „Митрополитски намесници и придворни служитељи у Срвијској епархији (1718–1739)”, 88; С. Бугарски, „Епархија темишварска у оквиру Карловачке митрополије”, *Три века Карловачке митрополије 1713–2013*, Сремски Карловци – Нови Сад 2014, 79–101; I. Тоћанац-Radović, *Belgrade – Seat of the Archbishopric and Metropolitanate (1718–1739)*, 158–159.

формирања римокатоличких црквених структура довршен је 1729. године стварањем обједињене Београдско-смедеревске бискупије.⁵⁵

Стварање нове српске митрополије на тлу Хабзбуршке монархије проузроковало је велико незадовољство српске јерархије у Карловачкој митрополији, а нарочито митрополита Вићентија (Поповића). Тим поступком, нарушено је јединство православних на територијама под хабзбуршком влашћу које је било потврђено привилегијама. Несугласице између београдског и карловачког митрополита продубљене су након што је јурисдикција над доњим, или југоисточним, Сремом припала београдском митрополиту, насупротив интересима карловачког митрополита. У намери да доњи Срем припоји Карловачкој митрополији, Вићентије (Поповић) позивао се на царску одлуку из 1695. године која је предвиђала да цео Срем буде под непосредном управом патријарха Арсенија III. Међутим, по одредбама Карловачког мира, успостављена граница између Хабзбуршке монархије и Турске поделила је Срем на горњи (хабзбуршки) и доњи (турски). Североисточни део области припао је новоуспостављеној митрополији, док је југозападни и даље остао у саставу Београдске епархије која је остала под турском влашћу. У спор око доњег Срема био је умешан и српски патријарх Мојсије (Рајовић), који је настојао да изглади неспоразуме. На крају је пресуђено да спорна област припадне Карловачкој митрополији, што је владар потврдио средином 1719. године.⁵⁶

Након дефинисања територије Београдске митрополије, државне власти су признале постојеће епископе.⁵⁷ Тадашњи темишварски епископ Јоаникије (Владисављевић), одлуком Дворског ратног савета и Дворске коморе, потврђен је у свом звању владарском дипломом од 18. априла 1722. године, а убрзо су исте потврде добила и преостала двојица епископа – вршачки Мојсије (Станојевић) и ваљевски Доситеј (Николић).⁵⁸

Промена државне власти била је за београдског митрополита и његове помоћнике велик изазов. Пред њима је био тежак и сложен задатак упознавања са новим државним апаратом и борба за што повољнији положај Цркве у држави. У решавању бројних текућих али и дугорочних, црквених и народних проблема, митрополит је имао помоћ егзарха Николе. Он је и даље обављао послове који су се тicali Београдске епархије и митрополита лично, без мешања у послове осталих епископа.

Иако је грађа која говори о животу Николе (Димитријевића) све до 1726. године оскудна, ипак његове активности можемо пратити, готово, из године у годину. У изворима није изричито наведено чиме се раније бавио и одакле је дошао на митрополитски двор, али је извесно да је био уз митро-

⁵⁵ K. Mitrović, „The Peace of Passarowitz and the Re-establishment of the Catholic Diocesan Administration in Belgrade and Smederevo”, *The Peace of Passarowitz 1718*, ed. by Ch. Ingrao, N. Samardžić and J. Pešal, West Lafayette 2011, 209–217.

⁵⁶ Д. Руварац, „Мојсије Петровић”, 90–91; Ј. Радонић, М. Костић, *Српске привилегије*, 94; V. S. Dabić, „The Habsburg-Ottoman War of 1716–1718 and Demographic Changes in War-Afflicted Territories”, *The Peace of Passarowitz 1718*, ed. by Ch. Ingrao, N. Samardžić and J. Pešal, West Lafayette 2011, 191–193.

⁵⁷ Д. Руварац, „Прилози за историју архиепископа и епископа у Митрополији Карловачкој”, *Летопис МС* 198 (1899), 117.

⁵⁸ Д. Руварац, „Прилози за историју архиепископа”, 117.

полита од његовог доласка на чело Београдске епархије, 1713. године.⁵⁹ Као особа од поверења, посредовао је у размени писама између београдског и карловачког митрополита. Тако је, 5. октобра 1715. године, донео у Београд писмо карловачког митрополита Вићентија (Поповића), а 8. октобра 1715. године однео је у Карловце одговор Мојсија (Петровића).⁶⁰ Према запису од 21. септембра 1716. године, „Никола јексарх митрополита” добио је од попа Вујице из Смедерева, на поклон, једну рукописну *Стихологију*.⁶¹ Митрополит Мојсије је 1717. године записао да је заједно са неким стварима у манастир Витовницу дао и „10 дуката поп Николиних”.⁶²

Поред наведеног, редовно је обављао један од најважнијих послова за које су били задужени егзарси – прикупљање митрополитових прихода. Остало је забележено да је током 1720. године скупио *ѿаксил* за митрополита Мојсија. Тада је „кроз попа Николе руке, от таксила новаца било прикупљено 206 фор и 16 гроша”.⁶³ Исти посао обављао је и током наредних година јер су забележени „Хесапи егзарха Николаја (Димитријевића) от прикупљања љета 724, 725 и 726 гдје на конце тефтера и инвентаријум написан от вештеј во дворје обретајуштех оправљен”.⁶⁴

Никола (Димитријевић) био је и настојатељ митрополитског двора у Београду. Запис у списку митрополитових трошкова за 1721. годину говори да је он потрошио 4.493 форинте и 24 новчића. Тај трошак био је урачунат као митрополитов расход, што значи да је Никола (Димитријевић) утрошио поменути суму у митрополитовој служби, ради одржавања двора. Митрополит је 17. септембра 1721. године записао: „И остависмо у попа Николе ситни новаца за трошак 16 фор. и по”, што потврђује да је он бринуо о митрополитовом двору и придворним служитељима, чији се број полако повећавао, почев од двадесетих година када на двор долази будући вршачки владика Максим (Несторовић).⁶⁵ Могуће је да је на двору живео и брат Николе (Димитријевића), јер је 28. децембар 1721. године митрополит дао „попа Николину брату 6 форинти”.⁶⁶

Никола (Димитријевић) обављао је за митрополита поверљиве послове који су били у вези са државним властима. Често је упућиван у Темишвар, где се налазило седиште Банатске администрације. Митрополит је 21. марта 1721. године одвојио двадесет марјаша и дао их „попу Николају каде пође у Темишвар”.⁶⁷

Посредовао је у несугласицама између представника власти и појединих српских села у пословима око подизања или обнављања црква. Мештани

⁵⁹ Љ. Стојановић, *Сѿари срѿски заѿиси и наѿѿиси*, II, 2260.

⁶⁰ Д. Руварац, „Мојсије Петровић”, 159.

⁶¹ Љ. Стојановић, *Сѿари срѿски заѿиси и наѿѿиси*, II, 2299.

⁶² Д. Руварац, „Мојсије Петровић”, 85.

⁶³ Д. Поповић, „Грађа за историју Београда од 1711–1739. год”, 58.

⁶⁴ АСАНУК, МП, „Б”, 1719/5.

⁶⁵ Д. Поповић, „Грађа за историју Београд од 1711–1739. год”, 27–28; Д. Руварац, „Дужности и права дворјана и дворских служитеља за време митрополисања Мојсеја Петровића”, *Срѿски Сион* 17 (1907), 417–421, 452–454.

⁶⁶ Д. Поповић, „Грађа за историју Београда од 1711–1739. год”, 24.

⁶⁷ Исто, 25.

села Затоње, у Пожаревачком егзархату, намеравали су да укрове цркву, али су им власти ускратиле дозволу. Због тога су се њему жалили. Он им је одговорио да се снађу док се ово питање не реши. Међутим, проблем није решен ни током наредних десет година, што је забележено приликом визитације ове цркве, 1733. године.⁶⁸

Као митрополитов егзарх, Никола (Димитријевић) био је утицајна личност и *дрући човек* митрополијске управе у Београду. То су знали и свештеници, који су приликом добијања својих синђелија, поред износа одвојеног за митрополита, мању суму давали њему, а још мање износе осталим служитељима.⁶⁹ Служба митрополитовог егзарха била је за њега вишеструко корисна. Боравећи на двору, поред митрополита, имао је прилику да од њега лично учи и стекне корисна знања и богато искуство, које му је било драгоцену за предстојећу епископску службу. Поред тога, био је у могућности да упозна битне и утицајне људе, као и да са појединима успостави ближи лични контакт. За време његове егзарске службе дошло је до промене државне власти, тако да је морао научити да се сналази у новим околностима и буде од користи митрополиту, цркви и народу. Блиска сарадња између њега и митрополита Мојсија настављена је и након његовог одласка са двора на службу вршачког владике.

Избор за вршачког епископа

Вршачки владика Мојсије (Станојевић) умро је средином 1724. године. Као покојник помиње се у једном документу од 28. јула исте године.⁷⁰ Пошто је епархија остала упражњена, митрополит Мојсије одлучио је да свог дугогодишњег егзарха Николу (Димитријевића) постави за новог владика у Вршцу. Ради тога обратио се молбом цару Карлу VI. Као одговор из Дворског ратног савета, 8. марта 1725. године, стигла је представка, у којој је стајало да прво мора да се обрати Администрацији у Београду. Овим је тек био започет поступак попуњавања епископског места у Вршцу.⁷¹

Могућност слободног избора и посвећивања епископа, потврђена привилегијама Леополда I, постојала је само у Карловачкој митрополији. У Београдској митрополији, почев од 26. априла 1720. године, примењивао се принцип тројне кандидатуре. Поменутог дана, митрополит Мојсије (Петро-

⁶⁸ Том приликом је забележено: „Мајстори су набили све потребно за покривач, али нису им дали (да раде) господа из власти, градишки провизор и ишпан. И ми смо за ово по дужности нашој јавили господину наместнику Вашег Преосвештенства владика Николају (Димитријевићу) и он нам је одговорио указом Вашег Преосвештенства да се снађемо док се црква не покрије и још тако стоји непокривена.” Д. Руварац, *Митрополија београдска*, 113.

⁶⁹ О томе говори јереј Стефан Ђурђевић из Хасанпашине Паланке који је 1719. године постављен за свештеника: „И тако боравећи и учећи се три месеца свештеничкој служби, бих отпуштен и распоређен на парохију у селу Великом. За то допуштење дао сам господину Архијепископу два дуката, ексарху Николају четири марјаша и ђакону Георгију два.” Г. Витковић, „Извештај Максима Ратковића”, 224.

⁷⁰ Д. Руварац, *Ојис Темшварске ејархије 1727. године*, 4.

⁷¹ Исти, „Мојсије Петровић”, 128–129.

вић) прихватио је царев предлог о тројној кандидатури. Тада је генералу грофу Одвијеру (Johann Joseph Anton Oduyer) издао писмену потврду да ће се држати упутства по којем никога не сме завладичити пре него што добије цареву дозволу. Право да изабере једног од тројице предложених кандидата припало је цару, и важило је само у Београдској митрополији, па самим тим и у Вршачкој епархији.⁷² Митрополит је свој поступак образложио намером да избегне могућност да цар постави свог кандидата, уколико не потврди предложеног. На овај начин осигурано је да ће једног од тројице предложених потврдити. Тек након прихватања правила тројне кандидатуре, Мојсије (Петровић) свечано је инсталиран за београдског митрополита, а тадашње епископе постепено су признале и државне власти.⁷³

У складу са поменутим принципима, Темишварска администрација позвала је Мојсија (Петровића), 3. априла 1725. године, да поднесе тројни предлог за вршачког владика. Захтев је изазвао протест карловачког митрополита Вићентија (Поповића). Не знајући за поменути договор, он никако није прихватао „тројну кандидатуру”, пошто су се тиме директно кршиле привилегије православних Срба. По српским привилегијама, цар је само потврђивао епископа кога би митрополит изабрао по својој вољи. У писму упућеном митрополиту Мојсију од 25. октобра 1724. године, митрополит Вићентије каже да за вршачког владика треба да одабере и постави „искусну и достојну по заслуженију першону”, а онда само да тражи потврду од цара за њега.⁷⁴

Подстакнут од карловачког митрополита Вићентија, митрополит Мојсије, покушао је да избегне обавезу тројне кандидатуре. Одговорио је Темишварској администрацији да би тројна кандидатура била новотарија, противна народним привилегијама. Међутим, његов протест није уродио плодом, те је на крају морао попустити, и цару доставити свој тројни предлог. Први кандидат био је Никола (Димитријевић) други, тадашњи пожаревачки егзарх Максим (Несторовић), а трећи Јован Михаиловић, служитељ у придворној капели у Београду. Као најзаслужнијег предложио је првог – Николу (Димитријевића), и затражио да управо он буде потврђен за епископа Карансебешке, односно Вршачке епархије.⁷⁵ Администрација је примила предлог 12. маја 1725. године и проследила га цару.

Као одговор, владар је 4/15. децембра 1725. године потврдио Николу (Димитријевића) за вршачког владика, и још једном потврдио јурисдикцију митрополита Мојсија (Петровића) над банатским епархијама – Темишварском и Вршачком.⁷⁶

⁷² Ј. Радонић, М. Костић, *Српске привилегије*, 94; Д. Руварац, „Мојсије Петровић”, 128–129; Р. Грујић, „Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације”, 88–89.

⁷³ Д. Руварац, „Мојсије Петровић”, 110–111, 128–129; Р. Грујић, „Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације”, 88–89.

⁷⁴ Д. Руварац, „Мојсије Петровић”, 114.

⁷⁵ М. Митровић, *Погаџи о Србији у њојшоколима Дворској рајној савеша у Бечу (1717–1740)*, Београд 1988, 115–116.

⁷⁶ Д. Руварац, „Мојсије Петровић”, 128–129.

Служба у Вршачкој епархији

Митрополит Мојсије рукоположио је Николу (Димитријевића) за епископа и издао му синђелију на Сабору у Карловцима, 1726. године. У рукополагању су учествовали следећи епископи: будимски Михаило, темишварски Јоаникије, ваљевски Доситеј, славонски Нићифор, костајнички Никанор, бачки Софроније, далматински Стефан и бивши мохачко-сигетски Никанор.⁷⁷

У синђелији владике Николе наведено је од којих области се, званично, састојала Вршачка епархија. У питању су били Карансебешки, Оршавски, Вршачки, Паланачки и Лугошки дистрикт.⁷⁸ Поред тога, вршачки епископ је обављао архипастирске дужности и у источној Србији, тачније, у Крајинском, Кључком и Кривинском дистрикту. Пре Пожаревачког мира (1718), овај простор налазио се у оквиру Видинске епархије, саставног дела Цариградске патријаршије. Како се 1718. године политичка ситуација променила укључивањем поменутих територија у састав Хабзбуршке монархије, тако се променила и црквена организација стављањем Браничевског дистрикта под духовну власт београдског митрополита, а Крајине, Кључа и Кривине под власт вршачког епископа.⁷⁹ По попису из 1717/18. године у Кључком дистрикту било је 14 насељених места, у Крајинском 20, а у Кривинском 13, укупно 47 места.⁸⁰ Петнаестак година касније, 1733. године, у овим дистриктима било је укупно 67 насеља, од тога једна варош, четири хајдучка села и 62 обична села. Поред насеља, у овим дистриктима била су и три манастира: Буково, Вратна и манастир Свете Тројице у Манастирици.⁸¹

На простору Вршачке епархије, северно од Дунава, према пописима из 1717. и 1720. године налазило се око 280 насеља, што је укупно са дистриктима из источне Србије чинило око 325 насеља. Према попису из 1733. године у целој епархији било је 370 насеља, што је знатно повећање за мање од 15 година. Десет година касније, у епархији је било око 255 насеља, јер дистрикти у источној Србији, враћени Турској одредбама Београдског мира, 1739. године, нису више били у саставу ове епархије.⁸²

Дошавши у Вршачку епархију, епископ Никола постао је епархијски архијереј не само православних Срба, који су чинили већинско становништво у западним деловима епархије, већ и православних Румуна, који су били већина у источним областима. Односи између два народа били су добри,

⁷⁷ Сабор је трајао од 5 до 27. фебруара 1726. године. Вид.: И. Точанац, *Српски народно-црквени сабори*, 39; Д. Руварац, „Грамате митрополитске и патријарашке”, *Српски Сион* 15 (1905), 557–560.

⁷⁸ Д. Руварац, „Грамате митрополитске и патријарашке”, 557–560. У наведеном броју *Српског Сиона* поткрала се штампарска грешка, па уместо 1726. године стоји 1727. година. Уп.: Д. Руварац, „Мојсије Петровић”, 128–129.

⁷⁹ АСАНУК, МП, А, 1733/102; Р. Грујић, „Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације”, 183–191; С. Пецињачки, „Основни подаци из 1720. године о банатским и браничевско-тимочким дистриктима”, *Раг војвођанских музеја* 20 (1971), 306–321; Г. Витковић, „Извештај Максима Ратковића”, 124–266.

⁸⁰ Д. Поповић, *Србија и Београд*, 28–29, 141.

⁸¹ АСАНУК, МП, А, 1733/102.

⁸² J. Wolf, *Quellen zur Wirtschafts-, Sozial- und Verwaltungsgeschichte des Banats im XVIII Jahrhundert, Materialien. Heft 5*, Tübingen 1995, 252–295.

али део румунских првака од раније је још тежио ка преуређењу постојећег јерархијског поретка. Већ током 1717. године, прваци православних Румуна из источних области Вршачке епархије упутили су представку хабзбуршким државним властима, жалећи се на поступање тадашњег вршачког епископа Мојсија (Станојевића). Тим поводом тражено је преуређење јерархијских односа, ради добијања сопственог (румунског) епископа. Државне власти нису изашле у сусрет таквим захтевима, тако да је Вршачка епархија остала целовита и етнички мешовита, што је представљало посебан изазов за потоње вршачке владике, укључујући и епископа Николу.⁸³

Као вршачки епископ, Никола (Димитријевић) наставио је да обавља важне и поверљиве послове за београдског митрополита. Током лета 1726. године, борио је у Араду где је требало да уреди послове епархије након смрти арадског владике Софронија (Раваничанина). Том приликом добио је на поклон једну *Стихолођију*.⁸⁴

Наиме, питање Арадске епархије с којим се суочила јерархија Карловачке митрополије било је веома осетљиво и важно.⁸⁵ Вићентије (Јовановић) (1726–1731) био је пети српски епископ на челу ове епархије. Митрополит Мојсије рукоположио га је за епископа, убрзо по завршетку Сабора из 1726. године. Посао око његовог инсталирања припао је Николи (Димитријевићу), поводом чега му је митрополит писао неколико пута. У *Пројтоколу њрејиске митрополијиа Мојсија (Пејровића)* вођеног у Будиму и Пешти од 29. септембра 1726. до 2. јануара 1727. године, под 6. новембром 1726. године забележено је да је у Београд упућен налог за издавање пленипотенције, односно пуномоћја владике Николи за инсталацију Вићентија (Јовановића). Након тога, владика Никола отпутовао је у Арад. Током новембра 1726. године, највероватније за Аранђеловдан, 8. новембра, у митрополитово име инсталирао је новог арадског владика. Митрополит Мојсије записао је 22. новембра у вези с тим следеће: „А што су у Араду имали дјело добро су свршили.”⁸⁶

По повратку из Арада, владика Николу чекао је нови посао. Требало је обавити припреме за рукоположење новог римничког епископа Стефана

⁸³ I. D. Suci, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, I, Timișoara 1980, 153–155; Н. Гавриловић, „Јурисдикција Карловачке митрополије над православним Румунима у Банату, Кришани и Ердељу”, *Темешварски зборник* 1, Нови Сад 1994, 63–79; D. Njegovan, M. Milin, „Mitropolia de Karlowitz și relațiile sârbo-române din cuprinsul Monarhiei habsburgice”, *Analele Banatului*, Serie nouă, Arheologie-istorie 23 (2015), 419–427.

⁸⁴ Љ. Стојановић, *Сѣтари срѣпски записи и најѣписи*, II, 2477.

⁸⁵ J. X. Швигер, *Полицичка историја Срба*, 33; Н. Гавриловић, „Јурисдикција Карловачке митрополије над православним Румунима у Банату, Кришани и Ердељу”, 67; Д. М. Павловић, *Аусцирјска владавина у северној Србији од 1717 го 1739*, Београд 1901, 82–85. Ова епархија се налазила на простору Кришане, области која се простирала на истоку до планина Мунци апусени (Munți Apseni), на западу до Тисе, на северу до Сатмара, а на југу до Мориша. По протеривању Турака, већ 1692. године, примас Угарске, кардинал Колонић, основао је за ово подручје бискупину са Аугустином Бенковићем на челу. И патријарх Арсеније III трудио се да овај простор стави под своју врховну власт. Привилегијом цара Леополда I од 4. маја 1695. године, Исаија (Ђаковић) потврђен је за темешварског и јенопољског, а Јефрем (Ђањанин) за великоварадског и јегарског епископа, чиме је обухваћена целокупна поменута територија. Јефрем (Ђањанин) убрзо је примио унију, па је његова епархија припојена дијецези Исаије (Ђаковића) чиме је створена нова Арадско-јенопољско-великоварадска епархија.

⁸⁶ Д. Поповић, М. Богдановић, *Грађа за историју Београда од 1717 го 1739*, 160–161.

(Говорана). Митрополит Мојсије, који се још увек налазио у Пешти, планирао је да се његово рукоположење одржи крајем децембра 1726. године у Београду. У вези са доласком влашких представника у Београд писао је Георгију Кантакузину (Gheorghe Cantacuzino), председнику Администрације у Крајови, и Стефану (Говорану), новоизабраном римничком владици, као и игуманима најзначајнијих манастира и влашким бољарима. Требало је да се Никола (Димитријевић) влашкој делегацији прикључи у Вршцу, па да је допрати до Београда. Зато му је 11. децембра митрополит послао писмо са инструкцијама, док је владика у *Дневнику* забележио да је писао „за његово дошаство са Валахијани, и за их конје намештенја у Борчи.”

Влашка делегација је 21. децембра стигла у Панчево. Под тим датумом је забележен трошак од једне форинте „Софронију кад иде у Панчево ради сена и зоби ради Влахијана”. Ради што пристојнијег дочека гостију, сутрадан (22. децембра) купљено је „пет њебета гостински” за 10 форинти и 36 крајцаре. За смештај коња поправљена је стара штала, а за послове је 23. децембра исплаћено 8 форинти „мајстором што претаванише стару шталу и јасли и постела за Влахиане и покриваше бунар.”⁸⁷ Али митрополит се у међувремену разболео, те није могао у планирано време да крене из Пеште. Зато је 18. децембра јавио владици Стефану (Љубибратићу), који се налазио у двору у Београду, да „и господари Власи почекају”.⁸⁸

Стефан (Говоран) рукоположен је за римничког епископа по митрополитовом повратку у Београд, почетком јануара 1727. године. Након тога требало је извршити свечану инсталацију, односно устоличење, у Малој Влашкој. Митрополит је Николу (Димитријевића) послао као свог изасланика. У његовој пратњи били су архимандрит Исаија (Антоновић) и секретар Гаврил Јураец.

Током боравка у Крајови, Никола (Димитријевић) свакодневно је бележио у *Дневник* своје доживљаје и искуства. *Дневник* није у целости сачуван, већ само белешке од доласка 8. фебруара до 20. марта 1727. године, па се не може у потпуности реконструисати делокруг послова које је обављао том приликом.⁸⁹

Митрополитови изасланици су 8. фебруара 1727. године стигли у Крајову, седиште земаљске управе за Малу Влашку.⁹⁰ У војном погледу овим подручјем управљао је ердељски заповедник, а у цивилном Веће (Администрација). На челу Администрације, у том тренутку налазио се генерал Шрам или Шром, како је називан у нашој историографији (I. G. Schramm von Otterfels). Генерал је уз себе имао четворицу изабраних, и од цара потврђених влашких саветника – *конзилијара*.⁹¹

Епископ Никола се од 8. фебруара до 20. марта састао са свим члановима Администрације, почев од председника Шрама, преко четворице конзилијара

⁸⁷ Исто, 34.

⁸⁸ Исто, 161–165.

⁸⁹ Р. Грујић, „Дневник Николе Димитријевића”, 293–297, 323–325, 328–329, 367–371.

⁹⁰ Детаљније о аустријској управи у Малој Влашкој од 1718. до 1739. године: Ș. Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă (1718–1739)*, 252–287.

⁹¹ Ș. Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă (1718–1739)*, 252–258.

до нижих чиновника. Лепо су га дочекали и бивши председник Георгије Кантакузин, и највиђенији влашки бољари. Више пута сусрео се са игуманима најзначајнијих манастира у Влашкој, али и са многим монасима и обичним људима. Упознао је и тамошњег бискупа Николаја и неколико представника Римокатоличке цркве. Нарочито се лепо провео на ручку код генерала Шрама, уприличеном 10. фебруара у част њиховог доласка. Поводом тога у *Дневнику* је записао: „И лепо смо се разговарали и лустиг били и великим чашама пили и ни у чем зазрени били”.

Николу (Димитријевића) лепо су дочекали и бољари, даривајући га пригодним поклонима. Међутим, након лепог пријема, Власи су почели слободније да се понашају пред депутацијом. Одуговлачили су са својим обавезама око инсталације римничког епископа и прикупљања дажбина за митрополита Мојсија (Петровића), који је тражио од бољара да права које је имао букурешки митрополит пређу на њега. Та права углавном су се односила на постављање игумана, надзор над руковођењем манастирске имовине, и узимање епископских прихода, док је епархија упражњена. Како је време одмицало, владици је постајало јасно да ће тешко ишта урадити, а чинило му се да ће и Васкрс дочекати у Влашкој. Како је имао много посла, прво је покушао да реши проблем око заоставштине покојног римничког епископа Дамаскина (Damaschin) око које су се спорили његов брат капетан Јевтимије и владичини нећаци, односно синови његове сестре. У вези с тим записао је да су имали великих проблема око запечаћених ствари покојног епископа Дамаскина, али и са његовим рођацима.

Чекајући да се припреми све што је потребно за инсталацију, и да се са Власима договори око осталих практичних ствари, владика Никола направио је попис свих манастира, са кратким описом настанка и тренутног особља. Такође је направио списак бивших и садашњих чланова Администрације, укључујући и имена влашких конзилијара и бољара.

Видевши да неће лако изаћи на крај с Власима, покушао је да нађе одаоног сарадника који би му тајно преносио шта они говоре и планирају, али и како коментаришу стављање Римничке епархије под власт митрополита Мојсија. Таквог помоћника је нашао у попу Леонтију, монаху из Тисманског манастира, пореклом Србину, који се у име свог игумана састајао са члановима депутације.

Да би га убедио да помаже митрополита Мојсија и чини му услуге, владика му је обећао праведну награду. Затим му је објаснио да баш њега жели за тајног посредника с Власима јер „тако чисто знаш и лепо истолмачити сваку реч и имаш леп концепт у глави.” Леонтије је пристао да о свему обавештава владика и објаснио му зашто бољари не дају новац митрополиту, изговарајући се обичајем да се ништа није узимало док је епархија празна: „зашто ова епархија никада није празна без епископа стајала више од месец дана. Него како који епископ умре, а они по тројица, по четворица устану те се надмећу кесам, кои ће бити епископ; и кои више да онога ома поставет.”

Иако су га формално лепо дочекали, конзилијари су с нестрпљењем чекали да Никола (Димитријевић) што пре оде из Влашке. Монах Леонтије га је 14. марта известио да конзилијари говоре да митрополитови изасланици

треба да инсталирају епископа Стефана и да одмах иду, јер ни за један други посао митрополит из Београда није надлежан.

У *Дневнику* има доста забелешки о Власима, њиховом менталитету и начину живота, на које је Никола (Димитријевић) својим држањем и наступом оставио утисак. С друге стране, владика о Власима није забележио много позитивних утисака. Додуше, он није писао своја виђења њихових поступака, навика и обичаја, него је забележио коментаре тамошњих истакнутих представника.⁹² *Дневник* се завршава 20. марта, описом дешавања у вези са захтевом митрополита да у Влашку пошаље свога епитропа, који би надгледао како се новац сакупља, али и како се троши. Игумани влашких манастира су изјавили да неће да приме таквог епитропа, па макар ако не буде епископа у Римнику „докле Дунав ићи узбрдо не пође”. Поред тога, Леонтије је рекао владици да влашке старешине плаше народ говорећи им да ће митрополит Мојсије убудуће од њих узимати велике дажбине, јер то није српска земља и зато неће имати обзира према тамошњем народу. *Дневник* не говори о даљим дешавањима и задржавању депутације у Влашкој.⁹³

Никола (Димитријевић) вратио се из Влашке током пролећа и наставио да обавља своје редовне дужности. Средином јула 1727. године, заједно са протама, оборкнезовима и кнезовима из епархије, потписао је атестацију митрополиту Мојсију, у којој сведочи да митрополит није од народа узимао „по један маријаш на своју страну,” већ су само свом епископу „по обичају досадашњему” за његову службу давали.⁹⁴

Истог лета, у више наврата, посредовао је у пословима између митрополита Мојсија и Максима Суворова, руског учитеља. У писмима митрополита Мојсија од 12. августа и 9. септембра 1727. године каже се да је Никола (Димитријевић) однео Суворову у Карловце 195 форинти.⁹⁵ Након тога вратио се у Београд, јер је 19. септембра забележен трошак од 30 форинти који је дат „Симеону на кућину и трошак кад би овде господин владика Николае”.⁹⁶

За време службе у Вршачкој епархији, Никола (Димитријевић) рукоположио је више кандидата у ђаконски и свештенички чин. Њихова имена забележена су приликом визитација које су током тридесетих година XVIII века обављали егзарси митрополита Вићентија (Јовановића). У свештенички чин рукоположио је Илију Димитријевића из Бикотинаца и смолничког попа Марка Стајића. У ђаконски чин рукоположио је Димитрија Милорадојевића из Каменова и монаха Софронија из манастира Раванице.⁹⁷

⁹² Никодим, игуман тисмански, за свој народ каже: „Ја ћу право казати ови су људи чудни и све мисал имаду о себи како бити и ни под кога се поклонити.” Његов монах Леонтије тврди да „не има ту човека кои би промисла имао за народ него сваки за своју хасну гледи. Идоше у Беч и потрошише толике новце и они који су били сами себе правцу извадише, а народу никакве. ... Они се страха бое докле их човек држи за кику донде имаду, ако ли им мало попусти после ако би и хтео не може и’ покорити.”

⁹³ Р. Грујић, „Дневник Николе Димитријевића”, 294–297, 323–325, 328–329, 367–371.

⁹⁴ АСАНУК, МП, „Б”, 1727/20.

⁹⁵ Д. Руварац, „Писма Максима Суворова”, 92–93.

⁹⁶ Д. Поповић, М. Богдановић, *Грађа за историју Београда од 1717 до 1739*, 39.

⁹⁷ Г. Витковић, „Извештај Максима Ратковића”, 138, 143, 148, 172; Д. Руварац, *Митрополија београдска*, 107–108, 110.

Свештеник Радослав из села Маријање од владике Николе добио је синђе-лију.⁹⁸

При крају службе у овом владичанству, владика Никола саставио је уговор са мајстором Иваном Пејићем, у вези са грађењем Светониколајевске цркве у Вршцу. Уговор је потписан 15. марта 1728. године, а предвиђао је да се на месту старе цркве, која је постојала још 1685. године, направи нова. Потписани владика Никола и још четири сведока мајстору су за то гарантовали 1000 форинти, уз додатак 150 или 200 форинти за покривање, у зависности од тога да ли ће претећи нешто од материјала за изградњу. Уговор је предвиђао да се извршиоцу радова пронађу помоћници који би радили, или да их он сам нађе, за дневницу од 12 крајцара. Уколико од материјала за кров претекне више материјала, договорено је да му у готовини дају 150, уместо 200 форинти.

Сачуван је још један уговор на којем није потписан Никола (Димитријевић), већ оберкнез Манојло Дабић и „остали сви господари вароши Вершца”. Овај уговор говори о другој врсти радова на изградњи храма, који би коштали 350 форинти. Погођено је да мајстори одсеку сву потребну грађу, а варошани да донесу баскије „варошке чамове готове резане и свод изредан с таваном средним” као што је свод у цркви у Итебеју. Варош се обавезала да ископа „два темелја што је преко цркве”, без обавезе да даје сараоре, изузев двојицу људи, док се претопи креч „друго нишча отнуд”. Уговор је предвиђао да трошкове исхране сноси општина, односно да се извођачу радова да за исхрану радника „иљаду ока брашна и двеста ока мяса, четири акова вина, два акова ракије шливоде, дваест ока соли”.⁹⁹ Како су уговори о изградњи храма потписани при крају службе Николе (Димитријевића) у Вршачкој епархији, рад на изградњи храма наставио је његов наследник владика Максим (Несторовић) (1728–1738).

Митрополит Мојсије (Петровић), током лета 1728. године, писао је из Беча више пута Николи (Димитријевићу) да му код Администрације провери, шта се дешава са уплаћивањем кнезових дуката, чија је исплата митрополиту каснила. У *Дневнику њрејске* коју је Мојсије (Петровић) водио 1728. године за време боравка у Бечу, забележио је 5. јуна да је писао владици да „за оне новце пишемо администрацији, него сам да да Мерси или кригс-секретару у руке. И да гледа за те новце кнезовске што ће отговорити”. Три дана касније, опет га је подсетио „и за новце от кнезова што администрација наипосле буде отговорила”. Писао му је и 12. јуна за „новце кнезовске”. Како је Администрација одговорила са одговором, митрополит је и 19. јуна подсетио владикау „да гледа за новце кнезовске от администрације да имамо конечни отговор”.¹⁰⁰

Последњи сачувани документ на којем се Никола (Димитријевић) потписао као *ейсской себицики*, датира од 17. августа 1728. године. Реч је о уговору између представника српског народа, на челу с епископима, и Јосифа

⁹⁸ Д. Руварац, *Митрополија београдска*, 111.

⁹⁹ Д. Руварац, „Кад је зидана св. николајевска црква у Вршцу”, *Српски Сион* 17 (1907), 445–446.

¹⁰⁰ Д. Поповић, М. Богдановић, *Грађа за историју Београда од 1717 до 1739*, 172–173; Р. Веселиновић, „Кнезовски или банатски дукати у XVIII веку”, *Историјски гласник* 1–2 (1974), 7–42.

Јамбрековића „бившаго секретара г. г. Архиепископа, а сада депутата народ- њега при двору цесарскога величества находешча се ради опшчинародних дјел” којим је утврђена његова плата на 700 форинти годишње. Уговор је написан у Београду, што сведочи да се у другој половини августа Никола (Димитријевић) налазио у Београду. Том приликом, присуствовао је руко- положењу Максима (Несторовића) за вршачког и Инокентија,¹⁰¹ игумана манастира Бранкована, за римничког епископа, одржаном на Успење Пре- свете Богородице 15. августа 1728. године.¹⁰² После рукоположења Максима (Несторовића), стекли су се услови за његово устоличење за вршачког епи- скопа и премештање Николе (Димитријевића) у Темишварску епархију. Сло- жена процедура замене епархија и делатност Николе (Димитријевића) као архијереја Темишварске епархије (1728–1744) биће предмет посебног рада.

NIKOLA (DIMITRIJEVIĆ) CA EGZARH EPARHIAL (1714–1726) ȘI EPISCOP AL VÂRȘETULUI (1726–1728)

Ljiljana I. Puzović

Rezumat

Nikola Dimitrijević a fost unul din cei mai apropiați colaboratori ai mitropolitului Belgradului Mojsije (Petrović). Despre originea și familia lui s-au păstrat doar informații fragmentare, care nu pot defini o imagine completă în acest sens.

Ca egzarh eparhial, Dimitrijević a îndeplinit încă din 1714 diverse sarcini încredin- țate la reședința mitropolitană din Belgrad, fiind de ajutor mitropolitului în exercitarea atribuțiilor de chiriarh eparhial. După alungarea otomanilor de pe teritoriul Serbiei Cen- trale (1717–1718), a fost mediator între mitropolit și reprezentanții noii puteri de stat în legătură cu rezolvarea problemelor de interes general pentru dezvoltarea vieții spirituale și bisericești a creștinilor ortodocși din Monarhia Habsburgică.

Un astfel de spectru larg al problemelor putea fi abordat doar de către o persoană capabilă și bine educată în vremea respectivă. Cunoștințele sale au fost transmise viitorilor preoți pe care i-a pregătit în reședința de la Belgrad pentru viitoarea lor slujbă parohială. Această activitate s-a desfășurat până la alegerea sa ca episcop al Vârșetului.

La cârma Episcopiei Vârșetului, care era locuită majoritar de ortodocși sârbi și români, s-a aflat doi ani (1726–1728). Pe lângă treburile curente din episcopie, a început construcția Bisericii cu hramul Sfântul Nicolae din Vârșeț, care a fost terminată de suc- cesorul său, episcopul Maksim (Nestorović).

A fost ales episcop al Timișoarei în anul 1728. La această catedră a rămas până la moartea sa, în anul 1744.

¹⁰¹ Владика Инокентије остао је на римничком престолу до смрти 1. 2. 1735.

¹⁰² Д. Руварац, „Контракт са Јосифом Јамбрековићем депутатом народним”, *Архив за исто- рију СПКМ* 2 (1912), 79; Р. Грујић, „Прилози за историју одношаја наших с Румунима у аустријској Влашкој”, 131–133.

NIKOLA (DIMITRIJEVIĆ) AS DIOCESAN EXARCH (1714–1726)
AND ORTHODOX BISHOP OF VRŠAC (1726–1728)

Ljiljana I. Puzović

Summary

Nikola (Dimitrijević) was one of the closest associates of Belgrade metropolitan Mojsije (Petrović). Primary sources about his background and family are fragmentary and only partially shed light on his early life.

As a diocesan exarch, serving (since 1714) in the Belgrade Eparchy of the Serbian Patriarchate, he worked at the centre of metropolitan's administration, assisting the metropolitan with performing various administrative duties. After the expulsion of Ottoman rule from central Serbia (1717–1718), he continued to serve as mediator between the metropolitan and new authorities in solving problems of major importance for the development of the religious and ecclesiastical life of Eastern Orthodox Christians in the Habsburg Monarchy.

Only a very capable and well-educated person could have performed such a wide range of tasks. He shared his knowledge with future priests he taught at the metropolitan court in Belgrade, preparing them for a life of religious service, until he was appointed Bishop of Vršac.

He spent two years (1726–1728) as the head of the Eparchy of Vršac, inhabited by Eastern Orthodox Serbs and Romanians. Besides his regular duties in the eparchy, he began the construction of the Church of St. Nicholas in Vršac, eventually completed by his successor, Bishop Maksim (Nestorović).

He was elected Bishop of Timișoara in 1728 and remained at this post until his death in 1744.

Марија Милинковић*

КРАЉ РУМУНИЈЕ КАРОЛ I И БАЛКАНСКЕ ДРЖАВЕ НА ПОЧЕТКУ XX ВЕКА

САЖЕТАК: У овом раду обрађују се односи краља Карола I са балканским државама од почетка XX века до његове смрти у јесен 1914. године. Захваљујући румунским објављеним изворима, те *Документима о спољној политици Краљевине Србије*, које је објавила САНУ, као и грађи Посланства Краљевине Србије у Букурешту у Државном архиву Србије, али и коришћеној литератури, можемо пратити развој односа Румуније са Бугарском, Србијом, Албанијом и Грчком. Ови односи, заједно са упливом великих сила у балканске догађаје, нарочито постају занимљиви након Анексионе кризе (1908–1909), током балканских ратова и Јулске кризе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Карол I Хоенцолерн, Румунија, Србија, Бугарска, Албанија, Грчка.

Владавина Карола I Хоенцолерна (Karl von Hohenzollern-Sigmaringen) (1866–1914) била је најдужа у историји Румуније. У првих петнаест година владавине Карол I је ојачао унутрашње стање државе, проширио њене границе, изборио независност од Османског царства, и уздигао је у ранг краљевине. Овај период био је темељ за даљи развој Румуније, те је на самом почетку XX века важила за једну од најстабилнијих држава у том делу Европе. Од Берлинског конгреса и стицања независности основни мотив румунске спољне политике био је да се на Балкану одржи *сџајтис кво*. Ова претензија румунског државног врха нарочито је била заступљена током бурних догађаја у Европи и на Балкану од почетка XX века, а личност која је држала дизгине румунске спољне политике био је краљ Карол. Заједно са председницима владе и министрима спољних послова, он је водио рачуна о очувању румунских интереса на међународном политичком плану.

На односе румунског краља са великим силама Европе, али и са балканским суседима, битно је утицало склапање одбрамбеног споразума између Румуније и Аустроугарске, а затим и Немачке, у јесен 1883. године. Везивање Румуније за Тројни савез под покровитељством немачког канцелара Ота фон Бизмарка (Otto von Bismarck) имало је за циљ да осигура све три државе

---

* mariahistory1512@gmail.com

од офанзивних намера Русије, као и да регулише комплексне односе Румуније и Аустроугарске. Знајући да већина румунских политичара, који су били франкофилски настројени, неће подржати овакав курс румунске спољне политике, а да румунско јавно мњење будним оком прати тежак положај својих сународника у Трансилванији, краљ Карол је одлучио да споразум са Тројним савезом држи у тајности. За њега је знао мали број румунских политичара, које је краљ Карол сматрао оданим држави и династији.¹

Велика сила у коју је Румунија имала најмање поверења, нарочито од друге половине XIX века, била је Русија, а страх од њеног ширења паралисао је румунске политичаре. Успомене са Берлинског конгреса и предаја јужног дела Бесарабије Русији и даље су били свежи, а нетрпељивост коју су румунски државници гајили према Русима додатно су потпиривале Немачка и Аустроугарска, како би Румунију држале чвршће уз себе. Разочарање које је Румунија осећала према Русији утицало је, између осталог, на њен непријатељски став према Бугарима. Присаједињење северне Добруце у замену за припајање јужног дела Бесарабије Русији, а додељивање Силистрије Кнежевини Бугарској 1878. и 1879. године, силно је погодило Румунију. Због тога, руско поклањање пажње Бугарској било је један од разлога окретања Румуније Аустроугарској. Осим што је краљ Карол желео да заштити Румунију од јужног суседа, важно му је било и да поврати равнотежу за коју је сматрао да је нарушена руским упливом јужно од Дунава.²

Битан елемент који је обележио румунско-бугарску политику крајем XIX и почетком XX века било је македонско питање. Непопуларност Аустроугарске код румунске јавности услед положаја Румуна у Трансилванији и Буковини, нагнало је Беч да усмери пажњу Румуна у другом правцу. Краљу Каролу, који је морао да се званично одрекне сваке пропаганде према овим деловима Двојне монархије, одговарало је да се бави питањима Аромуна у Македонији и Грчкој. На овакав курс спољне политике Румуније највише је утицао гроф Ерентал (von Aehrenthal), који је од 1895. до 1899. године био аустроугарски посланик у Букурешту. Осим њега, заслужни су и румунски политичари који су се сетили да покрену питање положаја Аромуна у Македонији, а то је довело до нових несугласица између бугарске и румунске владе. Бугарске чете које су харале Македонијом, као и страх од бугаризације румунског становништва у Македонији, посебно су узнемиравали Румунију. Испоставило се да је забринутост због бугарског агресивног деловања била оправдана. Професора, и великог заговорника очувања националног идентитета Аромуна у Османском царству, Штефана Михаиљануа (Ștefan Mihăileanu), убила је у Букурешту 1900. године бугарска револуционарна организација, Врховни македонски комитет. Истрага коју су спровеле румунске власти је показала да је мета атентата заправо био краљ Карол. Ови

¹ Keith Hitchins, *Romania 1866–1947*, Oxford 1994, 141–143; Rudolf Dinu, „King Charles I and Decision Making Process in the Romanian Foreign Policy before the First World War”, *Revista Arhivelor* 85 (2008), 126–127; Șerban Constantinescu, „Regele Carol I și aspecte ale politicii externe românești la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX”, *Muzeul Național XIII* (2001), 194.

² K. Hitchins, *nav. гело*, 52–53.

догађаји изазвали су велику политичку кризу између Румуније и Бугарске која је претила да прерасте у оружани сукоб.³

Међутим, управо је Македонија поново спојила румунски и бугарски државни врх. Истовремено са заоштравањем румунско-грчких односа почетком XX века због става Грка према Цинцарима, Румунија и Бугарска су почеле да се приближавају једна другој, покушавајући да изгледе претходне несугласице. Верујући да су заједно јаче у борби против Грка, Румунија и Бугарска су заједно припремале четничке акције. Румунске чете у Македонији имале су превасходно задатак да пружају отпор грчким четама, које су нападале Куцовлахе. Српски посланик у Лондону Михаило Милићевић известио је 1906. године српску владу о промени политике Румуније према Бугарској, као и о наклоности краља Карола према Бугарској и њеном владару. Милићевић сведочи да се сада и румунски и бугарски државници залажу за савез са Србијом, како би протерали Османско царство са Балкана. Овакву политику делимично је дириговала Аустроугарска, чије су намере биле да оствари превласт у Румунији и Бугарској, те је упућивала државнике ових двеју земаља на сарадњу. Први знак отопљења у односима између Румуније и Бугарске био је крајем 1906. године, када је кнез Фердинанд Кобуршки (Ferdinand von Sachsen-Coburg und Gotha), у повратку са европског путовања изненада решио да сврати у Букурешт и поздрави румунског краља. Боравак кнеза Фердинанда био је занимљив зато што је уследио након што је Мунир-паша (Münir Paşa), турски посланик у Паризу, боравио у румунској престоници. Задатак Мунир-паше у Букурешту био је да одвоји Румуне од Бугара, те је Турска преко њега уверавала краља Карола да ће учинити све како би заштитила румунско становништво у Османском царству од упада грчких разбојника. Задовољни овим обећањем, Румуни су полако почели да се растају од идеје удруживања са Бугарима у македонским пословима. Иако кнез Фердинанд није знао о чему је краљ Карол разговарао са Мунир-пашом, чинило се да је мотив његовог доласка у Букурешт био да умањи значај Мунир-пашине мисије, и изазове стрепње у Цариграду због присности са краљем Каролом.⁴

Није прошло много времена, а Бугарска је начинила нови корак у удварању Румунији, када је кнез Фердинанд средином 1907. поново дошао у посету краљу Каролу. Исте године у октобру је бугарски министар спољних послова Димитрије Станчов (Димитър Я. Станчов) отпутовао у Букурешт у посету председнику румунске владе Димитрију Стурзи (Dimitrie A. Sturdza),

³ Rudolf Dinu, „Romanian Foreign Policy From Berlin to Sarajevo, 1878–1914, Some Characteristics”, *Romanian and European Diplomacy From Cabinet diplomacy to the 21st century challenges*, Iași 2012, 225–228; Ioan Scurtu, *Istoria Românilor în timpul celor patru regi (1866–1947)*, Carol I vol. 1, București 2004, 176; Stoica Lascu, „The context of the assassination in Bucharest of Macedonian Romanian Ștefan Mihăileanu (1859–1900) – In the light of some epoch testimonies”, *Analele Universității din Craiova. Istorie*, Anul XXI Nr. 1(29) (2016), 25–27.

⁴ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 2, св. 2/1, ур. Љ. Алексић-Пејковић, Ж. Анић, Београд 2006, док. бр. 47 (у наставку текста: *Документи*); *Исто*, књ. 2, св. 2/II, док. бр. 459, 475–477, 480; Државни архив Србије (= ДАС), Министарство иностраних дела, Посланство Краљевине Србије у Букурешту (= МИД, Пс, Бк), Пов. Ф1 р44/907, Никола Пашић – Михаилу Ристићу, Београд, 19. јануар / 1. фебруар 1907.

кога је сматрао својим пријатељем. Прави разлози ових посета били су регулација пограничних сукоба на Дунаву и склапање трговинске конвенције, али осим тога није било речи о даљим плановима спољне политике Бугарске и Румуније. Како су ценили румунски и бугарски државници, овај одлазак бугарског државног врха у Румунију није имао посебног политичког значаја, али је постало извесно да је кнез Фердинанд намеравао да ступи у што присније односе са краљем Каролом, како би са Румунијом решавао македонско питање у своју корист. Међутим, краљ Карол је искористио боравак кнеза Фердинанда у Букурешту да му јасно стави до знања да је Румунији у интересу одржавања *status quo* на Балкану, те да је противна свакој акцији која би тај поредак угрозила. С друге стране, да би осигурала своје интересе у погледу Аромуна у Македонији, румунска влада је предузела конкретне кораке. Иако се трудила да то прикрије, из румунског државног буџета годишње је одвајана извесна сума новца која је усмеравана за организовање румунских чета у Македонији, а ове румунске акције додатно су погоршале грчко-румунске односе.⁵

Затишје у односима између Румуније и Бугарске и удаљавање од политике према Аромунима обележили су румунску политику на Балкану 1908. године. Понуде о склапању савеза између Турске, Румуније и Бугарске, које је добијао у овом периоду, краљ Карол је одбио, настављајући да води исти курс спољне политике. Његова политика везаности за Тројни савез такође је имала великог утицаја у доношењу оваквих одлука, као и у ставу који је Румунија имала према догађајима на Балкану те бурне 1908. године. Проглашење Бугарске независном, а њеног владара за цара 5. октобра 1908, као и анексија Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске дан касније, изазвало је кризу на Балкану, у којој је Румунија настојала да се држи резервисано. Краљ Карол је већ био обавештен о намери Бугарске да се прогласи независном од Османског царства и пре него што је она то учинила, али су га више бринуле будуће намере цара Фердинанда. Пре свега, Румунија се бојала ширења бугарске границе. И поред тога, краљ Карол и државни врх Румуније срдечно су честитали бугарском владару проглашење независности и уздизање државе у ранг царевине.⁶ Међутим, крајем 1908. и током 1909. године примећује се узнемиреност код румунских политичара услед амбиција Бугарске и њеног насртљивог става према балканском питању. Румунска влада је била решена да тражи територијалну компензацију уколико Бугарска зарати са Турском, али одсуство аустроугарске подршке и њена намера да повеже Бугарску и Румунију савезом, отргли су Румунију из руке Аустроугарске. Румунски државни врх, старајући се о својим државним

⁵ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 2, св. 3/II, ур. Љ. Алексић-Пејковић, Ж. Анић, Београд 2003, док. бр. 719; *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 2, св. 4/I, ур. Љ. Алексић-Пејковић, Ж. Анић, Београд 2008, док. бр. 251; *Историја*, књ. 2, св. 4/II, док. бр. 366, 396; *Cuvântările Regelui Carol I (1887–1914)*, ediție îngrijită de С. С. Giurescu, București 1939, 384, 388.

⁶ К. Hitchins, *нав. дело*, 146–148; *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 3, св. 2/II, ур. М. Војводић, Љ. Алексић-Пејковић, Београд 2011, док. бр. 579; *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 3, св. 3, ур. М. Војводић, Београд 2014, док. бр. 36; I. Scurtu, *нав. дело*, 209.

интересима, донео је одлуку да ће у случају војног сукоба на Балкану распоредити своју војску према Бугарској, како би обезбедила територије за које је сматрала да јој припадају још од времена Берлинског конгреса.⁷

Страх и неповерење владајућих кругова у Румунији према Бугарској упутили су Румуне на сарадњу са Турцима. Краљ Карол је управо видео Османско царство као гаранцију држања Бугарске у пасивном положају, што није прошло неопажено. Током јесени 1910. године Балканом и Европом пронео се глас да су Румунија и Османско царство склопили војну конвенцију, а код бугарске јавности ово је изазвало велику нервозу, јер су Бугари стрепели да би овакав споразум био директно уперен против њих. Међутим, краљ Карол био је противан склапању војне конвенције са Турском, која је услед Младотурске револуције била недовољно стабилна, а сматрао је и да би такав потез нарушио принцип дотадашње румунске спољне политике очувања мира. Ипак, информације које су кружиле Европом о склапању савеза између Румуније и Турске нису биле неосноване. Краљ Карол је са турским представницима највероватније закључио усмени споразум, уперен против евентуалних акција Бугарске против Османског царства.⁸ Због овог кокетирања с Турцима, Бугарска је решила да се свети Румунима. Поред тога што је бугарска штампа месецима била негативно расположена према краљу Каролу и Румунији, и бугарска влада је испољила незадовољство према румунским поданицима у Бугарској. Један од примера био је затварање румунске основне школе у Тутракану, што је код Румуна изазвало реципрочне мере, те је затворена и бугарска школа у Букурешту. Неки бугарски листови су поводом ових догађаја отворено нападали краља Карола, називајући га немачким агентом, а плаховитост бугарске штампе само је погоршала пољуљане румунско-бугарске односе.⁹

До избијања Првог балканског рата наступило је затишје у односима Румуније и Бугарске. Румунија је мирно посматрала догађаје у којима је Бугарска учествовала, не мењајући своје спољнополитичке ставове. Уочи почетка ратних сукоба балканских савезника и Османског царства, Бугарска је покушала да понуди Румунији договор према коме би Румунија пружила подршку Бугарима у решавању положаја хришћана у Македонији, а Бугарска би јој дала формалну декларацију да нема намере да шири границе државе. Међутим, краљ Карол је одбио да се обавезе према Бугарској, јер у њу и њеног владара није имао поверења.¹⁰ Тако је Румунија и дочекала Први балкански рат: у посматрању и ишчекивању даљег развоја ситуације на Балкану.

Краљ Карол, изненађен брзином победа балканских савезника, страховао је од територијалног ширења Бугарске, те је намеравао да окупира стратешке тачке у јужној Добруци као гаранцију за одржавање равнотеже. Међутим,

⁷ Nicolae Iorga, *Supt trei regi: Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, București 1932, 58–59; K. Hitchins, *нав. дело*, 146–147.

⁸ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 4, св. 2/1, ур. Љ. Алексић-Пејковић, К. Цамбазовски, Београд 2015, док. бр. 249, 256; *Истито*, књ. 4, св. 2/II, док. бр. 304–305.

⁹ *Документи*, књ. 4, св. 2/II, док. бр. 305, 329.

¹⁰ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 5, св. 2, ур. М. Војводић, Београд 1985, док. бр. 545.

наишао је на оштар отпор Аустроугарске и Немачке.¹¹ Румунски државни врх се надао да ће ипак дипломатским путем бити решен румунско-бугарски спор. Прилика за то јавила се крајем 1912. и почетком 1913. године, када су у Лондону вођени преговори о склапању мировног споразума између Србије, Бугарске, Црне Горе и Грчке с једне, и Османског царства с друге стране. Поред тога, вођени су и преговори румунских и бугарских представника о спорним територијалним питањима у Добруци. Већ у јануару 1913. године преговори између Румуна и Бугара су пропали, а наредног месеца сазвана је конференција амбасадора у Петрограду, која је трајала до маја исте године. Одлуком ове конференције град Силистрија, заједно са својом околином од три километра, припало је Румунији. Ни бугарска ни румунска влада нису биле задовољне овим решењем: румунска влада је очекивала већа територијална проширења, док бугарска влада није била рада да препусти макар и Силистрију свом суседу.¹² Како је Бугарска одуговлачила са испуњавањем одредби конференције у Петрограду, тако се стање на Балкану све више компликовало. Сукоб Бугарске са дојучерашњим балканским савезницима изгледао је све вероватнији. Двадесет шестог јуна 1913. године румунски државни врх на челу са краљем Каролом, донео је одлуку да ће уколико бугарска војска нападне своје савезнике, Србију и Грчку, румунска војска започети ратне операције против свог суседа на југу. План Румуније био је да окупира јужну Добруцу, односно линију од Тутракана до Балчика. Изненадни напад бугарске војске на српске и грчке положаје 30. јуна 1913. омогућио је румунском државном врху да одржи реч донету четири дана раније.¹³

Већ 3. јула краљ је потписао указ о мобилизацији, а убрзо је објављен рат Бугарској. Румунска влада је одмах на почетку рата истакла како циљ румунске војске није сламање Бугарске, те да не намерава да води освајачку политику. Румунска војска у овој оружаном акцији само настоји да обезбеди границу која се протеже линијом Тутракан–Добрич–Балчик.¹⁴ Учешће Румуније у Другом балканском рату утицало је да се избегне мешање великих сила у балканске догађаје, а тешки порази Бугарске убрзали су преговоре о склапању мира. Улогу арбитра коју је себи наметнула Румунија прихватиле су Србија и Грчка, као и Бугарска, која је под тешким војним притисцима и поразима морала да игра онако како јој се диригује из Букурешта. Све стране су прихватиле румунски предлог да се мировни преговори воде у Букурешту.¹⁵ Тридесетог јула 1913. године почела је са радом конференција на којој су преговоре водиле краљевине Румунија, Грчка, Црна Гора и Србија, с једне, и Бугарска с друге стране. Текст мировног уговора у десет чланова, којим су прекројене границе на Балканском полуострву, потписан је 10. августа.

¹¹ *Исџо*, док. бр. 569; К. Hitchens, *нав. дело*, 150.

¹² К. Hitchens, *нав. дело*, 151–153; Dumitru Tuțu, „România și războaiele balcanice”, *Acta Musei Napocensis* XXI (1984), 285–286.

¹³ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 6, св. 2, ур. Д. Лукач, Београд 1981, док. бр. 531; *Cartea Verde*, traduceri de V. M. Ivanceanu, București 1913, док. бр. 167; К. Hitchens, *нав. дело*, 153.

¹⁴ *Cartea Verde*, док. бр. 180, 206; *Документи*, књ. 6, св. 2, док. бр. 675.

¹⁵ D. Tuțu, *нав. дело*, 289.

Другим чланом мировног уговора у Букурешту исправљена је стара граница између Румуније и Бугарске, тако да је територија која сада припада Румунији обухватала и јужну Добруцу, односно линију која се дијагонално протеже од Дунава изнад Тутракана, све до Црног мора, укључујући град Кранево и његову непосредну јужну околину. Бугарска се обавезала да ће најкасније за две године порушити радове на утврђењима које је започела, као и да неће градити утврђења близу румунске границе.¹⁶

Незавидан положај у који је Бугарска запала након пораза у Другом балканском рату и потписивања мира у Букурешту августа 1913. године, зближио је цара Фердинанда са Аустроугарском. Беч и Софија били су главни заговорници ревизије Букурешког мира, али је Румунија најодлучније стремилa придобијању свих страна за поштовање новог поретка на Балкану. С друге стране, огорчена губитком јужне Добруце у корист Румуније, Бугарска је на тој територији организовала пропагандни рад и основала тајне одборе, чији је циљ био расламсавање националистичке бугарске струје. Најпознатији одбор који је у те сврхе деловао у Румунији основан је у Софији под називом *Добруца*. Преко њега су Бугари у Румунији, пре свега у јужној Добруци, одржавали везе са бугарском државом, а главни задаци одбора били су да одржавају у раду све бугарске школе, читаонице и добротворне организације, као и да помажу оснивање нових бугарских институција у јужној Добруци.¹⁷

Почетком 1914. године српски посланик и војни изасланик у Атини извештавали су српску владу о гласинама које круже у грчкој престоници, да је цар Фердинанд финансирао бугарске револуционаре како би у Румунији подигли сељаци на буну. Крајњи циљ је био уздрмати румунску унутрашњу стабилност, и тиме је паралисати у спољној политици. На тај начин, Бугарска би добила слободу у поновном обрачунавању са Србијом и Грчком.¹⁸ Иако се овај бугарски сценарио није остварио, заплет у радњи није изостао. Јуна исте године, Букурешт је од својих људи из Софије добио информације да се спрема атентат на краља Карола. Друштво *Добруца* именовало је неколико бугарских чета чији је задатак био да у Букурешту изврше атентат не само на румунског краља већ и на оне румунске политичаре за које су сматрали да су непријатељи Велике Бугарске. Сарајевски атентат је осујетио осветничке планове Бугарске, а избијање Великог рата поставило је бугарско-румунске односе на нову основу. Након што је почетком августа Румунија прогласила неутралност, бугарски посланик у Букурешту, Симеон Радев (Симеон Т. Радев), уверавао је председника румунске владе Јона Ј. К. Братијану (Ion I. C. Brătianu) да жели пријатељство Румуније и Бугарске, као и то да ће Бугарска поштовати границе из 1913. године. У жеку немирних догађаја изазваних Великим ратом, Бугарска и Румунија су коначно потписале

¹⁶ *Cartea Verde*, 261–268.

¹⁷ Daniel S. Niculae, „Relațiile politice Româno-Bulgare de la tratatul de pace de la București din 1913 la intrarea bulgariei și româniei în primul război mondial (1913–1914)”, *Acta Moldaviae Meridionalis* XXXVII (2016), 225–229.

¹⁸ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 7, св. 1, ур. В. Дедијер, Ж. Анић, Београд 1980, док. бр. 203, 294.

уговор о разграничењу у Добруци, а обе владе су се договориле да избегавају сваки инцидент и воде политику у правцу помирења.¹⁹ Међутим, румунски државни врх и краљ Карол нису имали поверење у свог јужног суседа, очекујући нове заплете са бугарске стране.

*

Као што су Русија и Бугарска у Румунији сматране за државе у које не треба имати превише поверења, тако је Србија у очима румунских државника и народа виђена као земља са којом су Румуни увек одржавали пријатељске односе. Традиционално добри односи Румуна и Срба, који су неговани још од прве половине XIX века, а свој врхунац достигли за време владавине кнежева Михаила Обреновића и Александра Јоана Кузе (Alexandru Ioan Cuza), настављени су и током четрдесетосмогодишње владавине краља Карола. Сврगाвање династије Обреновић, која је у Румунији имала бројне родбинске и пријатељске везе, донело је извесна искушења у односима између Румуније и Србије, али је нови режим Карађорђевића у Србији врло брзо стекао поверење румунске владе. Мајски преврат је заборављен, а краљ Карол и краљ Петар Карађорђевић наставили су да одржавају пријатељске односе између својих држава.²⁰

Оријентисање румунске спољне политике ка југу почетком XX века довело је румунску политику у Македонији у додир са Србијом, Бугарском и Грчком. Румунска и српска влада нашле су заједнички језик у македонском питању, старајући се да неутралишу агресивне испаде Бугара и Грка према свом становништву. Краљ Карол је признао српском посланику у Букурешту Михаилу Ристићу да никада није сматрао српску пропаганду у Македонији као претњу за опстанак аромунског становништва, и да су интереси Румуније и Србије у одбрани од пропагандног рада Грка и Бугара истоветни. С тим у вези, односи Румуније и Србије умногоме су зависили од односа Србије и Бугарске, те је Румунија пажљиво пратила суревњивост на релацији Београд–Софија. Краљ Карол, који није радо сарађивао са Бугарима у македонском питању, сматрао је да је за румунску балканску политику од много веће користи да се држи уз Србију.²¹

Интересовање краља Карола за српске послове није било површно. Током једног разговора са послаником Ристићем 1908. године, краљ Карол је показао одлично знање о српској средњовековној историји, као и о приликама које су задесиле нововековну српску државу. Румунски краљ је српској влади јасно ставио до знања да убудуће може рачунати на његову подршку.²² Ни са српске стране нису изостале симпатије према краљу Каролу. Када се у Београду чуло да ће у пролеће 1908. путовати Дунавом, краљ Петар је изразио жељу да својим изасланством поздрави румунског краља код Турн

¹⁹ D. S. Niculae, *нав. дело*, 229–233.

²⁰ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 1, св. 1, ур. А. Раденић, Београд 1991, док. бр. 223.

²¹ *Документи*, књ. 2, св. 2/1, док. бр. 211; *Документи*, књ. 2, св. 3/1, док. бр. 104; *Документи*, књ. 2, св. 3/II, док. бр. 555.

²² *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 3, св. 1/II, ур. М. Војводић, Љ. Алексић-Пејковић, Београд 2010, док. бр. 460.

Северина. Краљ Карол био је дирнут овим чином пријатељства са српске стране, и српску делегацију је дочекао у пријатном амбијенту свог брода. Овај сусрет био је добра прилика за јачање српско-румунске сарадње. Српска делегација предвођена председником Државног савета Савом Грујићем, по повратку се писмом захвалила на лепом пријему краљу Каролу, његовој супрузи краљици Елизабети (Elisabeth zu Wied) и представницима румунске владе.²³

Сива јесен која је нашла за Србију анексијом Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске 1908. године, учинила је да Београд стекне још више поверења у Букурешт и румунску јавност. Иако је румунски државни врх у првим данима брзо посматрао догађаје на Балкану, румунски народ је организовао јавне скупове на којима је жестоко критиковао аустроугарску политику. Демонстрације су одржане широм Румуније, а клицањем против Аустроугарске и Бугарске пружена је подршка Србији.²⁴ Фебруара 1909. године председник румунске владе Јон Ј. К. Братијану је известио посланика Ристића да је, због намере Аустроугарске да се обрачуна са Србијом, ситуација на Балкану веома озбиљна. Братијану је пријатељски саветовао Србију да прихвати анексију Босне и Херцеговине, и настави државно развијање, како би спремно дочекала повољније прилике за деловање. Поред тога, уверавао је Ристића да Румунија брине о српским интересима, те да румунска влада неће дозволити слабљење Србије.²⁵ Наредног месеца, краљ Карол, у разговору са српским послаником у Букурешту, изказао је наду да ће се криза завршити без рата, сматрајући да Србија не може да се ослони на руску помоћ у овом питању. Румунски краљ био је мишљења да ће кроз неколико година доћи до великих европских заплета, у којима ће и Србија играти важну улогу. Због тога би било мудро да се Србија не излаже слабљењу од којег неће моћи да се опорави, већ да се сада задовољи економским олакшицама. С обзиром на то да Румунија не жели ослабљену Србију на Балкану, краљ Карол је изјавио да неће допустити Аустроугарској да економски и политички потчини Србију. На крају аудијенције, румунски краљ је српском посланику поручио да Србија треба да верује у његове искрене симпатије, те је пожелео свом суседу да из тешког положаја изађе успешно и са неокрњеном чашћу.²⁶ За разлику од румунског државног врха који је водио рачуна о томе како ће се представити Европи у оваквим нестабилним околностима, румунски политички кругови гласно су пружили подршку Србији током Анексионе кризе. Народни посланик Ђорђе Дијаманди (George I. Diamandy) у једном новинском чланку изнео је да је Аустроугарска Србији учинила велику неправду и позивао је Румунију да пружи одлучнију подршку свом западном суседу. Дијаманди је судбину Босне и Херцеговине поредио са

²³ ДАС, МИД, Пс, Бк, Пов. Ф1 р17/908, Сава Грујић – Михаилу Ристићу, Београд, 5/18. мај 1908.

²⁴ ДАС, МИД, Пс, Бк, Пов. Ф1 р35/909, Михаило Ристић – Миловану Миловановићу, Букурешт, 19. октобар / 2. новембар 1908.

²⁵ ДАС, МИД, Пс, Бк, Пов. Ф1 р35/909, Михаило Ристић – Миловану Миловановићу, Букурешт, 11/24. фебруар 1909.

²⁶ ДАС, МИД, Пс, Бк, Пов. Ф1 р35/909, Михаило Ристић – Миловану Миловановићу, Букурешт, 5/18. март 1909.

судбином Бесарабије, али је позивао Румуне и на борбу за ослобођење Трансилваније и Буковине, показавши да је највећи непријатељ српских и румунских националних тежњи управо Аустроугарска.²⁷

И поред симпатија које је имала за Србију, држање румунске владе према њој у јеку Анексионе кризе било је крајње опрезно. Наиме, када је Србији октобра 1908. забрањен увоз коња из Аустроугарске, српска влада је набавила хиљаду коња у Русији, одакле је, преко румунске територије, требало да стигну у Србију. Посланик Ристић је добио задатак да најави румунским властима овај транспорт, како не би било логистичких тешкоћа.²⁸ Међутим, када је први транспорт коња стигао у Унгени, на граници са Румунијом, румунске власти су захтевале да се коњи из ветеринарских разлога задрже три дана, како би били прегледани.²⁹ Прави разлог због ког је дошло до задржавања коња на румунској граници била је нестабилна ситуација у Европи изазвана Анексионом кризом и проглашењем бугарске независности. Влада Румуније, у жељи да остане потпуно неутрална у овим збивањима, задржала је себи право да забрани превоз свега што може послужити као ратни материјал. Тако је, на пример, Бугарима забрањен превоз динамита преко румунске територије, иако је он био намењен за изградњу железница.³⁰ Овакав поступак Румуније претио је да изазове велико незадовољство у Београду. После мучних преговора, Стурза, који је у то време био председник владе, средином новембра је одобрио први транспорт коња. Међутим, тражио је од Србије да за сваки следећи транспорт унапред обавести румунску владу о броју пристиглих коња. Ова непријатност показала је колико је Румунија била обазрива према својим суседима, водећи рачуна и о најмањим појединостима које би могле да компромитују њену спољнополитичку оријентацију.³¹ Ствар око коња још увек је била актуелна и почетком 1909. године, али је Братијануова влада показала више симпатија него влада његовог претходника. Братијану је решио да допусти превоз свих хиљаду коња, колико их је и преостало по договору Србије и Русије, али под условом да се румунској влади најави њихов долазак петнаест дана раније.³² Румунски истакнути политичари пажљиво су пратили ове замршене догађаје. Револтирани спољном политиком краља Карола, сматрали су да Румунија не сме да одбија од себе старе пријатеље у времену када је тешко наћи нове.³³

Поред дипломатских и политичких односа, доста пажње је посвећено и културном јачању веза Србије и Румуније. У циљу бољег повезивања бал-

²⁷ *Документи*, књ. 3, св. 4, док. бр. 258.

²⁸ ДАС, МИД, Пс, Бк, Пов. Ф1 р1/909, Мирослав Спалајковић – Михаилу Ристићу, Београд, 24. октобар / 6. новембар 1908.

²⁹ ДАС, МИД, Пс, Бк, Пов. Ф1 р1/909, Петар Велимировић – Михаилу Ристићу, Београд, примљено 13/26. новембар 1908.

³⁰ ДАС, МИД, Пс, Бк, Пов. Ф1 р1/909, Михаило Ристић – Миловану Миловановићу, Букурешт, 15/28. новембар 1908.

³¹ ДАС, МИД, Пс, Бк, Пов. Ф1 р1/909, Михаило Ристић – Миловану Миловановићу, Букурешт, 18. новембар / 1. децембар 1908.

³² ДАС, МИД, Пс, Бк, Пов. Ф1 р1/909, Михаило Ристић – Миловану Миловановићу, Букурешт, 10/23. јануар 1909.

³³ *Документи*, књ. 3, св. 3, док. бр. 490.

канских народа у Букурешту је у првој половини 1909. године основано Румунско балканско удружење, на чијем је покретању и организовању много допринео српски посланик у Букурешту. Незадовољно званичном политиком краља Карола на Балкану, ово удружење имало је циљ да заинтересује Румунију за балканска питања тако што ће Румуни боље упознати своје балканске суседе. Састанку који је претходио оснивању овог друштва присуствовале су угледне румунске личности из различитих партија, које су се залагале за веће бављење Румуније балканским питањима. Међу њима, ваљало би споменути доктора Константина Истратија (Constantin I. Istrati), члана Румунске академије наука и бившег министра, и Константина Радулеску-Мотруа (Constantin Rădulescu-Motru), уредника листа *Нови румунски часопис* (*Noua Revistă Română*). На овом састанку дошло је до закључка да је одвајање Румуније из балканске заједнице штетно, и да је њена будућност везана за Србију и Бугарску. Чланови овог удружења сложили су се да њихов рад мора да буде такав да се не замере краљу Каролу. Делатност Румунског балканског удружења требало је да буде усредсређена на међусобно упознавање и културну размену између Румуније, Србије и Бугарске. Идеја је била да румунски професори у Србији држе предавања о румунској историји, а српски професори у Румунији о српској, и да народна позоришта дају представе о народној прошлости Румуна и Срба. Румунска страна била је неповерљива према бугарској искрености, и као предуслов за румунско-бугарску сарадњу у овом друштву истицала је захтев да Бугари најпре остваре везу са Србима.³⁴

Иако се у румунским круговима чинило да је краљ Карол равнодушан према балканској политици, он је и током 1910. године показао интересовање за стање у коме се Србија налази након претходних бурних двеју година. Жеља румунског краља била је да Србија учврсти унутрашње стање земље и да се војно развије, чиме би спречила државно слабљење у турбулентним временима друге деценије XX века. Да је краљ Карол био искрен у држању према Србији, потврђује и италијански посланик у Букурешту, који је пренео да краљ Карол жели да присни односи Румуније и Србије, који се негују од давнина, остану такви и у будућности.³⁵ Свестан могуће озбиљне опасности која прети из Бугарске, краљ Карол је и својој влади више пута напоменуо да Румунија треба да се држи уз Србију.³⁶ Углед краља Карола као државника и његов пријатељски однос према Србима нису остали неопажени у Србији. Под насловом *Европа и Румунија*, Владан Ђорђевић је 1911. године написао књигу о историји Румуније, у којој је дотадашња владавина краља Карола заузела посебно место. Након што је један примерак ове књиге послао румунском двору, Ђорђевићу је од краља Карола стигао позив да буде његов гост у Синаји. Румунски краљ је са својим гостом из Београда у августу 1911. године провео пуних пет дана, разговарајући о актуелним темама у вези са Источним питањем. С обзиром на то да је Ђорђевић у својој књизи

³⁴ *Документи*, књ. 3, св. 5/1, док. бр. 119.

³⁵ *Документи*, књ. 4, св. 2/II, док. бр. 326; *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 4, св. 3/II, ур. Љ. Алексић-Пејковић, К. Џамбазовски, Београд 2009, док. бр. 453.

³⁶ N. Iorga, *нав. дело*, 60.

настојао да прикаже каква је била улога Русије у догађајима на Балканском полуострву, значајан део разговора који је вођен с краљем Каролом тицао се управо Русије и њене политике. Краљ Карол је и сада, као и у време Анексионе кризе, био мишљења да Србија не треба да се нада руској помоћи. На састанку са Михаилом Ристићем након боравка у Синаји, Ђорђевић је известио српског посланика о лепим утисцима које је стекао током своје посете Румунији, и о симпатијама које румунски краљ гаји према Србији и њеном народу.³⁷

Румунија је пажљиво пратила ток Првог балканског рата, и према Србији, као и према осталим балканским савезницима, није показивала нарочиту наклоност све до почетка 1913. године. Међутим, како бугарска страна није показала вољу да се реши питање територијалног уступања јужног дела Добруџе Румунији, а пошто је са Србијом имала несугласица око територија у Македонији, Србија и Румунија су се зближиле како би пружиле једна другој подршку у преговорима са Бугарском. Већи део румунског државног врха настојао је да мирним путем дође до задовољавајућег решења са Бугарском. Заговорници мирног решавања сукоба бојали су се да би у случају рата Румуније и Бугарске српска војска, која је бугарски савезник, морала да помогне Бугарској против Румуније. Не желећи да доводи односе Србије и Румуније у непријатност, Румуни су се трудили да избегну рат по сваку цену и да се што чвршће држе уз Србију. Како се спор Србије и Бугарске све више компликовао, тако је Румунија одлучније стајала уз Србију. Априла 1913. године, краљ Карол је српском посланику поручио да Србија не сме да препусти територију преко Вардара Бугарској, и да Србија треба да учини све да би добила границу са Грчком. Сматрајући да је Бугарска незајажљива и да се неће задовољити својим територијалним проширењем, румунски краљ је предвиђао да ће се Србија, Грчка и Румунија удружити у блиској будућности како би се одбраниле од опасности Велике Бугарске. Осетивши наклоњеност румунске стране, српска влада је у строгој тајности понудила краљу Каролу и румунском министру спољних послова склапање дефанзивног савеза.³⁸ Имајући у виду какву би то реакцију изазвало у Бечу, румунски државни врх обазриво је разматрао овај предлог. Чекајући даље кораке, румунска влада дошла је пред заоштравање односа некадашњих савезника из Првог балканског рата. Она није желела да се званично обавезе према Србији, али је уверавала српску владу да може да рачуна на њену помоћ уколико уследи бугарски напад на српске положаје.³⁹

Румунија је одржала реч коју је дала Србији, и објавила рат Бугарској након што је бугарска војска изненада отпочела напад на Брегалници. Краљ Карол и румунска влада су током Другог балканског рата тесно сарађивали са српском владом, договарајући се о свим корацима које су имали да предузму према Бугарима. Румунски краљ имао је само речи хвале о држању

³⁷ *Документи*, књ. 4, св. 4/1, док. бр. 157; Владан Ђорђевић, *Европа и Балкан: Дипломајска историја балканских хришћанских држава у деведнаестом веку. Европа и Румунија*, књ. 1, Београд 1911.

³⁸ *Документи*, књ. 6, св. 1, док. бр. 167, 168, 195, 429; *Документи*, књ. 6, св. 2, док. бр. 30.

³⁹ *Документи*, књ. 6, св. 2, док. бр. 473, 504; *Cartea Verde*, док. бр. 130.

српске војске, и обећао је да ће се на мировној конференцији залагати за српске интересе у погледу територија. Румунска влада је водила рачуна и о томе да се избегне интервенција великих сила, и саветовала Србији које територије да захтева од Бугарске.⁴⁰ Успеси Србије, Грчке и Румуније сатерали су Бугарску у ћошак. У немогућности да пружа отпор, Бугарска је била принуђена да тражи мировне преговоре. Мировна конференција у Букурешту додатно је оснажила српско-румунске односе, а Србија је из балканских ратова и румунске престонице изашла задовољна. Краљ Петар, у жељи да искаже захвалност краљу Каролу, наложио је Михаилу Ристићу да уручи румунском краљу Орден Карађорђевог звезде, што је српски посланик и учинио на свечаној аудијенцији у дворцу Пелеш, септембра 1913. године. Краљ Карол је том приликом захвалио српском краљу на овом доказу пријатељства, и пожелео да њихови искрени односи у наредном периоду буду све приснији. Краљ Карол је искористио тренутак и још једном нагласио како Србији жели напредак, а то је саопштио и аустријским државницима, пребацујући им да греше тиме што према Србији воде непријатељску политику.⁴¹

И поред жеље краља Карола да се очува поредак на Балкану који је настао након балканских ратова, мир није трајао дуго. Сарајевски атентат и Јулска криза донели су нове немуре, током којих су тестирани пријатељски односи Румуније и Србије. Српској влади било је од великог значаја да сазна какав ће став заузети румунска влада у српско-аустроугарском сукобу, и постојала су очекивања да ће се Румуни заложити код Аустроугарске за мирно решавање спора. Међутим, румунски државни врх није био спреман да донесе одлуку о свом држању уколико аустроугарска војска нападне Србију. Од овако важне одлуке учествовања Румуније у евентуалном рату зависило је и то да ли ће сукоб остати само између Србије и Аустроугарске, или ће се у њега умешати и друге европске силе. Непосредно пред напад Аустроугарске на Србију, румунски министар иностраних дела, Емануил Порумбару, поручио је Србији да ће Румунија одлучити о свом држању у складу са развојем догађаја и њеним интересима у њима. Позивајући се на очување Букурешког мира, Србија је од Румуније очекивала да ће предузети кораке да се његово нарушавање не доведе у питање. Међутим, Румунија, а са њом и Грчка, договориле су се да ће одбранили Букурешки мир само у случају да Бугарска покуша да искористи кризну ситуацију на Балкану и војском крене у територије које су јој одузете 1913. године. Резервисано држање румунске владе првих дана Великог рата револтирало је румунску војску, као и многе политичаре, који су критиковали краља Карола, сматрајући да његова политика иде у супротном смеру од народних интереса. Краљ Карол је, напротив, сматрао да Румунија треба да се определи за ону страну која је јача, а то је Тројни савез.⁴²

С друге стране, Никола Пашић, председник српске владе, покушао је да убеди румунског посланика у Србији Николаја Кантакузина (Nicolae

⁴⁰ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 6, св. 3, ур. К. Џамбазовски, Београд 1983, док. бр. 151.

⁴¹ *Истио*, док. бр. 296.

⁴² *Документи*, књ. 7, св. 2, док. бр. 518, 569, 599, 619, 627, 630, 632, 633, 681, 693, 733, 737; N. Iorga, *нав. дело*, 183.

Santacuzino) да ће Румунија ратовањем против Аустроугарске успети да оствари сан ослобођења и уједињења Румуна из Трансилваније и Буковине. Ови дипломатски напори Србије да придобије Румунију за рат на страни Антанте нису успели. Незавидан положај Краљевине Румуније, која је у исто време и савезник Тројног савеза, а такође са Србијом и Грчком има тајни уговор о одбрани Букурешког мира из 1913. године, решен је тако што је на седници Крунског савета 3. августа 1914. одлуком већине проглашена њена неутралност. Братијану, који је вршио дужност председника владе, на Крунском савету је уверавао краља и све присутне да споразум који је Румунија потписала не укључује одредбу о уласку Румуније у рат, уколико га Аустроугарска започне. Ову одлуку су позитивно оценили и Тројни савез и Антанта, надајући се да ће успети да привуку Румунију на своју страну. Краљ Карол се није слагао са оваквом одлуком Крунског савета, и веровао је да може да ослободи Румуне из Трансилваније и Буковине чак и у ратној коалицији са Централним силама. Његова прогноза била је да ће Аустроугарска као држава нестати са карте Европе за најдуже двадесет година, а да ће Румунија тада остварити национално уједињење.⁴³

*

У XIX и почетком XX века, румунска држава није пружала уточиште само Србима и Бугарима који су бежећи из својих крајева под налетом Турака тражили склоништа. У Румунији је током XIX века формиран јак центар албанске емиграције, који је промовисао идеју аутономне Албаније. Албанци који су се у Букурешту бавили албанском пропагандом сведочили су да је Румунија била прва држава која им је помогла да наставе своју националну борбу, и тиме пружила подршку. У Румунији им је омогућено да штампају своје уџбенике и књижевна дела, а од краја XIX века до оснивања албанске државе 1912. године, у Румунији су излазили и албански листови, те је на тај начин национални покрет Албанаца радио у егзилу. Због тога је албанска интелектуална елита називала Румунију својим другим домом.⁴⁴

Када је Првим балканским ратом, између осталих, покренуто и питање стварања аутономне Албаније, румунска влада је активно подржавала ту идеју, видевши у њој начин да у једној држави окупи Аромуне са југа Балканског полуострва. Како би пропагандом помогли оснивање албанско-куцовлашке државе, у Букурешту су новембра 1912. године одржани скупови тамошњих Албанаца и удружења Куцовлаха. Демонстрирајући испред посланства Аустроугарске, они су тражили решење албанског питања. Краљ Карол је подржавао ове наступе у Букурешту, а из државног буџета је издвајао значајне новчане суме како би албанско-куцовлашкој пропаганди што више помогао. Уз велико залагање Аустроугарске, на оснивање албанске државе није се још дуго чекало. Конференција у Лондону, која је децембра 1912.

⁴³ Миодраг Турушкин, „Придобијање Румуније на страни Антанте – циљ дипломатије Краљевине Србије (15/28. јул 1914 – 4/17. август 1916)”, *Темичварски зборник* 7 (2014), 9–10; *Документи*, књ. 7, св. 2, док. бр. 664; I. Scurtu, *нав. дело*, 224–225; N. Iorga, *нав. дело*, 185.

⁴⁴ D. Tuṭu, *нав. дело*, 277, 280–281; Душан Фундић, *Аустроугарска и насљанак Албаније (1896–1914)*, Београд 2021, 140, 170.

године сазвана ради поделе територија Османског царства балканским савезницима, основала је на југозападу Балкана државу Албанију.⁴⁵ У замршеним односима између Србије и Бугарске, као и Бугарске и Грчке око територијалних питања, румунски посланик у Софији је иницирао да се покрене аромунско питање на мировној конференцији. Марта 1912. године, румунски изасланик у Лондону Николаје Мишу (*Nicolae Mișu*) званично је током Лондонске конференције изнео идеју да Куцовласи и Аромунци из Македоније, око Пинда и Меглена треба да уђу у састав нове албанске државе. Румунска влада је преко Мишуа још једном затражила од конференције амбасадора да простор између планине Грамос на северу, Јањине и Мецова на југу и Гребена на истоку уђе у састав Албаније, чије је оснивање најтоплије поздравила. Према проценама румунске владе на овој територији живело је око осамдесет хиљада Аромуна, и сматрало се да ће њихова национална права бити боље очувана у Албанији и под гаранцијом великих сила, него у оквиру Грчке. Румунија је јасно истакла захтев да се Аромунима, у оним местима где чине већину становништва у Албанији, гарантују административна и локална аутономија, као и то да се омогући употреба њиховог језика у школама и црквама.⁴⁶ Међутим, учесници конференције у Лондону одбили су овај предлог Румуна, те је велики број Аромуна остао ван граница Албаније. Грчка је у то време понудила гаранције за очување права Аромуна који се буду нашли у оквиру њене државе, па је јуна 1913. године Лондонска конференција понудила Мишуу да Аромунци око Пинда припадну Грчкој. Румунска влада, пуна неповерења према Грчкој, била је против овог предлога, сматрајући да би Аромунци у Албанији имали већа национална права и сигурности. Изгледало је да Румунија више нема никаквог утицаја на конференцији у Лондону у погледу Албаније. У ишчекивању одређивања албанске границе аустроугарски посланик у Букурешту је на састанку са председником владе Титуом Мајорескуом (*Titu Maiorescu*) пренео да постоји иницијатива у Аустроугарској и Италији да се на албански престо доведе принц Вилхелм од Вида (*Wilhelm zu Wied*), који припада угледној немачкој породици. Мајореску је био резервисан према овој идеји, али је одмах обавестио краља Карола о овом разговору.⁴⁷ С друге стране, Аустроугарској је ишло у корист да Вилхелм од Вида пристане на понуду да влада Албанијом. Рачунала је да ће захваљујући њему краљ Карол бити веран савезник Албаније, а да ће она држати под контролом албанског владара.⁴⁸

За кратко време, румунска краљевска породица постала је врло заинтересована да на албански престо дође Вилхелм од Вида, који је био син рођеног брата краљице Елизабете, али и даљи рођак немачког цара Вилхелма II. Супруга Вилхелма од Вида, Софија Шонбург Валденбург (*Sophie von Schönburg*

⁴⁵ *Документи о савезној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 5, св. 3, ур. М. Војводић, Београд 1986, док. бр. 379, 380; *Документи*, књ. 6, св. 1, док. бр. 195; Ч. Попов, *Грађанска Европа (1770–1914), Друшћивена и политичка историја Европе (1971–1914)*, књ. 3, Београд 2010, 295–296; D. Tuțu, *нав. дело*, 285–286.

⁴⁶ *Cartea Verde*, док. бр. 12, 120, 121, 122, 123.

⁴⁷ *Историја*, док. бр. 129, 146, 150, 153, 221; *Документи*, књ. 6, св. 3, док. бр. 301.

⁴⁸ Д. Фундић, *нав. дело*, 277.

-Waldenburg), са мајчине стране била је у сродству са старом молдавском породицом Кантакузино, и одрасла је на свом имању Фантанелеле у округу Бакау, у Молдавији. Када је сазнала да велике силе намеравају да створе независну албанску државу, и да траже владара који би био са Запада, Софија је сматрала да ова прилика не сме да се пропусти, и да би њен супруг био добар кандидат за престо. Видевши њега као албанског краља, а себе као краљицу, брзо је о овоме обавестила краљицу Елизабету, с којом је била у присним односима. Румунска краљица, заузимајући се за свог брата, извршила је велики утицај на краља Карола да подржи кандидатуру Вилхелма од Вида за албански престо. Краљ Карол и краљица Елизабета објавили су један проглас у коме су позивали Албанце да прихвате Вилхелма од Вида за свог владара, уверавајући их да ће његова владавина донети Албанији велики напредак.⁴⁹ И букурешки Албанци су решили да учине све што је у њиховој моћи, па су у јесен 1913. долазили румунском краљу да лично траже постављање принца Вида за албанског владара. С друге стране, румунска влада је саветовала краља Карола да буде опрезан у овим политичким играма, како не би нанео штете свом угледу уколико његово посредовање у избору Вилхелма од Вида буде било неуспешно. Ни принц Вилхелм није био сигуран да би направио добру одлуку прихватањем албанског престола, те је и поред наваливања краља Карола два пута одбијао да влада Албанијом.⁵⁰

Осим што је краљица Елизабета одиграла главну улогу и приволела свог супруга да подржи Вилхелмову кандидатуру за престо, и краљ Карол је сматрао да би Албанија под његовим утицајем била добар савезник од могућих ревизионистичких намера Бугарске, или било које стране која би покушала да поруши поредак на Балкану након балканских ратова. Верујући да ће Вилхелм од Вида пристати да дође у Албанију, краљ Карол је почетком 1914. године као румунског посланика у Драч упутио Михаила Бургелеа (Mihail Burghela). Он је имао задатак да припреми тамошње Албанце за долазак кнеза, а касније и да буде од помоћи Вилхелму од Вида у вођењу државних послова. Принц Вилхелм од Вида, на радост своје тетке, али и захваљујући финансијској помоћи и наговорима краља Карола, коначно је пристао да ступи на албански престо фебруара 1914. године.⁵¹

Током своје шестомесечне владавине, кнез Вилхелм I од Вида, кога су у Албанији називали краљем, остао је у присним односима са Румунијом и Каролом. Вилхелм од Вида безуспешно је покушавао да реши немирно стање које је у Албанији настало и пре његовог доласка на власт. У борби против оних Албанаца који су желели његову абдикацију, тражио је помоћ и од краља Карола. Јуна 1914. године изванредан број румунских официра отишао је краљу Каролу с молбом да им се допусти да оду у Албанију, како би се борили за кнеза од Вида. Краљ Карол је то одобрио, али је јавност сазнала за

⁴⁹ Alexandru Tzigara-Samurcaș, *Memorii II (1910–1918)*, București 1999, 87–91; Alexandru Marghiloman, *Note politice (1897–1915)*, București 1927, 202; N. Iorga, *нав. дело*, 133; Исти, *Oamenii cari au fost*, București 1936, 47.

⁵⁰ *Документи*, књ. 6, св. 3, док. бр. 330, 439, 441.

⁵¹ *Документи*, књ. 7, св. 1, док. бр. 101; А. Marghiloman, *нав. дело*, 205–206.

овај случај, те се опозиција успротивила румунској влади сматрајући да не треба да расипа своје војнике у далекој Албанији. До смрти краља Карола, ово је био последњи значајнији догађај у односима Албаније и Румуније, а Вилхелм од Вида, суочен са претешким задацима у земљи, абдицирао је септембра 1914. године.⁵²

Сукоби између Куцовлаха и Грка у Македонији и Грчкој с краја XIX века негативно су утицали на одржавање добрих односа Румуније и Грчке. Румунска влада је спроводила снажну пропаганду у жељи да издејствује признавање аромунске народности у Македонији и Грчкој, али су Грци у томе видели велики удар на своје интересе, и покушавали су да је спрече по сваку цену. Осим овог, важно питање које се тицало односа Куцовлаха и Грка било је и верско. Румунска влада и њени посланици у Атини и Цариграду захтевали су од Васељенске патријаршије да се Аромунима у Македонији и Грчкој омогући да имају свештенике своје народности, који ће у црквама служити на румунском језику. Интересовање Румуније за положај Куцовлаха био је све већи, и значајне новчане помоћи су се сливале у куцовлашки покрет, који је с краја 1904. и почетка 1905. почео да јача. Овај покрет имао је дипломатску подршку Турске и Тројног савеза, што је додатно допринело његовом снажењу. У већим местима они су почели да се издвајају од Грка у засебне општине, као што је то био случај у Битољу. Велике суме новца из румунског буџета усмерене су и ка оснивању румунских школа, као и за издржавање већ постојећих у Македонији и Епиру. Грчка штампа је осуђивала румунску пропаганду и негативно је писала о Куцовласима, називајући их турским шпијунима. Ово су биле неке од главних препрека у одржавању добрих односа Румуније и Грчке током последњих година владавине краља Карола.⁵³ Појава грчких чета у Македонији, које су имале за циљ да застраше Куцовлахе и осујете румунске тежње о признавању аромунске народности у Грчкој, још више су погоршале румунско-грчке односе. Убиства и пљачкања Куцовлаха од стране грчких чета утицала су на појаву оружаног отпора код Куцовлаха. Да би приморао грчку владу да обустави упаде чета, румунски државни врх је решио да води непријатељску политику према Грцима који живе у Румунији. Тако су угледни Грци протерани из Букурешта, а румунска влада је донела и закон о повећању дажбина, који важе искључиво за грчке поданике настањене у Румунији. Овакав развој догађаја довео је до прекида дипломатских односа између Румуније и Грчке средином 1906. године.⁵⁴

Сујету између Грка и Румуна подривали су и румунски политички кругови, а ни сам краљ Карол није гајио симпатије према Грцима. Једном приликом, са огорчењем је изјавио како би Румунија покорила Грчку за један

⁵² *Документи*, књ. 7, св. 2, док. бр. 330; Sebastian-Dragoș Bunghez, „Parlamentul și politica externă a României în ajunul Primului Război Mondial (februarie–iunie 1914)”, *Cercetări istorice XXXIII* (2014), 203.

⁵³ *Документи о сјољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 1, св. 2, ур. А. Раденић, Београд 1998, док. бр. 137, 247.

⁵⁴ *Документи о сјољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 1, св. 4/II, ур. Љ. Алексић-Пејковић, Београд 2014, док. бр. 117, 180, 196; *Документи*, књ. 2, св. 1/II, док. бр. 594, 678.

дан, да се њих две границе.⁵⁵ Наговештај да би могло да дође до отопљавања у односима било је постављање Димитрија Стурзе на место председника владе, почетком 1907. године. Стурза, политичар старог кова и великог искуства, уживао је поверење краља Карола. Грци су његов долазак на власт пратили са нарочитом пажњом, јер им је у позитивном сећању остао састанак краља Карола и краља Ђорђа I (Geórgios I) из 1900. године, који је управо Стурза организовао. Грци су полагали наде у то да ће Румуни попустити, и да ће се грчко-румунски спор брзо разрешити. Румуни су, с друге стране, обећали поновно успостављање дипломатских односа оног тренутка кад грчке чете престану да тероришу Куцовлахе. Међутим, Грчка је најављивала да ће чете престати са радом у исто време кад престане и румунска пропаганда у Македонији.⁵⁶ Иако ови почети нису имали изгледа за успех, сви они који су веровали да ће Стурзин утицај на власти помоћи да се изгледе односи између Румуније и Грчке, нису погрешили. Јула 1907. године краљ Карол је потписао указ којим су укинута закони из 1906. године, о забрани увоза робе из Грчке и о тешким наметима за Грке у Румунији. Румунска влада је одустала и од питања црквене аутономије Куцовлаха, а краљ Карол је сматрао да би сада требало да Грци испуне свој део договора. Као услов за поновно успостављање дипломатских односа, румунски краљ је од Грка тражио обуставу слања грчких чета у Македонију.⁵⁷ Међутим, прилике које су настале у Румунији након устанка сељака 1907. године, окупирале су пажњу не само румунских политичара већ и јавности. У оваквим околностима, румунска заинтересованост за реформе у Османском царству и побољшање положаја Куцовлаха у Македонији била је све мања. У току последњих месеци које је провео на челу румунске владе, Стурза није био превише наклоњен вођењу румунске спољне политике у Македонији. Говорило се да би он, да није краља, обуставио сваки румунски рад у Македонији, и укинуо средства намењена Куцовласима. Покушао је да смањи државни буџет за македонске послове, а није био вољан да помаже ни румунске установе које су тамо већ одавно основане.⁵⁸

Истовремено са наговештајем стишавања размирица између Грка и Румуна с краја 1907. и почетка 1908. године, отпочела је већа нетрпељивост између Грка и Бугара, те је накратко грчко-румунски сукоб пао у други план. Томе су допринеле и промене у Османском царству услед Младотурске револуције, а и чињеница да је Грчка све већу пажњу почела да посвећује питању присаједињења Крита. За све ово време, Грчка није предузимала напоре да поново успостави дипломатске односе са Румунијом. Како је краљ Карол у то време почео више да се окреће Русији и Француској, а рад Румуна у Македонији није био успешан, румунски политичари су се све више окретали од Куцовлаха, сматрајући да је политика коју води румунска влада у Македонији узалудна. Без доброг пропагандног плана и уз слабо познавање македонских прилика, а уз велико трошење државног буџета, румунски

⁵⁵ *Документи*, књ. 2, св. 2/II, док. бр. 459; Sorin Cristescu, *Carol I: Corespondența personală 1878–1912*, București 2005, 465.

⁵⁶ *Документи*, књ. 2, св. 3/I, док. бр. 341; *Документи*, књ. 2, св. 3/II, док. бр. 489.

⁵⁷ *Документи*, књ. 2, св. 4/I, док. бр. 15, 42.

⁵⁸ *Документи*, књ. 3, св. 1/II, док. бр. 395.

државни врх је схватио да би, зарад поправљања односа са Грчком, требало примирити рад у Македонији. Због тога су румунска буџетска средства из 1911. године намењена Македонији смањена за половину, што је тешко погодило Куцовлахе, који су почели да се разочаравају у Румунију. Корак ка обнови дипломатских односа Грчке и Румуније начинили су руски и италијански посланик у Букурешту, и то су учинили тако да се не поставља питање да ли је грчка или румунска страна прва покренула ту иницијативу. У преговорима о обнављању дипломатских односа у првој половини 1911. године нису претресена питања сукоба грчких чета и Куцовлаха, а Румунија је допустила повратак свих Грка који су били политички протерани у протеклих неколико година.⁵⁹ Након што су дипломатски односи Румуније и Грчке у априлу 1911. године обновљени, грчке чете су престале да делују против Куцовлаха, а румунски државни врх је веровао да ће њихови захтеви у погледу црквених повластица Куцовласима бити испуњени. Међутим, Цариградска патријаршија није намеравала да пружи и најмање уступке Куцовласима, те је одбила њихов захтев да именује румунског митрополита у Македонији.⁶⁰

Први балкански рат донео је нове невоље у односима Грчке и Румуније. У Букурешт су поново стизали гласови о зулумима грчких чета, а у Атини гласови о залагању Румуније за стварање албанско-куцовлашке државе. Румунска политичка и интелектуална јавност била је подељена у питању судбине Куцовлаха. Док су једни, фрустрирани због немогућности да се боре за Румуне у Трансилванији развијали јаку пропаганду према Аромунима на Балкану, други су, попут Николаеа Јорге (Nicolae Iorga), члана Румунске академије наука и професора историје на Универзитету у Букурешту, сматрали да краљ Карол води политику према Куцовласима само да би задовољио Аустроугарску, те да императив румунске спољне политике треба да буде према Трансилванији.⁶¹ У Првом балканском рату дошло је до затишја у румунско-грчким односима, а румунски државни врх је предузимао све кораке са своје стране да Куцовласи у Македонији не уђу у састав грчке државе након рата. Румунска влада је новембра 1912. године од бугарске владе добила обећање да ће одобрити све њене захтеве у погледу привилегија Куцовласима, иако је било јасно да ће само мали број њих бити у оквиру Бугарске по завршетку рата. Краљ Карол и румунска влада су се трудили да, поред преговора о територијалној компензацији са Бугарима, на Лондонској конференцији буде претресено и питање положаја Куцовлаха. Румунска влада је и од Бугара и од Грка издејствовала слободу црквено-просветне организације Куцовлаха, и била је задовољна повластицама које су им предвиђене одлукама Лондонске конференције почетком 1913. године.⁶²

Између два балканска рата, док су расправе око бугарско-румунске границе биле у највећем жеку, и Грчка је имала потешкоћа око решавања граница према Бугарској и Албанији. У оваквим околностима, Грчку и Румунију су

⁵⁹ *Документи*, књ. 4, св. 3/1, док. бр. 286; S. Cristescu, *нав. дело*, 471.

⁶⁰ *Документи о сјољној полицији Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 5, св. 1, ур. М. Војводић, Београд 1984, док. бр. 456, 687.

⁶¹ *Документи*, књ. 5, св. 3, док. бр. 330, 366.

⁶² *Cartea Verde*, док. бр. 12, 18, 71; *Документи*, књ. 6, св. 1, док. бр. 13.

зближиле њихове несугласице са Бугарском. Уз то, Грчка је била попустљивија према Румунији, те је признала румунском државном врху да је на грчку владу пао велики део одговорности за лоше односе између Румуније и Грчке, као и да је спремна да води мирољубиву политику према Куцовласима. Грчки краљ је априла 1913. године понудио Румунији склапање одбрамбеног савеза против Бугарске, али је краљ Карол одлучио да не улази у званичне договоре са Грчком. Напад бугарске војске на српске и грчке положаје означаје почетак Другог балканског рата, али и још присније односе Грчке и Румуније. Грчки краљ Константин (Konstantinos I) свечано је ушао у Солун августа 1913. године, након што су његове трупе ослободиле град, и том приликом се обратио румунском посланику, уверавајући га да ће политика Грчке према Куцовласима бити постављена на нове основе. Краљ Константин је послао и званичан телеграф краљу Каролу, у коме га је обавестио да ће бити кажњени сви који чине злодела према Куцовласима.⁶³

Други балкански рат је помогао Грчкој и Румунији да успоставе боље везе и да оставе иза себе претходне несугласице. Обе стране су се сада трудиле да тековине Букурешког мира сачувају, и да не дозволе Бугарској да им се освети. Краљ Карол је у званичну посету Атини новембра 1913. године послао Такеа Јонескуа (Take Ionescu), министра унутрашњих послова. Грчка влада је румунском госту приредила леп дочек, а грчко становништво је са великим интересовањем пратило Јонескуов боравак у Атини. О самом циљу посете румунског државника Грчкој није се тачно знало, али се у полузваничним круговима говорило да краљ Карол жели да склопи савез, у који би, поред Румуније и Грчке, ушла и Србија. Пре него што се вратио у Букурешт, Јонеску се дотакао и теме избора Вилхелма од Вида за владара Албаније, и уверавао је грчки државни врх да не треба да се противи његовом ступању на престо.⁶⁴ Фебруара наредне године кружили су гласови да је ова посета Јонескуа допринела да се склопи споразум између Грчке и Румуније, којим се Грчка званично обавезала да ће помагати владавину Вилхелма од Вида у Албанији не само дипломатским путем већ и финансијски, као и да ће Куцовласима дати широке привилегије. Заузврат, задатак Румуније био је да чува поредак настао Букурешким миром, и да спречи сваку намеру Турске да се војно обрачуна са Грчком. Веридба грчког престолонаследника Ђорђа (Georgios II) и румунске принцезе Елизабете (Elisabeta a României), ћерке престолонаследника Фердинанда (Ferdinand Viktor Albert Meinrad), требало је да учврсти румунско-грчки договор.⁶⁵ Ново зближавање Румуније и Грчке уследило је само месец дана касније, фебруара 1914. године, када је грчки престолонаследник дошао у званичну посету краљу Каролу. Румунски престолонаследник Фердинанд и председник владе Братијану дочекали су принца Ђорђа, а краљ Карол је на свечаном ручку истакао значај ове посете која је потврдила срдачне односе Грчке и Румуније. Румунски краљ је посебно нагласио да је почела нова ера у грчко-румунским односима, надајући се да ће њу обележити мирно развијање обеју држава. Краљу Кон-

⁶³ *Cartea Verde*, док. бр. 130, 197, 280; N. Iorga, *Supt trei regi*, 146.

⁶⁴ *Документи*, књ. 6, св. 3, док. бр. 465, 472.

⁶⁵ *Документи*, књ. 7, св. 1, док. бр. 133, 217.

стантину, осталим члановима грчке краљевске породице, али и грчком народу, краљ Карол је упутио топле поздраве и жеље за напретком у свим пословима.⁶⁶ Упркос надањима румунског краља да ће мир и стабилност обележити наредни период, Велики рат а затим и Каролова смрт 10. октобра 1914. године онемогућили су да Грчка и Румунија оснаже своје односе.⁶⁷

REGELE CAROL I AL ROMÂNIEI ŞI STATELE BALCANICE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Marija Milinković

Rezumat

Lucrarea este dedicată relațiilor regelui Carol I cu statele balcanice, respectiv politicilor României față de Bulgaria, Serbia, Albania și Grecia la începutul secolului al XX-lea. Ultimii ani ai vieții și domniei regelui Carol I au fost marcați de schimbări cruciale în Peninsula Balcanică. Regele Carol a observat cu atenție și minuțiozitate Criza din Bosnia, declarația bulgară de independență din partea suveranului Ferdinand, care și-a luat titlul de țar, cât și formarea Albanii ca stat independent. Pe parcursul acestor ani (1908–1912), politica externă a lui Carol I a fost una deosebit de intrigantă. Continuând războiul după 35 de ani, România a obținut o expansiune teritorială, iar regele său prestigiul unui mare om de stat în cel de-al Doilea Război Balcanic. Suspicios față de Bulgaria și Grecia, regele Carol I a fost precaut, uneori chiar și ostil. Pe de altă parte, prietenia pe care România a menținut-o față de Serbia a fost susținută de către regele Carol I și la începutul secolului al XX-lea.

KING CHARLES I AND THE BALKAN STATES AT THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY

Marija Milinković

Summary

This article covers the relations of King Charles I towards Balkan states and the politics of Romania towards Bulgaria, Serbia, Albania, and Greece at the beginning of the 20th century. The last years of life and reign of King Charles I were followed by crucial changes on the Balkan Peninsula. King Charles observed carefully and thoroughly The Bosnian Crisis, Bulgarian declaration as an independent kingdom by her sovereign Ferdinand, who took the title Tsar, as well as the formation of Albania as the independent state. During these years (1908-1912), the foreign policy of Charles I was particularly intriguing. Waging war after 35 years, Romania achieved territorial expansion, and her king, the prestige of a great statesman in the Second Balkan War. Suspicious towards Bulgaria and Greece, King Charles I was cautious and sometimes even hostile. On the other hand, a friendship that Romania has maintained with Serbia for years, King Charles I continued to sustain in the early 20th century.

⁶⁶ *Cuvântările Regelui Carol I*, 478.

⁶⁷ Ново зближавање њихових владарских породица уследило је тек 1921. године, када је коначно склопљен уговорени брак принца Ђорђа, будућег грчког краља, и принцезе Елизабете. Исте године, најстарији син румунског краља Фердинанда, престолонаследник Карол, оженио се Еленом, ћерком краља Константина I.

Миодраг Ђурушкин

БУКУРЕШТАНСКИ МИР 1913. ЗНАЧАЈАН КРАТКОТРАЈАН УСПЕХ СРПСКЕ И РУМУНСКЕ ДИПЛОМАТИЈЕ

САЖЕТАК: У раду су приказани околности и ток догађања у вези са потписивањем Букурештанског мира 1913. године којим је окончан Други балкански рат. Преговори између зараћених страна (Румуније, Србије, Грчке, Црне Горе – с једне, и Бугарске – с друге стране) вођени су у Букурешту између 17. и 28. јула. Споразум, склопљен 10. августа 1913, успео је да бар за кратко време и у извесној мери стиша ствари на Балкану. С те тачке гледишта, сматран је успехом српске и румунске дипломатије.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: балкански ратови, Букурештански мир, Румунија, Карол I.

Опште стање на Балканском полуострву 1912. године наговештавало је ратни обрачун малих хришћанских држава са Османским царством, које је пошло низбрдо. Румунска дипломатија се трудила да спречи рат између великих сила, које су се већ од краја босанске кризе 1909. године спремале за међусобни обрачун.¹

Први балкански рат избио је 8. октобра 1912. нападом Црне Горе на турске положаје у Санџаку и северној Албанији.² Десет дана касније у рат су ушле Србија, Грчка и Бугарска, које су склопиле савезнички уговор. Велике силе су остале по страни, нису ни покушале да зауставе ратна дејства, али су поручиле зараћеним државама да неће дозволити измену граница на Балканском полуострву. Према томе је ускладила свој став и Румунија, чији се краљ Карол I Хоенцолерн вазда равнао по ставовима Немачке, Аустроугарске и Италије.

А рат се разбуктао.

Након одсудних битака у Македонији, Тракији и северној Албанији балкански савезници су поразили Турску, а мировна конференција у Лондону, уз учешће великих сила, довела је до прекида ратних дејстава али их није окончала.

¹ Nicolae Iorga, *Primul război balcanic*, Tipografia Neamul Românesc, București 1915, p. 118.

² Митар Ђуришић, „Црногорска војска у бици за Скадар 1912–1913”, у: *Знамениће бишке и бојеви српске и црногорске војске (1712–1918)*, књиге 1–7, Војноиздавачки завод, Београд 1998, стр. 151.

Највећи допринос победи над Турском дала је Србија: војска Србије је потукла турску војску у Македонији, помогла је грчкој војсци код Битоља, црногорској у боју за Скадар и бугарској за освајање Једрена. А већ под крај рата 1912. године назирао се спор међу балканским савезницима: између Србије и Бугарске око поделе Македоније и између Румуније и Бугарске око међудржавне границе у Добруци. Зближење Румуније и Србије није било лишено компликација, пошто Румунија, тајна савезница Аустроугарске, Немачке и Италије, није била наклоњена Русији, а Србија се ослањала на Русију и имала као непријатеља Аустроугарску. У тим условима одвијала се мировна конференција у Лондону од децембра 1912. до маја 1913. Лондонским уговором призната је победа балканских савезника и признат пораз Турске, али није подељена ослобођена територија, и то је био главни узрок Другога балканског рата. Додуше, и током трајања Лондонске конференције, па и током маја и јуна 1913, чести су били чарке и окршаји између Бугара и Срба, односно Грка, у Македонији. Очито се Бугарска спремила за нов рат, против бивших савезника, и остало је једино питање ко ће и када први почети; то је био „рат нерава“³.

На прави рат није се дуго чекало.

Други балкански рат избио је 29. јуна⁴ 1913. после напада Бугарске на положаје српске и грчке војске, које су и очекивале напад, наговештен све чешћим чаркама на линији разграничења у Македонији током априла, маја и јуна између бугарских, односно српских и грчких патрола. Велике силе, забринуте да се пожар не прошири на целу Европу, одлучиле су да се обуставе војне операције и да зарађене стране отпочну мировне преговоре, самостално или под њиховим надзором. Министар спољних послова Немачке гроф Георг фон Јагов предложио је 4. јула 1913. министру спољних послова Русије грофу С. Д. Сазонову да се представници зарађених земаља састану у Букурешту, где би се водили мировни преговори без учешћа великих сила.⁵ Румунија је одабрана пошто је она од 1907. године важила за чувара за Југоисточну Европу, односно за одржавање мира на Балкану, и ту улогу је добро играла све до 1912. године. Истовремено, велике силе су у Букурешту имале дипломатске представнике, који су могли да прате ток преговора. Велике силе нису желеле да се укључе у мировне преговоре, да не би дошло до заштрављања њихових међусобних односа, али нису одустале да помно прате како токови преговора не би измакли њиховој контроли.⁶

Карол I, краљ Румуније, првобитно је одбио понуду да се преговори воде у Букурешту, наводећи као разлог могуће одбијање Бугарске да пошаље изасланике, а у ствари Букурешт су предлагале Немачка и Француска, а није се знало како би на то реаговале Русија и Аустроугарска. Најзад је ипак

³ Ђорђе Раденковић, *Пацић и Србија*, Београдски издавачко-графички завод, Београд 1994, стр. 477.

⁴ Овде и даље датуми су наведени према јулијанском календару, који је тада био у употреби у свим државама учесницама мировне конференције.

⁵ *Documentes Diplomatiques Français* (1871–1914) 3ème serie (1911–1914), Imprimerie Nationale Alfred Costes, Paris 1933–1934, tome VI, nr. 397, p. 435.

⁶ *Ibidem*, nr. 424, p. 459.

премијер Румуније Титу Мајореску предложи Србији да се зараћене стране, изузев Турске, састану у Букурешту, где би се преговори одвијали под покровитељством Карола I.⁷ Премијер Србије Никола Пашић ступио је у везу са премијером Грчке Е. К. Венизелисом. И када су припреме биле у току, Бугарска је покушала да противударом на српске и грчке положаје одложи пораз, али је поново, овога пута коначно, поражена. Зато је премијер Бугарске Никола Генадијев писмом од 9. јула 1913. известио румунског премијера да бугарска влада прихвата учешће на мировној конференцији у Букурешту.⁸

Влада Румуније у том смислу упутила је 11. јула 1913. званичне позиве владама балканских земаља, изузев Турске.⁹ Забринут да би одуговлачење почетка преговора погодовало да се и велике силе поново умешају, румунски краљ се телеграмом обратио крунисаним владарима Србије, Грчке, Црне Горе и Бугарске, позивајући их да прекину сукоб и отпочну мировне преговоре.¹⁰ Већ 13. јула Србија, Грчка и Црна Гора саопштиле су имена својих делегата, који су одређени за путовање у Букурешт. Међутим, на бугарско-грчком ратишту још није било мира, јер су Бугари тежили да освоје егејску Македонију са градом-пристаништем Солуном; Титу Мајореску је тада замолио Николу Пашића да посредује и нађе начина да непријатељства престану, што је и успело.¹¹

Опуномоћени делегати балканских монархија стигли су у Букурешт 15. јула 1913.¹² Румунски генерал Ч. Н. Хержеу је тога дана забележио у свом дневнику: „Стање се разбистрило, Румунија је призната као арбитар у крвавом сукобу међу балканским народима”.¹³ Румунски краљ је пре подне примио редом све делегације, а Николу Пашића је примио у посету и после подне, од 18 до 19 сати. Пашић је 17. јула известио Министарство спољних послова Србије да је краљ изразио жељу да се преговори окончају за десет до петнаест дана и да се дође до заједничког решења, како би велике силе биле спречене да самовласно раздељују територије. У погледу Србије краљ је говорио о заједничким румунско-српским интересима, а истичући Србију као пријатеља Румуније, што није крио ни од аустроугарских дипломата. Поменуо је да је изричито захтевао од румунских политичара да одржавају што боље односе са Србијом, и додао да ће настојати да Србија добије границе које ће одобрити и Русија.¹⁴

⁷ *Документи о спољној политици краљевине Србије, 1903–1914*, књига VI, свеска 3, 1/14. јул – 31. децембар 1913. / 13. јануар 1914, САНУ, Београд, 1983, бр. 75, стр. 170–171.

⁸ *Cartea verde. Documente diplomatice. Evenimentele din Peninsula Balcanică. Acțiunea României*, Minerva, București 1913, nr. 233, p. 230.

⁹ *Ibidem*, nr. 249, p. 240.

¹⁰ Arhivele Naționale ale României, București, *fond Casa Regală*, dosar 43/1913, f. 3.

¹¹ *Документи о спољној политици краљевине Србије, 1903–1914*, књига VI, свеска 3, 1/14 јул – 31. децембар 1913. / 13. јануар 1914, САНУ, Београд, 1983, бр. 126, стр. 205.

¹² Anastasie Iordache, *Viața politică în România 1910–1914*, Editura Științifică, București 1972, p. 233.

¹³ G-ral C. N. Herjeu, *Studii și critice militare. Din învățămintele războaielor din 1913, 1916–1918*, Editura Librăriei Stănculescu, București 1920, p. 36.

¹⁴ *Документи о спољној политици Краљевине Србије, 1903–1914*, књига VI, свеска 3, 1/14. јул – 31. децембар 1913. / 13. јануар 1914, САНУ, Београд 1983, бр. 151, стр. 222–223.

Истовремено у Букурешт су дошли официри и новинари из свих европских земаља да прате мировну конференцију. Титу Мајореску са сарадницима је као узор за одвијање преговора одабрао Берлински мировни конгрес из 1878. године.¹⁵

Званично, мировна конференција отпочела је рад 17. јула 1913.¹⁶ На предлог Николе Пашића, за председника мировне конференције изабран је Титу Мајореску. Начелник секретаријата био је М. А. Писоски а заменици су му били представници свих држава учесница.¹⁷ Предлог да се прекину ратна дејства на свим балканским ратиштима прихваћен је једногласно. Као последица тога, војна комисија, на чијем је челу био румунски генерал Константин Коанда, разрадила је нацрт петодневног примирја у четири тачке. Нацрт је усвојен и са конференције су упућена телеграмска наређења свим командантима на бојном пољу да одмах прекину ратна дејства током трајања примирја.

На самом почетку рада конференције договорено је да преговори о границама буду најпре двострани, између земаља победница и Бугарске, а само проблеми за које се не буду нашла решења да се расправљају на пленарним седницама. Тај поступак је убрзао преговоре. На предлог Титу Мајореска једногласно је прихваћено да се двострани договори одвијају пре подне, а пленарне седнице да се отварају после подне у 16 часова.¹⁸ На тај начин се убрзало решавање питања о којима су делегације имале различите ставове, што се испољавало још пре сазивања мировне конференције.¹⁹ На пленарној седници 19. јула предводник бугарске делегације Димитрије Тончев изјавио је да се бугарска делегација упознала са предлозима савезника, те да ће их размотрити и на наредној седници изнети своје гледиште.

Заиста, на пленарној седници 20. јула бугарска делегација изнела је свој писмени предлог о новој граници са Србијом у Македонији. За Србију предлог је био неприхватљив, јер би сада, након победе у Другом балканском рату, добила мању територију од оне на коју је полагала право и захтевала пре Првога балканског рата. Из сличних разлога ни грчка делегација се није сложила са бугарским предлогом. Упознат с тим несугласицама између Бугара с једне, и Срба и Грка с друге стране, дипломатски кор у Букурешту био је забринут, јер су то биле старе несугласице и због њих је постојала опасност поновног избијања рата на Балкану, који би могао прерасти у европски рат, а за то велике силе тада још не беху припремљене. С погледом на своје интересе, дипломати из Букурешта оценили су да је бугарски став непопустљив, али да су српски и грчки захтеви претерани; ипак се европска

¹⁵ Cf. Gheorghe Zbucnea, *România și războaiele balcanice 1912–1913*, Editura Albatros, București 1999, p. 280.

¹⁶ *Le Traité de paix de Bucarest, 28 juillet (10 Aout) 1913*, Imprimerie de l'Etat, Bucarest 1913, p. 4.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Саво Скоко, *Друђи балкански рајџ*, Војно-историјски институт, Београд 1984, стр. 319.

¹⁹ Titu Maiorescu, „Încordarea politică înaintea războiului cu Bulgaria”, *Convorbiri Literare*, an. 64, nov. – dec. 1931, București p. 932.

дипломатија није уплитала у рад мировне конференције, свакако припремајући крупнији обрачун.

Прозревши игру бугарске делегације, која је рачунала на подршку Аустроугарске и Русије (иако је Русија, као предвиђени арбитар Балканског савеза, након напада Бугарске на Србију, имала мање разумевања за Бугарску), Титу Мајореску је у име румунске стране званично изјавио да неће потписати мировни споразум са Бугарском докле год се бугарски делегати не усагласе са свим савезницима-победницима у Другом балканском рату. Српски и грчки представници били су пријатно изненађени ставом румунске делегације.

Заиста, на пленарној седници 20. јула румунска делегација је изразила солидарност са делегацијама Србије, Грчке и Црне Горе. Српској делегацији је обећала да ће вршити притисак на бугарску делегацију да прихвати нову границу коју је желела Србија, укључујући градове Штип и Кочани, с тим што би Бугарској остали градови Радовиште и Струмица. Насупрот томе, бугарска делегација се надала да ће се лако споразумети с Румунима, нарочито пошто је пристала да јој уступи јужну Добруцу од Туртукаје до Балчика. Рачунајући и на подршку Аустроугарске и Русије, Бугарска је настојала да оствари свој сан о Великој Бугарској као највећој држави на Балкану. Бугарска делегација је одбила и минимални захтев Србије, јер би својим прихватањем била спречена да одвоји Србију од Грчке, а имала би заједничку границу са Албанијом и везу са Аустроугарском.

Одуговлачење мировних преговора ишло је у прилог Бугарској, која је очекивала помоћ појединих великих сила. Претила је опасност да се велике силе поново директно уплету у балканске послове. С друге стране, Мајореску и Венизелос усвојили су тактику да се велике силе што мање питају и тако прећутно буду искључене из решавања проблема балканских држава, особито што су и саме биле прогласиле начело „Балкан балканским народима”. Да би се избегло одуговлачење или можда неуспех мировне конференције у Букурешту, Никола Пашић је затражио од своје владе да преиначи став, у смислу да нова српско-бугарска граница буде на рекама Вардару и Струми.

У свом дневнику Титу Мајореску је оценио „да је пленарна седница од 20. јула 1913. била формална и кратка, јер су преговори закулисно настављени”.²⁰ Наредна седница заказана је за 21. јул 1913. После ове седнице Таке Јонеску је посетио Николу Пашића и предложио му да српска делегација одустане од нових захтева, да Аустроугарска не би имала прилику да затражи ревизију мировног уговора после његовог закључења по вољи балканских држава.²¹

Овакав потез румунске дипломатије извесно је био последица руске али и аустроугарске дипломатске акције за привлачење Бугарске, јер је стратешки положај бугарске територије био значајан за оба супарничка војно-политичка блока (Тројни савез, односно Тројни споразум), која су се још од 1909. године припремала за одлучујући међусобни ратни обрачун.

²⁰ *Idem*, p. 934.

²¹ *Le Traité de paix de Bucarest, 28 juillet (10 Aout) 1913*, p. 14.

Бугарска делегација се трудила да придобије за себе румунску делегацију против Србије, Грчке и Црне Горе, али су Румуни то одлучно одбили. Бугари су очекивали да ће Румунија променити став након потписивања међудржавног споразума о граници у јужној Добруци, али се румунска делегација тврдо држала става да се најпре постигне свеукупни споразум међу балканским државама и тиме осујетила намеру Бугарске да разбије јединство држава победница у Другом балканском рату.

У недељу 21. јула водећи румунски политичар Александру Маргиломан приредио је у својој палати доручак; били су присутни: краљ Карол I, те румунска и српска делегација са мировне конференције. Тако је створена прилика да се размене мишљења и ускладе ставови, да се успостави сарадња на мировној конференцији.²² Истога дана у седишту Министарства иностраних послова Румуније састали су се румунски и бугарски делегати ради преговора о новој граници у јужној Добруци. Бугарима је предочено да имају две могућности: или да усвоје нову линију по захтеву румунске владе или да преговори коначно буду прекинати. Преговори су окончани пристанком Бугарске на нову границу, а можда и потајном надом да ће одвојити Румунију од Србије и Грчке и тако створити могућност да с њима поново ратује, особито уз подршку Аустроугарске, која је већ месецима чекала прилику да нападне Србију.²³

Пленарна седница 22. јула заказана је за преподневне сате, како би било времена да се командантима на бојиштима саопшти одлука о продужењу примирја.²⁴ Титу Мајореску је саопштио о потписивању двостраног уговора између Румуније и Бугарске и изразио наду да ће и мировна конференција успети да преговоре приведе крају споразумом током наредна четири дана.²⁵ Генерал Константин Коанда је прочитао записник о продужењу примирја.²⁶

Ради сузбијања гласина и нагађања науштрб мировне конференције, румунска влада је званично саопштила да се неће ратификовати споразум са Бугарском све док Бугарска не потпише споразум са Србијом, Грчком и Црном Гором.²⁷ Камен спотицања у преговорима била је подела територије Македоније између бивших савезника из Првога балканског рата, Бугарске, Грчке и Србије. Руска и аустроугарска дипломатија израдиле су два пројекта као варијанте за ту поделу али обе варијанте су срочене тако да буду наклоњене Бугарској.²⁸ Румунска дипломатија је упозорила српску делегацију да мора одустати од неких захтева у Македонији, јер би иначе Аустроугарска захтевала ревизију мировног уговора, а придружиле би јој се Русија и Италија. Упозорење је било од користи.²⁹

²² Alexandru, Marghiloman, *Note politice*, vol. I, Editura Institutul de Arte Grafice Eminescu S. A., București 1927, p. 190.

²³ Titu Maiorescu, „Încordarea politică înaintea războiului cu Bulgaria”, *Convorbiri Literare*, an 65, ianuarie–februarie, București 1932, p. 102.

²⁴ *Idem*, p. 103.

²⁵ *Le Traité de paix de Bucarest, 28 juillet (10 Aout) 1913*, p. 17.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ С. Скоко, *нав. дело*, стр. 324.

²⁹ *Документи о сјољној полицији краљевине Србије, 1903–1914*, књига VI, свеска 3, бр. 176, стр. 241.

Знајући да руска влада има велик утицај на румунску владу и на краља Карола I, Никола Пашић је предложио влади Србије да од руског министра у Београду затражи да његова влада утиче на румунску владу, како би ова остала солидарна са српском владом и тако помогла задовољењу српских територијалних захтева. Дакле, влада Србије и влада Румуније међусобно су утицале једна на другу, јер им је био заједнички интерес да се што пре закључи мир. Српска влада је одобрила компромис који је предложио Никола Пашић, и он је то на седници 23. јула обелоданио: дакле, Србија је пристала да долина реке Струмице са градом Струмом припадне Бугарској.³⁰

Титу Мајореску је у својој кући уприличио састанак грчке, српске и црногорске делегације; у интимној атмосфери предложио им је да смање своје територијалне захтеве ради што бржег закључења мира.³¹

На пленарној седници 23. јула Титу Мајореску је изнео запажање да преговори између странака нису окончани, те да се резултати не могу приказати на пленарној седници. Опумоћеним делегатима је сугерисао да се што пре усагласе око главних питања, а и споредна питања треба решити најдуже за три дана, јер тада истиче споразум о примирју и могло би се догодити да се борбе наставе. Истога дана бугарска делегација је посетила Титу Мајореску; он је Бугарима ставио до знања да се више не могу надати ревизији мировног уговора од стране великих сила и да ће Румунија, у случају да поново избије рат, морати да наступи против Бугарске.³²

Румунски краљ Карол I помно је пратио рад мировне конференције, а такође је био добро обавештен о ставу великих сила према договореним одлукама малих балканских држава. На дан 24. јула Титу Мајореску је био на пријему код краља Карола I, када је дошло до сагласности да се радови мировне конференције што пре окончају, да би се избегло уплитање великих сила.

На пленарној седници 24. јула српски делегат Мирослав Спалајковић саопштио је да су српско-бугарски преговори у погледу поделе територија завршени и да је споразум постигнут.³³ Заиста, већ тога дана две стране су потписале двостран уговор. Под притиском француског министра у Букурешту Камија Блондела, грчка делегација је делимично одустала од неких територијалних захтева, тако да је Титу Мајореску могао са задовољством приметити да је договор потписан.³⁴ Тада се црногорски делегат Јован Матановић обратио са захтевом да се Црној Гори уступи део територија које су припале Србији након поделе османског наслеђа; циљао је на Санџак, уз образложење потребе да Црна Гора повећа територију. Истакао је да је Црна Гора са 40.000 војника и официра уз Србију ратовала против Бугарске у Првом балканском рату, а у Другом балканском рату, ратујући уз Србију током 10 месеци, изгубила је 14.000 ратника (33% свога војног састава). Додатно је истакао да је црногорски краљ Никола I Петровић дед регента Александра

³⁰ *Ibidem*, бр. 177, стр. 242.

³¹ *Le Traité de paix de Bucarest, 28 juillet (10 Aout) 1913*, p. 25.

³² T. Maiorescu, *нав. дело*, p. 105.

³³ *Le Traité de paix de Bucarest, 28 juillet (10 Aout) 1913*, p. 37.

³⁴ С. Скоко, *нав. дело*, стр. 326.

Карађорђевића, па би дотичне територије практично остале под српском влашћу.³⁵

На пленарној седници 25. јула предводник грчке делегације Елефтериос К. Венизелос објавио је да су и грчко-бугарски ставови усаглашени. Очевидно задовољан, Титу Мајореску је препоручио свим шефовима делегација да под хитно обавесте своје армије о постигнутом споразуму, уз наредбу да се досадање примирје продужи на неодређено време; сумњичило се да би Бугарска, незадовољна постигнутим решењима, могла поново да се огласи на бојном пољу.³⁶ Именована је комисија за састављање мировног уговора, у саставу: Симеон Радев (Бугарска), Николас Политис (Грчка), Мирослав Спалајковић (Србија), Јован Матановић (Црна Гора), Александру Писоски и И. Ч. Филити (Румунија). На предлог Елефтериоса К. Венизелоса, у комисију је једногласно укључен румунски генерал Константин Коанда.³⁷

На пленарној седници 26. јула Титу Мајореску је прочитао писма која је добио од влада Аустроугарске и Русије у погледу евентуалне ревизије уговора који је тек требало да буде потписан у Букурешту. Истичући да таква претња виси као Дамоклов мач над конференцијом, нагласио је да је још у почетној фази преговора, 24. јула, руски министар у Букурешту Н. Н. Шебеко упутио ноту румунској влади с назнаком да и Русија рачуна са ревизијом решења мировне конференције, пошто не жели дозволити слабљење Бугарске. Уосталом, предводник бугарске делегације Симеон Радев признао је да су они прихватили услове сила победница са убеђењем да ће уследити ревизија од стране великих сила.

Начин и тренутак које је Титу Мајореску одабрао да би представио примљене ноте, незаинтересованост за изјаву бугарског делегата, као и чињеница да се о ревизији више није ни говорило, доказ су успеха румунске и српске дипломатије, које су обезбедиле и подршку великих сила Немачке и Француске. Бугарска делегација, иако је схватила да неће бити на жељени начин подржана од Русије и Аустроугарске, осетила је олакшање што ће се моћи часно повући пред бугарским политичким круговима.

У име српске делегације Мирослав Спалајковић је изјавио да су на мировној конференцији све делегације вођене жељом да на Балкану завлада мир и да је тај циљ постигнут. Црногорски делегат, генерал Вукотић, изразио је своју сагласност са изјавом српског делегата. Титу Мајореску је, изразивши наду да говори на задовољство целокупнога састава мировне конференције, нагласио да је изјава бугарског представника Тончева унета у записник, али да она нити може ослабити, нити умањити правоваљаност мировног уговора.

Постало је очигледно да су силе победнице подозриво одбациле бугарске захтеве колико због саме Бугарске, толико због опасности од великих сила које је штите. На тој пленарној седници почело је изгласавање чланака мировног уговора.³⁸

³⁵ *Le Traité de paix de Bucarest, 28 juillet (10 Aout) 1913*, p. 60.

³⁶ *Ibidem*, p. 61.

³⁷ *Ibidem*, p. 62.

³⁸ Т. Maiorescu, *нав. дело*, p. 107.

Пошто су радни састанци углавном сведени на састављање уговора, ујутро 27. јула у Митрополитској катедрали у Букурешту митрополит са титулом угровлашки служио је благодарење, а присуствовали су учесници мировне конференције, којима је поручено да више не треба да се сматрају ни као победници, ни као поражени, него као сарадници у овом племенитом подухвату.³⁹ Истога дана на пленарној седници делегати су усвојили текст мировног уговора којим је коначно решена подела наследства Османског царства и привремено уклоњен румунско-бугарски спор.⁴⁰ С обзиром на понашање бугарске делегације и на изјаву Димитрија Тончева, те на став бугарске политичке класе према суседима Бугарске, представници Румуније, Грчке и Србије тајно су се договорили да се после потписивања мировног уговора потпише и тајни додатни записник за заједничко деловање против Бугарске, ако би прекршила договорени мировни уговор.⁴¹

Последња седница мировне конференције одржана је 28. јула. Прочитан је нацрт мировног уговора и све су га делегације одобриле, па се приступило потписивању од стране опуномоћених представника свих пет држава.⁴² Тачно у подне делегати су поново били на благодарењу у Митрополитској катедрали у Букурешту, у присуству краља Карола I и краљице Елизабете. После верскога обреда сви су били на пријему код краља Карола I, а увече су све делегације биле на свечаној вечери коју је краљ приредио у свом двору. Током вечере краљ Карол I подигао је здравицу у част свих делегата, чести-тајући им што су за кратко време успели да васпоставе мир на Балкану.⁴³

Мировна конференција оцењена је у историји као сјајни успех румунске дипломатије и окончала је свој рад у свечаној атмосфери 28. јула 1913. као славље мира. Али, несугласице међу балканским државама нису дугорочно отклоњене, и велике силе су радиле на томе да на Балкану не буде мира.⁴⁴ Ипак, била је то прва и последња мировна конференција малих држава Балкана, а без учешћа великих сила; због тога је договор могао бити брзо постигнут. Ипак, свечану атмосферу кварила су већ тада разна међусобна подозрења. Све делегације су потписале текст мировног уговора, свака је добила по један примерак, и то је могао да буде крај. Истовремено, на предлог грчког делегата Николаса Политиса, румунска, грчка и српска делегација потписале су засебни тајни протокол о сарадњи, за случај да бугарски парламент не буде ратификовао мировни споразум.⁴⁵

Послеподне истог дана Никола Пашић је посетио Титу Мајореска и поднео му два предлога: да Румунија и Србија склопе савез и да се на Дунаву изгради мост код села Груја на румунској и села Прахова на српској обали. Титу Мајореску је одмах био за изгрању моста, а у вези са склапањем некаквог савеза одговорио је неодређено, са околишањем. Додуше, можда

³⁹ *Le Traité de paix de Bucarest, 28 juillet (10 Aout) 1913*, p. 63.

⁴⁰ С. Скоко, *нав. дело*, стр. 329.

⁴¹ *Le Traité de paix de Bucarest, 28 juillet (10 Aout) 1913*, p. 66.

⁴² Т. Мајореску, *нав. дело*, p. 109.

⁴³ Z. Ornea, *Viața lui Titu Maiorescu*, vol. II, Editura Științifică, București 1987, p. 241.

⁴⁴ Arhivele Naționale ale României, București, *fond Casa Regală*, dosar 93/1913, f. 1–3.

⁴⁵ Т. Мајореску, *нав. дело*, p. 110.

то и није била његова надлежност и не би се могло остварити без одобрења краља Карола I.⁴⁶ Уз то је Румунија била тајни савезник Тројног савеза, Аустроугарска је била непријатељ Србије, а Русија, незванични савезник Србије, била је противик Румуније.

Дакле, и после Букурешта на Балкану су тињале старе несугласице.

Бугарска је била незадовољна што је изгубила нека подручја на која је полагала право после победе балканских савезника над Османским царством у Првом, а изгубила их након свог пораза у Другом балканском рату. Грчка је имала проблема с Турском око поделе острва у Егејском мору, и то је лако могло довести до новог рата. Србија и Црна Гора имале су проблема на граници са Албанијом, где су побуњени Албанци нападали граничне карауле. У јужној Добруци бугарске комите дугорочно су нападали румунске граничаре и села румунских досељеника. Ипак, догађаји су ишли својим током, Букурештански уговор су ратификовали парламенти свих држава учесница, а међу првима бугарски парламент. Званична размена инструмената ратификације обављена је у Синаји 17. августа 1913. Тада зацртана политичка мапа Балкана остала је таква, са малим изменама, све до 1991. године.

Мировни уговор у Букурешту одјекнуо је као велики успех румунске дипломатије. Већ 28. јула Титу Мајореску је примио телеграмске поруке од румунских министара акредитованих у Берлину, Паризу, Лондону и Риму са честитањем за постигнути успех.⁴⁷

Француски политички кругови су добили потврду исправности свога ранијег става да се споразумевање препусти зарађеним странама, као најбољем начину да после склапања уговора не дође до нових непожељних заплетата. Британска влада је међу првима пружила подршку мировној конференцији, јер је још 26. јула 1913. преко свога опуномоћеног министра у Букурешту пожелела делегатима успех. Немачка дипломатија је улагала изузетне напоре својим утицајем на остале велике силе, како би све признале Букурештански мир. Одмах након потписивања мировног уговора у Букурешту цар Вилхелм II честитао је успех краљу Каролу I, а немачка влада је саопштила румунској влади да не само Немачка него ни Француска ни Италија неће подржати ревизију уговора. Италија је са задовољством примила вест о постигнутом мировном споразуму за Балкан, јер је мале балканске државе сматрала својим будућим савезницима у спречавању Аустроугарске да се прошири на Балкан.

Аустроугарска, идући за својим интересима, настојала је да изазове ревизију уговора као што беше затражио и бугарски делегат Димитрије Тончев када је потписивао документ у Букурешту, мада је већ тај чин потписивања и уступања углавном означио крај старе праксе, која је трајала од 1648. до 1913. године, да велике силе допунски разматрају и одобравају мировне уговоре. Шеф аустроугарске дипломатије гроф Леополд фон Брехтолд честитао је Титуу Мајорескуу успех (мада је договор оценио као привремено решење, на шта је Мајореску осорно одговорио), а бугарској влади је могао само обећати да ће је и даље подржавати и помагати.

⁴⁶ *Idem*, p. 111.

⁴⁷ *Viitorul*, București, an. VI, 1913, nr. 1968, 2/15 august, p. 3.

Посебно је занимљив став Русије. Иако почетно и дугорочно уз Бугарску, овога пута руска дипломатија није била упорна у захтеву за ревизију мировног споразума, не желећи да нанесе штету Србији, коју је оценила као поузданијег савезника од Бугарске.

Све у свему, упркос незадовољству и ставу Бугарске, Балкан је престао бити „буре барута” док су се о миру старале балканске земље, којима се придружила Румунија, а чим су се умешале велике силе, постао је поново извор заплета и избио је Велики светски рат.

TRATATUL DE LA BUCUREȘTI DIN 1913 – UN SUCCES SEMNIFICATIV, DE SCURTĂ DURATĂ, AL DIPLOMAȚIEI SÂRBE ȘI ROMÂNE

Miodrag Ćuruškin

Rezumat

În lucrare sunt prezentate împrejurările și firul evenimentelor în legătură cu semnarea Tratatului de la București în anul 1913, prin care s-a încheiat Cel de-al Doilea Război Balcanic. Negocierile de pace între părțile beligerante (România, Serbia, Grecia și Muntenegru – de o parte, și Bulgaria – de cealaltă parte) s-au desfășurat la București, în perioada 17-28 iulie. Tratatul, semnat la 10 august 1913, a reușit cel puțin pentru o perioadă scurtă și într-o anumită măsură să liniștească tensiunile din Balcani. Din acest punct de vedere, tratatul este considerat un succes al diplomației sârbe și române.

THE TREATY OF BUCHAREST FROM 1913 – A SIGNIFICANT SHORT-TERM SUCCESS OF THE SERBIAN AND ROMANIAN DIPLOMACY

Miodrag Ćuruškin

Summary

The article presents the circumstances and the chain of events related to the signing of the Treaty of Bucharest in 1913, which marked the end of the Second Balkan War. The peace negotiations between the belligerent parties (Romania, Serbia, Greece, Montenegro – on one side, and Bulgaria – on the other side) were held in Bucharest, on July 17-28. The Treaty, concluded on the 10th of August 1913, managed at least for a short period of time and to a certain extent to settle the matters in the Balkans. For this standpoint, the Treaty is considered a success of the Serbian and Romanian diplomacy.

*Зоран Марков
Горан Николић Неузински*

СРПСКЕ ПАРОХИЈСКЕ ЦРКВЕ У РУМУНИЈИ НА СТАРИМ РАЗГЛЕДНИЦАМА¹

САЖЕТАК: Српске цркве са данашње територије Румуније заступљене су на најстаријим градским и сеоским разгледницама. Приређена типологија није комплетна, с обзиром на то да број до сада неидентификованих разгледница свакако може бити чак и већи од истраженог фонда. Рад обухвата свега 40 различитих типолошких јединица, представљајући 24 црквене општине са подручја Епархије темишварске.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: топографске разгледнице, картофилија, српске цркве, румунски Банат, Срби у Румунији, Епархија темишварска.

Цркве спадају у категорију репрезентативних зиданих објеката, како за сеоску тако и за градску средину. Најстарије сачуване топографске фотографије углавном приказују симболичне грађевине људске заједнице, међу којима су у већини случајева и верски објекти (цркве, синагоге, цамије).² Ова специфичност наставља се и у случају првих илустрованих разгледница. Црквени објекти су заступљени на већини сеоских разгледница, било да је реч о представама са композитном или појединачном тематиком.³

Српске цркве са данашње територије Румуније заступљене су на најстаријим сеоским и градским разгледницама, али постоје одређене специфичности: у мешовитим етничким заједницама, где је била доминантна немачка или мађарска етничка компонента, уређивање, штампање и оптицај разгледница били су израженији него у осталима. Тако, на пример, у селу

¹ Новембра 2020. године, у оквиру „Дана српске културе у Темишвару”, Зоран Марков је приредио онлајн презентацију „Срби у Румунији на разгледницама (крај XIX века – прва половина XX века)”. Чланак посвећен српским црквама у Румунији на старим разгледницама заснива се на поменутој презентацији и обухвата свега 40 различитих типолошких јединица, представљајући 24 црквене општине са подручја Епархије темишварске.

² Национални музеј Баната у Темишвару (у наставку НМБуТ), Историјска збирка, инв. бр. 29022 – фотографски клише из последњих деценија XIX века, који приказује Римокатоличку саборну цркву у Темишвару. Убраја се међу најстарије фотографске приказе поменуте цркве; Историјска збирка, инв. бр. 29412 – фотографски клише с краја XIX века, представља панорамски поглед на данашњу улицу Марашешти у Темишвару Граду, у позадини се примећује градска синагога.

³ Göncz József, Bognár Béla, *Szép TEMES Megyénk ~ Frumosul nostru județ TIMIȘ, Unser schönes Komitat TEMES*, Sopron–Szombathely 2012.

Варјашу била је развијена уређивачка и фотографска делатност па постоје бројне топографске разгледнице на којима је репродукована и српска црква.⁴ Други аспект који је фаворизовао промет разгледница био је и економски фактор – благостање заједнице, што је привлачило издавачке куће из Будимпеште, Беча итд.⁵

Цркве су аутентични доказ присуства или некадашњег постојања етничко-верских заједница на једном локалитету. Наш рад је заснован на илустративном материјалу, идентификованом током година сакупљања и истраживања. Приређена типологија није потпуна, с обзиром на то да број до сада неидентификованих разгледница може бити чак и већи од истраженог фонда. Пошто је скоро сваки сеоски локалитет почетком XX века имао месне фотографије и издаваче, постоје велика вероватноћа да ће се многе разгледнице, које до сада нисмо идентификовали, појавити у мање-више блиској будућности.

Важан детаљ нашег истраживања везан је за чињеницу да за велики број српских насеља у Румунији немамо старих илустрованих разгледница, које приказују српске православне месне цркве крајем XIX и у првој половини XX века: Белобрешка, Дињаш, Кетвел, Кнез, Љупкова, Наћфала, Петрово Село, Пожежена, Радимња и друге.

Посебна ситуација постоји у вези с Темишваром. Две од свега три градске српске цркве из Темишвара, градска и фабричка, појављују се на десетине, можда и стотине типолошких варијанти.⁶ Због тога смо се, што се тиче темишварских цркава, определили за приказ једне једине типолошке варијанте, по могућности најстарије идентификоване. Разгледница коју је Хенрик Урман објавио у Темишвару 1897. године спада у категорију најстаријих данас познатих темишварских разгледница.⁷ Сматрамо да српске цркве у Темишвару, због обимне постојеће грађе, заслужују посебни научни рад посвећен њима.

Наш чланак не обухвата цркве српских манастира Темишварске епархије. Међу црквама српских манастира у Румунији, улогу парохијске испуњава само она из Светог Ђурђа, и то за српску заједницу из Шенђурца.⁸ Али старинске разгледнице овога манастира нису идентификоване током нашег истраживања.

Рад посвећен српским црквама у Румунији на старим разгледницама ограничен је на разгледнице објављене и у оптицају од краја XIX века па све до међуратног периода, док новија издања или репродукције старих разгледница нису укључени.

⁴ Зоран Марков, „Варјаш на разгледницама (1899–1947)”, *Темишварски зборник*, 12, Нови Сад 2020, 28.

⁵ Исто, 28–30.

⁶ НМБуТ, Историјска збирка, инв. бр. 21992–21993; инв. бр. 22082–22084; инв. бр. 27515; инв. бр. 30720–30784. Музејска збирка старих разгледница обухвата мање од 200 различитих примерака темишварских разгледница, у раздобљу од краја XIX па до средине XX века. Дигитална збирка музеја обухвата других скоро 400 различитих примерака. Велики број тих разгледница представљају управо верска здања са подручја Темишвара, међу којима се појављују и српске цркве (градска и фабричка).

⁷ Thomas Remus Mochnaes, „Prima carte poştală ilustrată timişoreană”, *Lecturn*, III, бр. 2 (10), Timişoara 2015, 3–4.

⁸ Стеван Бугарски, *Српско правослање у Румунији*, Темишвар – Београд – Нови Сад 1995, 175.

Што се тиче укључених разгледница, рад обухвата свега 40 различитих типолошких јединица, представљајући 24 црквене општине са подручја данашње Темишварске епархије. Након основне анализе свих 40 типолошких јединица, може се закључити следеће:

1. У погледу тематике, композитне разгледнице су у већем броју, али је разлика занемарљива, имајући у виду да су једнотематске само са три јединице мањebroјније од композитних;

2. Датирање старих разгледница установљава се анализом полеђине, у односу на поштанска правила, на снази до/од 1906. године. Према поменутиим правилима, највећи део анализираних разгледница уклапа се у категорију новијих издања, након 1906. године (само 10 типолошких јединица, од свега 40, датована су у раздобљу од 1897. до 1906. године);

3. Када је реч о колористици, преовладавају црно-бела монохромна издања; једино 8 типолошких јединица су колорисане, од тих само 2 разгледнице репродуковане су у литографији а остале у штампарском систему;

4. Издавачи и фотографи који се појављују на идентификованим разгледницама су углавном локалци. Имамо и значајан број разгледница на којима се појављују месни издавачи, из насеља које управо промовишу. Ређи су случајеви када се појављују међународни издавачи или издавачке радње националног карактера. Од локалних радњи помињемо вршачку фотографску радионицу Јована Дајковића, или боље речено радионицу Дајковићевих наследника. Из Вршца је и фотографска радња А. Вајсера. Од месних издавачких радњи помињемо: Симона Микшића из Кече, Јохана Гилиха из Варјаша, Миклоша Холца из Моноштора, Јожефа М. Холцејсена из Печке, Марка Вајса из Надлака, Мештеровића и Јовановића из Чакова или Хенрика Урмана из Темишвара. Међу издавачким радњама националног значаја имамо Риглера („Rigler r. t.”) из Будимпеште, Леополда Вајса (Leopold Weisz) из Будимпеште или Мађарску штампарску компанију (Magyar Fényunyomdai Részvénytársaság), такође из Будимпеште. Од међународних издавача вреди поменути компанију Вјуртле и син (Würthle & Sohn) из Салцбурга.

Чланак је замишљен као преамбула толико жељеног албума посвећеног разгледницама српске заједнице у Румунији, а обухвата разгледнице из приватних колекција Зорана Маркова, Горана Николића Неузинског⁹ и Љубомира Степанова¹⁰ али и из онлајн окружења, и ту посебно помињемо мађарску дигиталну збирку Хунгарикана.¹¹

⁹ Родом из Опова, српски Банат. Дугогодишњи колекционар и љубитељ банатске историје, сарадник Љубомира Степанова.

¹⁰ Сви примерци наведени као саставни део колекције Љубомира Степанова јесу власништво његове породице. Скениране разгледнице у власништву породице Љубомира Степанова обрађене су љубазношћу Љубомирове ћерке, Весне (Степанов) Рошке, којој и овим путем изражавамо дубоку захвалност. Љубомир Степанов (1952–2015) био је по занимању економиста, али по позиву историчар и монографист, један од најзначајнијих истраживача историје Срба у Румунији. Објавио је књиге и многобројне радове у стручним часописима. Бавио се и колекционарством; његово првобитно интересовање заснивало се на сакупљању предмета српске културне баштине са данашње територије Румуније.

¹¹ <https://www.hungaricana.hu/en/>, приступљено сајту априла 2022.

Типологија топографских разгледница. Парохијске српске православне цркве у Румунији

1. Арад

Типолошки број: I.

Темајика: једнотематска; топографска тема: зграда Српске православне цркве, фотографисана од позадине (с источне стране). Илустрација прекрива целокупну картонску површину.

Датирање: око 1910. године.

Издавач (1), наручилац (2), фојтограф (3): [незнани].

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: сви штампани текстови на мађарском су језику. На аверсу, у горњем делу, у једном реду: текст, уједно и етикета илустрације „Az aradi gör. kel. szerb templom.” (Српска арадска гркоисточна црква). На реверсу: „LEVELEZŐ-LAP” (Разгледница).

Описнући печатни (пошталска; прималац): поштанска марка и печати недостају.

Својне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и датирање): збирка Музеја Земплена (Zemplén) у Серенчу (Szerencs), Мађарска.¹² Послата из Арада (?), 6. децембра 1926. године.

Типолошки број: II.

Темајика: једнотематска; топографска тема: зграда Српске православне цркве, фотографисана с леве стране. Илустрација прекрива целокупну картонску површину.

Датирање: око 1910. године.

Издавач (1), наручилац (2), фојтограф (3): [незнани].

Материјал, техника: картон, полихромна (колорисана), штампа.

Штампани текстови и написи: штампани текстови су на мађарском и француском језику. На аверсу, у горњем делу, у два реда: текст, уједно и етикета илустрације „Arad / Az aradi szerb templom” (Арад / Српска арадска црква). На реверсу, у два реда: „CARTE POSTALE” (Разгледница) / „LEVELEZŐ-LAP” (Разгледница). Такође на реверсу, у доњем левом углу, серија разгледнице: „57.”.

Описнући печатни (пошталска; прималац): поштанска марка и печати недостају.

Својне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и датирање): продата у оквиру међународне аукције.¹³ Није била у оптицају.

¹² <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1159409/?list=eyJxdWVyeSI6ICJhcmFkIHN6ZXJiIn0&img=0>, приступљено сајту априла 2022.

¹³ <https://www.darabanth.com/en/major-auction/38/categories~Postcards/Transylvania~15646/Arad-Szerb-templom-Serbian-church-fl~112599963>, приступљено сајту априла 2022. Аукциона кућа „Darabanth” у Будимпешти.

2. Варјаш¹⁴

Типолошки број: I.

Темајика: композитна; топографске теме: зграда Српске штедионице (1), зграда Српске православне цркве (2) и зграда Српске читаонице и гостионице (3).

Датирање: око 1900. године.

Издавач (1), наручилац (2), фототраф (3): Риглер („Rigler r. t.”) из Будимпеште (1), Јован Стојановић из Варјаша [?] (2).¹⁵

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампањани текстови и написи: на српском су и мађарском језику. На аверсу, централно, у једном реду: „ПОЗДРАВ ИЗ ВАРЈАША”. Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Српска штедионица”, „Српска црква” и „Српска читаоница и гостионица”. Са леве стране аверса, у доњој половини, вертикално одштампано име издавача „Rigler r. t., Budapest.” (Риглер р. т., Будимпешта). На реверсу: „LEVELEZŐ-LAP” (Разгледница).

Описујући написи (поштомалац; прималац): „PERJAMOS VALKÁNY 90 SZ / 900 / AUG / 4”; „[...] / 900 / AUG / 5”.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и датирање): приватна збирка Љубомира Степанова. Послата из Варјаша, 4. августа 1900. године.¹⁶

Типолошки број: II.

Темајика: једнотематска; топографска тема: панорама главне улице, са погледом према Римокатоличкој цркви; у позадини примећује се Српска црква. Илустрација прекрива 70% картонске површине.

Датирање: око 1901. године.

Издавач (1), наручилац (2), фототраф (3): Франц Јулијус Елснер (Franz Julius Elsner или Elszner F. Gyula) из Варјаша (1), Франц Јулијус Елснер из Варјаша (2).¹⁷

¹⁴ О Варјашу на разгледницама писано је и у *Темишварском зборнику* 12/2020, стр. 25–60. У том напису обухваћене су и месне српске цркве на разгледницама. Ипак се издвојена грађа о њима понавља и овде, ради целовитости приказа одабране теме, сем што се разгледнице неће поново репродуковати.

¹⁵ Разгледница је дело будимске издавачке куће Риглер („Rigler r. t.”), а највероватнији наручилац био је варјашки Србин трговац Јован Стојановић, који је радњу отворио још 1894. године. Иако се српска топографска тематика, тј. зграда Српске цркве, појављује и на каснијим разгледницама, у овој фази истраживања нису нам познати друге варјашке разгледнице са штампаним текстовима на српском језику или издања неких српских локалних варјашких радњи (З. Марков, *Нав. дело*, 30).

¹⁶ З. Марков, *Нав. дело*, 34.

¹⁷ Франц Јулијус Елснер рођен је у Варјашу 8. јануара 1871. У 24. години живота, 1895. године, отворио је трговинску радњу, такође усмерену на продају мешовите робе. Радња је званично затворена 1914. године. Франц Јулијус Елснер био је у браку трипут: с првом супругом, Хеленом Елеонором Хофман (Helene Eleonore Hoffmann), ступио је у брак 1895. године; друга по реду супруга била је Штефанија Марија Биро (Stefania Maria Biro), а с последњом, Маријом Јањић (Maria Janits) из Темишвара, верио се 1936. године. Имао је само једно дете, ћерку из првог брака, Хелену Елизабету Јулију (Helene Elisabeth Julia), рођену 1896. године у Варјашу и удату у Карпинишу. Франц Јулијус је преминуо у Темишвару (Елизабетину), 22 августа 1944. године. На основу нашег истраживања, Францу Јулијусу Елснеру могу се приписати три различите типолошке

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: сви штампани текстови на мађарском су језику. На аверсу, централно, у горњој половини, у једном реду: „Üdvözet Varjasról.” (Поздрав из Варјаша). Једина илустрација разгледнице садржи натпис или етикету: „Varjas-fötere.” (Варјаш-центар). Са леве стране аверса, централно, вертикално: име издавача „R[К]iadó. Elszner F. Gyula.” (Издавач. Елснер Ф. Ђула). На реверсу: „Levelező-Lap.” (Разгледница). Такође на реверсу, у левом доњем углу, примећују се штампана слова „L K”.

Описујући печатни (поштомалац; прималац): „VARJAS / 903 / JUN / 2”;
„SZENT-PÉTER TORONTÁL VM./ 903 / JUN / 2”.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и даширање): приватна збирка Зорана Маркова. Разгледницу је послао варјашки српски свештеник Александар (зван Шандор) Грујић, из Варјаша 2. јуна 1903. године, у Српски Свети Петар (данас Велики Семпетар) поводом имендана, Јелени Татаровић, супрузи тамошњег бележника Богољуба Татаровића.¹⁸

Типолошки број: III.

Тема: једнотематска; топографска тема: панорама главне улице, са погледом према Римокатоличкој цркви; у позадини примећује се Српска црква. Илустрација прекрива целокупну картонску површину.

Даширање: око 1901. године.

Издавач (1), наручилац (2), фотодограф (3): Франц Јулијус Елснер (Franz Julius Elsneg или Elszner F. Gyula) из Варјаша (1), Франц Јулијус Елснер из Варјаша (2).

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: на мађарском су језику. На аверсу, у левом горњем углу, у једном реду: „Üdvözet Varjasról.” (Поздрав из Варјаша). Јединој илустрацији разгледнице недостаје штампана етикета. Са леве стране аверса, у доњем углу: „Kiadó: Elszner F Gyula.” (Издавач: Елснер Ф. Ђула). На реверсу: „Levelező-Lap.” (Разгледница).

Описујући печатни (поштомалац; прималац): „VAR[.]AS / 903 / SEP / 21”;
„WIEN 9[.] / 66 / 22.9.03”.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и даширање): приватна збирка Љубомира Степанова. Послата из Варјаша, 21. септембра 1903. године.¹⁹

Типолошки број: IV.

Тема: једнотематска; топографска тема: панорама главне улице, са погледом према немачкој Римокатоличкој цркви; у позадини примећује се Српска црква. Илустрација прекрива 70% картонске површине.

Даширање: око 1907. године.

разгледнице Варјаша. Био је издавач и наручилац поменутих разгледница, док је фотограф, бар у једном случају, био Семиклушанин Лоринц Белграм (З. Марков, *Нав. дело*, 29).

¹⁸ З. Марков, *Нав. дело*, 37.

¹⁹ Исто, 38.

Издавач (1), наручилац (2), фотодограф (3): Леополд Вајс (Leopold Weisz) из Будимпеште (1).²⁰

Материјал, техника: картон, поликромид (црн туш на жуто обојеној подлози), штампа.

Штампани текстови и написи: сви штампани текстови на мађарском су језику. На аверсу, у горњем делу, у једном реду, штампани текст, уједно и етикета илустрације „Üdvözlet Varjasról – Főutca” (Поздрав из Варјаша – Главна улица). На реверсу: „LEVELEZŐ-LAP” (Разгледница). Такође на реверсу, у левом доњем углу, иницијали издавача и број разгледнице „W. L. 1337”. У супротном углу реверса, серија разгледнице „9837”.

Описујући печат (дошљак; прималац): „[...]ARJAS / [...]”.

Свољне димензије: 138 x 88 мм.

Обрађена разгледница (колекција и даирање): приватна збирка Зорана Маркова. Послата из Варјаша, али је датум нечитљив. Поштански печат није добро очуван.²¹

Типолошки број: V.

Тема: једнотематска; топографска тема: зграда Српске православне цркве, са фасадом фотографисаном с десне стране. Илустрација прекрива целокупну картонску површину.

Даирање: око 1907. године.

Издавач (1), наручилац (2), фотодограф (3): Леополд Вајс (Leopold Weisz) из Будимпеште (1).

Материјал, техника: картон, поликромид (црн туш на жуто обојеној подлози), штампа.

Штампани текстови и написи: сви штампани текстови на мађарском су језику. На аверсу, у горњем делу, у једном реду: текст, уједно и етикета илустрације „Üdvözlet Varjasról – Szerb templom” (Поздрав из Варјаша – Српска црква). На реверсу: „LEVELEZŐ-LAP” (Разгледница). Такође на реверсу, у левом доњем углу: иницијали издавача и број разгледнице „W. L. 1340”. У супротном углу реверса, примећује се серија разгледнице „9847”.

Описујући печат (дошљак; прималац): „[...]ARJAS / [...]”.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и даирање): продата у оквиру међународне аукције 2019. године.²² Послата из Варјаша, али је датум нечитљив. Поштански печат није добро очуван.

Типолошки број: VI.

Тема: једнотематска; топографска тема: панорама главне улице, са погледом према Римокатоличкој цркви; у позадини – Српска црква. Илустрација прекрива 90% картонске површине.

²⁰ Издавачка кућа Леополда Вајса (Leopold Weisz) једна је од најпознатијих будимских издавачких радњи с почетка XX века и била је присутна с бројним серијама топографских разгледница на банатском подручју. У случају општине Варјаш, идентификовали смо до сада четири типа варјашких разгледница, објављена највероватније око 1907. године (З. Марков, *Нав. гело*, 41).

²¹ З. Марков, *Нав. гело*, 42.

²² <https://axioart.com/tetel/varjas-varias-szerb-templom-w-l-1340-serbian-church?search=varjas>, приступљено сајту децембра 2018. Аукциона кућа „Darabanth” у Будимпешти.

Датирање: око 1914. године.

Издавач (1), наручилац (2), фотодограф (3): Јохан Гилих (Johann Gillich) из Варјаша (1).²³

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: текстови су на немачком и на мађарском језику. На аверсу, у доњем левом углу, у једном реду: „Gruss aus Varjas” (Поздрав из Варјаша). Такође на аверсу, у десном доњем углу: текст „Üdvözlet Varjasról” (Поздрав из Варјаша). На реверсу: „LEVELEZŐ-LAP” (Разгледница). Исто на реверсу, с леве стране, по средини, вертикално: име издавача „Gillich J. vegyeskereskedése” (продавница Ј. Гилиха).

Описнући печат (поштомалац; прималац): „VARJAS / 917-FEB-7-N8”.

Свољне димензије: 138 x 87 мм.

Обрађена разгледница (колекција и датирање): приватна збирка Зорана Маркова. Послата из Варјаша, 7. фебруара 1917. године.²⁴

Типолошки број: VII.

Тема: једнотематска; топографска тема: панорама главне улице и зграда Српске цркве. Илустрација прекрива целокупну картонску површину.

Датирање: око 1924. године.

Издавач (1), наручилац (2), фотодограф (3): [незнани].

Материјал, техника: картон, монохромна (тип сепија), штампа.

Штампани текстови и написи: на румунском су и на немачком језику. На аверсу, у горњем делу, централно: „VARIAŞ” (Варјаш). Исто на аверсу, у два реда, етикета илустрације: „Promenada princip. și Biserica Sârbă / Hauptallee u. serb. Kirche” (Главно шеталиште и Српска црква). Позадина не садржи штампане текстове.

Описнући печат (поштомалац; прималац): поштанска марка и печати недостају.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и датирање): приватна збирка Љубомира Степанова. Није била у оптицају.²⁵

²³ Јохан Гилих рођен је у Варјашу 7. марта 1879, а у 27. години живота, 1906, отворио је у селу трговинску радњу, усмерену на продају мешовите робе. Фасцикла са документима поменуте фирме која се чува у Народном архиву Румуније у Темишвару, не садржи податке у вези са годином затварања радње. Јохан је био ожењен Евом Елснер (Eva Elsner, 1880–1934), млађом сестром Франца Јулијуса Елснера. Након смрти прве супруге оженио се Маријом Граф (Maria Graf) 1949. године, у римокатоличкој парохији Мехали у Темишвару. Из првог брака имао је две ћерке: Вилхелмину Сузану Еву (Wilhelmine Susanna Eva) и Магдалену Маргарету Еву (Magdalena Margarethe Eva). Немамо податке о његовој смрти. Јохану Гилиху могу се приписати две различите типолошке разгледнице Варјаша. Био је издавач и наручилац поменутих разгледница. Користио је и старије фотографске клишеје Франца Јулијуса Елснера. Он је највероватније и наручилац серијских разгледница вршачке радње Јована Дајковића. Наша претпоставка заснива се на чињеници да једна од Дајковићевих разгледница илуструје управо Гилихову продавницу (З. Марков, *Нав. дело*, 29–30).

²⁴ З. Марков, *Нав. дело*, 47.

²⁵ Исто, 50.

Типолошки број: VIII.

Темаџика: једнотематска; топографска тема: панорама главне улице. Фотографија урађена из торња Римокатоличке цркве, у правцу Српске цркве. Илустрација прекрива 90% картонске површине. Картонске ивице нису одштампане, према стандардима међуратног периода.

Датирање: 1934. године.

Издавач (1), наручилац (2), фотограф (3): Е. Винклер (E. Winkler) из Варјаша (1).²⁶

Материјал, техника: картон, монохромна (тип сепија), штампа.

Штампани текстови и написи: сви текстови су на румунском језику. На аверсу, у левом доњем углу, на белој ивици: „Varias” (Варјаш). На реверсу, у левом доњем углу: име издавача „E. Winkler, Varias – 1934 Reprod. oprită” (Е. Винклер, Варјаш – 1934. Умножавање забрањено). Такође на реверсу, у горњем делу, са десне стране: „România” (Румунија), а у наставку, у четири реда: „Dacă scrieți numai o formulă de / politeță exprimată în cinci cuvinte, / **Taxa postală e 1 Leu / în loc de 3 Lei**” (Ако напишете само учтиво обраћање / до пет речи, / **Поштанска такса јесте 1 леј / уместо 3 леја**).

Описујући печат (поштомалац; прималац): поштанска марка и печати недостају.

Свољне димензије: 138 x 89 мм.

Обрађена разгледница (колекција и датирање): приватна збирка Зорана Маркова. Није била у оптицају.²⁷

Типолошки број: IX.

Темаџика: једнотематска; топографска тема: зграда Српске православне цркве, са фасадом фотографисаном с десне стране. Илустрација прекрива 90% картонске површине. Картонске ивице нису одштампане према стандардима међуратног периода.

Датирање: 1934. године.

Издавач (1), наручилац (2), фотограф (3): Е. Винклер (E. Winkler) из Варјаша (1).

Материјал, техника: картон, монохромна (тип сепија), штампа.

Штампани текстови и написи: на сачуваном делу аверса не примећују се штампани текстови. Позадина разгледнице није нам била доступна.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и датирање): приватна збирка Љубомира Степанова. Реверс нам није био доступан, и није нам познато ако је разгледница била у оптицају.²⁸

²⁶ Идентитет издавача серијских варјашких разгледница у међуратном периоду остаје до даљег непознат. Према нашој обради, Е. Винклеру могу се приписати чак седам различитих типолошких разгледница Варјаша, и то као издавачу и највероватније фотографу. Све Винклерове разгледнице штампане су у монохромни, у формату сепија (З. Марков, *Нав. дело*, 32).

²⁷ З. Марков, *Нав. дело*, 52.

²⁸ Исто, 56.

3. Велики Семиклуш

Типолошки број: I.

Темајика: композитна; топографске теме: зграда Српске православне цркве (1), Српски православни крст – споменик (2).

Датирање: око 1900. године.

Издавач (1), наручилац (2), фојограф (3): [незнани].

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: сви штампани текстови су на мађарском језику. На аверсу, у доњем делу, десно, у једном реду: „Üdvözet Nagyszentmiklósról” (Поздрав из Великог Семиклуша). Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Gör. kel. szerb templom” (Српска гркоисточна црква), „Gör. kel. szerb kereszt” (Српски гркоисточни крст).

Описнујући печатни (поштанска марка од 5 филера, печат нечитљив).

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и датирање): приватна збирка Горана Николића Неузинског. Послата из Великог Семиклуша, 2. јула 1904. године.

Типолошки број: II.

Темајика: једнотематска; топографска тема: панорама Калманове улице; у позадини, централно, примећује се Српска црква.

Датирање: око 1910. године.

Издавач (1), наручилац (2), фојограф (3): Мађарска штампарска компанија (Magyar Fénynyomdai Részvénytársaság) из Будимпеште (1).

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: сви штампани текстови су на мађарском језику. На аверсу, у горњем делу, у једном реду: „Nagyszentmiklós” (Велики Семиклуш). Једина илустрација разгледнице садржи натпис или етикету: „Kálmán-utca.” (Улица Калман). На реверсу, у једном реду: „LEVELEZŐ-LAP” (Разгледница). Такође на реверсу, у доњем левом углу, серија разгледнице и име издавача: „2275 Magyar Fénynyomdai Részv.-Társ, Brest” (2275 Мађарска штампарска компанија, Будимпешта).

Описнујући печатни (поштанска марка и печати недостају).

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и датирање): збирка Музеја Земплена (Zemplén) у Серенчу (Szerencs), Мађарска²⁹. Није била у оптицају.

4. Велики Семпетар

Типолошки број: I.

Темајика: композитна; топографске теме: зграда Српске православне цркве (1), зграда Семпетарске општине (2).

Датирање: око 1908. године.

²⁹ <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1219942/?list=eyJxdWVyeSI6ICJuYWd5c3plbnRtaWtsXHUwMGYzcyJ9&img=0>, приступљено сајту априла 2022.

Издавач (1), наручилац (2), фотодограф (3): Јован Дајковић (Dajkovits J.) из Вршца (1).

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: на српском су и мађарском језику. На аверсу, у доњем делу, десно, у једном реду: „Поздрав из Срп.-Ст.-Петер”. Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Српска црква.” и „Општинска кућа.”

Општинска марка (поштанска марка од 5 филера, „SZENT PETER [...] TORONTAL”.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разледница (колекција и датирање): приватна збирка Горана Николића Неузинског. Послата из Великог Семпетра, 1910. године.

5. Дежан

Типолошки број: I.

Тема: композитна; топографске теме: зграда Српске православне цркве (1), зграда римокатоличке школе (2), зграда римокатоличке цркве (3) и зграда гостионице Лајоша Келемена (4).

Датирање: око 1908. године.

Издавач (1), наручилац (2), фотодограф (3): А. Вајсер (A. Weiser, Photographischer Atelier, Versecz) из Вршца (1).

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: сви штампани текстови на мађарском су језику. На аверсу, у доњем делу, лево, у два реда: „Üdvözet / Dézsánfalva” (Поздрав из Дежана). Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Gör. kel. szerb templom” (Српска гркоисточна црква), „Rom. kath. iskola” (Римокатоличка школа), „Rom. kath. templom” (Римокатоличка црква) и „Kelemen Lajosféle szálloda” (Гостионица Лајоша Келемена).

Општинска марка (поштанска марка и печати недостају.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разледница (колекција и датирање): приватна збирка Горана Николића Неузинског. Није била у оптицају.

6. Дента

Типолошки број: I.

Тема: композитна; топографске теме: железничка станица (1), Српска православна црква (2), главни трг (3) и Немачка римокатоличка црква (4).

Датирање: око 1908. године.

Издавач (1), наручилац (2), фотодограф (3): Јован Дајковић (Dajkovits J.) из Вршца (1).

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: штампани текстови су на мађарском језику. На аверсу, с десне стране, у доњој половини, у једном реду: „Üdvözet Dentáról.” (Поздрав из Денте). Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Állomás” (Железничка станица), „Szerb templom.” (Српска црква),

„Főté.” (Главни трг) и „Német templom.” (Немачка црква). На реверсу: „LEVE-LEZŐ-LAP.” (Разгледница). Такође на реверсу, с леве стране, вертикално, име издавача и место: „Dajkovits J. utóda Versecz” (Наследник радње Ј. Дајковића, Вршац).

Описнујући печатњи (поштомалац; прималац): „DENTA / 909 / JUN / 27”; „[...] JUN 28”.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и дајтирање): продата у оквиру међународне аукције.³⁰ Послата из Денте, 27. јуна 1909. године.

7. Златица

Типолошки број: I.

Темајшка: композитна; топографске теме: зграда Српске православне цркве (1), зграда школе (2), зграда трговинске радње Ференца Стелиха (3) и панорама главне улице (4).

Дајтирање: око 1908. године.

Издавач (1), наручилац (2), фојограф (3): А. Вајсер (A. Weiser, Photographischer Atelier, Versecz) из Вршца (1).

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штамњани текстови и написи: на српском су и мађарском језику. На аверсу, централно, с десне стране, у два реда: „Üdvözet Zlaticzáról / Поздрав из Златице”. Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Templom – Црква”, „Iskola – Школа”, „Stehlik Ferencz üzlete – Стхлија Трговина” и „Főutca – Павна улица”.

Описнујући печатњи (поштомалац; прималац): поштанска марка и печати недостају.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и дајтирање): приватна збирка Горана Николића Неузинског. Није била у оптицају.

8. Иванда

Типолошки број: I.

Темајшка: композитна; топографске теме: зграда трговинске радње Догендорф (1), Српска православна црква и школа (2), зграда римокатоличке цркве (3).

Дајтирање: око 1910. године.

Издавач (1), наручилац (2), фојограф (3): Карол Кугел (Kugel Károly) из Темишвара (1).

Материјал, техника: картон, полихромна (колорисана), штампа.

Штамњани текстови и написи: на немачком и мађарском језику. На аверсу, централно, у једном реду: „Gruß aus Ivánd” (Поздрав из Иванде). Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Handels-Haus

³⁰ <https://www.darabanth.com/en/online-auction/312/categories~Postcards/Transylvania~500007/Denta-Vasutallomas-Fo-ter-Szer-es-Nemet-templomok-Dajkovits-J-utoda-railway-station~-III1711409/>, приступљено сајту априла 2022. Аукциона кућа „Darabanth” у Будимпешти.

Doggendorf” (Трговинска радња Догендорф), „Griech.-orient. Kirche und Schule” (Гркоисточна црква и школа) и „Röm.-kath Kirche” (Римокатоличка црква). На реверсу: „*Levelező – Lap*” (Разгледница). Такође на реверсу, централно, вертикално: име издавача „Kugel Károly fényképész, Temesvár – Belv.” (Карол Кугел, фотограф, Темишвар – Белв). Исто на реверсу, у десном доњем углу, штампана је серија разгледнице: „433”.

Ошиснути и печати (поштомалац; прималац): „IVÁND / 91[.] / MÁJ / [.]”.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и даширање): збирка Музеја Земплен (Zemplén) у Серенчу (Szerencs), Мађарска.³¹ Послата из Иванде, али је датум нечитљив. Поштански печат није добро очуван.

9. Кеча

Типолошки број: I.

Темашка: композитна; топографске теме: зграда Микшићевог дома (1), зграда општине (2), зграда Српске православне цркве (3) и зграда румунске цркве (4).

Даширање: око 1908. године.

Издавач (1), наручилац (2), фотоограф (3): Симон Микшић (Míchich Simon H.-Kecsa) из Кече (1).

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: сви штампани текстови су на мађарском језику. На аверсу, централно, у два реда: „Üdvözet / Kécsáról” (Поздрав из Кече). Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Míchich-lakház” (Микшићева кућа), „Közszégház” (Општина), „Szerb templom” (Српска црква) и „Román templom” (Румунска црква).

Ошиснути и печати (поштомалац; прималац): поштанска марка од 5 филера, „KECSA [.]”.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и даширање): приватна збирка Горана Николића Неузинског. Послата из Кече, 1914. године.

10. Мали Бечкерек

Типолошки број: I.

Темашка: композитна; топографске теме: зграда општине (1), зграда Српске православне цркве (2), железничка станица (3) и млин „Терезија” (4).

Даширање: око 1908. године.

Издавач (1), наручилац (2), фотоограф (3): Јакоб Клајн (Klein Jakab) из Малог Бечкерекa [?] (1).

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: штампани текстови су на мађарском и немачком језику. На аверсу, у доњем десном углу, у четири реда: „Üdvözet / Kisbecskerekéről // Gruss aus / Kisbecskerek” (Поздрав из Малог Бечкерекa).

³¹ <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1190404/?list=eyJxdWVyeSI6ICJpdmFuZCJ9&img=0>, приступљено сајту априла 2022.

Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Községháza” (Општина), „Szerb templom” (Српска црква), „Állomás” (Железничка станица) и „Terézia-malom” (Млин Терезија). На реверсу: „LEVELEZŐ-LAP.” (Разгледница). Такође на реверсу, с леве стране, у доњем углу, серија разгледнице и име издавача: „758. Kiadó Klein Jakab” (758. Издавач Клајн Јакаб).

Ошиснути печатни (поштомалац; прималац): „[...]IZAKN[...] / 910 [...]OV 21”.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и даширање): приватна збирка Горана Николића-Неузинског. Послата из Малог Бечерека, 21. новембра 1910. године.

11. Моноштор

Типолошки број: I.

Темајика: једнотематска; топографска тема: панорама тамишког Моноштора; у горњем делу, централно, примећује се Српска црква.

Даширање: око 1900. године.

Издавач (1), наручилац (2), фојограф (3): Миклош Холц (Holcz Miklós) из Моноштора (1).

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: штампани текстови су на мађарском и немачком језику. На аверсу, централно, у доњој страни, у једном реду: „Totalansicht von Temes = Monostor látképe” (Панорама тамишког Моноштора). Такође на аверсу, с леве стране, вертикално, име издавача и место: „Kiadja: Holcz Miklós, kereskedő, T.-Monostor.” (Издавач: Миклош Холц, трговац, Т. Моноштор). На реверсу: „LEVELEZŐ-LAP.” (Разгледница).

Ошиснути печатни (поштомалац; прималац): поштанска марка и печати недостају.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и даширање): приватна збирка Горана Николића-Неузинског. Послата из Моноштора, али поштански печати нису сачувани.

12. Надлак

Типолошки број: I.

Темајика: композитна; топографске теме: зграда румунске православне цркве и школе (1), Српска православна црква (2), зграда унијатске гркокатоличке цркве (3).

Даширање: око 1910. године.

Издавач (1), наручилац (2), фојограф (3): Марк Вајс (Weisz Márk) из Надлака (1).

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: сви штампани текстови су на мађарском језику. На аверсу, централно, у доњем делу, у једном реду: „Üdvözlét Nagylakról.” (Поздрав из Надлака). Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Gör. kel. román templom és iskola.” (Румунска гркоисточна црква и школа), „Szerb templom.” (Српска црква) и „Gör. kath. Templom.”

(Грkokатоличка црква). На реверсу: „LEVELEZŐ-LAP” (Разгледница). Такође на реверсу, у левом доњем углу: име издавача и серија разгледнице: „687. Kiadja Weisz Márk, Nagylak.” (687. Издавач Марк Вајс, Надлак).

Оџиснуџи њечайџи (џоџиљалац; џрималац): „NAGY-LAK / 912 / DEC / 28”.

Сџољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разљедница (колеџија и даџирање): збирка Народне библиотеке Сечењи (Széchényi) у Будимпешти, Мађарска.³² Послата из Надлака, 23. децембра 1912. године.

13. Печка

Тџџолоџки број: I.

Темаџика: једнотематска; топографска тема: панорама главне улице, са погледом према Српској цркви. Илустрација прекрива 70% картонске површине.

Даџирање: око 1901. године.

Издавач (1), наручилац (2), фоџџоџраф (3): Жожеф М. Холцејсен (Holzeisen József M.) из Печке (1).

Маџеријал, џтехника: картон, монохромџија (црно-бела), штампа.

Шџамџани џексџови и наџџиси: сви штампани текстови на мађарском су језику. На аверсу, лево, у доњој половини, у једном реду: „Pécska.” (Печка). Једина илустрација разгледнице садржи натпис или етикету: „Ártézi kút.” (Чесма). Са леве стране аверса, доле, у једном реду: име издавача „Kiadó tulajdonos Holzeisen József M. Pécska” (Власник издаваштва Холцејсен Жожеф М. Печка.). На реверсу: „Levelező-Lap.” (Разгледница).

Оџиснуџи њечайџи (џоџиљалац; џрималац): „PÉCSKA / 903 / [...] / 3”;
„BUDAPEST / 903 JUL 4 – N 8 / L.L.c. 4 L.L.c.”.

Сџољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разљедница (колеџија и даџирање): збирка Музеја Земплен (Zemplén) у Серенчу (Szerencs), Мађарска.³³ Послата из Печке, 3. јула 1903. године.

14. Рудна

Тџџолоџки број: I.

Темаџика: композитна; топографске теме: баронски летњиковач (1) и Српска православна црква (2).

Даџирање: 1898. година.

Издавач (1), наручилац (2), фоџџоџраф (3): Виртле и син (Würthle & Sohn) из Салцбурга (1).

Маџеријал, џтехника: картон, монохромџија (црно-бела), штампа.

Шџамџани џексџови и наџџиси: на немачком и мађарском језику. На аверсу, десно, у горњој половини, у два реда: „Rudna” (Рудна) / „Ansicht aus

³² <https://gallery.hungaricana.hu/en/OSZKKepestlap/1424120/?list=eyJxdWVyeSI6ICJuYWd5bGFrIn0&img=0>, приступљено сајту априла 2022.

³³ <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepestlap/1232235/?list=eyJxdWVyeSI6IC-JQRUNTS0EifQ&img=0>, приступљено сајту априла 2022.

dem Dorf.” (Поглед из села). Илустрације су приказане без штампаних натписа или етикета. Такође на аверсу, у левом доњем углу: име издавача, место и година издања: „Würthle & Sohn, Salzburg 1898” (Виртле и син, Салцбург 1898). На реверсу: „Levelező-lap.” (Разгледница). Такође на реверсу, лево, у горњем делу: „Czim” (Адреса).

Описнујући печатни (поштомалац; прималац): „RUDNA / 99 / JUN / 8 / TOR [...]”; „HAMBURG / 10.6.99.3-4 1. / HOHER[...]”.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и дајтирање): приватна збирка Зорана Маркова. Послата из Рудне 8. јуна 1899. године.

Типолошки број: II.

Темајика: композитна; топографске теме: баронски летњиковац (1), конак барона Николића (2) и Српска православна црква (3).

Дајтирање: око 1910. године.

Издавач (1), наручилац (2), фојтограф (3): [незнани].

Материјал, техника: картон, поликромџа (колорисана), штампа.

Штампани текстови и написи: сви штампани текстови су на мађарском језику. На аверсу, лево, у горњем углу, у два реда: „Üdvözet / Rudnáról” (Поздрав из Рудне). Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Baró lak” (баронска кућа), „Báró Nikolics-kastély” (Каштел барона Николића) и „Gör. kel. szerb templom.” (Гркоисточна српска црква). На реверсу: „LEVELEZŐ-LAP” (Разгледница). Такође на реверсу, лево, у доњем углу серија разгледнице: „4436”.

Описнујући печатни (поштомалац; прималац): „[...] MODOS [...] / 916 SEP 24”.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и дајтирање): збирка Народне библиотеке Сечењи (Széchényi) у Будимпешти, Мађарска.³⁴ Послата из Рудне 24. септембра 1916. године.

15. Саравола

Типолошки број: I.

Темајика: композитна; топографске теме: Српска православна црква (1) и Римокатоличка црква (2).

Дајтирање: око 1907. године.

Издавач (1), наручилац (2), фојтограф (3): А. Вајсер (А. Weiser) из Вршца (1 и 3).

Материјал, техника: картон, монокромџа (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: сви штампани текстови су на мађарском језику. На аверсу, десно, у горњем углу, у једном реду: „Üdvözet Sárafalváról” (Поздрав из Сараволе). Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Gör. kel. szerb. templom.” (Гркоисточна српска црква), „Rom. kath. templom.” (Римокатоличка црква). Такође на аверсу, с леве стране, вер-

³⁴ <https://gallery.hungaricana.hu/en/OSZKKepeSlap/1428965/?list=eyJxdWVyeSI6ICJydWRuYSJ9&img=0>, приступљено сајту априла 2022.

тикално, име фотографа: „Phot. A. Weiser, Veresecz.” (Фотографије А. Вејсер, Вршац). На реверсу: „LEVELEZŐ-LAP.” (Разгледница).

Оџиснуџи њечайџи (џоџиљалац; џрималац): „[...]FA[...] / 910 FEB 16 / E”; „TORONTAL / 910 FEB 17. N 6 / VASARHELY”.

Сџољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колеџија и даџирање): збирка Музеја Земплена (Zemplén) у Серенчу (Szerencs), Мађарска.³⁵ Послата из Сараволе, 16. фебруара 1910. године.

Тџџолоџки број: II.

Темаџика: композитна; топографске теме: Римокатоличка црква (1) и Српска православна црква (2).

Даџирање: око 1910. године.

Издавач (1), наруџилац (2), фоџоџраф (3): Миклош Волк (Volk Miklós) (1).

Маџеријал, џтехника: картон, монохромџија (црно-бела), штампа.

Шџтамџани џексџови и наџџиси: сви штампани текстови су на мађарском језику. На аверсу, централно, у једном реду: „Sárafalva” (Саравола). Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Rom. kath. templom” (Римокатоличка црква), „Gör. kel. szerb templom” (Гркоисточна српска црква). На реверсу: „LEVELEZŐ-LAP” (Разгледница). Такође на реверсу, у левом доњем углу, серија разгледнице и име издавача: „2255 Volk Miklós kiadása” (2255 Миклош Волк, издавач).

Оџиснуџи њечайџи (џоџиљалац; џрималац): поштанска марка и печати недостају.

Сџољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колеџија и даџирање): збирка Музеја Земплена (Zemplén) у Серенчу (Szerencs), Мађарска.³⁶ Није била у оптицају.

Тџџолоџки број: III.

Темаџика: једнотематска; топографска тема: зграда Српске православне цркве (фасада).

Даџирање: око 1910. године.

Издавач (1), наруџилац (2), фоџоџраф (3): Јанош Вал (Wahl János) (1).

Маџеријал, џтехника: картон, полихромџија (колорисана), штампа.

Шџтамџани џексџови и наџџиси: сви штампани текстови су на мађарском језику. На аверсу, у левом горњем углу, у једном реду: „Sárafalva” (Саравола). Једина илустрација разгледнице садржи натпис или етикету: „Gör. kel. szerb templom” (Гркоисточна српска црква). На реверсу: „LEVELEZŐ-LAP” (Разгледница). Такође на реверсу, у левом доњем углу, серија разгледнице и име издавача: „2266 Wahl János kiadása” (2266 Јанош Вал, издавач).

Оџиснуџи њечайџи (џоџиљалац; џрималац): поштанска марка и печати недостају.

³⁵ <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1239905/?list=eyJxdWVyeSI6ICJzXHUwMGUxcmFmYWx2YSJ9&img=0>, приступљено сајту априла 2022.

³⁶ <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1239907/?list=eyJxdWVyeSI6ICJzXHUwMGUxcmFmYWx2YSJ9&img=0>, приступљено сајту априла 2022.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.
Обрађена разгледница (колекција и даширање): збирка Музеја Земплен (Zemplén) у Серенчу (Szerencs), Мађарска.³⁷ Није била у оптицају.

16. Свиница

Типолошки број: I.

Темајика: композитна; топографске теме: детаљ свиничке улице (1) и зграда Српске православне цркве (2).

Даширање: око 1914. године.

Издавач (1), наручилац (2), фојограф (3): [незнани].

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: сви штампани текстови су на мађарском језику. На аверсу, у доњем делу, у једном реду: „Üdvözet Sziniczéről” (Поздрав из Свинице). Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Utca részlet” (Детаљ улице), „G. K. szerb. templom.” (Гркоисточна српска црква).

Описујући печатни (поштомалац; прималац): поштанска марка и печати недостају.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и даширање): приватна збирка Горана Николића Неузинског. Није била у оптицају.

17. Српски Семартон

Типолошки број: I.

Темајика: композитна; топографске теме: стара Српска црква (1) и надгробни споменик Круне, матере Доситеја Обрадовића (2).

Даширање: око 1910. године.

Издавач (1), наручилац (2), фојограф (3): Ђура Димовић из Семартона (2).

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: сви штампани текстови су на српском језику. На аверсу, илустрације садрже штампани натпис или етикету: „Српска стара црква”, „Надгробни Споменик 'Круне' Матере Доситеја Обрадовића”. На реверсу, у левом доњем углу, серија разгледнице: „701”.

Описујући печатни (поштомалац; прималац): „SZERBSZENT[.]JON / 914 OKT [.] / N / A”.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и даширање): продата у оквиру међународне аукције.³⁸ Послата из Српског Семартона, 1914. године.

Типолошки број: II.

Темајика: композитна; топографске теме: вероисповедна школа и нова Српска црква (1) и надгробни споменик Круне, матере Доситеја Обрадовића (2).

³⁷ <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1372400/?list=eyJxdWVyeSI6ICJzXHUwMGUxcMfMx2YSJ9&img=0>, приступљено сајту априла 2022.

³⁸ <https://www.darabanth.com/hu/gyorsarveres/340/kategoriak~Kepeslapok/Erdely~1000006/1914-Szerbszentmarton-Sanmartinu-Sarbecs-Regi-szerb-templom-Dositej-Obradovic-szerb-ironak-em~11912663/>, приступљено сајту априла 2022. Аукциона кућа „Darabanth” у Будимпешти.

Датирање: око 1910. године.

Издавач (1), наручилац (2), фоџограф (3): Ђура Димовић из Семартона (2).

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: сви штампани текстови су на српском језику. На аверсу, у левом горњем углу, у једном реду: „Поздрав из Срп. Сент Мартон”. Горња илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Вероисповедна школа и нова црква”. На реверсу, у левом доњем углу, серија разгледнице: „751.”.

Описни и печатни (пошталски): „SZERBSZENTMARTON / [...]KT 11 / A”.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и датирање): продата у оквиру међународне аукције.³⁹ Послата из Српског Семартона, 1914. године.

18. Стара Молдава

Типолошки број: I.

Тема: композитна; топографске теме: зграда Српске православне цркве (1) и зграда општине (2).

Датирање: око 1908. године.

Издавач (1), наручилац (2), фоџограф (3): Јован Дајковић из Вршца (1).

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: сви штампани текстови су на мађарском језику. На аверсу, у доњем делу, у једном реду: „Üdvözlet Ó Moldováról.” (Поздрав из Старе Молдаве). Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Templom” (Црква), „Községháza” (Општина).

Описни и печатни (пошталски): поштанска марка и печати недостају.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и датирање): приватна збирка Љубомира Степанова. Није била у оптицају.⁴⁰

Типолошки број: II.

Тема: једнотематска; топографска тема: панорама Старе Молдаве, поглед са Дунава; с десне стране примећује се фасада Српске православне цркве.

Датирање: око 1923. године.

Издавач (1), наручилац (2), фоџограф (3): Д. Марковић (D. Markowitsch) из Берзаске (1 и 3).

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: штампани текстови су на румунском и немачком језику. На аверсу, у левом горњем делу, у једном реду: „Moldova Veche – Alt Moldova” (Стара Молдава). На реверсу, у горњем делу, у два реда: „România / Cartă Postală” (Румунија / Разгледница). Такође на реверсу, у доњем

³⁹ <https://www.darabanth.com/hu/gyorsarveres/340/kategoriak~Kepeslapok/Erdely~1000006/1914-Szerbszentmarton-Sanmartinu-Sarbesc-uj-templom-es-iskola-Dositej-Obradovic-szerb-ironak~111912667/>, приступљено сајту априла 2022. Аукциона кућа „Darabanth” у Будимпешти.

⁴⁰ Љубомир Степанов, *Поздрав из Дунавске Клисуре*, Темишвар 2006, 108.

левом углу, име фотографа и место: „D. Markowitsch, Fotograf, Versasca” (Д. Марковић, фотограф, Берзаска).

Оџиснуџи њечатиџи (џоџиљалаџ; џрималаџ): поштанска марка и печати недостају.

Сиљне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разљедница (колеџија и даџирање): приватна збирка Горана Николића Неузинског. Послата из Старе Молдаве, 12. априла 1927. године.

19. Темишвар (Град)

Тџолоџки број: I.

Темаџика: једнотематска; топографска тема: панорама српског дела (западног крила) Трга уједињења у Темишвару; Владичански двор, Српска саборна црква и Црквеноопштински дом. Илустрација прекрива 70% картонске површине.

Даџирање: око 1899. године.

Издавач (1), наруџилаџ (2), фоџоџраф (3): књижара „Корвина” у Темишвару (1).

Маџеријал, џтехника: картон, поликромџија (колорисана), литографија.

Шџамџани џекџови и наџџиси: штампани текстови су на мађарском и немачком језику. На аверсу, у горњој левој половини, у два реда појављује се етикета илустрације: „Temesvár. Losonczy-tér és szerb pusp. Palota / Platz u. serb bischofl Palais.” (Темишвар. Лошонџијев трг и Српски епископски двор / Трг и Српски епископски двор). Са десне стране аверса, у доњем углу: име издавача „CORVINA KÖNYVKERESKEDÉS TEMESVÁROTT.” (Књижара „Корвина” у Темишвару). На реверсу: „LEVELEZŐ LAP.” (Разљедница).

Оџиснуџи њечатиџи (џоџиљалаџ; џрималаџ): „TEMESVAR / [...] E 8 / [...]”; „MODOS / 99 / NO [...] / [...]”.

Сиљне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разљедница (колеџија и даџирање): приватна збирка Зорана Маркова. Послата из Темишвара, 1899. године.

20. Темишвар (Фабрика)

Тџолоџки број: I.

Темаџика: композитна; топографске теме: зграда градског позоришта (1), Лошонџијев трг са Римокатоличком саборном црквом (2), зграда манастира „Нотр дам” у Јозефину (3), споменик генерала Скудијера (4), Кошутев трг и Српска православна црква у Фабрики (5), Трг принца Еугена Савојског (6).

Даџирање: око 1897. године.

Издавач (1), наруџилаџ (2), фоџоџраф (3): Хенрик Урман (Henrik Uhrmann) из Темишвара (1).

Маџеријал, џтехника: картон, поликромџија (колорисана), литографија.

Шџамџани џекџови и наџџиси: сви штампани текстови су на мађарском језику. На аверсу, у централном делу, у једном реду: „Üdvözet Temesvártól.” (Поздрав из Темишвара). Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Szinház.” (Позориште), „Losonczy tér.” (Лошонџијев трг), „József-városi zárda.” (Јозефински манастир), „Scudier-Szobor” (Скудијерова статуа),

„Gyárváros. Kossut tér.” (Фабрика. Кошутов трг.) и „Jenő-herczeg tér.” (Трг принца Еугена). Са десне стране аверса, у горњем углу, вертикално: име издавача „Uhrmann Henrik, Temesvár” (Хенрик Урман, Темишвар). На реверсу: „LEVELEZŐ-LAP.” (Разгледница) и „Czim” (Адреса).

Описнујући печатни (пошиљаоца; њималаца): „[...] / 97 SEP.- 6 N 3 / [...]”; „7. 9. 97 / GRAZ. 1 / 2.F / a”.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и дајтирање): приватна збирка Зорана Маркова. Послата из Темишвара, 6. септембра 1897. године.

21. Толвадија

Типолошки број: I.

Темајика: композитна; топографске теме: општина и Српска православна црква (1) и дворца грофа Нако (2).

Дајтирање: око 1910. године.

Издавач (1), наручилац (2), фојтограф (3): Јован Дајковић (Dajkovits J.) из Вршца (1).

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: штампани текстови су на мађарском језику. На аверсу, с леве стране, горе, у једном реду: „Tolvadia.” (Толвадија). Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Községháza és templom.” (Општина и црква), „Gróf Nákó kastély.” (Каштел грофа Нако). На реверсу: „LEVELEZŐ-LAP.” (Разгледница). Такође на реверсу, с леве стране, вертикално, име издавача и место: „Dajkovits J. utóda Versecz” (Наследник радње Ј. Дајковића, Вршца).

Описнујући печатни (пошиљаоца; њималаца): поштанска марка сачувана, печат пошиљаоца нечитљив.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и дајтирање): збирка Музеја Земплена (Zemplén) у Серенчу (Szerencs), Мађарска.⁴¹ Послата из Толвадије, али је датум нечитљив. Поштански печат није добро очуван.

22. Торња

Типолошки број: I.

Темајика: композитна; топографске теме: Српска православна црква (1) и школа (2).

Дајтирање: око 1908. године.

Издавач (1), наручилац (2), фојтограф (3): [незнани].

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: сви штампани текстови су на мађарском језику. На аверсу, у доњој половини, с леве стране, у једном реду: „Üdvözet Tornyágól” (Поздрав из Торње). Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Szerb templom” (Српска црква), „Allami iskola.” (Државна школа). Позадина разгледнице није нам била доступна.

⁴¹ <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1255178/?list=eyJxdWVyeSI6ICJ0b2x2YWRpYSJ9&img=1>, приступљено сајту априла 2022.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и дајтирање): продата у оквиру међународне аукције.⁴² Реверс нам није био доступан, и није нам познато ако је разгледница била у оптицају.

23. Чаково

Типолошки број: I.

Темајика: једнотематска; топографска тема: панорама Српске улице у Чакову. У позадини се примећује Српска православна црква.

Дајтирање: око 1900. године.

Издавач (1), наручилац (2), фојограф (3): Мештеровић и Јовановић (Mesterovits & Jovanovits) из Чакова (1).

Материјал, техника: картон, монохромнија (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: штампани текстови су на немачком и мађарском језику. На аверсу, с леве стране, доле, у једном реду: „Gruss aus Csakova.” (Поздрав из Чакова). Једина илустрација разгледнице садржи натпис или етикету: „Serbische Gasse.” (Српска улица). Такође на аверсу, с леве стране, вертикално, име издавача и место: „Verlag Mesterovits & Jovanovits, Csakova.” (Издавач Мештеровић и Јовановић, Чаково). На реверсу: „Levelező-lap.” (Разгледница).

Описнији печат (пошљалац; прималац): „CSAK[...]VA / 904 / OKT / 3”; „LUGOS / 904 OKT – 4. N[...].”

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и дајтирање): збирка Музеја Земплена (Zemplén) у Серенчу (Szerencs), Мађарска.⁴³ Послата из Чакова, 3. октобра 1904. године.

Типолошки број: II.

Темајика: једнотематска; топографска тема: панорама Српске улице у Чакову. У позадини, с леве стране, примећује се Српска православна црква.

Дајтирање: око 1907. године.

Издавач (1), наручилац (2), фојограф (3): Шера Тештвек (Séra Testvérek) из Чакова (1).

Материјал, техника: картон, монохромнија (црно-бела), штампа.

Штампани текстови и написи: сви штампани текстови су на мађарском језику. На аверсу, с леве стране, доле, у једном реду: „Csákova.” (Чаково). Једина илустрација разгледнице нема етикету. На реверсу: „LEVELEZŐ-LAP” (Разгледница). Такође на реверсу, с леве стране, вертикално, име издавача и место: „Kiadó Séra Testvérek, Csákova.” (Издавач Шера Тештвек, Чаково).

Описнији печат (пошљалац; прималац): „CSAK[...]VA / [...]”; „[...] / 908 [...]”.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

⁴² Аукциона кућа „Darabanth” у Будимпешти.

⁴³ <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1184129/?list=eyJxdWVyeSI6ICJjc1x1MDVBMWtdmEifQ&img=0>, приступљено сајту априла 2022.

Обрађена разгледница (колекција и дајтирање): збирка Музеја Земплен (Zemplén) у Серенчу (Szerencs), Мађарска.⁴⁴ Послата из Чакова, 1908. године.

24. Ченеј

Типолошки број: 1.

Темајика: композитна; топографске теме: Српска православна црква (1), зграда Ченејске општине (2) и Римокатоличка црква (3).

Дајтирање: око 1907. године.

Издавач (1), наручилац (2), фојтограф (3): [незнани].

Материјал, техника: картон, монохромна (црно-бела), штампа.

Штампањани текстови и написи: сви штампани текстови су на мађарском језику. На аверсу, централно, у доњој половини, у једном реду: „Üdvözet Csenérgől.” (Поздрав из Ченеја). Свака илустрација садржи штампани натпис или етикету: „Szerb templom” (Српска црква), „Községház” (Општина), „Róm. kath. templom.” (Римокатоличка црква). На реверсу: „LEVELEZŐ-LAP” (Разгледница). Такође на реверсу, у левом доњем углу, серија разгледнице: „212.”.

Описнији печатњи (пошљалац; прималац): „CS[.]E / 908 OKT 7”.

Свољне димензије: стандардни формат 140 x 90 мм.

Обрађена разгледница (колекција и дајтирање): збирка Музеја Земплен (Zemplén) у Серенчу (Szerencs), Мађарска.⁴⁵ Послата из Ченеја, 7. октобра 1908. године.

BISERICILE PAROHIALE SÂRBEȘTI DIN ROMÂNIA PE VEDERI DE EPOCĂ

Zoran Markov, Goran Nikolić Neuzinski

Rezumat

Bisericile sârbești de pe actualul teritoriu al României sunt reprezentate pe cele mai vechi vederi de epocă, urbane și rurale. Tipologia prezentată nu este completă, având în vedere că numărul vederilor neidentificate până în prezent este posibil mai mare decât fondul cercetat. Lucrarea reunește un număr de 40 de unități tipologice diferite, reprezentând 24 de biserici parohiale de pe teritoriul Episcopiei Sârbe a Timișoarei.

⁴⁴ <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1184127/?list=eyJxdWVyeSI6ICJjc1x1MDBlMwtdmEifQ&img=0>, приступљено сајту априла 2022.

⁴⁵ <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1184259/?list=eyJxdWVyeSI6ICJjc2VuZSJ9&img=0>, приступљено сајту априла 2022.

SERBIAN PARISH CHURCHES IN ROMANIA ON OLD POSTCARDS

Zoran Markov, Goran Nikolić Neuzinski

Summary

The Serbian churches on today's territory of Romania have been represented on the earliest urban and rural postcards. The presented typology is not complete, taking into account that the number of the unidentified postcards is possible larger than the researched fund. The article comprises a total of 40 different typological units, representing 24 parish churches belonging to the Serbian Diocese of Timișoara.

Арад, типолошки бр. 1.

Арад, типолошки бр. 2.

Мали Бечкерек, типолошки бр. 1.

Моноштор, типолошки бр. 1.

Рудна, типолошки бр. 1.

Рудна, типолошки бр. 2.

Саравола, типолошки бр. 1.

Саравола, типолошки бр. 2.

Саравола, типолошки бр. 3.

Свиница, типолошки бр. 1.

Српски Семартон, типолошки бр. 1.

Српски Семартон, типолошки бр. 2.

Стара Молдава, типолошки бр. 1.

Стара Молдава, типолошки бр. 2.

Темишвар (Град), типолошки бр. 1.

Темишвар (Фабрика), типолошки бр. 1.

Толвадија, типолошки бр. 1.

Торња, типолошки бр. 1.

Чаково, типолошки бр. 1.

Чаково, типолошки бр. 2.

Ченеј, типолошки бр. 1.

Велики Семиклуш, типолошки бр. 1.

Велики Семиклуш, типолошки бр. 2.

Велики Семпетар, типолошки бр. 1.

Дежан, типолошки бр. 1.

Дента, типолошки бр. 1.

Златица, типолошки бр. 1.

Иванда, типолошки бр. 1.

Кеча, типолошки бр. 1.

Душан Ј. Појов

СРБИ ИЗ РУМУНИЈЕ – ДОКТОРИ НАУКА (II)

САЖЕТАК: Са циљем да се истакне научни потенцијал српске заједнице у Румунији, настављамо приказ основних података о нашим Србима, докторима наука, који су ту титулу стекли у периоду од пре стотинак година наовамо. Узете су у разматрање особе које су или рођене или деловале на данашњој територији Румуније, једном речју, које су на неки начин везане за ове просторе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Срби, доктори наука, Румунија, универзитетска настава.

У овом делу написа приказаћемо аспекте живота и рада Срба рођених на овим просторима или пак оних који су овде деловали, а имали титулу доктора наука. Већина представљених припада такозваној средњој генерацији наших учених људи, ако имамо у виду да су доктори наука из XVIII века прокрчили пут ка највишим научним дOMETИМА генерацијама које су после њих дошле. По редоследу године рођења, приказаћемо 15 личности Срба доктора наука, а међу њима петорица су правници (један са почасним докторатом), двојица су филолози, двојица филозофи, двојица доктори агрономије и ветерине и по један историчар, инжењер, економиста и хемичар. Што се правника тиче, они су, по тадашњим законима, титулу доктора добили одмах по апсолвирању факултета, док су остали ту титулу стекли класичним путем, полагајући додатне испите. Што се родног места тиче, двојица су рођена у местима која данас припадају Србији, један у Мађарској, а остали у Румунији, а што се активности тиче, четворица су деловали у Србији, један у Америци, а остали у Румунији.

Милан ПЕТРОВИЋ

Основни биографски подаци. Милан Петровић рођен је 1. септембра 1879. у Чакову (Тамишка жупанија). Његов отац, Георгије Петровић, био је трговац, а мати, Теодора, рођ. Чарнић, трговачка кћи, била је домаћица.¹ Био је ожењен Емилијом и имали су ћерку Иванку. Становао је у Новом Саду, у Змај Јовиној улици бр. 6. Преминуо је 27. јула 1952. године, у Београду, а сахрањен на Успенском гробљу у Новом Саду.²

¹ Стеван Бугарски, Живко Милин, *Лексикон Срба књижевника са данашње територије Румуније 1705–2015*, Савез Срба у Румунији, Темишвар 2016, стр. 156–157.

² [https://sr.wikipedia.org/wiki/Милан_Петровић_\(професор\)](https://sr.wikipedia.org/wiki/Милан_Петровић_(професор)) [Прегледано: 26. 7. 2021].

Школовање, сѝручно усавршавање. Основну школу похађао је у родном Чакову, а гимназију у Новом Саду. Као питомац Текелијанума из Будимпеште уписао је студије медицине у Будимпешти, али је убрзо одустао и определио се за Филолошки факултет. Касније је ту и докторирао.

Професионална и дидактичка каријера. Радио је, са прекидима, као професор и, будући свестрано образован, предавао је латински, старогрчки, немачки и српски језик, али и математику и историју у Српској православној великој гимназији у Новом Саду (1906–1925). Обављао је разне руководеће функције у настави (просветни инспектор, начелник просветног одељења, управник Српског учитељског конвикта у Новом Саду).

Научна делатност. Као филолог и професор гимназије, бавио се практичним проблемима из граматике и правописа српског и латинског језика, па је објавио неколико уџбеника за средње и трговачке школе.

Докторска дисертација. Докторску титулу из филологије стекао је на Филолошком факултету Универзитета у Будимпешти.³

Пробрана библиографија.⁴ *Српска џрамаѝика с ѝравойисом за ѝрѝовачку и ѝколску омладину*, Нови Сад 1912; *Српски ѝравойис за средње школе*, Нови Сад 1914; *Лайѝинска синѝакса за класичне и реалне ѝмназије*, Нови Сад 1938; *Лайѝинска џрамаѝика са синѝаксом*, Нови Сад 1958.

Члансѝво у научним и сѝручним орѝанизацијама. Члан Матице српске постао је уочи Првог светског рата. После рата изабран је за члана Управног одбора и Књижевног одељења. Био је потпредседник Матице српске (1945–1947). После смрти тадашњег председника Васе Стајића, Милан Петровић је изабран за председника Матице српске и ту је дужност обављао до своје смрти (1952. године).⁵

Наѝраде и ѝризнања. Орден Светог Саве II реда (1927); Орден југословенске круне IV реда (1931); Орден заслуга за народ II реда (1951). Као знак признања за његов педагошко-васпитни рад, многе школе у Војводини носе име „Милан Петровић”.

Посебностѝи. Као студент у Будимпешти био је активан у књижевном друштву „Коло младих Срба”. Био је члан и секретар Српског народног одбора, члан Одсека за просвету, касније начелник Одсека Министарства просвете.⁶ Учествовао је у оснивању Издавачко-просветне задруге „Змај”, национално-прогресивне установе. После оснивања Дунавске бановине, био је начелник Просветног одељења банске управе и залагао се за правно уређење наставе на мањинским језицима.

³ <https://web.archive.org/web/20180913105632/http://lisje.com:80/content/86-petrovic-dr-milan> [Прегледано: 28. 12. 2021].

⁴ Стеван Бугарски, Живко Милин, *нав. дело*, стр. 157.

⁵ https://sr.wikipedia.org/sr-el/Матица_српска_#Председници_Матице_српске [Прегледано: 28. 12. 2021].

⁶ Љиљана Дожић (прир.), *Зайисници ѝривремених орѝана власѝи у Новом Саду 1918–1919*, Музеј Војводине, Нови Сад 2018.

Спасоје НИКОЛИЋ

Основни биографски подаци. Спасоје Николић рођен је 1. јуна 1880. године у Шиклушу (Мађарска). Отац Василије био је економ, а мати Олга домаћица. Преминуо је 23. јануара 1951. године у Темишвару и сахрањен је на гробљу са Липовског пута.

Школовање, стручно усавршавање. Похађао је гимназију најпре у граду Чурго, а затим у Печују. Испит зрелости положио је у Цистерцитанској гимназији у Печују, правне науке завршио у Печују и Будимпешти, а Богословију у Сремским Карловцима 1901.⁷

Професионална и педагошка каријера. Замонашен је 1901. године у манастир Војловици под монашким именом Стефан. У чин ђакон и, касније, протођакон рукоположен је 1903.⁸ У чин јеромонаха синђела рукоположен је 1905. у манастиру Месићу, а за протосинђела произведен је 1907. Године 1908. наименован је за архимандрита манастира Војловице. У међувремену, био је бележник и референт при Епархији вршачкој (1903–1919), а радио је и у настави, као катихета у Државној великој реалној школи у Вршцу (1904–1919). Године 1919. постављен је за старешину манастира Кувеждина и истовремено за архијерејског заменика оба дела Темишварске епархије (у Кикинди и Темишвару), а од 8. септембра 1920. био је и управитељ Епархије вршачке. Замењивао је владика у Вршцу до 1922. и био је отправник црквених послова у Кикинди до доласка владике, такође 1922. Уживајући посебан углед код румунских власти, у Темишвару је као архијерејски заменик остао до свог иступања из православља (1927).

Научна делатност. Након Првог светског рата и разграничења између Румуније и Југославије, када је знатан део интелектуалаца из румунског Баната прешао у Србију, залагао се, нажалост без успеха, за њихов повратак на стара радна места у нашим црквама и школама. Имао је велику улогу у организовању школског и верског живота Срба у Румунији после 1919. Двадесетих година прошлог века покренуо је рад монашких школа и учитељских течајева, ради попуњавања српског свештеничког и учитељског кадра.⁹ Године 1921. покренуо је излажење епархијског периодика *Гласник – црквени, школски и друштвени листи*. Сарађивао је у тадашњим српским листовима у Румунији (*Гласник, Темишварски весник*) написима разнородне тематике, од белетристичких и путописних, па све до полемичких текстова. Своје написе потписивао је најчешће као Јеромонах Софроније, затим као Архимандрит Стефан Николић, епископски викар и, по преласку у безверје, као Др. Спасоје Николић.

Докторска дисертација. Није стекао титулу доктора наука у класичном смислу, али му је, 26. јуна 1926, за његову целокупну активност, Универзитет

⁷ Стеван Бугарски, Живко Милин, *нав. дело*, стр. 137–139.

⁸ Стеван Бугарски, *Гробна места свештеника и ђакон Српске православне цркве у Темишвару*, Темпус, Темишвар 2019, стр. 161–166.

⁹ Душан Сабљић, *Српско школство у Румунији 1919–1989*, Демократски савез Срба и Карашевака у Румунији, Темишвар 1996, стр. 114, 130–134.

у Печују доделио титулу почасног доктора (*doctor honoris causa*) у домену политичких наука.¹⁰

Пробрана библиографија.¹¹ *Црквено љавосуђе и љојовски љослови*, Темишвар 1935 (издање аутора); *500 џаљивих љесама за омладину*, Темишвар 1939 (издање аутора); *Писма једној Срђкињи*, Темишвар 1940 (издање аутора).

Чланство у научним и стручним организацијама. Члан Матице српске у Новом Саду; члан Српске књижевне задруге у Београду.

Награде и признања. Орден Св. Саве IV степена; Официрски крст Круне Румуније; Командирски крст Круне Румуније („Согоана României”);¹² Командирски крст Ордена звезда Румуније;¹³ Медаља „Заслуге на црквеном пољу” I степена („Răsplata munciei pentru Biserică”), које му је доделио румунски краљ Фердинанд I.

Посебности. Званично је иступио из православља, прешавши у безверје 27. септембра 1927, након чега је живео као световњак под крштеним именом Спасоје. Касније се бавио политиком и делимично књижевношћу, а писао је и полемичке написе према Епархији темишварској. Био је један од оснивача Српске странке (1932), а у Земаљској српској народној странци изабран је за главног тајника у Средишњем одбору.¹⁴

Мартин ФИЛИПОН

Основни биографски љодаци. Мартин Филипон родио се 1884. у Уљми (Војводина, Србија). Породица Филипон пореклом је из Карлштада, али су се давно населили у Банат, најпре у карашевском крају, а затим су, око 1836, прешли у банатско место Уљму. Крсна слава била им је Михољдан.¹⁵ Његов отац, Рафаел Филипон, потицао је из угледне и богате породице из Уљме чији су се чланови по националности сматрали Карашевцима. Мартин је имао млађег брата Николу и сестре Марицу, Аницу и Милу.¹⁶ Брат Никола, рођен такође у Уљми, по струци је био машински инжењер и двадесетих година прошлог века живео је и радио у Сомбору, Новом Саду и Београду. У Београду је извесно време био чиновник у Министарству саобраћаја.¹⁷ Објавио је неколико стручних књига из домена општег машинства и парних машина (особито локомотива).¹⁸ Мартин Филипон је преминуо 1967. у Београду.

Школовање, стручно усавршавање. Гимназију је завршио у Белој Цркви. Затим је четири године студирао на Факултету права и државничких наука,

¹⁰ *Гласник*, Темишвар, год. VI, бр. 13, 1. јул 1926, стр. 104.

¹¹ Стеван Бугарски, *Завичајна књижевност Срба из Румуније 1918–1947*, Савез Срба у Румунији, Темишвар 2007, стр. 566–570, 682–686.

¹² *Гласник*, Темишвар, год. III, бр. 3, 20. јануар 1923, стр. 27.

¹³ *Гласник*, Темишвар, год. V, бр. 21, 15. новембар 1925, стр. 178.

¹⁴ О његовој политичкој активности, вид. у књизи: Стеван Бугарски, *Политичке љаршије Срба у Румунији 1918–1938*, Савез Срба у Румунији, Темишвар 2008.

¹⁵ Јован Ердељановић, *Срби у Банату – насеља и становништво*, Банатски културни центар, Ново Милошево 2019, стр. 274, 281.

¹⁶ Миља Радан, „Однос карашевских интелектуалаца с краја XIX и половине XX века према етничком пореклу Карашевака”, *Темишварски зборник*, бр. 3, Нови Сад, 2002, стр. 239–240.

¹⁷ Mario Baga, „Prešučeni karaševski Hrvati: Karaševci u vojvodjanskom dijelu Banata”, *Godišnjak za znanstvena istraživanja*, 2011, стр. 67.

¹⁸ [https://www.google.com/search?q=Nikola+Filipon&source=\[Прегледано: 3. 1. 2022\]](https://www.google.com/search?q=Nikola+Filipon&source=[Прегледано: 3. 1. 2022]).

у оквиру Универзитета Франц Јозеф из Клужа (Kolozsvári Ferenc József Egyetem), након чега, по тадашњим правилима, добија диплому доктора права и државничких студија.

Професионална каријера. По апсолвирању факултета опредељује се за звање адвоката и почев од 1907. ради у адвокатској канцеларији др Косте Хације у Вршцу. Након тога прелази у Темишвар, где се 1912. уписује у именик темишварских адвоката, са канцеларијом у Алибунару.¹⁹ У међуратном периоду, као и после Другог светског рата, до смрти, бавио се адвокатуром у Вршцу и у Београду.

Докторска дисертација. Сходно пракси тог периода, студије на Факултету права и државничких наука, на Универзитету у Клужу, трајале су четири године, а након тога апсолвенти су аутоматски добијали титулу доктора права и државничких наука, коју су могли користити у јавном обраћању, па је и Мартин Филипон на тај начин стекао докторску титулу.²⁰

Чланство у научним и стручним организацијама. Члан Адвокатске коморе Темишвара, почев од 1912.

Посебности. Још у гимназији припадао је националном покрету ослобођења, што ће му 1912, за време Првог балканског рата, донети оптужницу за велеиздају, од које је ослобођен услед недостатка доказа. Почетком Великог рата био је пола године интерниран у Арадском логору, затим је 1915. ратовао на Галицијском фронту, а до краја рата био је судијски приправник и судија војних судова. Био је учесник Велике народне скупштине Срба, Буњеваца и осталих Словена у Новом Саду 25. новембра 1918, где је изабран за члана Великог народног савета. Затим је био наименован и обављао дужност великог жупана Тамишке и Крашовске жупаније²¹ (практично је ту дужност обављао од 20. фебруара 1919. до 27. јула 1919, када се српска војска повукла из данашњег румунског Баната).²² Између два светска рата није се бавио политиком. Касније, због свог антифашистичког става, поново је допао у логор и по ослобођењу преселио се и живео у Београду. До смрти се бавио само адвокатуром, без уплива у политику. Говорио је и писао на више језика. Став Мартина Филипона према националном питању био је такав да се он сматрао у националном смислу Србином,²³ а о томе „убедљиво говори његова делатност”.²⁴

Милан КАЛИНОВИЋ

Основни биографски подаци. Милан Калиновић родио се у Темишвару (Фабрика) 2. фебруара 1887. Потомак је Ђорђа Калиновића, темишварског

¹⁹ Јована Касаш, *Темишварски Срби и прва југословенска држава*, Докторска дисертација, Универзитет у Темишвару, Филозофски факултет, Одсек за историју, Нови Сад 2020, стр. 50.

²⁰ <http://drept.sapientia.ro/ro/despre-noi/istoria-invatamanului-juridic-din-cluj-napoca> [Прегледано: 3. 1. 2022].

²¹ Љиљана Дожић (прир.), *нав. дело*, стр. 247–251, 259, 357, 374.

²² Милорад Божић, „Велики народни савет Баната, Бачке, Барање, рад Народне управе у Новом Саду и политичке прилике у Војводини 1918–1919. године”, *Гласник Адвокатске коморе у А. П. Војводини*, год. XVIII, бр. 7, јул 1969, стр. 1–18.

²³ Mario Вага, *нав. дело*, стр. 76.

²⁴ Михај Н. Радан, *У походе најновијом Карашу – етнолошке и фолклористичке студије*, Савез Срба у Румунији, Темишвар 2004, стр. 208.

добротвора и судије, који је племићку титулу добио за време Хабзбуршке монархије, са предикатом „племенити от Дојрана”. Сматра се да су Калиновићи цинцарског порекла, или можда чак и грчког, и да потичу из Дојрана.²⁵ Милан Калиновић венчао се 26. фебруара 1922. са Меланијом Бугарин(овић), рођеном у Белој Цркви, тада соло певачицом Српске певачке дружине.²⁶ У браку су имали ћерку Мирјану Калиновић Калин, нажалост рано преминулу, која је, као и мајка, музичку каријеру остварила у Србији и Европи.²⁷ После развода и након пресељења у Србију, оне су основале „Фонд

за унапређење вокалне уметности младих Меланије Бугариновић и ћерке Мирјане Калиновић Калин” у Новом Саду, који је активан и данас.²⁸ Пошто је брак са Меланијом био краткотрајан, 1925. Милан Калиновић се верио са Маром Теодоровић, из Темишвара,²⁹ а венчање је обављено у манастиру Бездину.³⁰ Умро је у Темишвару (Граду) 3. маја 1961.

Школовање, стјручно усавршавање. Свршио је Пијаристичку гимназију у Темишвару (1901–1905) и похађао течајеве Правног факултета Универзитета у Будимпешти (1905–1910). Дипломирао је 1910. и тада је и стекао титулу доктора правних наука.³¹

Професионална каријера. После факултета и рада као стажиста, положио је адвокатски испит у Будимпешти (1918), што му је дало за право да самостално практикује адвокатуру. Адвокатску канцеларију држао је у Темишвару, између осталог и у кварту Фабрици, у Мирбаховој палати.³² Током година, обављао је неколико задужења, важних за српску заједницу у Темишвару и Румунији. Као адвокат, био је, почев од 1. септембра 1919, конзисторијски фискал Епархије темишварске,³³ односно вршио је дужност епархијског правног саветника (1919–1932) и био председник Српске црквене општине у Темишвару (Фабрика). Као световни члан Епархијске конзисторије биран је, почев од 1926, у Епархијску управу.³⁴ Такође је најпре био секретар (1913) а затим и дугогодишњи председник (1918–1932) темишварске Српске певачке дружине. Његовом заслугом се ова певачка дружина (основана 1868) реорга-

²⁵ О прецима из породице Калиновић, опширније вид. у књизи: Александар Бачко, *Белешке о појединим породицама цинцарској порекла* (уредник Љиљана Буза), Издање аутора, Београд 2018. (електронско издање, без нумерисања страница). sincari-knjiga.pdf – Породично порекло [Прегледано: 4. 1. 2022].

²⁶ *Гласник*, бр. 4, 1922, стр. 38.

²⁷ *Наша реч*, Темишвар, бр. 1626, 21. мај 2021, стр. 11–12.

²⁸ <https://akademija.uns.ac.rs/javna-audicija-fonda-za-unapredjenje-vokalnih-umetnosti-mladih-melanija-bugarinovic-i-cerke-mirjane-kalinovic-kalin/> [Прегледано: 23. 9. 2021].

²⁹ *Гласник*, бр. 16, 1925, стр. 131.

³⁰ *Гласник*, бр. 22, 1925, стр. 188.

³¹ Стеван Бугарски, Љубомир Степанов, *Срби у Темишвару – Град*, Савез Срба у Румунији, Темишвар 2011, стр. 458–459.

³² *Гласник*, бр. 17, 1922, стр. 144.

³³ Слободан Костић, *Српска црква и школа у Румунији 1930. године*, Темишвар 1931, стр. 8.

³⁴ *Гласник*, бр. 5, 1926, стр. 39.

низовала 1919.³⁵ Био је члан Српског спортског друштва „Хајдук” у Темишвару (Мехали).

Докторска дисертација. Милан Калиновић је, као и сви апсолвенти Правног факултета Универзитета у Будимпешти, након одговарајућег закључног испита добио титулу доктора правних наука (1910).

Посебности. У међуратном периоду делимично се бавио и политиком. Почетком новембра 1918. изабран је за члана Српског народног већа у Темишвару, задужен за темишварски квартал Фабрика, заједно са Илијом Белеслијиним.³⁶ По иницијативи др Спасоја Николића (на почетку) и др Милана Калиновића, на народном скупу, одржаном 3. јула 1932. у Темишвару (Фабрици) одлучено је оснивање Српске странке (једне од тадашњих двеју српских), блиске по идеологији румунској Либералној партији. У Привременом одбору, за председника је изабран Макса Мишковић, а др Милан Калиновић је изабран за потенцијалног српског кандидата за Парламент, за жупаније где су Срби били бројнији. Али, због неусаглашених ставова између чланова, а и двојице покретача странке, др Милан Калиновић био је приморан да се повуче, а Српска странка се убрзо угасила.³⁷ Др Милан Калиновић окушао се, на извештан начин, и на књижевно-публицистичком пољу. Године 1936, група левичарско оријентисаних српских интелектуалаца, југословенских и румунских грађана, покренула је часопис *Алманах Живој*. За власника, одговорног уредника и издавача словио је адвокат др Милан Калиновић, можда и из разлога да би однос са властима био олакшан, а у редакциони одбор обухваћен је и други наш правник, адвокат др Борислав Поповић. Међутим, објављена су само два броја, након чега се часопис угасио.³⁸

Михајло ЋИРИЋ

Основни биографски подаци. Михајло (Миша) Ћирић родио се 1. септембра 1899. у Варјашу (Тамишка жупанија). Његов отац, Мирко Ћирић, земљорадник, био је пореклом из суседног села Кетфеља, а мајка, Даница, рођ. Ћирићин, рођена у Варјашу, била је домаћица и бринула о њихово троје деце: Олги, Даринки и Михајлу (Миши). Михајло Ћирић се оженио у 35. години Станком Будишин Каћански, родом из Србобрана (Војводина), са којом је у браку имао ћерку Веру (Верицу). Међутим, убрзо се брак распао (1939) и супруга се са ћерком одселила у Београд. После тешке болести, Михајло Ћирић је преминуо 25. јуна 1971. и сахрањен је на српском гробљу у Варјашу.³⁹

Школовање, стручно усавршавање. После основне школе у родном Варјашу, завршио је Пијаристичку гимназију у Темишвару. Након тога, сту-

³⁵ *Гласник*, Бр. 2, 1923, стр. 14.

³⁶ Јована Касаш, „Прилике у Темишвару крајем 1918. године и један непознати документ темишварских Срба”, *Испрживања*, бр. 24, Нови Сад, 2013, стр. 394.

³⁷ Више података, в. у књизи: Стеван Бугарски, *Политичке њарџије...*, стр. 25–31.

³⁸ Стеван Бугарски, *Завичајна књижевност...*, стр. 275–282.

³⁹ Liubomir Stepanov, *O personalitate marcantă a Variașului – avocatul Dr. Mihailo Ćirici (1899–1971)*, Oameni, evenimente, tradiții din Banatul de câmpie, ediția a 6-a, Artpress, Timisoara 2012, pp. 7–17.

дирао је на Правном факултету Свеучилишта у Загребу, где је касније и докторирао.⁴⁰

Професионална каријера. После апсолвирања факултета враћа се у родни Варјаш и ту отвара адвокатску канцеларију у којој ради од 1925. до 1949. Пошто је био солидног имовинског стања (поседовао је неколико десетина хектара земље), обимнији адвокатски посао није му био у првом плану, те се бавио углавном само цивилним правом и бележничким документима.

Докторска дисертација. Титулу доктора правних наука стекао је 1925. на Правном факултету Свеучилишта у Загребу; наслов дисертације није нам познат.

Чланство у стручним организацијама. Члан Адвокатске коморе Темишвара, распоређен Сеоском суду у Винги, недалеко од Варјаша; почасни председник Српске народне штедионице д. д. у Варјашу, основане 1926;⁴¹ кнез општине Варјаш (почев од 1934).⁴² Био је изабран у руководство свих међуратних српских организација у Варјашу: Певачког друштва „Орао”, Српске читаонице, члан редакције недељника *Недељне новости*.

Посебности. Између осталог, бавио се и политиком. По оснивању Земаљске српске народне странке (ЗСНС), године 1934, изабран је за председника, али је због неких несугласица поднео оставку.⁴³ За време Другог светског рата, професионално се повукао из улоге адвоката и бавио се пословањем на свом имању. Послератне власти су га 1949. ухапсиле и скоро годину дана провео је у затвору, а пуштен је због недостатка доказа. Заједно са породицом (оцем Мирком, који је тамо и умро,⁴⁴ матером Даницом и сестром Олгом), био је депортован у Бараган, у месту Переци Ној Фундата (1951–1956).⁴⁵ Вратио се у родни Варјаш нарушеног здравља, био је искључен из чланства Адвокатске коморе а, пошто му је сва пољопривредна имовина одузета, последње године живота провео је у беди, бавећи се само ситним правним саветима које је давао својим сељанима.

Јоца ЦОЦИН

Основни биографски подаци. Јоца Цоцин рођен је 6. децембра 1909. у Варјашу (Тамишка жупанија). Његов отац Георгије (Ђура) Цоцин, родом из Варјаша, био је земљорадник, а мати Даница, рођ. Ковачић, домаћица, чини се да је била родом из Мокрина. Јоца Цоцин је преминуо 10. октобра 1986. и сахрањен је на српском гробљу у Варјашу.

Школовање, стручно усавршавање. Основну школу похађао је у родном Варјашу, а лиценцу из правних наука стекао је на Правном и научном факултету,

⁴⁰ <https://www.pravo.unizg.hr/fakultet/tradicija> [Прегледано: 2. 11. 2021].

⁴¹ *Гласник*, бр. 21, 1926, стр. 166.

⁴² Арон Росић и др., *Из села у село*, Критерион, Букурешт 1985, стр. 13.

⁴³ Стеван Бугарски, *Политичке партије...*, стр. 50, 52, 68, 74, 112.

⁴⁴ *Мајични пројекат Срба у Барагану 1951–1955* (протокол саставио прота Миливој Качик; издање приредио Стеван Бугарски), Темпус, Темишвар 2011, стр. 93.

⁴⁵ Миодраг Милин, Цветко Михајлов, Андреј Милин, *Срби у Бараганској јолији – нови прилози* (двојезично, српско-румунско издање), Савез Срба у Румунији, Темишвар, стр. 348.

у оквиру Универзитета у Клуџу, школске 1936/1937. године. Ту је и докторирао.

Професионална и дидактичка каријера. О његовој професионалној каријери као адвоката нема много података. Није се много бавио адвокатуром. После Другог светског рата радио је као наставник у Српској основној школи у Српском Семартону (1951–1957).⁴⁶ У том својству био је веома цењен, не само због свог рада већ и због опхођења према ученицима. Између осталог, предавао је и француски језик, почев од V разреда. Пошто је био адвокат по струци, а имао је и докторску титулу, сви су га у селу звали Доктор.⁴⁷ По повратку у родни Варјаш радио је као чиновник и администратор у месној станици за механизацију пољопривреде и у пољопривредној задрузи.

Докторска дисертација. Није познат наслов његове докторске дисертације, али је забележено да је докторску титулу добио на Правном и научном државном факултету Универзитета у Клуџу, школске 1936/37. године, када је и дипломирао правне науке.⁴⁸

Никола ПЕТРОВИЋ

Основни биографски подаци. По неким изворима, родио се 1912. у Чакову (Тамишка жупанија). Умро је у Новом Саду 1998.⁴⁹ По другим изворима, рођен је 31. марта 1910. у Новом Саду, а преминуо је 20. априла 1997. у Београду.⁵⁰ Био је ожењен Маром Поповић, ћерком Даке Поповића, првог бана Дунавске бановине.

Школовање, стручно усавршавање. Основну српску школу похађао је у Чакову, а затим је у Темишвару био ученик Немачке реалне гимназије, са намером да научи што више страних језика. Након гимназије одлази у Праг, где студира машинску технику на Универзитету, Одсек конструкција авиона; дипломирао је 1934.⁵¹ Имајући у виду његову каснију професионалну активност, није искључено да је у Прагу дошао у додир или да је и паралелно слушао предавања историје, предмета који га је од детињства привлачио.

Професионална каријера. За време студија у Прагу повезао се са студентима комунистима из Југославије, а убрзо после тога (1932) примљен је у чланство КПЈ. Након повратка имао је више важних задужења и уживао велико поверење највиших партијских и државних структура. Радио је као генерални секретар Југословенско-чехословачке привредне коморе у Београду (1935–1941). Тих година почиње да објављује чланке у неколико часо-

⁴⁶ Душан Сабљић, *нав. дело*, стр. 232.

⁴⁷ *Наша реч*, Темишвар, бр. 1438, 15. септембар 2017, стр. 21.

⁴⁸ <http://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/14632> ; стр. 143. [Прегледано: 12. 7. 2020].

⁴⁹ Стојан Лера, *Чаково*, Савез Срба у Румунији, Темишвар 2005, стр. 64.

⁵⁰ <https://www.snpr.org.rs/enciklopedija/?p=12735> [Прегледано: 26. 1. 2022].

⁵¹ Милорад Екмечић, „In memoriam – Др Никола Петровић (31. марта 1910 – 20. априла 1997)”, *Историјски часопис*, књ. XLIV, 1997, Београд 1998, стр. 359–361.

писа (*НИН, Наша стварност, Умешност и кријка*) и постаје активни члан Матице српске у Новом Саду. Пре Другог светског рата био је и човек за везу КПЈ са Коминтерном, након чега је ухапшен, али је услед недостатка доказа пуштен. Све до појаве Резолуције Информбироа уживао је велико поверење тадашњих власти и обављао низ одговорних улога и мисија. Као члан АВНОЈ-а, 1. октобра 1944. наименован је за начелника југословенског представништва у Румунији (1941. југословенска амбасада у Букурешту је укинута) и опуномоћен да заступа интересе Југославије у Румунији. Ту дужност је обављао до 1945, када је амбасада поново успостављена.⁵² Од 1. фебруара 1945. до средине 1951. радио је као министар савезне владе, најпре спољне трговине, а затим и електропривреде и машинства. Међутим, због опречног става према Резолуцији, искључен је 1951. из КПЈ и од тада се повукао из политике.

Научна делатност. Његова научна активност сведена је на два, привидно далека, али у суштини блиска, научна домена: водопривреду и историју, оба фокусирана на подручје Војводине. После повлачења из политичког живота најпре је радио у Документационом центру Института за водопривреду, у којем је био запослен до 1951. За овај институт везани су и његови први истраживачки радови. После тога, почев од 1963, посветио се научном раду у домену историје и био је примљен за стручног сарадника у Историјском институту САНУ, све до пензионисања 1978.⁵³ Главна област његових истраживања био је XIX век у Војводини, као и економске, националне, политичке и културне прилике у којима је настало Српско народно позориште у Новом Саду. Такође, проучавао је живот и политичку активност Светозара Милетића и објавио неколико књига и расправа на ту тему.

Докторска дисертација. Након плодне сарадње са руским историчарима, докторску дисертацију одбранио је на Академији СССР 1975. у Москви.

Пробрана библиографија. *Јован Сивфановић Вилковски и његов стручни рад на науци о водама*, Издање Хидротехничког института у Београду, 1954; *Светозар Милетић*, Београд 1958; *Из историје хидроинженерике и грађевинарства*, Савезна комисија за водопривреду, Београд 1960; *Око Светозара Милетића и после њега*, Матица српска, Нови Сад 1964; *Уједињена омладинска српска и њено доба 1860–1875. Грађа из совјетских архива*, Матица српска, Нови Сад 1977 [приређивач]; *Пловидба и привреда средње Подунавља у доба меркантилизма. Изградња канала Дунав–Тиса и напори за повезивање средње Подунавља са Јадранским морем крајем XVIII века*, Историјски институт, Београд 1978. (књига накнадно преведена на немачки и мађарски језик).

Чланство у научним и стручним организацијама. Члан Матице српске у Новом Саду.

Награде и признања. Носилац је Партизанске споменице 1941, као и других југословенских одликовања.

Посебности. Имао је плодну делатност у оквиру међународних организација историјских наука. Био је посебно талентован за стране језике, те

⁵² https://sr.wikipedia.org/wiki/Односи_Србије_и_Румуније [Прегледано: 26. 1. 2022].

⁵³ Више о његовој активности, вид.: [https://sr.wikipedia.org/wiki/Никола_Петровић_\(историчар\)](https://sr.wikipedia.org/wiki/Никола_Петровић_(историчар)) [Прегледано: 26. 1. 2022].

је познавао и течно говорио више страних језика (руски, немачки, чешки, словачки, мађарски, румунски, пољски, француски и енглески), што му је омогућило да обилато користи стране изворе у својим истраживањима. Иако је имао делимично техничку стручну спрему, због свог историјског доприноса он је у српској култури остао претежно познат као историчар.

Никола ГАВРИЛОВИЋ

Основни биографски подаци. Никола Гавриловић рођен је 23. фебруара 1912. у Старој Молдави. Преминуо је 1. јуна 2006. у Новом Саду.

Школовање, стручно усавршавање. Основну школу завршио је у Старој Молдави, а гимназију је похађао у Великом Градишту, Белој Цркви и Вршцу, где је матурирао 1930. Високо образовање стекао је на Филозофском факултету Универзитета у Београду, на групи за француски језик и књижевност.⁵⁴

Професионална и дидактичка каријера. По завршетку факултета предавао је француски језик у приватној школи др Симе Милошевића у Београду (1937–1941). У Априлском рату 1941. заробљен је и приведен у логор Сталаг VIII-А. Пошто је имао дара за позоришну уметност, у логору у Герлицу (Немачка) основао је Српско логорско позориште, био његов управник, редитељ и глумац. Тешко болестан, био је враћен у Србији (1943), али се убрзо придружио Јужнобанатском партизанском одреду, са којим је остао до краја рата.⁵⁵ После ослобођења, кратко ради као професор гимназије у Белој Цркви (1945–1946). Услед недостатка квалификованих професора у српским школама у Румунији, долази у Темишвар, где постаје професор француског језика у Српској секцији Више гимназије „К. Д. Лога” (1946–1948).⁵⁶ Враћа се за професора гимназије у Панчево (1949–1952), а од 1953. до 1965. предаје француски језик и књижевност на Вишој педагошкој школи у Новом Саду. Од 1966. до 1968. био је први руководилац Центра за позоришну документацију Стеријиног позорја у Новом Саду, радећи на сређивању обимне позоришне документарне грађе. Од 1970. до 1978, када се пензионисао, радио је као научни сарадник у Институту за историју Филозофског факултета у Новом Саду. Ту је стекао звање вишег научног сарадника.

Научна делатност. После 1945. интензивније се бавио позоришном уметношћу, као и историјским аспектима наставе у Војводини, српско-румунским односима у сфери просвете у XVIII и XIX веку, историјом развоја просвете и културе Срба и Румуна у Војводини и Банату, као и преводима

⁵⁴ <https://www.snp.org.rs/enciklopedija/?p=4155> [Прегледано: 26. 1. 2022].

⁵⁵ Miodrag Milin, Andrei Milin, *Sârbii din România – Documentar și studii despre remodelarea identitară*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște 2007, стр. 33.

⁵⁶ Александра Биндер Бугарски, *Сјомен на њроф. Мирјану Буларски*, Signata, Темишвар (интернет издање);

<https://www.rastko.rs/rastko-ro/umetnost/knjizevnost/abinder-mbugarski/index.html> [Прегледано: 26. 1. 2022]; Душан Сабљић, *нав. дело*, стр. 76, 80.

са румунског језика. Објавио је скоро 100 научних радова, углавном из области школства.

Докторска дисертација. Докторску дисертацију са темом *Француска драма на српској сцени у Војводини од 1861. до 1914.* одбранио је на Филозофском факултету Загребачког свеучилишта (1965).

Пробрана библиографија. *Историја ћирилских шћамјарија у Хабзбуршкој Монархији у XVIII веку*, Институт за изучавање историје Војводине, Нови Сад 1974; „Оснивање и рад српске учитељске школе 1812–1848”, у књизи: *200 година образовања учитеља у Сомбору 1778–1978.* (уредили: др Радомир Макарић и Стеван Васиљевић), Сомбор 1978, стр. 31–80; *Srpsko-rumunsko klirikalno učilište и Vršci (1822–1867)*, Novi Sad 1983; *Карловачка бојословија (1794–1920)*, Сремски Карловци 1984; *Срби и Румуни – Српско-румунске везе кроз векове*, Прометеј, Нови Сад 1997; „Школство код Срба у Хабзбуршкој монархији”, у: *Историја српског народа*, IV/2, Српска књижевна задруга, Београд 2000; *Српске школе у Хабзбуршкој монархији у периоду јозне Просветности (1790–1848)*, Елит, Београд 2003.

Чланство у научним и стручним организацијама. Члан Темишварског одбора Матице српске у Новом Саду; члан Међудодељенског одбора САНУ за националне мањине и људска права, Београд.⁵⁷

Награде и признања. Одлуком Руководећег одбора организације Савеза Срба Старе Молдаве, месна библиотека добила је име „Никола Гавриловић”.⁵⁸

Посебноћи. Од детињства се бавио аматерским позориштем. Љубав према позоришту гајио је и за време студија, приредивши позоришне представе у свом родном селу. Превео је са румунског језика више књижевних дела: Јон Лука Карађеале: *Изубљено јисмо* и *Бурна ноћ* (позоришни комади); Хорија Ловинеску: *Разорена јиврђава* (драма); Ливију Ребреану: *Шума обећених* (роман), али и неколико књига француске литературе. Сарађивао је са позоришним часописима. После ослобођења био је промотер акције оснивања Аматерског позоришта у Белој Цркви. Библиотеци „Вук Караџић” у Великом Градишту (граду у којем се својевремено школовао) поклонио је своју личну библиотеку од око 3000 књига на српском и страним језицима.

Драгомир БАТАЊАЦ

Основни биографски подаци. Драгомир Батањац родио се 31. августа 1921. у Великом Семпетру (Тамишка жупанија). Отац, Милан Батањац, био је земљорадник, а мати, Вукосава (Вука), рођ. Лацић, такође из Великог Семпетра, домаћица. Драгомир је имао млађег брата, Живка, земљорадника у Великом Семпетру, и сестру Љубицу, чиновницу у Темишвару. Супруга Вера, рођ. Јуришић, из Старе Пазове, по занимању је била козметичарка. У браку су имали сина Александра Сашу и ћерку Ану, који су рођени у Нишу и по занимању су инжењери електронике. Драгомир Батањац је преминуо 16. априла 2011. у Нишу.

⁵⁷ САНУ – Библиотечки фонд за научно истраживања, за 2004. годину, бр. 30, Београд, 2005, стр. 133. <https://www.yumpu.com/sv/document/view/25999411/2004-3-4-16mb-> [Прегледано: 19. 10. 2021].

⁵⁸ *Наџа реч*, Темишвар, бр. 1277, 5. август 2014, стр. 6–8.

Школовање, стручно усавршавање. Основну школу похађао је у Великом Семпетру, а гимназију је завршио у Темишвару 1940, где је наставни језик био румунски. Започео је студије на Ветеринарском факултету у Београду 1940, али је због ратних прилика одустао и вратио се у Румунију. После рата, 1945. наставио је студије у Београду и дипломирао 1952. Касније је завршио и постдипломске студије из области репродукције домаћих животиња, што му је омогућило да разради и одбрани докторску дисертацију 1978.

Професионална каријера. Као свршени ветеринар запослио се у Сврљигу, где је, од самог почетка рада, постављен за управника Сточарско-ветеринарске станице. Затим је радио као ветеринарски инспектор у Драгашу, Бабушници и Дољевцу, доприносећи унапређењу сточарске производње у јужној Србији.

Докторска дисертација. Докторску дисертацију под насловом *Узроци настајања субклицних масних киселина и њихове секреције млечне жлезде крава у условима индивидуалне производње млека* одбранио је 1978. на Факултету ветеринарске медицине Универзитета у Београду.⁵⁹

Пробрана библиографија. *Српски Свети Петар*, Библиотека „Хронике села”, Београд 1997.⁶⁰

Посебности. Као омладинац, био је врло активан и посебно се истакао као један од бољих фудбалера месног фудбалског тима „Делија”. Касније, по природи службе далеко од свог родног краја, помно је бележио и сачувао многе чињенице везане за Велики Семпетар, које ће сажети у облику наведене монографије родног села.

Љубомир УНЧАНСКИ

Основни биографски подаци. Љубомир Унчански рођен је 7. јула 1922. у Старој Беби (Beba Veche), општина Чанад (Тамишка жупанија). Отац, Милан Унчански, из Великог Чанада, по занимању ратар, мати Видосава, такође из Великог Чанада, домаћица, били су власници салаша у чанадском атару. Као имућна породица, уз то и са салашем близу границе, цела породица Унчански депортована је јуна 1951. у Бараган, у место Загна. Љубомир Унчански се ту и венчао, 4. децембра 1952, у селу Загни, са Евгенијом, рођ. Стругару, родом из села Терблеча, у Буковини, чија се породица, када је северни део Буковине припао Совјетском Савезу, настанила у Богарошу (Bulgăruș), жупанија Тимиш, али су и они били депортовани у Бараган.⁶¹ У браку су имали ћерку Видосаву, математичарку и економисткињу, и сина Милана, грађевинског

⁵⁹ http://arhiva.unilib.rs/unilib/projekti/disertacije_2/fakulteti/fakultet_veterinarske%20_medicine.php [Прегледано: 18. 9. 2021].

⁶⁰ <http://www.maksimovic.rs/literatura/hronikasela.html> [Прегледано: 18. 9. 2021].

⁶¹ Миодраг Милин, Цветко Михајлов, Андреј Милин, *нав. дело*, стр. 125–126.

инжењера и економисту, обоје рођени у бараганском селу Вадени Загна.⁶² Љубомир Унчански је преминуо 4. децембра 2016. у Темишвару.

Школовање, стручно усавршавање. Основну школу завршио је у Чанаду, а затим Гимназију „К. Д. Лога” у Темишвару. Уписао је Математички факултет Универзитета у Клужу (који је, због ратних прилика, привремено премештен у Темишвар), али због ратних прилика није успео да га заврши. После рата, 13. марта 1946. уписује студије на Пољопривредном одсеку Пољопривредно-шумарског факултета Универзитета у Београду, а студије завршава 1950. Касније је стекао и докторску титулу.

Професионална каријера. По апсолвирању, најпре је радио као инжењер-истраживач у Пољопривредној станици Кицкањ, близу града Лаку Сарат. Године 1962, у својству научног истраживача, преместио се у Експерименталну станицу у селу Ловрину (Тамишка жупанија). Иако је са својим радовима имао успеха, на националном и међународном (чак до Јапана) нивоу, ипак је разрешен дужности, пошто није био члан партије. Затим је, током две године, паралелно радио у државним пољопривредним газдинствима у Араду и Ловрину, а касније је ангажован као истраживач у Институту за пољопривредна истраживања у Араду. Преместио се у Темишвар где је сарађивао са Факултетом хидротехнике Политехничког института у Темишвару, а такође и као истраживач у Институту за истраживање и технолошки инжењеринг за наводњавање и дренажу у Букурешту – Бањаса (ICITID). Године 1971. вратио се са активношћу у Ловрин и ту радио до пензионисања.⁶³

Научна делатност. Објавио је више значајних радова који су имали позитиван одјек у земљи и иностранству. Најзначајније његово научно остварење, премијерно на националном нивоу, јесте систем за наводњавање помоћу подземних цеви под притиском, којим се могу наводњавати површине до 20 ха. Такође премијерно, информатизовао је систем наводњавања користећи први дидактички рачунар са касетама и траком, МЕСИРТ1, остварен на Политехничком институту у Темишвару. Одговарајући информатички програм представио је на Пољопривредном институту у Букурешту, као и у Румунској академији наука.

Докторска дисертација. Докторску дисертацију под насловом *Прилози проучавању вишка површинске влажностии тешких терена високе равнице у Банату и одређивање превентивних мера* (наслов у оригиналу: *Contribuții la studiul excesului de umiditate de suprafață pe terenurile grele din câmpia înaltă a Banatului și stabilirea măsurilor de prevenire*) одбранио је 19. јуна 1978. на Академији пољопривредних и шумских наука у Букурешту, а ментор му је био проф. др инж. Марку Ботзан.

Чланство у научним и стручним организацијама. Члан Удружења Хидромелиоратора при Академији пољопривредних и шумских наука у Букурешту.

Посебности. Као и други студенти, упућен је као подофицир на фронт против Немаца. Био је рањен у бици код Павлиша, поред Липове. По завршетку

⁶² *Матични протокол Срба у Барагану 1951–1955*, стр. 131, 137.

⁶³ Dușan Baișki, *Cenăzeni de ieri și de azi*, Artpress, Timișoara 2020, стр. 227.

студија у Београду 1950. и повратка у Румунију, стално је био под присмотром и саслушаван од стране Румунске безбедности, а четири месеца био је у притвору. Након пуштања на слободу, у родитељској кући у Чанаду морао је свакодневно да се јавља локалној полицији. Године 1951. цела његова породица депортована је у Бараган, у место Загна (Вадени Ној).⁶⁴ Љубомир Унчански се касније прикључио осталој породици у Барагану, али његово узнемиравање није престало док се званичници нису убедили у његову изразиту стручну спремност, признали му диплому инжењера пољопривреде и почели га професионално искоришћавати за агромилиорационе делатности. То је имало као последицу да је његова ужа породица морала остати у Барагану скоро пет година дуже од оних који су се вратили кући у Банат.

Урош ТОМИН

Основни биографски подаци. Урош Томин је рођен 1923. у Кикинди. Његов отац био је учесник Октобарске револуције, и то као пуковник Црвене армије.⁶⁵ Урош Томин је био југословенски политички емигрант, који је у Румунију пребегао после Резолуције Информбироа, 1948.⁶⁶ Умро је 1975.

Школовање, стручно усавршавање. Студирао је хемију у Загребу и постао инжењер хемије, а то произлази и из његових објављених књига и расправа. Касније је у Букурешту докторирао из филозофије.

Професионална и дидактичка каријера. На почетку свог боравка у Румунији, као југословенски политички емигрант, радио је у оквиру ЦК РРП.⁶⁷ Између 1950. и 1954. био је главни уредник пропагандног радија „Слободна Југославија”, који је емитовао из Букурешта. То је била коминформска радио-станица, антититовски оријентисана.⁶⁸ Касније ће радити и на Радио Румунија интернационалу и, након тога, на Институту за филозофију у Букурешту, при Румунској академији наука.

Научна делатност.⁶⁹ Његова делатност релативно је богата и састоји се од 38 радова објављених на 5 језика (22 на румунском, 3 на енглеском, 3 на српском, 1 на грчком и 1 на руском) у 53 публикације, које су уврштене у 77 библиотечких јединица.⁷⁰ Углавном су то радови из домена филозофије егзактних наука, највише из домена хемије.

Докторска дисертација. Докторску дисертацију под насловом *Улога научних ајспирација у природним наукама (хемија)* (оригинални наслов:

⁶⁴ Миодраг Милин, Цветко Михајлов, Андреј Милин, *нав. дело*, стр. 333.

⁶⁵ Marijan F. Kranjc, Informbiro – slovenski delež propaganda radija „Svobodna Jugoslavija” iz Bukarešte, Romunija, вид. веб-страницу: Informbiro.pdf [Прегледано: 14. 6. 2021].

⁶⁶ Образ врага в советской пропаганде. 1945–1954 гг. Борьба с космополитизмом. <https://psyfactor.org/lib/fateev4.htm> [Прегледано: 12. 10. 2021].

⁶⁷ Miodrag Milin, Andrei Milin, *нав. дело*, стр. 154; Dosarele-Fostilor-Membri-ai-PCR-Emigranți-Politici-Iugoslavi.-1945-1981.Inv.-3263 [Прегледано: 12. 10. 2021]; <http://arhivelenationale.ro/site/wpfb-file/dosarele-fostilor-membri-ai-pcr-emigranti-politici-iugoslavi-1945-1981-inv-3263-pdf/> [Прегледано: 12. 10. 2021].

⁶⁸ <https://www.rador.ro/2015/12/04/radio-iugoslavia-libera-un-post-al-cominformului-la-bucuresti/> [Прегледано: 12. 10. 2021].

⁶⁹ О стручној научној делатности Уроша Томина вид. у књизи: Gabriela ESCH, *Istoriografie filosofică românească în perioada proletcultistă*, Editura Eurostampa, Timișoara 2019, стр. 163–166.

⁷⁰ <http://worldcat.org.ezproxy.uindy.edu/identities/lccn-n86083347/> [Прегледано: 12. 10. 2021].

Rolul abstracțiilor științifice în științele naturii (Chimie) одбранио је на Високој партијској школи „Штефан Георгију” у Букурешту 1960.⁷¹ По важећим законима тих година, за одбрану дисертације није био потребан ментор, кандидат је сам састављао сажет реферат на дату тему (обично из својих раније објављених радова), који је важио као докторска дисертација и представио би га пред одређену стручну комисију. Следеће године (1961) Урош Томин је дисертацију објавио у виду књиге.

Пробрана библиографија. *Rolul abstracțiilor în științele naturii : (în chimie)*, Edit. Științifică, București 1961; *Neopozitivismul : Studii critice pe probleme de: Teoria cunoașterii, logică, sociologie, fizică, chimie, lingvistică*, București 1962; *Dialectica materialistă : metodologia generală a științelor particulare*, Editura Academiei RSR, 1963. (уредник); *Natura, omul, știința și religia*, Editura Științifică, București 1964; *Teoria rezonanței în chimie: sensul ei gnoseologic și metodologic*, Editura Științifică, București 1965; *Despre previziunea științifică*, Editura Științifică, București 1965. (коаутор); *Dialectica metodelor în cercetarea științifică*, Vol. 1, Editura științifică, București 1966. (коаутор); *Știință, cercetare, producție : probleme ale științei despre știință*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970; *Uvod u nauku o nauci*, Ekonomski institut, 1974.⁷²

Посебноси. Као и већина школованих југословенских емиграната пребеглих у Румунију после Резолуције Инфирмбироа, и Урош Томин је најпре био обухваћен редовима антититовске пропаганде. Касније, када се овај политички тренд угасио, оријентисао се на научни рад, конкретно на филозофију природних наука, понајвише хемије. Нажалост, нисмо могли пронаћи информације како је даље текао његов живот.

Славољуб ВУЈИЋ

Основни биографски подаци. Славољуб Вујић је рођен 15. марта 1934. у Вењу (Тамишка жупанија). Почетком Другог светског рата, са породицом се преселио у место Јаша Томић (ранији назив Модош), географски удаљен око 7 км од Вења. Његов отац, Арса Вујић, родом је из Вења, а његова мати звала се Јелена. Био је ожењен Вером, пореклом из Белорусије, са којом има синове Ивана (име је добио по прадеди) и Стефана, и ћерку Соњу Веронику. Са породицом је живео у Алта Ломи, у Калифорнији. У Америци је познат под именом Sam Vuich.

Школовање, стручно усавршавање. Основну школу завршио је у родном Вењу, нижу средњу школу у месту Јаша Томић, а Пољопривредну гимназију започео је у Вршцу. Гимназију је прекинуо пошто је са породицом емигрирао у Америку, у Детроит. Ту је најпре завршио електронско-комуникацијску инжењерску школу (гимназију), а затим се преселио у Калифорнију и

⁷¹ Măruță Silvia (redactor responsabil), *Teze de doctorat 1948–1970*, Tipografia Universității București, 1973, стр. 2.

⁷² www.pravni.edu.rs › Naucni › prilozi, pdf [Прегледано: 27. 1. 2022].

наставио студије на Департману за електрично и рачунарско инжењерство, у оквиру Универзитета Јужна Калифорнија (Department of Electrical and Computer Engineering, University of Southern California). Касније, упоредо са радом у великим технолошким компанијама, школовао се и стекао шест универзитетских диплома (AA, BS, MA, EMBA, MA, Ph.D). Завршио је University of Southern California (USC).⁷³

Професионална каријера. У Калифорнији је радио као инжењер електроничар и администратор на различитим пројектима за Министарство одбране, углавном на пројектима за израду ракета и стратегијских бомбардера. Учествовао је и у програмима свемирских летова Аполо. У програму Аполо 11 (слетање на Месец, 16. јула 1969) био је шеф тима који је имао задатак да прати и истражује тешкоће настале у раду електронских инструмената свемирске летилице. Осамдесетих година, радио је као стручњак-консултант у доменима микроелектронике и трансфера технологије и развоју ракетних система, учествујући и у одговарајућим научним програмима неких земаља Источне Европе (између осталог, Југославије и Совјетског Савеза).

Докторска дисертација. Докторску дисертацију под насловом *Одржива национална противракетна одбрана* (оригинални наслов *Viable National Missile Defense*) одбранио је 2002. на Claremont Graduate University (CGU).⁷⁴ Ментор рада био му је проф. др Јацек Куглер (Jacek Kugler, PhD). Након одбране доктората добио је титулу доктор филозофије у политичким наукама.

Пробрана библиографија.⁷⁵ *Viable National Missile Defense system*, The Claremont Graduate University, 2002.

Чланство у научним и стручним организацијама. Био је члан и велики добротвор Српске народне одбране у Америци.

Најраде и признања. За своје радове на разним техничким програмима добио је више награда и признања.

Жива МИЛИН

Основни биографски подаци. Жива Милин родио се 19. септембра 1937. у Краљевцу, општина Велики Тополовац (Тамишка жупанија). Његов отац, Ђорђе Милин, рођен у Краљевцу, био је земљорадник, а мати, Марија, рођ. Сујић, домаћица. Ожењен је Јулијом, рођ. Амзулеску, родом из жупаније Горж, професорком румунског и немачког језика; у браку имају ћерку Делију Корину, уд. Штрикер, која живи и ради као лекар у Немачкој.

Школовање, стручно усавршавање. Основну школу похађао је у Краљевцу и Петровом Селу, а гимназијску наставу у Средњој школи бр. 8 у

⁷³ Марко Лопушина, „Човек ће летети и на Марс”, *Новине – Торонио*, бр. 1218, 2. октобар 2009, стр. 1 <https://www.novine.ca/ms/www.novine.ca/arhiva/2009/1218/naslovne.html> [Прегледано: 27. 1. 2022].

⁷⁴ Vuich, Sam, *The Claremont Graduate University*. ProQuest Dissertations Publishing, 2002. 3079314. [Прегледано: 27. 1. 2022].

⁷⁵ https://scholar.google.com/scholar?hl=ro&as_sdt=0%2C5&q=Sam+Vuich&btnG= [Прегледано: 27. 1. 2022].

Темишвару (1952–1955).⁷⁶ Затим је у Лугожу био ученик постгимназијске двогодишње Пољопривредне рачуноводствене школе (1955–1957). Факултетско образовање стекао је на Филолошком факултету Петогодишњег педагошког института у Темишвару (1957–1962).

Професионална и дигактичка каријера. По апсолвирању факултета радио је као професор у Дети (1962), а убрзо је постао лектор у Генералној дирекцији штампе (1963–1969). Године 1970. прелази на Филолошки факултет Универзитета у Темишвару, где ће остати до пензионисања (2003), као асистент (1970–1980),

доцент или лектор, по румунској терминологији универзитетских звања (1980–1991), као ванредни (1991–2001) и редовни професор (2001–2003).

Научна делатност. Као истакнути слависта, истраживао је старе словенско-српске рукописе у румунским земљама, као и румунско-српске културне везе и прожимања кроз векове. Посебно место у његовој делатности заузимају студије говора, обичаја и културе роднога краја, Банатске Црне Горе.

Докторска дисертација. Докторску дисертацију под насловом *Распрострањеност српско-словенских рукописа и српских списа у румунским земљама* (оригинални наслов *Circulația manuscriselor slavone sîrbe și a scrierilor sîrbești în Țările Române*) одбранио је 16. јануара 1978. на Универзитету у Букурешту, а ментор рада био му је проф. др Георге Михаила.

Пробрана библиографија.^{77,78} *Limba slavă veche și slavonă: (Texte și glosar)*. [Curs], Tipografia Universității din Timișoara, 1971. (коаутор); *Limba slavă veche și slavonă: texte și glosar*, Tipografia Universității din Timișoara, 1974. (коаутор); *Gramatica limbii ruse: sintaxa propoziției: curs practic*, Universitatea din Timișoara, Facultatea de Filologie, Catedra de limba și literatura rusă, 1979; *Limba rusă: pentru studenții Fac. de Științe Economice*, Universitatea din Timișoara, Facultatea de Filologie, Catedra de limba și literatura rusă, Timișoara 1980; *Limba rusă modernă: culegere de texte pentru facultățile nefilologice: pentru uzul studenților*, Tipografia Universității din Timișoara 1991. (коаутор); *Studii de slavistica*, Editura Mirton, 1998; *Din vechile relații culturale sârbo-române – circulația manuscriselor slavone sârbe și a scrierilor sârbești în Țările Române*, Eurostamp, Timișoara 1999; *Лексикон њорайних Срба њосленика њисане речи у Румунији*, Савез Срба у Румунији, Темишвар 2003; *Лексикон њорайних Срба њосленика њисане речи у Румунији*, Савез Срба у Румунији, Темишвар 2003; *Slavistica Universitară Timișoreană: (1957–2007)*; *dicționar biobibliografic*, Editura Universității de Vest, Timișoara 2007; *Студије из србистике*, Савез Срба у Румунији, Темишвар 2008; *Лексикон Срба књижевника са данашње територије Румуније 1705–2015*, Савез Срба у Румунији, Темишвар 2016. (коаутор); *Студије, чланци, осврћи*, Савез Срба у Румунији, Темишвар 2017.

Чланство у научним и стручним организацијама. Био је члан уредништва неколико часописа: *Књижевни живот* (1974–1989), *Probleme de filologie*

⁷⁶ Душан Сабљић, *нав. дело*, стр. 264.

⁷⁷ https://scholar.google.com/scholar?hl=ro&as_sdt=0,5&q=Zivko+Milin [Прегледано: 26. 7. 2021].

⁷⁸ <https://worldcat.org/identities/viaf-1265145857083922921694/> [Прегледано: 26. 7. 2021].

slavă (1993–2003), *Romanoslavica* (1996–2003), и научни секретар редакције часописа *Analele Universității din Timișoara, Seria Științe filologice* (1976–1990). Члан је Савеза писаца Румуније⁷⁹ и Удружења слависта Румуније. Био је председник Темишварске подружнице Удружења слависта Румуније (1990–2003).

Найраде и признања. Добитник је награде Савеза писаца Румуније (2016).⁸⁰ За изузетне заслуге и допринос истраживању културно-историјског живота Банатске Црне Горе, почаствован је титулом „почасни грађанин Општине Велики Тополовац”.⁸¹

Драган СТОЈАНОВИЋ

Основни биографски подаци. Рођен је 24. априла 1938. у Белобрешки (Караш-северинска жупанија). Отац, Ђока Стојановић, родом из Радимље, био је по занимању бачвар, касније баштовански бригадир. Мати, Смиља, рођ. Панић, била је домаћица, родом из Белобрешке. Драган је имао две сестре, обе рођене у Белобрешки. Војислава Стојановић, уд. Георгијевић, била је ванредни универзитетски професор, а Лепосава Стојановић, по занимању је инжењер агроном. Драган Стојановић је био ожењен Виолетом,⁸² а у браку имају ћерку Драгу Стојановић, која живи у Букурешту, има високо образовање и ради у туризму.

Школовање, сѣручно усавршавање. Основну школу завршио је у Белобрешки, а гимназију са српским наставним језиком у Темишвару (1952–1955).⁸³ Факултетско образовање стекао је на Универзитету у Букурешту завршивши Филозофски факултет (1955–1960). Докторирао је из струке 1974.

Професионална и дигакѝичка каријера. Годину дана после апсолвирања факултета (1960–1961) радио је као наставник у средњој школи, а затим као уредник и преводилац издања Румунске академије (1961–1964). Затим се запослио на Универзитету у Букурешту, на Психолошком, педагошком и социолошком факултету, на Катедри за теоретску филозофију и логику, где је прешао сва наставна звања, од асистента до редовног професора универзитета (1967–2009). Од 1990. до 2000. био је придружени професор на Еколошком универзитету у Букурешту. Био је ментор неколико докторских дисертација на овим универзитетима, а после пензионисања остао је да ради као консултантни професор.

Научна делатност. Истраживачки рад усмерио је ка логици, са њеним грананама: општа и модерна логика, филозофија логике и правна логика.

⁷⁹ <https://uniuneascritorilor.ro/content/milin-jiva> [Прегледано: 26. 7. 2021].

⁸⁰ https://arhiva.romanaliterara.com/index.pl/nominalizri_la_premiile_uniunii_scriitorilor_pentru_anul_2016 [Прегледано: 26. 7. 2021].

⁸¹ *Наша реч*, Темишвар, бр. 1502, 7. децембар 2018, стр. 14.

⁸² *Наша реч*, Темишвар, бр. 1646, 8. октобар 2021, стр. 32.

⁸³ Душан Сабљић, *нав. дело*, стр. 264.

Докторска дисертација. Докторирао је 1973. на Универзитету у Јашу, са дисертацијом под називом *Јединични појмови у логици* (оригинални назив *Termenii singulari în logică*).⁸⁴

Пробрана библиографија (оригинали и преводи).⁸⁵ *Singular Terms and Statements of Identity, Logic, Language, and Probability*, Springer, Dordrecht 1973, 41–48; *Al treilea val*, Editura Politică, 1983. (коаутор); *Logica și dreptul*, Editura Paideia, București 2006; *Termenii filozofiei grecești*, Humanitas, 2007. (коаутор); *Istoria filozofiei occidentale*, Humanitas, 2005. (коаутор); *Introducere în filosofia științelor sociale*, Editura Trei, 2001. (коаутор); *Argumentare și gândire critică*, Editura Universității din București, 2005.

Посебности. Учествовао је на многим научним конференцијама у земљи и иностранству и сарађивао са истакнутим европским филозофима. Осим стриктно дидактичке и стручне активности, писао је предговоре, а радио и као преводилац неких књижевних дела (са/на језике: српски, румунски, француски, енглески).⁸⁶

Јован ДАВИДОВИЋ

Основни биографски подаци. Јован Давидовић родио се 7. октобра 1941. у Чакову, Тамишка жупанија. Његов отац, Сава Давидовић, родом из Чакова, био је кожарски трговац, а мати, Бојана, рођ. Илијевић, домаћица, из породице чизмарских занатлија.⁸⁷ Има сина, Александра Саву Давидовића, који је економиста и доктор економских наука.

Школовање, стручно усавршавање. Након основног школовања у Чакову и завршене гимназије, студирао је на Факултету опште економије при Академији за економске студије у Букурешту, где је дипломирао 1964. Постдипломске студије и истраживачки рад наставио је на Руском економском универзитету „Г. В. Плеханов” у Москви (1971–1974), где је и докторирао (1974).

Професионална и дидактичка каријера. Након завршетка факултета најпре је радио као научни истраживач у Институту за механизацију пољопривреде у Букурешту (1964–1971), а после повратка са специјализације у Москви био је главни научни истраживач у матичном институту (1974–1977). После тога премештен је на исту функцију у Институт за аграрну економију (1977–1995), у оквиру Румунске академије. Ту постаје научни истраживач прве класе (1996), а затим и заменик научног управника института (1997–2008). Паралелно са овим задужењима, био је и придружени наставник на Академији за економске студије у Букурешту (1975–1988), начелник Уреда за документарно информисање за пољопривреду и прехранбену индустрију

⁸⁴ https://filosofie.unibuc.ro/dragan_stoianovici/ [Прегледано: 10. 4. 2021].

⁸⁵ https://scholar.google.com/scholar?hl=ro&as_sdt=0%2C5&q=Dragan+Stoianovici&btnG= [Прегледано: 10. 4. 2021].

⁸⁶ Више о томе, вид. у књизи: Стеван Бугарски, Живко Милин, *нав. дело*, стр. 197–198.

⁸⁷ Стојан Лера, *нав. дело*, стр. 32, 65.

(1977–1993) и саветник у Министарству пољопривреде за европски Програм Phare (1997–1998).⁸⁸

Научна делатност. Његова научна делатност састоји се од преко 160 објављених радова у Румунији и иностранству, као и у учешћу у више од 50 научноистраживачких пројеката, као начелник или члан тима.

Докторска дисертација. Докторску дисертацију из домена економије одбранио је 1974. на Руском економском универзитету „Г. В. Плеханов” у Москви.

Пробрана библиографија.⁸⁹ *Economia mecanizării agriculturii*, Editura Ceres, București, 1985. (коаутор); *Utilizarea economică a factorilor de producție în întreprinderile agricole*, Editura Ceres, București 1989. (коаутор); *Lecții ale tranziției în spațiul rural și sectorul agroalimentar românesc*, Editura Expert, București 2001. (коаутор); *Procese decizionale și performanța economică în expoatația agricolă*, IRLI, București 2002; *Economia creșterii agroalimentare*, Editura Expert, București 2002; *Tratat de economia agriculturii*, Editura Expert, București 2004; *Potentialul competitiv al agenților economici din agricultura României*, Editura Expert, București 2004; *Integrarea României în Uniunea Europeană: oportunitati și riscuri potențiale pentru producătorii agricoli*, Editura Academiei Române, 2005.

Чланство у научним и стручним организацијама. Члан Румунског друштва за економију, члан Међународне асоцијације аграрних економиста.

Посебности. Увео је низ новаторских идеја, заснованих на примени математичких модела: математичко моделирање одлука у аграрној производњи; оптимизација рада основних процеса у аграрном систему активности; разрада стратегије и пољопривредно-прехранбене политике путем економске стабилности и реорганизације пољопривреде.

Јованка МЕРГИЋ, уд. ХАЈДУК

Основни биографски подаци. Јованка Мергић се родила 6. октобра 1941. у Соки, општина Банлок (Тамишка жупанија). Њен отац, Ђока Мергић, био је ратар, рођен у Соки, а мати, Видосава, рођ. Гојков, такође Сочанка, била је домаћица. Има сестру Анђелију, рођену у Соки, уд. Танасоју, професорку српског и румунског језика. Јованка се удала за Јонела Хајдука, из града Клуж-Напоке, професора на Хемијском факултету Универзитета „Бабеш-Бољај” из Клуж-Напоке, академика и бившег председника Румунске академије (2006–2014). Имају два сина: Сорин Јонел је инжењер, менаџер фирме, а Адријан Маријус, доктор хемије, истраживач, живи у Швајцарској.

⁸⁸ Више о активности Јована Давидовића, вид. у књизи: Guțescu Laurențiu, Bold Ion, Băcescu Marius, coord. Berca Mihai, *Oameni de seamă – Economiști*, Editura Mica Valahie, București 2013, стр. 151–153.

⁸⁹ https://scholar.google.com/scholar?hl=ro&as_sdt=0%2C5&q=Davidovici+Ioan&btnG= [Прегледано: 24. 1. 2022].

Школовање, сѝручно усавршавање. Основно образовање стекла је у родној Соки и у Денти (1947–1954), а затим завршила Српску мешовиту гимназију у Темишвару (1954–1957).⁹⁰ Факултет хемије на Универзитету „Бабеш Бољај” у Клуж-Напоки похађала је од 1957. и дипломирала 1962. Ту је и докторирала 1971.

Професионална и дидактичка каријера. По апсолвирању факултета задржана је на Универзитету „Бабеш Бољај” у Клуж-Напоки, као асистент (1962–1976), доцент (1976–1990), ванредни (1990–1998) и редовни (1998–2002) професор на Катедри аналитичке хемије. Од 2002. до 2009. била је члан Катедре хемије и физике на Факултету науке о животној средини истога универзитета, где је до 2008. вршила и функцију продекана. Осим класичних дисциплина аналитичке хемије, премијерно је увела и предавала дисциплине: Хемија животне средине (почев од 1990), Опасни хемијски загађивачи (у води, ваздуху и земљишту), као и дисциплину Зелена хемија (2000).

Научна делатност. Научну делатност усмерила је према електроаналитичкој хемији, екстракцији хемијских елемената уранијума и торијума помоћу дитиофосфоричних киселина (сарадња под окриљем Међународне агенције за атомску енергију (ИАЕА) у Бечу, 1983–1985), контрола квалитета воде и ваздуха, контроли гасова из стакленика (CO₂, CO, CH₄). Објавила је 90 научних радова и око 20 чланака општег интереса у вези са актуелним проблемима хемијског загађења животне средине.

Докторска дисертација. Докторску дисертацију *Утицај сѝања индикаторске електроде (Pt, Pd, Au) на прецизност и тачност потенциометријске титрације* (наслов у оригиналу *Influența stării electrodului indicator (Pt, Pd, Au) asupra preciziei și exactității titrării potențimetrice*), под управом проф. др Кандина Литеануа, одбранила је 1971. на Факултету хемије Универзитета „Бабеш Бољај” у Клуж-Напоки.

Пробрана библиографија. *Analiza mediului*, Editura Napoca Star, 2002. (коаутор); *Chimia mediului și poluanți chimici*, Editura Fundatiei pentru Studii Europene, 2005. (коаутор); *Efecte negative multiple ale microcentrelor de apartament alimentate cu gaz natural*, Editura Medicala Universitara, Cluj-Napoca 2004. (коаутор); *Chimia verde. Principii și aplicabilitate*, Presa Universitara Clujeana, 2013. (коаутор).

Чланство у научним и сѝручним организацијама. Члан је друштава: Societatea Româna de Chimie; Societatea Balcanica de Mediu (BENA); Societatea Ecologica, Cluj-Napoca.

Награде и признања. Diploma de Merit pentru Inovatie Institutionala, UBB, 2005; Diploma de Excelenta Didactica, UBB, 2006; Omul, natura, și schimbarile climatice, Diploma 2007; Diploma aniversara, 30 de ani de la infiintarea catedrei de biologie celulara și moleculara, IMF, Cluj-Napoca, 2008; Fundatia Ecologica Craiova; Diploma de Onoare (Omul zilei) ECO-Europa, 2011; Diploma aniversara 100 de ani de invatamant chimic in limba româna in Cluj) UBB, 2019.

Посебности. Гостовала је на иностраним универзитетима: Universitatea de stat, Iowa State University (1968); University of Nottingham (1994); NUS

⁹⁰ Душан Сабљић, *нав. дело*, стр. 266.

– National University of Singapore (2002); Institute of Chemistry, Faculty of Natural Sciences and Mathematics Sts. Cyril & Methodius University, Skopje (2006).

Миладин ЈАКОВЉЕВ

Основни биографски подаци. Миладин Јаковљев родио се 13. маја 1943. у Дињашу, општина Улбеч (Тамишка жупанија). Отац Драгутин, из Дињаша, био је ратар, а мати Зорица, рођ. Станојев, из Дињаша, кројачица. Оженио се Габријелом, рођ. Фишер, из Бузјаша, професорком математике. У браку имају сина Александра, рођеног у Шандри (Тамишка жупанија), по занимању инжењера електронике и телекомуникација.

Школовање и стручно усавршавање. Основну школу похађао је у Дињашу и Српском Семартону, а VII разред (1956/57) завршио у Темишвару. Затим је похађао Српску гимназију у Темишвару (1957–1961).⁹¹ Дипломирао је на Факултету биолошких и пољопривредних наука на Трогодишњем педагошком институту у оквиру Универзитета у Темишвару (1961–1964). Употпуњује студије високе наставе уписавши Факултет биологије и географије, смер Биологија, на Универзитету „Бабеш Бољај” у Клужу, по систему без похађања наставе, и дипломира фебруара 1972.

Професионална и научничка каријера. По апсолвирању Трогодишњег института ради најпре као професор у осмогодишњој школи у Шандри (1964–1969), где предаје наставне предмете Биологију и Пољопривреду. Године 1969. прелази у систем високе наставе, на Медицинском и фармацеутском универзитету „Виктор Бабеш” у Темишвару, најпре као истраживач за дисциплину Хистологија (1969–1984), а затим као асистент за исту дисциплину (1984–1990). Унапређен, ради у функцији доцента (1990–1999) и ванредног професора (од 1999. до пензионисања 2014). После пензионисања ради као ванредни професор (2014–2019), али по систему сатног плаћања. Све ове дидактичке функције обављао је у оквиру дисциплине Хистологија.

Научна делатност. Научни домени у којима је предавао или обављао научноистраживачки рад били су: примењена хистологија; морфохистохемијска и електрономикроскопска истраживања; хистохемија; имунохистохемија; експериментална хистофизиологија.

Докторска дисертација. Одбранио је докторску дисертацију под насловом *Морфохистохемијска и електрономикроскопска истраживања у случају шровања азотним суйсијанцијама код зечева* (наслов у оригиналу *Cercetari morfohistochimice si electronomicroscopice in intoxicatiile cu substante azotate la iepure*) 1997. на Медицинском и фармацеутском универзитету „Виктор Бабеш” у Темишвару, а ментор рада била је проф. др Марија Драган, са истог универзитета.

Пробрана библиографија.⁹² *Citologie clinica, vol. 1*, Ed. Mirton, Timisoara 1986. (коаутор); *Morfologia hepatica, intestinala si renala in intoxicatiile acute cu*

⁹¹ Душан Сабљић, *нав. дело*, стр. 267.

⁹² <http://worldcat.org/identities/np-iacovlev,%20miladin/> [Прегледано: 7. 5. 2021].

azotat si azotit de iepure, Ed. Mirton Timisoara 1988. (коаутор); *Citologie clinica (sub redactia M. Raica)*, Ed. Mirton, Timisoara 1988. (коаутор); *Histologia Medicala, curs pentru uzul studentilor*, Ed. Mirton, Timisoara 1997. (коаутор); *Histologia Generala, curs pentru uzul studentilor*, Ed. Mirton, Timisoara 1998. (коаутор); *Histologia – lucrari practice vol. 1*, Ed. Mirton, 1998. (коаутор); *Histologia – lucrari practice vol. 2*, Ed. Mirton, 1998. (коаутор).

Чланство у научним и стџручним орџанизацијама. USSM filiala Timis, sectia morfologie (од 1980); USSM filiala Timisoara, cerc de histochimie-citochimie (која се сада назива Societatea de histochimie-citochimie) (од 1980); Societatea Nationala de Biologie Celulara (SNBC) (од 1982); Societatea Anatomistilor din Romania, члан – оснивач, од 1992; Organizatia Europeana de Biologie Celulara (од 1993).

Посебносџи. За српске школе у Румунији превео је уџбеник биологије, за VII разред, са румунског на српски језик (1966). Волео је да каже: „Прави човек је онај који је у свом животу изградио кућу, подигао децу и засадио воћку. Ја сам све то урадио.”⁹³

SĂRBI DIN ROMÂNIA – DOCTORI ÎN ȘTIINȚE (II)

Dušan J. Popov

Rezumat

Cu scopul de a releva potențialul științific al comunității noastre, continuăm prezentarea elementelor fundamentale despre sârbii din România, doctori în științe, care au obținut acest titlu de aproximativ un secol încoace. Au fost luate în considerare persoanele care fie că s-au născut, fie că au activat pe teritoriul actual al României, cu alte cuvinte cei care au avut vreo legătură cu aceste meleaguri.

THE SERBS IN ROMANIA – DOCTORS OF PHILOSOPHY (II)

Dušan J. Popov

Summary

With the purpose of highlighting the scientific potential of the Serbian community in Romania, we continue the presentation of the basic information on the Serbs who achieved the title of Doctor of Philosophy (PhD) during approximately the last hundred years, which we started in number 13 (2021) of this journal. We have taken into consideration persons who have either only been born, or have been active on today's territory of Romania; in essence, persons who are in a certain way in relation with this area.

⁹³ *Наша реч*, Темишвар, бр. 1289, 7. новембра 2014, стр. 19.

Жарко Војновић

МАТЕРИЈАЛНО ЗАВЕШТАЊЕ ЕПИСКОПА ВИКЕНТИЈА (ЈОВАНОВИЋА ВИДАКА) ТЕМИШВАРСКОЈ ЕПАРХИЈИ ПРИ ОДЛАСКУ НА КАТЕДРУ КАРЛОВАЧКИХ МИТРОПОЛИТА

САЖЕТАК: Темишварски епископ Викентије (Јовановић Видак) је, при свом одласку на катедру карловачких митрополита, своју личну имовину оставио Епархији. Приликом примопредаје дужности марта 1775. састављен је инвентар те имовине која је предата на старање новом епископу Мојсеју (Путнику). Овде се тај инвентар, који садржи три дела (архијерејске одежде, покућство намењено владичанском двору и велика лична библиотека), објављује оригиналним писмом и правописом, уз уводне коментаре који приказују историјску утемељеност овог акта и његово место унутар српске црквене традиције.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Викентије (Јовановић Видак), Темишварска епископија, инвентар, 1775. година, завештање.

Инвентари имовине документи су првог реда за изучавање материјалног стања и наслеђа у нашем XVIII веку на подручју Карловачке митрополије. Иако су плод административног, канцеларијског посла, у виду простог списка затечених предмета, они нам омогућавају да продремо далеко иза њихове једноставне форме и да тамо откријемо сав живот који јој претходи, да установимо лична и заједничка интересовања, укусе, потребе, чак и односе међу људима, а у најмању руку да сагледамо сиромаштво или богатство неког манастира, епархије или појединца. Такви подаци говоре нам данас много више од онога што сам творац инвентара у тренутку његовог стварања намерава да саопшти.

Инвентари се у оквиру (Београдско-)Карловачке митрополије, као обавезан део функционисања црквене администрације, почињу јављати још у доба митрополита Мојсеја (Петровића),¹ а код његовог наследника Викентија (Јовановића), барем према сачуваним документима, бележење црквене имовине, у оквиру визитација, постало је систематски акт који је пружао

---

¹ Димитрије Руварац, „Дужности и права дворјана и дворских служитеља за време митрополисања Мојсеја Петровића”, *Српски Сион* 27 (1907), 420.

увид у стање на подручју Митрополије.² Упркос приличним празнинама у архивској грађи, праксу инвентарисања можемо пратити и у наредним деценијама, нарочито у време митрополита Павла (Ненадовића),³ а главни и пресудни потицај њеном општем правном установљењу дала је, можда неочекивано, царска власт, прописавши да годишње бележење имовине Карловачке митрополије има постати стална законска обавеза.⁴ Стога се од осме деценије овог столећа маса инвентара непрестано увећава, што се да видети и у обиљу сачуваног архивског материјала, нарочито манастирске имовине. Мимо тога, постојао је и административни обичај инвентарисања код примопредаје дужности, рецимо – код промене игумана неког манастира, или промена на челу епархија. Та потреба је сама по себи разумљива, јер онај ко долази на водеће место парохије, манастира, епархије итд. преузима обавезу одговорности за материјалну имовину, док онај ко са тог места одлази мора истовремено дати рачун о свом руковању њоме, уједно и о свим променама до којих је у међувремену дошло. Саставни део инвентара који су се у тим приликама склапали био је и записник о примопредаји, обострано потписиван. Истовремено, све су се редовније јављали и инвентари личне имовине, у већем броју случајева састављани *post mortem*, као нечија заоставштина: у последњој четвртини XVIII столећа често, рецимо, налазимо спискове имовине заостале иза упокојених монаха.

Инвентар који овом приликом желимо представити нађен је у Архиву Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима (МП А, 335/1775). Сачињен је на измаку зиме 1775. године у Темишвару, а разлог је била промена на трону карловачких митрополита и темишварских епископа. Неколико месеци раније темишварски владика Викентије (Јовановић Видак) изабран је за новог карловачког митрополита,⁵ а на његово место у Банату стигао је дотадашњи бачки епископ Мојсеј (Путник).⁶ Обичај је налагао да се изврши и материјална примопредаја, што је подразумевало уједно инвентарисање и писање записника. Подразумевало се да се између осталог мора саставити списак имовине епископског двора, за коју је епископ лично задужен. Оно што нас овде занима ипак је један други инвентар који је тим поводом настао, а то је лично завештање дотадашњег темишварског епископа Викентија (Јовановића Видака) епархији на чијем је челу био петнаест година. Наиме, епископ је по закону имао право на редовне личне дохотке, које је могао трошити по свом нахођењу, а оно што би тако стекао спадало је у његову личну имовину, којом је могао располагати по својој вољи. Обичај је био да имовина упокојених монаха остаје манастиру, а имовина епископа епархији, мада је неретко, из неких разлога, долазило и до продаје на јавним

² В. нпр. Максим Ратковић, „Извештај”, *Гласник Српској ученој друштва*, 56 (1884), 199–285.

³ Димитрије Руварац, *Опис српских фрушкогорских манастира 1753. год.*, Сремски Карловци 1903.

⁴ Исидора Точанац Радовић, *Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији за време владавине Марије Терезије и Јосифа II (1740–1790)*, Београд 2014.

⁵ Сава Вуковић, *Српски јерарси од деветиој до двадесетог века*, Београд–Подгорица–Крагујевац 1996, 74.

⁶ Исто, 339.

лицитацијама. Друга ствар је била промена места и/или начина обитавања: онај ко је одлазио у манастир одрицао се све своје имовине (без обзира на то да ли би је претходно поделио или поклонио манастиру у који долази), а посебна ситуација била је промена епископске катедре, што се у Карловачкој митрополији редовно дешавало. Ту се такође могло поставити питање имовине: да ли оно што је стечено у време епископске службе треба оставити у старој или пренети у нову епархију? Овде ћемо видети решење у корист прве могућности, тј. завештавања сопственог имања епископији из које се одлази.

Примопредајни записник – под општим називом „Инвентаріємъ вѣщей еп(и)с(ко)пін Темишварскія у 775 лѣтъ марта 1^о сочиненъ” – састављен сарадњом старог и новог темишварског владике, Викентија (Јовановића Видака) и Мојсеја (Путника), има све одлике које тај административни „жанр” треба да садржи, и то по тачкама. Под тачком 1 остављено је сведочанство о заједничком прегледању свих „конвенција”, тј. званичних декрета изданих са различитих нивоа цивилне и војне власти Темишварској епархији (19 оваквих докумената набројано је на странама 3–5 овог записника), под тачком 2 евидентирано је „Описаније свјаштенства парохијалнаго” (у ствари епархијски шематизам), тачка три говори о два једнака инвентара „движимих и недвижимих вѣштей” у власништву Темишварске епархије (овај општи инвентар нажалост није сачуван у овом архивском документу), а тачка 4 говори о прегледању рачуна трошка насталог у последњих неколико месеци, у ствари од тренутка избора Викентија (Јовановића Видака) за карловачког митрополита. На овом месту, судећи по томе што садржај тачке 4 није довршен до краја странице на којој се она налази, недостаје најмање један лист, тако да не знамо о чему се све водила административна брига, па вероватно стога нема ни помена о инвентару који овде објављујемо, а то је инвентар завештања имовине стечене сопственим „иждивенијем” својој дотадашњој катедри.

Зашто је Викентије (Јовановић Видак) имао потребу да се састави и овакав инвентар – не можемо знати са сигурношћу, а разлог највероватније није један. Могуће је да је просто желео да се све службено уреди тако да после не настану какве недоумице и неслагања каквих је знало бити, можда је хтео и да остане траг о сопственом материјалном старању за епархију... Како год било, ово је веома леп документ који јасно сведочи макар о овом другом, то јест о начину на који се један епископ побринуо за свој епископски двор, што је уједно било и завештање сопственим наследницима на катедри. Данас сваки епископски двор некадашње Карловачке митрополије, уколико није био жртва ратних уништавања, говори управо о овом непрекинутом низу завештања, који се понегде продужава већ три столећа. У овом смислу, сваки је епископ уједно и задужбинар.

Задужбинарство Викентија (Јовановића Видака) је, како се може видети по овом инвентару, такорећи троструко. Оно се тиче: 1) архијерејских одежди, заједно са литургијским предметима који се чувају у олтару; 2) опреме самог двора, углавном покућства, тј. сваковрсног намештаја намењеног за поједине собе (ту су побројане и иконе, које је набављао за сваку од њих), кухињских предмета (који су, занимљиво, разврстани према материјалу од којих су направљени), а додат је и „возни парк”, заједно са обавезном буради

за подрум; 3) књига, распоређених у две категорије: најпре се набрајају „славенске”, а потом „латинске и немечке”. Љубитељи материјалне културе свакодневице XVIII века наћи ће у овим списковима занимљиве податке о укусу и потребама „господског” становања наших благородних епископа, што је између осталог служило и за репрезентацију достојанства православних пред страним светом, најпре пред влашћу, са чијим је представницима сваки од њих имао обавезу да се редовно састаје, и да их због евентуалне народне користи угошћава онако како приличи сваковрсној господи. Познаваоци архијерејског богослужења приметиће систематску бригу за употпуњење архијерејског одејанија, при чему је од важности био и материјал од којег је оно рађено (а чије немечке називе данас тешко можемо одмах разумети), како би се и на тај начин допринело његовом благолепију, које су наши епископи волели да наглашавају. А књигољупци ће са великим занимањем, понеко и са дивљењем, сагледати сву ону силу књига које је тај темишварски владика својим трошком набавио и оставио да служе његовим „сукцесорима”. Преко четрдесет богослужбених књига говоре да је био у стању да опреми своје богослужбено место из корена, као да никаквих књига пре њега није ни било, а близу педесет осталих „славенских” књига, и богословских и хуманистичких, највише на црквенословенском језику и ондашњем руском, очигледно углавном руског порекла,⁷ сведоче да је био наследник и настављач традиције која код карловачких епископа постоји од самог настанка Митрополије. Нарочито су занимљиве књиге на латинском и немачком језику, које бројношћу далеко превазилазе број словенских: њихово постојање и разноврсност недвосмислено показује Викентија (Јовановића Видака) као човека културе, најпре теолошке па потом хуманистичке; типично за учени свет онога доба, приметан је знатан број наслова из области филологије.⁸ Иако невеликог, несистематског образовања (у поређењу са неким другим тадашњим представницима српске елите), темишварски владика се свакако, према сведочанству инвентара своје личне библиотеке, показује човеком књиге; а подсетимо да је за толики број књига требало и дати велик новац, што значи да је та жртва учињена науштрб нечега другог. Колико је стога брижно сачињен овај инвентар, говори нам околност да је код једне од недостајућих књига стављена напомена да се налази код барона [Арсенија?] Сечујца. Додајмо овоме да се за време свог епископствовања владика Видак морао позабавити и истраживањем књижних старина на подручју своје епархије, на основу чега је саставио извештај намењен бечком двору у којем обавештава власт о најстаријим књигама сачуваним по банатским манастирима, како би се тим путем потврдила њихова древност, и на тај начин спасили

⁷ Међу тим књигама налазимо типичан списак аутора радо читаних код Срба оног доба: ту су Чезаре Баронио, Самуел фон Пуфендорф, Квинт Курције, Мавро Орбин (у руском преводу), теолози и беседници новије руске школе као Гедеон Криновски, Инокентије Гизел, Стефан Јаворски, Симеон Полоцки, а има и патристике у новијим руским издањима (тумачења јеванђеља Теофилакта Охридског, Јован Златоуст).

⁸ Логичан наставак овог текста био би покушај утврђивања шта се све од ових књига још увек налази у библиотеци Темишварске епархије, а надамо се да ћемо и то једног дана успети да учинимо.

од затварања.⁹ Књиге је наставио скупљати и као митрополит, у наредних шест година, о чему сведочи чињеница да је његова библиотека после његовог упокојења распродата на лицитацији (деветорица фрушкогорских игумана том су приликом откупили 63 књиге).¹⁰

Задржимо ли се само на личној библиотеци Викентија (Јовановића Видака), неизоставно морамо утврдити да је он свакако један од утемељивача традиције књигољупства код епископа Карловачке митрополије (нажалост, не знамо још увек за инвентаре библиотека ранијих епископа), која се на сјајан начин продужава до краја тог века (преко, рецимо, темишварског владике Петра Петровића), потом путује кроз цео следећи век (преко митрополита Стефана Стратимировића, владике будимског Арсенија Стојковића), и стиже у XX столеће (поменимо, на пример, такође будимског епископа Георгија Зубковића; библиотеке ове двојице будимских владика објављене су у виду штампаних каталога), а и у наше дане можемо видети грандиозне књижне заоставштине појединих наших епископа (попут оне Данила Крстића († 2002), која се данас чува у сентандрејском владичанском двору, чекајући неког ко би је приказао свету). Даље испитивање ове теме, коју сада можемо пратити у распону од најмање два и по века, свакако ће једног дана уродити каквом обимнијом студијом о односу српских епископа према књизи и њиховој улози у општој историји српске књиге и свега што је за њу везано.

Инвентаріємъ

вешей моимъ собственнимъ трѣдомъ и иждивеніемъ во время моего в Темишварѣ епископствования прибрѣтенныхъ, аже егво Превосвященства Г(о)с(по)динъ Мввсею Пятникъ, акв моемъ во Епархіи Темишварской избраннымъ, и всемилостивѣйше подтвержденномъ Свкцессоръ, по наредби всевысочайшагв Цесаро-Кралевакагв Регъламента, в' рски предахъ, во еже тыя при Епископии Темишварской сохранили.

У Орнатъ Архіерейскомъ встаетъ

- 1 Стихарь ѿ бѣлагв тафота по|д|ставленъ с' рознь тафотомъ, и долъ с' портномъ массивъ златнымъ вбтеченъ
- 1 Епитрахиль ѿ бѣла сребренна мара с' портномъ массивъ златнымъ вбтеченъ с' китами златными и кр(е)|с|томъ ѿ кармазинъ кадифе
- 1 Поясъ ѿ соммеръ портна сребренна
- 1 Наръквце ѿ бѣла сребрена мара с' портномъ массивъ вбложенне
- 1 Сакось ѿ сребренна мара с' портномъ массивъ вложенъ, и рознь тафотомъ по|д|ставленъ, на леѣи образъ Сп(а)|с|итель навезень имѣя
- 1 СѸмофоръ ѿ бѣла сребренна мара с' кр(е)|с|ти кармазинъ кадифи и массивъ портни вбложенъ, и китами златными
- 1 Митра еп(и)|с(ко)пска везенна и с' образи ѿ шмелца у фѣтроли

⁹ Викентије Јовановић Видак, „О постанку српских манастира у Темишварској епархији”, *Срѣски Сион*, 7 (1903), 206–209.

¹⁰ Чедомир Денић, „Лицитација библиотеке Викентија Видака 1780. године”, *Библиоѿекарски годишњак Војводине* 11–12 (1973), 48–52.

- 1 Набрэдренникъ ѿ бѣлагъ сребреннагъ мара с' кр(е)|с|томъ ѿ кармазинъ кадифе и ма-
сифъ портни вбложенъ с' трема китами
- 1 Хиротонія ѿ кармазинъ кадифе съ 2. копчами сребренными у фятроли
- 1 Шака еп(и)|с|(ко)пска ѿ хелфенъ байна al antique с' по|д|писомъ: Иждивеніемъ
Г(о)|с|(по)дина Вікентія Іванновича Видакъ Ели|с|копа Темишварскагъ, Липовскагъ и
проч. 772.
- 1 Марама на шака ѿ плаве|т|на мара везенна
- 1 Пешкирь за убрисиванѣ везенъ златомъ
- 1 Потиръ, дікосъ, звѣздица, копіа и лжица сребренна и позлащенна у фятроли
- 1 Легенъ и ибрикъ за Архіерея умиваніе сребренъ
- 1 Кадилница сребренна
- 1 Кр(е)|с|тъ напрсный ѿ халбъ рѣбина на еднострвномъ ланцъ у діаманте айнфасован у
фятроли
- 1 Кр(е)|с|тъ водичный сребромъ окованъ у фятроли
- 1 Кандило сребренно
- 4 Звонца ѿ мессинга

У Спаваѣей соби

- 1 Ормаръ лесковъ с' трима фіоками
- 1 Лесковъ асталчиѣ
- 1 Растовъ detto за брой
- 1 позлащенно огледало

У Червенной соби

- 15 Портретвъ ца|р|. фамилій, окръгли, ѿ воска
- 1 Огледало позлащенно
- 1 Софе ѿ молована платна
- 2 Асталчиѣа лескова
- 1 Ормаръ лесковъ за писаніе
- 16 Столица ѿ зелене чохе

У Сали

- 1 Ікона Распятія на платнѣ
- 5 Портрета царскихъ
- 1 Асталь чамовъ молованъ
- 1 Портретъ Митрополіта Ненадовича
- 1 Полвелей ѿ кристала
- 9 Столица ѿ зелене чохе
- 9 detto ѿ жѣте чохе

У Зеленой соби

- 1 Воскр(е)|с|(е)ніе Лазарево
  - 1 Образъ царице на папирѣ
  - 1 detto Николая
  - 1 detto Гевргія
  - 1 detto Вікентія Іванновича Видакъ
- }
 } Еп(и)|с|копвъ Темишварскихъ
 }

- 1 Огледало позлащено
- 1 Канапе ѿ зелене чохе
- 6 Столица шаренныхъ ѿ вѣне
- 1 Креветъ на ножицахъ
- 1 Шпанишь вандъ
- 2 Асталчиѣна лескова
- 1 detto чамовъ молованъ
- 1 Пресь канцелларійскій гвозденъ

У Малой соби

- 1 Икона С(вя)тыя Тр|о|(и)цы на безъ
- 1 detto Сербскихъ С(вя)тыхъ
- 1 Долап лесковъ за чаше
- 1 detto чамовъ с' чекмежети
- 1 Шенк'тишь ѿ чамовине
- 3 Сламне столице
- 1 Оваль асталъ ѿ чамовине
- 1 Пресь за тиш'цайгъ
- 2 Жѣта чирака
- 1 Карафина за салатъ

У соби на таванъ

- 2 Образа Архагг(е)лвѣ Михаила и Гавріила
- 1 Канапе ѿ зелене чохе
- 1 Астал чамовъ
- 1 Памалеченъ [?]
- 1 Столица кожна
- 1 detto сламна

На таванъ

- 1 Асталъ ѿ 3. комада молованъ червень
- 1 detto detto чамовъ бѣль

У долныхъ собахъ

- 1 Долапъ ѿ 4. фіоке чамовъ
- 1 Астал с' 6. комади жѣтимъ фарбованъ
- 1 Канапе ѿ черне коже
- 1 Столица ѿ зелене чохе
- 1 Долапъ зелен за чаше
- 1 Шенк'тишь
- 1 Икона С. Гевргіа на стаклѣ
- 2 Портрета цесара французска и М. Өерезіи
- 2 Кревета чамова
- 2 detto на ножицахъ
- 3 Кожне столице

- 2 Сламне detto
- 2 Асталића ѿ липовине
- 1 Оваль асталъ ѿ 2. поле
- 1 Креветъ Растввъ
- 1 Долапъ с' 2. крила
- 1 Велико решето

У мешаоници

- 1 Наѣве

У калаю

- 18 Танира
- 4 Калайліе

У бакаръ

- 1 Оранія
- 1 Котао за цеѣъ
- 1 Бакрачъ

У гвождію

- 1 Хаванъ за кафъ
- 1 Треница
- 5 Тиганя
- 4 Мачке
- 1 Жерванъ за соль
- 1 Ражанъ
- 2 Сачжака
- 1 Фървна гвозденна

Въ щалъ

- 1 Тарна кола конска
- 1 Каръце

У подрѣмъ

- 87 Хакова празднѣхъ сѣдова вѣнскихъ различнѣхъ
- 32 detto ракійскихъ

У Бібліоѣеки встаетъ
Славенске книге

- 12 Минеа на мало коло
- 2 Октоиха на detto коло
- 1 Слѣжебникъ старъ с' новомъ вправомъ
- 1 Ирмологія на среднее коло
- 1 Трѣвдъ постный
- 1 Щалтырь

- 1 Требникъ in 8vo
- 1 Пентікостаръ на мало коло
- 1 Правило Сербскимъ С(вя)тымъ на велико коло
- 1 Ев(аг)г(е)ліе и Апостоль
- 1 Книга Бл(а)гопотребная ектенія на сре|д|нее коло
- 1 Часословъ
- 1 Праздничная
- 1 Кормчія
- 1 Миръ с' Б(о)гомъ. Nb ко|д| Г(о)|с|(по)дина обрстера баронъ Сечъйца
- 2 части Проповѣдей Гедвновыхъ
- 1 Бесѣда апостолская на Дѣянїя
- 1 Камень вѣры
- 1 Маргаритъ
- 1 Бесѣда апостолская 2. части
- 1 и 2^{раа} часть Баронїя
- 1 Теофілактъ
- 2 комада Десятословія сербски и влашки
- 1 Грамматика славенска
- 1 detto Нѣмецка и славенска
- 1 Троянская исторїа
- 1 в Размеревини земли в' Государствѣ Московскомъ
- 1 Каѳіхисисъ славенскій
- 1 Чиновникъ с(вя)щенно-слъженїя архіерейскагw
- 1 Пвфендорф
- 1 Леѣikonъ троязычный
- 1 Фалтырь кїевскій
- 1 Истинная в Б(о)зѣ радость
- 1 Стїхословія Хр(і)|с|толюбивыхъ дшъ
- 1 Мавро Урбина Исторїа народа славенскагw
- 1 Фалтырь влашкїй
- 1 Часословъ detto
- 1 Чинъ вс(вя)щенїя архіерейскагw
- 1 Книга w с(вя)щенствѣ влашки
- 2 Слъжба С. Димитрія Ростовскагw
- 1 Требникъ кїевскій
- 1 Новый Завѣтъ влашкїй
- 1 Сvноуисъ С(вя)щеннагw Писанїя
- 1 Молебное пѣніе
- 1 Жезль
- 1 Миниатъ влашкїй
- 1 Библиа влашки
- 1 Кормчія detto
- 1 Слъжебникъ Петра Могиле
- 3 части Философіе in 8vo гречески
- 1 Разсъжденїе w правахъ Диссидентत्वъ в' Полши [?] на Греческомъ

- 1 Бл(а)гопотребныя ектеній
- 1 Часословъ московскій новъ
- 1 Квинтъ Кврцій, на славенски
- 1 Наставленіе изычникъ
- 1 Описаніе Сибирскаго царства, часть 1^{ва}
- 1 Увѣтъ дѣховный
- 1 Рѣкописна Литургія влашка
- 1 Слово о происхожденіи свѣта
- 1 Слово похвалное Петра Великомъ
- 1 О смерти Петра Великаго
- 1 Поима Петра Великомъ
- 1 Поздравленіе в' стихахъ Елисавети Петровны
- 1 Описаніе Іерусалима
- 1 Розыскъ in folio

Каталогъ книгъ латинскихъ и Нѣмецкихъ

1. In folio

Matth. Polli Synopsis Criticorum V. tomi
 Commentarii Origenis
 Lehmanus Suppletus
 " " De pace religionis acta publica
 " " Tomus novus de Religione evangelicorum
 Biblia s. III tomi
 Schmier Iurisprudentia Imperii
 " " Universalis
 " " Practico consiliaria
 Chronographie und historio der deutschen Nation
 Schau Bühne der Welt
 Cosmographia Münsteri
 Chemniczii Examen des Trientischen concilii
 Kerceselics de Regnis Dalmatiae, Croatiae &c. notitiae praeliminares
 Rituale Graecorum
 Historia ecclesiastica
 Caroli de Fresne Historia Slavorum
 Biblia S. Quadrilingua
 Langii Polyanthlea
 Historia Bonfinii
 " " Nicolai Istvanffii
 Scriptores rerum Hungaricarum III tomi
 Leunclav Chronica Türkischer Nation
 Opera Gregorii Nazianzeni
 Kazii Historia regni Hungariae
 Matth. Flaccii Clavis Scripture sacrae
 Corpus iuris Hungarici in II tomis
 Historia ecclesiastica Eusebii Pamphilii &c.
 Besoldi Thesaurus practicus

Chronica Von angebin der Welt biss 1543. Jahr
Effigies ducum et regum Hungariae

2. in Quarto

Corpus iuris civilis in II tomis
Geschichte des gegenwärtigen Krieges zwischen Russland, Türckey und Pohlen, 2. Band
Lexicon latino-croaticum Jambreschicz
detto Jablonszky in II tomis
Uzar Seraphinszky
Constitutiones Ordinis equitum S. Stephan Regis
Privilegiae nationis Illyricae
Boxhornii Chronologia sacra et profana
Cacsicsin Razgovor
Hübners Zeitungs Lexicon
Biblia S. vulgare editionis
Strick de Cautelis Contractuum
Buddai Historia ecclesiastica
Cacsics Descriptio regum, banorum et heroum slavinarum
Bangeri Chronica slavorum
Paulini Institutiones arithmeticae
Fundamenta latinitatis
Stockmanni Elucidarius Deorum Dearumque gentilium
Boschii Tractatus historico-chronologicus
Hartmanni Pastorale evangelicum
Zinken Handlung Lexicon
Vita et res gestae Georgii Castriota
Daries Institutiones iurisprudentiae naturalis
Beckmanni Institutiones cathecheticae
Martyrologium metricum Ecclesiae Graecae
Kromayeri Commentarius didactico-elenchicus
Johannis Limnai Ius publicum
Annotationes ad idem Ius Limnai
Grannat apfel
Cathechesis Graeco-Latino-Germanica
Liber symbolicus Germ-Russorum
Samuelis Strickii Introductio in praxim universalem

3. in octavo

Beschreibung der Stadt Wienn
Elementa iuris naturalis Heineccii
Leben der Patriarchen
Geographia Hübneri in II tomis
" " Hagers in III tomis
Biblia germanica
Wietrowszky Philos. disputata
Ratio meditationes hermenevticae sacrae
Chrestomatia patristica Graeca IV tomi
Losgett Theologia Polemica

Der Landwirth
 Myce Correspondenz
 Handbuch v. Wachtlern
 Hierten Brief des Bischofes v. Speyer
 Bellii Institutiones linguae germanicae
 Topographia Wilhelmi Weizkern II tomi
 Theatrum politicum Graecum
 Miscellanea Sacra Procopovics
 Hackspanii Manuale theologicum
 Die Garten Wissenschaft
 Caranza Summa conciliorum
 Canzii Theologia naturalis thetico-polemica
 Hahlii Compendium iuris canonici
 Engau Elementa iuris criminalis
 Lipsii Doctrina civilis
 Martini du Cygne Fons eloquentiae
 Paulini Dreck apotheque
 D. Huez Französische Gran Taire
 Astronomia nova
 Hübneri Historia biblica
 Calmet Erscheinungen der Geister
 Gramm. Gall. Louis Poetevin
 Collegium theticum Hasserungii
 Controversia Ecclesiae orientalis et occidentalis
 Commentarius in Orationes Ciceronis
 Salustii Historia de bello Catilina
 Entretien Familiales
 Hygiene Putrix corporis humani
 Notitia conciliorum Joh. Cabassutii
 Descriptio populi Dei
 Vita et Revelationes
 Asia, Africa et America
 Systema theologiae positivae Videbungii
 Continuation des pensees diverses, tomi II
 Exempla Scripturae sacrae
 König's Theologia positiva
 Confessio Augustana
 Horpii Examen institutionum imperialium
 Bossuet Historia Veteris testamenti
 Steydani Beschreibung der geistlich- und weltlichen Sachen
 Concilii Tridentini doctrina publica
 Historia Quintii Curtii
 Omeisii Compendium ethicum
 Historia poetica
 Psalterium germanicum
 Principia artis cogitandi
 III exemplaria A. B. C. latina, germanica et hungarica
 Apostolovics Inauguralis dissertatio

Raskovics Oratio valedictoria
 Institut. Justin. libri VI
 Langii Colloquia
 Theses logicae Kassonii
 Introductio in historiam universalem
 III Rudimenta hist.
 Sonnenfels Die Urbanitaet der Dünsther
 Ars magna parvulorum
 Homiliae VII Chrysostomi
 Kegyelem bévezetés
 Psalterium hebraicum
 Platinae Opus de vitis et gestis pontificum
 De verborum copia
 De officiis Cicero
 Theses theologicae de fide, spe et charitate
 Leben des Grafen v. Seckendorff
 Grammatica germanico-italica
 Nemorosa opacitas
 Methodus concinne loquendi
 Sylva cogitationum sacrarum
 Praxis procuratoria

Въ Темишварѣ 1^о марта 775.
 [потпис Викентија Јовановића Видака]

Да пре|д|шпецифициране вещи ѿ Егв Высоко Преос(вя)щенства Архіепископа и Митрополита Г(о)|с|(по)дина Викентіа Іванновича Видакѣ мнѣ кома|д|(ѣ) по кома|д|(ѣ) во еже ихъ при Епископіи сей Темишварской ѡко ей собственнѣ принадлежащихъ хранити, в' рѣски преданне сѣтъ, крѣпостію моегв собственорѣчнагв по|д|писа и печата свидѣтельствю. Въ Темишварѣ 1^о марта 775.
 [потпис Мојсеја Путника]¹¹

MOȘTENIREA MATERIALĂ LĂSATĂ DE EPISCOPUL VIKENTIJE
 (JOVANOVIĆ VIDAK) EPISCOPIEI TIMIȘOAREI CU OCAZIA ACCEDERII
 SALE LA CATEDRA MITROPOLIȚILOR DIN KARLOVCI

Žarko Vojnović

Rezumat

Odată cu accederea sa la catedra mitropoliților din Karlovci, episcopul Timișoarei Vikentije (Jovanović Vidak) a lăsat Episcopiei efectele sale personale. Cu ocazia predării-primirii atribuțiilor în martie 1775 a fost întocmit un inventar al acestor bunuri, acestea fiind încredințate noului episcop, Moisej (Putnik). Acest inventar care conține trei părți

¹¹ За исправке читања појединих места имам благодарити уреднику *Темишварској зборника*.

(veșminte arhieresti, mobilier pentru reședința episcopală, marea bibliotecă personală) este reprodus, în limba și grafia originală, alături de comentarii introductive care relevă validitatea istorică a documentului, cât și locul său în tradiția bisericească sârbă.

THE MATERIAL BEQUEST OF BISHOP VIKENTIJE (JOVANOVIĆ VIDAK)
TO THE DIOCESE OF TIMIȘOARA, ON THE OCCASION OF
HIS ACCESSION AS METROPOLITAN OF KARLOVCI

Žarko Vojnović

Summary

On the occasion of his accession as Metropolitan of Karlovci, bishop of Timișoara Vikentije (Jovanović Vidak) bequeathed his personal belongings to the Diocese. On the occasion of the handover of his duties in March 1775, an inventory of these assets was compiled, the items being handed over to the new bishop Mojsej (Putnik). The inventory, comprising three parts (bishop vestments, furniture for the Bishop's Residence, the great personal library) is reproduced, in original writing and orthography, along with introductory comments showing the historical validity of the document, as well as its place within the Serbian church tradition

Божидар Панић

О АРАДСКИМ ГРОБЉИМА У ХВИИ ВЕКУ ПРЕМА НАЈСТАРИЈОЈ КЊИЗИ УМРЛИХ СВЕТОЈОВАНСКЕ ЦРКВЕ

САЖЕТАК: У раду су обрађени уписи из прве матичне књиге умрлих (1730–1764) Светојованске цркве, који пружају драгоцену сазнања о житељима средњовековног града Арада и околних насеља, од којих су поједина, током времена, нестала, а друга постала градски квартави. На основу уписа, локализована су места старих несталих градских гробаља. Уписи пружају увид у суживот житеља овог верски и национално шароликог подручја, садрже податке о личностима из свих социјалних слојева: из редова племства, чланова градског магистрата, свештенства, арадских трговаца и занатлија, кметова на племићким поседима. Од значаја су, такође, сазнања о српском народном језику онога времена, о народним обичајима и веровањима, о старој, заборављеној ономастици – народним и календарским именима, презименима и надимцима, према националној припадности, месту порекла, занимању, телесним манама. Најзад, пред нама је сведочанство о значајној заступљености Срба у свим социјалним слојевима становништва једног дела поморишког краја у ХВИИ веку.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: гробље, црква Претечева, Српска варош, Немачка варош, Влашка варош, Прњавор, Шега, Томашински Гај, Побунски Гај, Пиперски салаш, Оровиље, Зиман.

Увод

Арадски Ђуковац је источни део града на десној обали Мориша, где су још од ХV века живели Срби. Ту их је населио надлачки властелин Дмитар Јакшић и подигао цркву посвећену Светом Јовану Крститељу.¹ И касније, у време турске владавине у ХVI и ХVII веку, Срби су у Араду и Поморишју чинили значајан део вишенационалног становништва овога краја.²

После Карловачког мира (1699), основана је Поморишка војна граница са Арадом као главним командним местом. На речном острву између главног

¹ Lakatos Ottó, *Arad Története*, Arad 1881, том II, стр. 63; Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad király város története*, том I, стр. 498–499.

² Dr. Kovacs Géza, „Populația sârbă în Județul Arad de-a lungul istoriei”, *Arad kroz време*, бр. 1, Темишвар 2000, стр. 59–64.

тока Мориша и рукавца Малог Мориша насељено је више стотина бораца српске народне војске (Raitzische National Miliz), учесника у бици код Сенте (1697). Ту су досељеници, напоредо са градњом тврђаве, подигли војно насеље Српску варош (Civitas Rascianica), познато и као Велика варош, и саградили најпре малу цркву посвећену Светом Николи, а убрзо угледну Петропавловску цркву.³ Уско корито Малог Мориша одвајало је Српску варош од коморског (пулгерског) дела Арада – Немачке вароши (Civitas Germanica), и Ђуковца (Civitas Tyukovecz). У првој половини XVIII века, Срби староседеоци у Ђуковцу и Срби војног насеља чинили су већинско становништво Арада,⁴ у којем су још живели: Румуни, Цинцари, Немци, Мађари и мањи број Грка.

Први писани подаци о српским гробљима у Араду јављају се у трећој деценији XVIII века, од када се у арадским црквама – Светојованској, саборној цркви Арадске епархије и Петропавловској (Текелијиној) цркви, воде матичне књиге.⁵ Водили су их свештеници, црквенословенским ћириличним писмом на српском језику са позајмицама из црквенословенског, без основних правописних правила, невештим, неисписаним рукописом. Код прве матичне књиге Светојованске цркве, изузетак је калиграфски исписана насловна страна са насловом и украсним почетним словима исписаним црвеним мастилом (Прилог 1), по чему би се могло претпоставити да је дело неког писара или иконописца на владичанском двору.

С обзиром на то да је у Светојованској цркви служило више свештеника, уписи се разликују по садржини унесених података, по рукопису записивача, па чак и по коришћеном мастилу. Треба имати на уму да се у оно време писаћи прибор састојао од гушчијег пера и мастила справљаног од чађи или барута. За посебне потребе, обојено мастило справљано је од разног биља. Писани таквим мастилом, неки од уписа избледели су толико да се једва могу рашчитати. По правилу, свештеници нису потписивали уписе, сем у неколико ретких случајева.

*

Гробља Светојованске цркве. Према првом матичном протоколу Светојованске цркве,⁶ у Араду је постојало више гробаља (Прилози 2, 3, 4):

- Гробље у црквеној порти
- Варошко гробље или Старо гробље у Немачкој пулгерској вароши, са посебним парцелама – Влашко гробље и Српско гробље

³ Сава Текелија, *Описаније живојџа*, Београд 1966, стр. 45; Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, књига друга, Нови Сад 1990, стр. 95. Напомена: Тврђава, из времена владавине Леополда I, срушена је у другој половини XVIII века.

⁴ Gheorghe Ciuhandu, *Românii în Câmpia Aradului*, Timișoara 2005, стр. 181.

⁵ Праксу вођења матичних књига увео је владика Вићентије (Јовановић), епископ арадски 1726–1731. године. У Петропавловској цркви матичне књиге воде се од 1727, у Светојованској од 1730. године.

⁶ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad (SJAN-A), Fond Colectia Registre de Stare Civilă – Oficiul Parohial Ortodox Român Arad, Registrul 25/1730–1764, botezați/decedați (Арадска жупанијска служба националних архива, Регистар 25/1730–1764, крштени/умрли). Напомена: Протокол садржи 133 листа, накнадно нумерисана у десном горњем углу. Стране протокола подељене су у две колоне: „Кршченије” и „Преставленије”.

- Гробље у Влашкој вароши (Wallachaei)
- Гробље у Шеги

Свештеници Светојованске цркве обављали су опела и у мањим насељима северно од Арада (бачије, мајури, салаши), где су живели сељаци кметови на властелинским имањима.⁷ Власници мањих земљишних поседа били су граничарски официри. По њиховим именима/надимцима: Томашин, Побуна, Пиперски, добила су називе нека од насеља⁸ која су имала и своја гробља:

- Гробље у Томашинском Гају
- Гробље у Побунском Гају
- Гробље на Пиперском салашу
- Гробље на Зиманским салашима или Гробље на Зиману
- Гробље на Оровиљу

Парохијани Светојованске цркве покопавани су и на гробљима Петропавловске цркве:

- Гробље у црквеној порти
- Старо гробље
- Гробље у Прњавору
- Гробље под градом

Од неколико гробља из XVIII века, у Араду је, до данас, сачувано само једно – гробље у арадском кварту Прњавору (немачки Pernyavor, румунски Rârneava). Од када је средином XVIII века настало, прњаворско гробље носило је назив „Ново гробље у Прњавору”. У XIX веку, према евиденцији угарске администрације, гробље је преименовано у Alsó temető (Долње гробље), а од XX века носи румунски назив Cimitirul Pomenirea (Помен-гробље). Данас је то најстарије арадско градско гробље.

Из наведене матичне књиге Светојованске цркве наводимо савременом ћирилицом непотпун препис разврстан по местима погребња. Интервенције на тексту уписа дате су у угластим заградама, уз поштовање основних правописних правила. Издвојени су уписи карактеристични атипичним садржајем о значајним личностима и догађајима.

*

Уписи без навођења места погребња. Код првих уписа редовно, касније спорадично, место погребња није навођено. Уз датум смрти, бележени су само име покојника, код малолетних и имена родитеља.

*

Гробље у порти Светојованске цркве. Стара Светојованска црква налазила се на месту зграде садашње арадске гимназије Colegiul Național „Moise Nicoara”, на раскршћу булевара General Dragalina (Ђенерал Драгалина) и улице Nicolae Bălcescu (Николаје Балческу). Оштећена у Буни 1848/49, црква

⁷ У Арадској жупанији, властелинства су поседовали: херцог од Модене, барон Харукерн, гроф Кароли, племићке породице Текелије (пустаре Иратош и Свети Павле – Sânraul) и Чарнојевићи од Маче (пустаре Мача и Шиманд).

⁸ Lakatos Ottó, *Arad Története*, Arad 1881, том 1, стр. 49. Напомена: Једно од тих насеља постало је касније приградско село Гај. Сада је то арадска градска четврт Арад-Гај.

је срушена 1861. године. На другој локацији, недалеко од Петропавловске цркве, подигнута је (1862–1865) нова Светојованска црква. На месту старе цркве и гробља у порти, подигнута је (1869–1873) зграда Краљевске гимназије (Királyi főgimnázium).

1730. ијул 20. Пресѿави се оѿроче мужеска ѿолу на имја Лазар. Родѿиѿе-лије јеѿо Михаил и Нега. И ѿоѿребе се код цркве.

1730. авѿусѿи 27. Пресѿави се оѿроче мужескаѿо ѿолу на имја Пеѿар. Поѿребе се код цркве. Родѿиѿел јеѿо Павел.

1734. авѿусѿи 12. ѿресѿави се младенец Емилијан и ѿоѿребен ко[г] цркве.

1734. авѿусѿи 16. ѿресѿави се младенец именем Теодор и ѿоѿребен ко[г] цркве.

1735. ијуни 8. Пресѿави се човек именем Суба у Ђуковцу и ѿоѿребен ко[г] цркве.

1735. ијуни 23. Пресѿави се младеница именем Ана у Великој вароѿи и ѿоѿребена у Ђуковцу код цркве.

1735. авѿусѿи 28. дан, ѿресѿави се младенец именем Јоан и ѿоѿребен код цркве.

1736. јануарија 10. ѿресѿави се невестѿа именем Јоанка и ѿоѿребена код цркве.

1736. јануарија 18. ѿресѿави се човек именем Дамаскин и ѿоѿребен код цркве.

1736. јануарија 28. ѿресѿави се младенец именем Пеѿар и ѿоѿребен код цркве.

1736. Тоѿо дне [10. фебруара], ѿресѿави се Јоан Влах, Лазаров мејанѿија ѿѿио су ѿа ножем уболи, и ѿоѿребен код цркве.

1736. [недаѿирано]. Пресѿави се Марија, Пеѿира Печканина сесѿира, Аѿина ѿаздарица, и ѿоѿребена ко[г] цркве.

1736. марта 28. ѿресѿави се младеница Јелка, ѿосѿодара Пеѿира кѿи, и ѿоѿребена код цркве.

1736. марта 30. дан, ѿресѿави се младенац Василије, оцу име Живко, маѿтери Мика и ѿоѿребен код цркве.

1736. аѿрилија 7. дан, ѿресѿави се оѿроче мужеска ѿолу на име Андреј. Родѿиѿељи јеѿо Арсеније [и] Сара. Поѿребе се код цркве.

1736. ијуниј 7. Пресѿави се Живана, Миѿе Грачанина ѿаздарица, и ѿоѿребена код цркве.

1736. ијуниј 22. Пресѿави се Сѿиѿејан Гудило и ѿоѿребен код цркве.

1736. Тоѿо дне [30. ијунија], ѿресѿави се младеница Марѿија Рисѿиѿе Јеркова и ѿоѿребена ко[г] цркве.

1736. Тоѿо дне [8. авѿусѿи], ѿресѿави се баба Анка, Симе Туѿина ѿаздарица, и ѿоѿребена код цркве.

1736. ноемврија 12. ѿресѿави се младенац именем Арсеније. Оцу име Сѿиојко Ђућулов и ѿоѿребен код цркве.

1737. фервара 10. ѿресѿави се баба Маја и ѿоѿребена код цркве.

1737. фервара 12. ѿресѿави се Мара, Осѿиоје Сѿиоѿраѿа маѿи, и ѿоѿребена код цркве.

1737. мар̄ѣа 16. ѿрес̄ѣави се баба Живана, Арсе Малоцева ма̄ѣи, и ѿ-
ѿребена код цркве.

1737. [26. ав̄густ̄ѣа], ѿрес̄ѣави се младенец именован Јоан. Оцу име С̄ѣоја,
ма̄ѣери Ан̄ђа и ѿѿребен код цркве.

1738. [27. ай̄рила], ѿрес̄ѣави се младеница Мара, Ос̄ѣоје Табака дацчер,
и ѿѿребена код цркве.

1739. ай̄рилија 28. ѿрес̄ѣави се баба именован С̄ѣана, Саве Корњачкова
ѿуница, и ѿѿребена код цркве.

1739. маја 2. ѿрес̄ѣави се младенац на име Јоан код Ос̄ѣоје Табака, и ѿ-
ѿребен код цркве.

1739. сек̄ѣемврија 10. ѿрес̄ѣави се младеница на име Теодора и ѿѿребена
код цркве.

1740. фервара 5. ѿрес̄ѣави се младенац именован Авксен̄ѣије и ѿѿребен
код цркве.

1740. [маја] 25. ѿрес̄ѣави се Кумрија, Ђуке Кочица ѿздарѣца, и ѿѿребена
код цркве.

1740. ѿјуна 7. ѿрес̄ѣави се Живана, Јосе Јор̄ѣића ѿздарѣца, о̄ѣи најрасније
смр̄ѣи и ѿѿребена код цркве.

1742. маја 14. ѿрес̄ѣави се младенац на име Тома, Ос̄ѣоје С̄ѣовра̄ѣа син,
и ѿѿребен код цркве.

1743. ок̄ѣомврија 31^о, ѿрес̄ѣави се Сава, Јерков син, и ѿѿребен бис̄ѣ̄
код цркве Пред̄ѣечева, ѿред вра̄ѣи, здеcне с̄ѣране.

1744. ав̄густ̄ѣи 29. Прес̄ѣави се младенец мужеска ѿолу на име Павал,
Јоана Целеѿѣије син, и ѿѿребен код цркве Пред̄ѣечи, здеcне с̄ѣране ол̄ѣара.

1745. ѿјулија 19^о, ѿрес̄ѣави се девица именован Флора, Нуке Ка̄ѣане дацчи,
и ѿѿребена бис̄ѣ̄ код цркве, с леве с̄ѣране.

Прес̄ѣавицесја Алка и Ђулијана, Павла Грчића дацчи и унука, [и ѿѿре-
бене] код цркве С[вја]ѿѣи Пре̄ѣеча, одесне с̄ѣране, сек̄ѣемврија 14^о, 1745.

1746. ок̄ѣобар 31. Прес̄ѣави се млденац на име Јоан. Родѣѣељије јеѣо
Арса Милошев и Сара, и ѿѿребен бис̄ѣ̄ код цркве Пред̄ѣечева здеcѣне с̄ѣра-
не, код ол̄ѣара.

1747. Прес̄ѣави се младенац Алка, Субе Дорона дацче[r], и ѿѿребена код
цркве Пред̄ѣечи, с леве с̄ѣране, фервара 18^о, у Араду.

1747. се̄ѣѣемврија 3. ѿрес̄ѣави се раба Божија Лизинка, С̄ѣеѣана Блажа
домаѣница, и ѿѿребена бис̄ѣ̄ с десне с̄ѣране код храма Пред̄ѣечева.

1747. ок̄ѣомврија 6. ѿрес̄ѣави се младенец Пе̄ѣар, С̄ѣефана Блажа син,
и ѿѿребен код цркве, с леве с̄ѣране.

1748. ай̄рила 3. ѿрес̄ѣави се Вука, Ромо̄ѣа Живана ѿздарѣца, и ѿѿребена
бис̄ѣ̄ код цркве.

1748. ѿјулија 11^о, ѿрес̄ѣави се Живан Роми, зд̄ѣеш̄ѣиј жӣѣељ, и ѿѿребен
код цркве Пред̄ѣечева, с леве с̄ѣране, близу вра̄ѣа.

1748. ноемврија 12. ѿрес̄ѣави се Михаил Сеѣедински, у ѣе̄ѣак, у 6 са̄ѣи
с вечера, и ѿѿребен бис̄ѣ̄ здеcне с̄ѣране ѿред вра̄ѣи црковними, код храма
Пред̄ѣече.

1748. декемврија 21^о, иресѣави се Јоса Јорѣич и иоѣребен код храма Предѣечева, у иорѣи иред иреѣраѣом.

1749. Пресѣави се Ана, бивѣаја иок[ојноѣ] Кузмана Чизмаѣије ѣздарѣица, и иоѣребена код цркве, с леве сѣране у иорѣи, јануарија 30^о.

1749. марѣа 4^о дна, иресѣави се Мара, Лазе Торѣанина ѣздарѣица, и иоѣребена с леве сѣране код храма Свѣѣаѣо Пророка и Предѣече.

1749. Пресѣави се младенец Андреј, Јанка Силаѣи, и иоѣребен с леве сѣране, код иреѣраѣе Свѣѣаѣо Предѣече.

1749. сѣѣемрија 11. иресѣави се младенец Софија, Јаноѣа Мијиноѣ, и иоѣребена у иорѣи, оѣ леве сѣране.

1750. јенуар 8. Пресѣави се Пеѣар, Шѣефануца Малоѣ син, и иоѣребен код храма Свѣѣаѣо Предѣечи, оѣ леве сѣране.

1750. јануар 19. Пресѣави се младенец Марѣа, Јанка Силаѣи, и иоѣребена бисѣ код храма Предѣечева, оѣ леве сѣране, код иреѣраѣе.

1750. јулија [?]. иресѣави се даѣчи Сѣоје Гледѣиѣева на име Софија и иоѣребена бисѣ у иорѣи код цркве Предѣечева, с леве сѣране.

1750. ноемрија 21. иресѣави се Ђорѣије, Сѣојка Сѣарѣчка син, и иоѣребен бисѣ код Свѣѣаѣо Предѣеча, оѣдесне сѣране, код враѣи.

1751. авѣусѣа 14. иресѣави се младенец Јоан, син Марка Пеѣровѣа, и иоѣребен у иорѣи ири храме Предѣечи, иред ириѣраѣом.

1751. ноемрија 17^о, иресѣави се некори сѣрома на име Илија, на сокаку код Субѣи враѣа, у недељу иосле иодне у 4 сѣѣа. Поѣребен у иорѣи с леве сѣране, код враѣа.

1752. ферфара 11^о, иресѣави се младенац на име Живан, Пере Ромоѣа син, и иоѣребен ири храме Предѣечева, с леве сѣране, иред враѣи црковѣи.

1752. ферфара 12^о, иресѣави се Сѣоја, Радул Киѣбѣрова даѣчи и бивѣа ѣздарѣица Осѣоје Кеѣрениѣе, и иоѣребена ири храме Предѣечева, с леве сѣране, код враѣа иорѣанскиј.

1752. аѣрилија 20. иресѣави се Нега, Павла Киѣбѣрова ѣздарѣица, и иоѣребена бисѣ ири храме Предѣечева, иред иреѣраѣом, код заѣраде.

1752. Пресѣави се Ана, Јоана Поѣовѣѣа ѣздарѣица, и иоѣребена бисѣ ири храме Предѣечева, и иоѣребена бисѣ оѣ леве сѣране, насред иорѣе, аѣрилија 28^о.

1752. маја 14^о, иресѣави се Андреј, бивѣаѣо Јоана Ђурѣиноѣ син и Пеѣре Крѣѣѣне, и иоѣребен бисѣ код храма Предѣечевоѣ, одесне сѣране, иред олиѣарем.

1752. Пресѣави се младенац Јоан, син Алекѣије Јоановѣѣа, и иоѣребен ири храме Предѣечи, заѣадѣија сѣрани, маја 26^о.

1752. ијулија 6^о, иресѣави се Сѣојан Јуѣер и иоѣребен ири храме Предѣечева.

1753. јануарија 31^о, иресѣави се Јанка, Ђурка Живановоѣ ѣздарѣица, и иоѣребена бисѣ ири храме Предѣечевом, код иреѣраѣе, оѣ десне сѣране, на заѣад.

1753. фервара 4^о, иресѣави се младеница Соса, Павла Драѣојловоѣ даѣчи. И иоѣребена бисѣ ири храме Предѣечевом, оѣ леве сѣране, на заѣад.

1753. иресѣави се младенац Михаѣл, син Дѣмиѣрија Јоановѣа. Поѣребен ири храме Преѣечи, с јужѣија сѣрани, у иорѣу, јануарија 26.

1753. ферфара 13. пресїави се младеница Ана, Георїија Чизмаца дащчи, и ѿѿребена бисїи ѿ храма Предїечевом, оїи леве сїране, на исїок.

1753. ферфара 19. пресїави се младенец Павел, Јаковљев син, и ѿѿребен бисїи ѿ храма Предїечевом, оїи леве сїране, на заїад.

1753. айрилија 11^о, пресїави се младеница именем Алка, Сїоје Гледишћа кћи, и ѿѿребена код цркве Свјайїаѿо Предїеча, с леве сїране, у ѿорїи.

1753. ијул 9. Пресїави се баба Селена, Нешина їаздарица, код Илије Јанкова, и ѿѿребена код храма Предїечева, ѿред враїи, с леве сїране.

1753. сеїїемрија 11. пресїави се Марија Лазара Боїрановича, и ѿѿребена бисїи ѿ храма Предїечевом, с десне сїране, код ѿреїрайїом, к заїаду, близу враїи.

1754. марїа 1^о, пресїави се младенец Павел, син Крачуна, и ѿѿребен ѿ храма Предїечи, севернија сїрани, у ѿорїи.

1754. сеїїемрија 11. пресїави се Иїїаїије, син Гриїорїја Ердельана, и ѿѿребен бисїи ѿ храма Предїечеве, ѿри олїара, здесне сїране.

1754. сеїїемрија 20. пресїави се Сїїана, Симе Берберина їаздарица, и ѿѿребена бисїи ѿ храма Предїечевом, с леве сїране, код илоїа.

1754. декемрија 1^о, пресїави се Сїїана, суїруїа Думе Лїїовчанина, и ѿѿребе се ѿ храма Предїечеве у ѿорїи, заїаднија сїрани. Буду јей вечнаја їамейї.

1755. ијунїа 18. пресїави се Пеїтар Гаврила Клаића и ѿѿребен бисїи ѿ храма Предїечевом, с леве сїране, ѿри ѿїовској кући.

1755. декемрија 20^о, пресїави се Живан, Белоїа Марка син, и ѿѿребен ѿ храма Свјайїаѿо Предїечи, с десне сїране, ѿред враїи црковни.

1756. їенуарија 4. пресїави се младенац на име Василије, Пере Рошїої син, и ѿѿребен код цркве Предїечеве, с леве сїране.

1756. марїа 17. пресїави се Димїїрије, син Ромоїа Живана, и ѿѿребен кої храма Предїечева, с леве сїране, код враїи.

1756. Тоїо дне [17. марїа], пресїави се младенац Јоан, Саве Торњанина син, и ѿѿребен ѿ храма Предїечеве, с леве сїране.

Пресїави се їосїожа Марија, суїруїа їосїодара Пеїтра Јеремича, и бисїи леїа живоїа јей 58, и ѿѿребе се ѿ храма Предїечи, у ѿорїи с јужнија сїрани, ѿред ѿреїрайїом, марїа 28^о [1]756. Буду јей вїечнаја їамейї.

1756. ијун 26^о, пресїави се Марија, Милосава Козарића їаздарица, и ѿѿребена код храма Предїечева, с леве сїране, ѿред ѿреїрайїом.

1756. авїусїа 12. гна, пресїави се младеница Марїа, дїщчи Дамаскина Поїовича, и ѿѿребена бисїи ѿ храму С[вја]їаѿо Јоана Предїечи, с леве сїране, вище олїара.

1756. окїїомврија 8. пресїави се младеница Марїа, Васе Реберица, и ѿѿребена ѿ храма Предїечевом, с леве сїране, код заїраде, близ ѿїове куће.

1756. окїїомврија 10. пресїави се младенец Николаје, Лазара Бурке Горчила, и ѿѿребен ѿ храма Предїечевом, с леве сїране у ѿорїи.

1756. декемврија 4^о, пресїави се Видул Марков и ѿѿребен ѿ храма Предїечевом, у ѿорїи код їарабе, наїрам враїи ѿред ѿреїрайїом. Буду јему вїечнаја їамїаїї.

1757. маја 22. пресїави се Лазар сабов Сїїојанович. Поживе љейї 34 и ѿѿребен ѿ храма Предїечеве с леве сїране код олїара. Буду јему вечнаја їамейї.

1757. авџусѣа 22. ѡресѣави се младенаџ Лазар, Пеѣтра Леуѣана син, и ѡѡребен код цркве Предѣечеве, здесне сѣране у ѡрѣи.

1757. [авџусѣа] 28. ѡресѣави се младенаџ Јаков, Пеѣтра Леуѣана син, и ѡѡребен код цркве Предѣечеве, здесне сѣране у ѡрѣи.

Пресѣави се Павел Киѣбирѡв и ѡѡребен ѡри храме Предѣечи у ѡрѣи, јануарија 29. [1759]. Буди јему вечнаја ѡамјаѣ.

1759. фервара 24. ѡресѣави се младениџ Марија, Јосифа Јерковича дѣчи, и ѡѡребена ѡри храме Предѣечевѡм, с десе сѣране, ѡред враѣи.

1759. Тоѡ же дна [11. маја], ѡресѣави се младениџ Марија, Сѣаѣије Кулицѣје, и ѡѡребена ѡри храме Предѣечевѡм, с леве сѣране, код ѡреѡраѣе.

1759. [маја] 19^ѡ, ѡресѣави се Маѣрона, Јѡана Мунђана ѣздарѣиџа, и ѡѡребена ѡри храме Предѣечевѡм, здесне сѣране, у ѡрѣи.

1759. [маја] 20^ѡ, ѡресѣави се Ердѣљан Теѡдор и ѡѡребен ѡри храме Предѣечевѡм, с леве сѣране, к ѣарабе.

Пресѣави се Кѡра Аранауѣи, и бисѣи јему љѣи 46, и ѡѡребен ѡри храме Предѣечи у ѡрѣи, с јужнија сѣрани. Буди јему вечнаја ѡамјаѣ. Ноемрија 23^ѡ, [1]759.

Пресѣави се раб Бѡжији Шерб Јѡан из Миске⁹ и ѡѡребен у Свјаѣаѡ Јѡана Преѣече у ѡрѣи, сас леве сѣране, код ѡрѣиенске кайѣје. Буди јему вечнаја ѡамјаѣ. Авџусѣа 30. 1760.

1760. марѣа 17. ѡресѣави се младенаџ Симеѡн, Јевсѣаѣија Кулуѣије син, и ѡѡребен ѡри храме Предѣечеве, с леве сѣране, код ѡреѡраѣе, до фундаменѣа.

1760. марѣа 18. ѡресѣави се Јања Мијаѣлов. Болезновал ѡри љѣиа и чеѣири месеџа, и ѡѡребен ѡри храму Предѣечеву, здесне сѣране. Буди јему вечна ѡамѣи.

1760. Пресѣави се Мѣла, Јѡана Целебѣије ѣздарѣиџа, и ѡѡребена ѡри храме Предѣечевѡм, здесне сѣране, код ѡѣара. Буди јеј вечна ѡамѣи. Аѣрилија 3.

1760. Тоѡ же [3. аѣрила] ѡресѣави се Барбура, Команѡва ѡуница, и ѡѡребена бисѣи ѡри храме Предѣечевѡм, с леве сѣране, код ѣарабе к сокаку.

1760, аѣрилија 12. ѡресѣави се Тога Палејка и ѡѡребена бисѣи ѡри храме Предѣечевѡм, с леве сѣране, у ѡрѣи.

1760. Пресѣави се раба Бѡжија Ана, суѡруѣа Луке Перђиѣа. И бисѣи јеј љѣи 15, и ѡѡребена ѡри храме Предѣечи, северна сѣрана. Буди јеј вјечнаја ѡамјаѣ. Аѣрилија 28.

1760. окѡмврија 1. ѡресѣави се младенаџ Јѡан, Василија Девина син, и ѡѡребен бисѣи ѡри храме Предѣечевѡм, у ѡрѣи, с леве сѣране, код ѣарабе.

1761. окѡмврија 25. ѡресѣави се младениџ Кумрија, дѣчи Михајла Пеѣровоѡ, и ѡѡживе васѣѡ живоѣа 9 днеј, и ѡѡребена ѡри храме Предѣечи, ѡред ѡреѡраѣѡм.

1762. Пресѣави се младенеџ Јѡан, син Лазара Ђурѣије, и ѡѡребен бисѣи ѡри храме Предѣечевѡм, с леве сѣране, у ѡрѣи, јануарија 7^ѡ.

1762. јануарија 26. ѡресѣави се младенаџ Пеѣтар, син Дан Гаврила, и ѡѡребен ѡри храме Предѣечи, ѡи 16 днеј. Буди јему вјечнаја ѡамјаѣ.

⁹ Миска (Másca), насеље у општини Ширија, око 40 км североисточно од Арада.

1762. Пресїави се Јоан код Драїојловића и ѿїребен ѿри храме Предїечевом у ѿорїи, ијунија 24.

1762. Пресїави се раб Божији Георїје Живков и ѿїребен бисїи ѿри храме Предїечевом с десне сїране, код ѿреїраїше. Буди јему вечна ѿамей. Ијулија 17.

1762. Пресїави се Илушка и ѿїребена ѿри храме Предїечевом, у ѿорїи код ѿарабе, авїусїа 13.

1762. Пресїави се Николаје, син Василија Баїањца, и ѿїребен бисїи ѿри храме Предїечвом, у ѿорїи, авїусїа 16.

1762. Пресїави се раба Божија Марија, Јоана Поїовича їаздарица, и ѿїребена бисїи ѿри храме Предїечевом, с леве сїране, код враїа црковни. Буди јеј вечна ѿамјайї. Сейїеврија 17^о.

1762. Тоїо дне [17. сейїембра], ѿресїави се младенец Јоан, Ивана Радња-нина, и ѿїребен ѿри храме Предїечевом, у ѿорїи код оліїара, с десне сїране.

1762. Пресїави се раба Божија Косана, бивша суїруїа Никола[j]а Димїиријевича. Бисїи јеј леїи 60, и ѿїребена ѿри храме Предїечеве, с десне сїране, ѿред враїи. Буди јеј вечна ѿамей. Сейїеврија 8. гна.

1762. Пресїави се раба Божија Јованка, и бисїи јеј васа живоїа леїи 18, суїруїа Лазара Павла Драїојлова, и ѿїребена ѿри храму Предїечеву, севернија сїрани. Буди јеј вјечнаја ѿамјайї. Ноемрија 12.

Пресїави се раба Божија Ануца, Данилова суїруїа, и бисїи јеј леїа 40, и ѿїребена ѿри храме Предїеччи, са севернија сїране, 1763. айрилија 24^о.

1763. Пресїави се младенац именем Јоан, син Ивана Целебчиїин, и ѿїребен бисїи ѿри храме Предїечевом с десне сїране, месјаца сейїемврија 17. ден.

1763. Пресїави се младенец Пеїшар, син Јакова Драїојевича, и ѿїребен бисїи ѿри храме Предїечевом, у ѿорїи с леве сїране, јануарија 15.

Пресїави се Ана, їаздарица Сїаїиїе Колунциїе, и ѿїребена бисїи у їробљу ѿри храме Предїечевом, с леве сїране, код ѿреїраїше. Буди јеј вјечнаја ѿамјайї. Јануарија 16. [1]763.

Пресїави се младенец Јоан, син Георїја Буда, и бисїи оїи 5 месјаца и 10 дана, и ѿїребе се ѿри храму Предїечеву у ѿорїи к заїагу, 22 фервара 1763. Буди јему вјечнаја ѿамјайї.

1763. Пресїави се раба Божија младеница Сїїана, дашчи Гаврила Пеїра Јеремича, и бисїи оїи 10 месјац. Поїребе се ѿри храме Предїеччи ѿред ѿриїраїшом, с јужнија сїрани. Буди јеј вјечнаја ѿамјайї. Айрила 6.

Месјац мај, 18. Пресїави се младенец женскаїо ѿола на име Ђулијана, дашчи Илоне, суїруїе ѿресїавлшїаїосја Јоана Поїовича, и ѿїребена бисїи ѿри храме Предїечевом, с леве сїране. Буди јеј вјечнаја ѿамјайї. Гога 1763.

Пресїави се младенец Пеїшар, син Лазара Георїјева, и ѿїребен бисїи ѿри храму Предїечевом, с леве сїране, у ѿорїи, авїусїа 18. 1763^о.

1763. Пресїави се раба Божија Живана, бившаја суїруїа Михаїла Вулїуровича, иже ѿоживе леїи 63, и ѿїребена ѿри храме Предїечевом, с јужнија сїране, близу оліїара, ноемврија 13.

1763. Пресїави се младенец Пеїшар, син Павла Милановича, и ѿїребен ѿри храме Предїечевом, одеснују сїрану оліїара, сейїемврија 17.

1763, ноемврија 22, *пресѣави се младеница Софија, кћи Рисѣ Радња-нина, и ѿребена бисѣи ѿри храмѣ Предѣичевом, здесне сѣране, код олтѣара.*

Пресѣави се раб Божији Майѣј Чизмаш и ѿребен бисѣи ѿри храмѣ Предѣичевом, с леве сѣране ѿрам олтѣара. Буди јему вечнаја ѿамјѣи. Декемврија 10. [1]763.

1764. *Пресѣави се младеница именованем Кумрија, дѣчи Давида Георѣјева, и ѿребена ѿри храмѣ Предѣичевом, у ѿрѣи с леве сѣране, јануарија 9^о.*

1764. *Пресѣави се младенец Сава, Ивана Радњанина син, и ѿребен ѿри храмѣ Предѣичевом здесне сѣране ѿрам олтѣара, јануарија 22^о.*

Пресѣави се младеница Занфѣра, дѣчи Симеона Драѣојловича, и ѿребена бисѣи ѿри храмѣ Предѣичевом с леве сѣране у ѿрѣи. Буди јѣј вечнаја ѿамјѣи. Ферфара 22. на 1764^о.

Пресѣави се младенец Пеѣи[а]р, син Павла Драѣојловича, и ѿребен бисѣи ѿри храмѣ Предѣичевом, с леве сѣране у ѿрѣи, фервара 26. 1764.

Пресѣави се младенец Георѣје, син Сѣефана Калајѣије, и ѿребен бисѣи ѿри храмѣ Предѣичевом, ѿред ѿреѣраѣом, фервара 28. [1]764.

Пресѣави се младеница Ана, дѣчи Ђурке Руса, и ѿребена ѿри храмѣ Предѣичевом, у ѿрѣи, марѣи 5. [1]764.

Пресѣави се младенец Димѣирије, син Илије Јанковоѣ, и ѿребен ѿри храмѣ Предѣичевом, с десне сѣране, у ѿрѣи код ѣарабе. Марѣи 11. 1764.

Пресѣави се младенец Пеѣи[а]р, Ивана Радњанина син, и ѿребен бисѣи ѿри храмѣ Предѣичевом, с десне сѣране, код олтѣара. Буди јему вечнаја ѿамјѣи. Марѣи 22. 1764.

Пресѣави се раб Божији Јанко, Исака Слѣйца, и ѿребен бисѣи ѿри храмѣ Предѣичевом, с леве сѣране. Буди јему вечнаја ѿамѣи. Марѣи 25. 1764.

Пресѣави се раб Божији Мојсеј Максимович и ѿребен бисѣи ѿри храмѣ Предѣичеве, с севернија сѣране. И бисѣи јему љѣи 56. Буди јему вечнаја ѿамѣи. Маја 13. 1964.

Пресѣави се раб Божији Георѣје и ѿребен ѿри храмѣ Предѣичевом с леве сѣране у ѿрѣи. Буди јему вечнаја ѿамјѣи. Месјаца ијулија 10^о, [1]764.

Пресѣави се младеница Ђулијана, кћи Пеѣра Леуцана, и ѿребена ѿри храмѣ Предѣичевом, с десне сѣране, ѿрам олтѣара, сѣиѣембра 8. [1]764.

Пресѣави се младенец Софија, дѣчи Нике Казанѣије, и ѿребена бисѣи с чѣла ѿреѣраѣе, ѿри храмѣ Предѣичевом, авѣусѣа 20^о дѣа, 1764^о.

Пресѣави се младенец Пеѣи[а]р, син Марка Фруѣиѣа, и ѿребен бисѣи ѿри храмѣ Предѣичевом, с чѣла женске ѿреѣраѣе, сѣиѣемврија 16^о, 1764^о.

Издвојени уписи

- **Житељи Арада досељени из других места**

1740. [фѣбруара] 27. дан, *пресѣави се Роксанда, Косѣе Грка из Беѣрада ѿаздарица, и ѿребена код цркве.*

1753. айрилија 29. *пресѣави се Јелисавѣѣа дѣчи Сѣефана Каѣамаѣије из Будима, и ѿребена бисѣи ѿри храмѣ Предѣичевом, у ѿрѣи више олтѣара, с десне сѣране.*

1751. ноемврија [?], *пресѣави се младенец на име Георѣје, Пеѣра Ђака и[з] Вѣлаѣоѣа син, и ѿребен код цркве Предѣичеве.*

1761. [марѿа]. Пресѿави се раб Божији Јоан Појович оѿ Сенѿандреје родом. И бисѿ јему љеѿа живоѿа јеѿо 38 љеѿ. М[есја]ца јануарија 3^ѿ и бивѿи на ѿуѿи, идуѿи оѿ Пеш[ѿ]у, ѿресѿависја у Орош[х]азу в ѿнеделник у 4^ѿ часа ѿо ѿолудни и ѿринеш[ен] бисѿ в ѿорник у 2 часа ѿо ѿолудн[ѿ], а ѿѿребен в среду месјаца марѿа 14^ѿ, и ѿѿребен ѿри храме Предѿечевом, у ѿорѿи к левој сѿране, к заѿаду. Буди јему вјечнаја ѿамјаѿ и б[е]зконечнаја радосѿ.

1762. маја 12. ѿресѿави се раб Божији Јоан из Надлака и ѿѿребен бисѿ ѿри храме Предѿечевом, с леве сѿране, код ѿарабе. Буди јему вечнаја ѿамеѿ.

- **Свештеници, чланови њихових породица, помоћно особље на епископском двору**

1738. аѿрилија 8. ѿресѿави се младенац мужаска ѿолу на име Давид. Родѿѿеѿје јеѿо јереј Максим и Јана, и ѿѿребен код цркве, с леве сѿране од оѿѿара.

1738. аѿрилија 23. ѿресѿави се младенац мужаска ѿолу на име Јаков. Родѿѿеѿи јеѿо јереј Сѿојан и Јела и ѿѿребен код цркве.

1740. аѿрил 16. Пресѿави се свешѿенојереј Сѿојан Паунович и ѿѿребен ѿред враѿи црковни.

1743. маја 12. ѿресѿави се ѿроѿѿоѿ Пейшар и ѿѿребен бисѿ код црквени враѿи.

1745. секѿемрија 22^ѿ, у Араду ѿресѿави се бака Марија, чѿо била кухарка код ѿ[осѿ]дина миѿроѿоѿѿи Исаја Анѿонович и ѿѿребена бисѿ код цркве Предѿечеве, ѿред враѿи оѿ[о]зѿо, здесне сѿране. Буди јеј вечна ѿамеѿ.

1747. Пресѿави се младеница Марија, даѿчи јереја Хрисѿофора, и ѿѿребена код цркве Предѿечи с деснија сѿрани, фервара 22^ѿ, у Араду.

1747. Пресѿави се Јулијана, даѿчи с[вја]ѿченика Георѿија Сѿојадиновича, и ѿѿребена ѿри хр[ам]е Предѿечи, севернија сѿрани, ноемврија 13^ѿ.

1747. Пресѿави се младенец Јоан, син свјаѿченика Максима Појовича, и ѿѿребен ѿри храмје Предѿечи, севернија сѿрани, ѿри оѿѿаре, сѿоља, декемврија 2^ѿ.

1747. Пресѿави се младеница Алка, даѿчи свјаѿченика Максима Појовича, и ѿѿребена ѿри храмје Предѿечи, севернија сѿрани, ѿри оѿѿаре, сѿоља, декемврија 8^ѿ.

1747. Пресѿави се младенец Павел, син свјаѿченика Георѿија Сѿојадиновича, и ѿѿребен ѿри храмје Предѿечи, севернија сѿрани, ѿри оѿѿаре, сѿоља, дек[ем]врија] 8^ѿ.

1747. Пресѿави се младенец Тимоѿеј, син свјаѿченика Максима Појовича, и ѿѿребен ѿри храмје Предѿечи, севернија сѿрани, ѿри оѿѿаре, сѿоља, дек[ем]врија] 11^ѿ.

1748. декемврија 23^ѿ, ѿресѿави се ѿѿ Марко, Николе Грка син, у ѿеѿак у 12 саѿи и ѿѿребен код храма Предѿечева, здесне сѿране, ѿред враѿи црковними.

1749. фервара 27^ѿ, ѿресѿави се Живана, ѿѿа Максима маѿи, у ѿнеделник ѿо ѿолудне, у два саѿа, и ѿѿребена код оѿѿара с леве сѿране, код храма Свјаѿѿа Предѿеча.

Пресѿави се младенец Аврам, ѿѿа Хрисѿофоров син, и ѿѿребен код цркве Предѿечеве одесне сѿране, фебруарија 10^ѿ, 1750.

могло би се закључити да је гробље у порти Светојованске цркве било подељено на српску и влашку парцелу.

• **Гробница породице иконописца Стефана Тенецког**

На гробљу код цркве постојала је гробница породице арадског иконописца Стефана Тенецког, познатог и као Стефан Молер¹¹: 1752. *Ијунија 23¹⁰, њресѣави се младенец Симеон, син Сѣефана Молера, и њоѣребен бисѣи њри храмѣ Предѣечеѣе, више ољѣара, на исѣок.*¹²

• **Арадски хаѣија, посетилац Свете земље, и бивши „солдат”**

1763. *Пресѣави се младеница Марѣа, кѣи Консѣанѣиѣина [X]аѣи Неѣиѣа, и њоѣребена њри храмѣ Предѣечеѣеѣом, ѡред враѣиѣи женскиѣи, ноемврија 14.*

Песѣави се раб Божији Јаков, бивѣиѣи солдатѣи, и њоѣребен њри храму Сѣјаѣиѣо Предѣечи, с леѣија сѣѣрани, марѣа 23¹⁰, 1764¹⁰. И њоѣребох јеѣо аз, јеѣеј Михаѣл Јоановиѣ.

*

Погребени у Светојованској цркви. Према матичној књизи, и у самој Светојованској цркви погребено је неколико световних личности:

1745¹⁰, *јенуарија 3¹⁰, ѡресѣави се Михаѣл Чарнојеѣиѣ у 3 ферѣаља друѣоѣа саѣа ѡ ѡлноѣчи, уочи чеѣѣвриѣа ѡрекоѣоѣи и ѡѣребен бисѣи у цркви Предѣечеѣеѣи, зѣесне сѣѣране, ѡред сѣѣолоѣи.* [лист 48, Прилог 6]

1745. *ферѣара 24. ѡресѣави се Јоан Челеѣиѣија и ѡѣребен у цркви с леѣе сѣѣране, ѡред сѣѣолоѣи.* [лист 48, Прилог 6]

1745, *окѣомрија 13, ѡресѣави се ѣ[осѣоди]н каѣеѣиѣан Димѣиѣрије, ѣосѣодина мѣиѣроѣолиѣиѣа Исаѣја Анѣиѣоновѣа браѣи, и ѡѣребен бисѣи у цркви С[ѣјаѣа]ѣиѣоѣи Предѣечеѣа, ѡѣдесне сѣѣране, ѡред ѡреѣраѣиѣом. Буди јеѣу ѣечна ѣаѣеѣи.*¹³ [лист 49, полеѣина]

Пресѣави се ѣ[осѣоди]н Пеѣи[a]р Драѣојлоѣич и ѡѣребен бисѣи у цркви С[ѣеѣи]ѣи Предѣечи, с леѣе сѣѣране код враѣиѣи, аѣуарија 17. у Аѣаг 1747. [лист 51, полеѣина]

1748. *Пресѣави се Госѣодин каѣеѣиѣан Пеѣѣар Анѣиѣоновѣиѣ, браѣи Г. Г. Архиѣеѣисѣоѣа и Мѣиѣроѣолиѣиѣа Сербсѣаѣо Исаѣје Анѣиѣоновѣиѣа и ѡѣребен в храмѣ Сѣјаѣиѣо Пророѣа Предѣечи Јоана, ѡред враѣиѣи ѡреѣрадскиѣи, деѣемврија 9¹⁰ дѣа, саѣа 6¹⁰ ѡ ѡлудни. И буди јеѣу ѣјечнаја ѣаѣјаѣи.* [лист 57]

1751. *јенуарија 21¹⁰ у Мачѣи, ѡресѣави се ѣосѣоѣа Јана Чарнојеѣиѣа консѣлиаровна ѡѣи Мачѣи, ѡживѣиѣи ѣеѣиѣија 53, и ѡренесена бисѣи сеѣо м[ѣсја]ѣа 26.*

¹¹ О гробном месту породице Стефана Тенецког вид.: Noria Medeleanu, „Pictorul Ștefan Tenecchi. Viața și opera”, *Ziridava* XV–XVI, Agad 1987, стр. 366.

¹² Када је Светојованска црква срушена а гробље поравнато (1861), потомци Стефана Тенецког пренели су посмртне остатке својих предака на тада отворено ново градско гробље Felső temető (Горње гробље, Прилог 3, (3), данас градско гробље Eternitatea – Вечност). Према сведочењу проте Драгутина Остојића, дугогодишњег пароха Текелијине цркве, до педесетих година прошлог века, на Горњем гробљу (парцела I/G, ред XV, место бр. 7) постојао је споменик са ћириличним написом „Овде почивају пренесени земни остаци породице Тенецки”. Споменик је касније уклоњен. Noria Medeleanu, *нав. дело*, стр. 370.

¹³ Исаја Антоновић био је епископ арадски 1731–1748, потом митрополит карловачки 1748–1749. Вид.: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деѣеѣиѣо до ѣѣаѣесетѣиѣо ѣеѣа*, Београд–Подгориѣа–Крагујеѣаѣ 1996, стр. 208. Недоумиѣу изазива тврдња да је 1745. био митрополит. Да ли зато што је од 1741. године био и епископ Вршачке епархије?

*и ѿѿребена бистѿ ѿри рез[и]денцији у храму Предѿвечеву, ѿред сѿолом Архи-
ейскойском, здесније сѿирани. Буду јеј вечнаја ѿамей.* [лист 66, полеђина]

За Михајла и Јану, супружнике племићке породице Чарнојевића од Маче (у матичној књизи – „от Мачве”), као и за Јована Целебцију¹⁴, по свој прилици велетрговца, може се претпоставити да су били велики дародавци цркве, коју је требало обновити после великих оштећења у време пустошења Арада у лето 1707. године, од стране куруца, устаника у буни Ференца II Ракоција (1703–1711). Ни две деценије касније, црква није била обновљена. Године 1729. владика арадски Вићентије (Јовановић) (1726–1731) забележио је у Туторском дневнику: „здје како видите да церков продрта и несавршена стоји”.¹⁵

Завређује пажњу сазнање да су Димитрије и Петар, браћа епископа/митрополита Исаије Антоновића, били граничарски официри Поморишке крајине. Остаје непознато да ли су и они, као и Петар Драгојлович, били међу великим дародавцима цркве.

*

Старо гробље у Немачкој (пулгерској) вароши или Варошко гробље, са парцелама Влашко гробље и Српско гробље. На картама Арада са краја XIX века (Прилози 3, 4), обележена су тадашња три градска гробља: *Alsó temető* (Долње гробље) на крајњем југозападу Арада, *Felső temető* (Горње гробље), тада ново гробље на северном крају града, и **Regi temetők** – **Стара гробља**, између рукавца *Mureşul Mort* (Мртвел Мориша) и некадашњег Вашарског трга (*Vásár tér*). На мапи су видно, издвојено, обележена три гробља: једно римокатоличко и два православна – Влашко и Српско гробље.¹⁶ То је Варошко гробље, *Saemeterium Aradinense*, како је наведено у матичној књизи умрлих – *Matricula Defunctorum* арадске Римокатоличке цркве Антуна Падованског, или Старо гробље у Немачкој (пулгерској) вароши.

1730. ијулија 24. ѿресѿави се Георѿије, Јоана Хердељана син, и ѿѿребен у Сѿиаром ѿробљу.

1732. ѿѿо дне [13. децембра], ѿресѿави се Гаврило, Сѿишљков слуѿа, и ѿѿребен у Сѿиаром ѿробљу.

1733. јануарија 1. ѿресѿави се Димитрије Калаиција. Поѿребен у Сѿиароме ѿробљу у Пулгерској вароши.

1733. окѿтомрија 6. ѿресѿави се Вујица Какочанин и ѿѿребен у Варошком ѿробљу.

¹⁴ Целебција је турски назив за трговца стоком.

¹⁵ Horia Medeleanu, „Catedrala Aradului în veacul al XVIII-lea”, *Mitropolia Banatului*, nr. 7/8, Timişoara 1983, стр. 447.

¹⁶ Гробље у Пулгерској вароши налазило се на простору између садашње улице *Calea Victoriei*, канала *Mureşul Mort* и улице *Vanul Mărăcine*, на месту робне куће „*Kaufland*” са великим паркиралиштем. Мада не представља посебну градску четврт, у Араду се тај део града и сада назива „*Cartierul funcţionarilor*” (Чиновнички квартал). Пошто је 1876. године на северној периферији Арада отворено ново гробље *Felső temető* – Горње гробље, градске власти су забраниле даља погребена на Старом гробљу, које је постојало све до краја XIX века, када се градњом стамбених објеката на тој локацији проширује град. Уп.: Horia Medeleanu, „*Aradul în secolul al XVIII-lea pe baza conscripţiei străzilor din anul 1783*”, *Ziridava XIV*, Arad 1982, стр. 162. Напомена: Тада су, бригом Матице српске, посмртни остаци арадског задужбинара Павла Јовановића пренети са Старог гробља на ново Горње гробље.

1734. аїрилија 8. иресїави се младеница Соринка и иоїребена у Сїаром іробљу у Пулїерској вароши.

1734. Тоїо месеца [аїрила] 15. иресїави се Јован и иоїребен у Сїаром іробљу у Пулїерској вароши.

1734. маја 7. иресїави се Сїанка Маркића Малоїа у Араду и иоїребена у Гробљу варошком.

1734. маја 18. иресїави се младеница Јела у Ђуковцу и иоїребена у Сїаром іробљу.

1734. [јуна] 26. иресїави се Гаврил и иоїребен у Сїаром іробљу.

1735. мај 4. Пресїави се момак именем Јоан у Пулїерској вароши. Тамо и иоїребен.

1735. мај 12. Пресїави се човек именем Димийїрије у сїари кућа Жиїмунови и иоїребен у Гробљу иулїерском.

1735. [јуни] 24. Пресїави се младенац именем Јеремија и иоїребен у Сїаром іробљу.

1735. [авїусїа] 9. иресїави се младеница Марїа. Поїребе се у Сїаром іробљу.

1735. авїусїа 25. дан, иресїави се младенец именем Јоан и иоїребен у Сїаром іробљу.

1735. авїусїа 26. дан, иресїави се младенец именем Аким и иоїребен у Сїаром іробљу.

1735. авїусїа 30. дан, иресїави се младенец именем Јоан и иоїребен у Сїаром іробљу.

1735. секїемвриј 13. Пресїави се човек именем Гаврил и иоїребен у Сїаром іробљу.

1736. јануарија 1. иресїави се младеница именем Јоанка и иоїребена у Сїаром іробљу.

1736. ферфара 6. иресїави се Василије Табан у Пулїерској вароши и иоїребен у Сїаром іробљу.

1736. Тоїо дне [6. фебруара] иресїави се младенец именем Сїефан. Оцу име Рисїа, маїери Мара, и иоїребен у Сїаром іробљу.

1736. ферфара 3. иресїави се Михал Влах у Пулїерској вароши и иоїребен у Сїаром іробљу.

1736. иїоїо дне [10. фебруара] иресїави се младенац Сава, оцу име Јоан, маїи Луїа [?], и иоїребен у Сїаром іробљу.

1736. марїа 6. иресїави се Теодора [нечийїко] домаћица, у Пулїерској вароши и иоїребена у Сїаром іробљу.

1736. ијун 30. Пресїави се баба Марїа, маїи Јанчике лончара, у Вароши. Тамо и иоїребена.

1736. авїусїа 8. иресїави се младенец Јоан у Пулїерској вароши и иоїребен у Сїаром іробљу.

1736. иїоїо дне (8. авїусїа), иресїави се младеница именем Јованка, оцу име Аксенїије, маїери Марїа, и иоїребена у Сїаром іробљу.

1736. иїоїо дне (8. авїусїа), иресїави се младенец Иван и иоїребен у Сїаром іробљу.

1736. сeй̄тeмврија 19. дан, ѓрес̄т̄ави се младеница Марија у Пул̄ерској вароши и ѓо̄ребена у С̄таром ѓробљу.

1737. јeнуарија 26. ѓрес̄т̄ави се Влах Јоан у Немачкој вароши. Тамо и ѓо̄ребен.

1737. То̄о дне (6. мар̄та), ѓрес̄т̄ави се Глӣорије Влах, Трийин о̄тац, и ѓо̄ребен у С̄таром ѓробљу.

1737. маја 28. ѓрес̄т̄ави се мајс̄тор С̄тојко, Колунџијин син, и ѓо̄рбен у Варошком ѓробљу.

1737. сeк̄тeмвриј 7. Прес̄т̄ави се младеница Ана и ѓо̄ребена у С̄таром ѓробљу.

1737. ноемвриј 15. Прес̄т̄ави се младенац Василије у Пул̄ерској вароши. Тамо и ѓо̄ребен.

1738. мар̄та 4. ѓрес̄т̄ави се младенац именем Пеј̄ар, брај̄ Јоана Давидова, и ѓо̄ребен у Варошком ѓробљу.

1738. [мар̄та] 8. ѓрес̄т̄ави се младенац именем Јоан, Мије Буџилова син, и ѓо̄ребен у Варошком ѓробљу.

1738. [8. мар̄та], ѓрес̄т̄ави се младенац именем Геор̄ије, Пеј̄руце Кишулова син, и ѓо̄ребен у Варошком ѓробљу.

1738. [а̄прила] 18. ѓрес̄т̄ави се младенац на име Геор̄ије, у Немачкој вароши и ѓо̄ребен у С̄таром ѓробљу.

1738. [а̄прила] 23. ѓрес̄т̄ави се Радосав, Тодора ѓоведара брај̄, и ѓо̄ребен у С̄таром Гробљу.

1738. ѓо̄о дне [3. а̄прила], ѓрес̄т̄ави се младенац именем Јев̄т̄имије и ѓо̄ребен у Варошком ѓробљу.

1738. [а̄прила] 27. ѓрес̄т̄ави се младеница Ана у Немачкој вароши и ѓо̄ребена у С̄таром ѓробљу.

1738. ѓо̄о дне [27. а̄прила], ѓрес̄т̄ави се Јанађиј у Немачкој вароши и ѓо̄ребен у С̄таром ѓробљу.

1739. а̄прилија 19. ѓрес̄т̄ави се Михаил, Тођеров брај̄, у Немачкој вароши и ѓо̄ребен у С̄таром ѓробљу.

Декемврија 29, [1739], ѓрес̄т̄ави се младеница на име Теодора у Немачкој вароши и ѓо̄ребена у С̄таром ѓробљу.

Гeнуарија 8. 1740. ѓрес̄т̄ави се младеница именем Ана у Немачкој вароши и ѓо̄ребена у С̄таром ѓробљу.

1740. [мар̄та] 29. ѓрес̄т̄ави се младеница Ана, Јурице Хајдука кћи, у вароши. Тамо и ѓо̄ребена.

1741. декемврија 31. ѓрес̄т̄ави се младеница на име Јевра, Радулова дацци, у Намачкој вароши и ѓо̄ребена у С̄тароме ѓробљу.

1742. ферфара 17. ѓрес̄т̄ави се Живко Филиѓов, Пеј̄ка Сајунџије т̄ас̄т̄, и ѓо̄ребен у Варошком ѓробљу.

1742. јун 13. Прес̄т̄ави се девица на име Јованка, дцци Ђорђијева, у Немачкој вароши и ѓо̄ребена у С̄таром ѓробљу.

1742. [јун] 24. Прес̄т̄ави се младенац у Немачкој вароши на име С̄тефан и ѓо̄ребен у С̄тароме ѓробљу.

1742. сeк̄тeмврија 13. ѓрес̄т̄ави се Јела, Јанкова ѓаздарица, у Немачкој вароши и ѓо̄ребена у С̄таром ѓробљу.

1743. [декемврија] 13. *пресѣави се младеница на име Софија, Јоана Манула кћи, и ѿоѣребена у Сѣаром ѣробљу.*

1744. ијун 3. *Пресѣави се Борка Влахиња у Немачкој вароши и ѿоѣребена у Сѣаром ѣробљу.*

1747. марѣа 9. *пресѣави се Боже Сѣаровлацкој баба именован Дмиѣра и ѿоѣребена бисѣу у Варошском ѣробљу.*

1747. *Пресѣави се Теодосија, суѣруѣа Луѣула Ергељана, и ѿоѣребена у Сѣаром ѣробљу, марѣа 15.*

1747. *Пресѣави се младеница Анастѣасија, дацци Симеона Ергељана, и ѿоѣребена у Сѣаро ѣробље, марѣа 30го.*

1747. *Пресѣави се раб Божији Теодор и ѿоѣребан у Сѣаром ѣробљу, авѣу-сѣа 22.*

1748. *Пресѣави се баба Марица, маѣи Аврама, и ѿоѣребена у Сѣаро ѣробље, марѣа 24.*

1748. *Пресѣави се младенец Димиѣрије, син Николаја Ергељана, и ѿоѣребен у Сѣаро ѣробље влацко, [јула] 15го.*

1749. *Пресѣави се Ана, Ергељана Јоана ѣздарѣца, и ѿоѣребена у Сѣаром ѣробљу, фервара 9го.*

1749. *Пресѣави се Пеѣар, Букура Влаха син, и ѿоѣребен у Сѣаром ѣробљу. Буди јему вечнаја ѣамјай. Фервара 10го.*

1749. тарѣа 21. *Пресѣави се младеница именован Марија, Боѣа [нечѣиѣко] дацци, и ѿоѣребена у Сѣаром ѣробљу.*

1750. јануар 21. *Пресѣави се Михаил Сѣарац из Пурѣске вароши и ѿоѣребен у Влашском ѣробљу.*

1750. фервара 18го, *пресѣави се Симеон у Пауловој бацци и ѿоѣребен у Сѣаром ѣробљу между Власи.*

1750. марѣа 8. *пресѣави се баба Пелаѣија у Пулѣрској вароши, Јосе Палинкаца маѣи, и ѿоѣребена у Сѣаром ѣробљу между Власи.*

1751. *ѿоѣо же дне [15. марѣа], пресѣави се Марко Црвени и ѿоѣребен у Влашском ѣробљу у Немачкој вароши.*

1751. *Пресѣави се Борка Мијайѣа Јереминаца и ѿоѣребена бисѣу у Варошском ѣробљу, марѣа 17.*

1751. *ноемрија 28. пресѣави се младеница Ана и ѿоѣребена у Сѣаром ѣробљу между Власи.*

1752. марѣа 6. *пресѣави се младеница Ана, дацци Тођера Михалешѣе зейѣа, и ѿоѣребена у Сѣаром ѣробљу.*

1752. *Пресѣави се младеница Алка, Пеѣра Ђурчије дацци, и ѿоѣребена у Варошском ѣробљу, аѣрилија 17го.*

1752. *Пресѣави се младеница Ана Симеона Палинкаца и ѿоѣребена у Сѣаром ѣробљу, аѣрилија 18го.*

1752. ијунија 19го, *пресѣави се Гриѣори Сорин и ѿоѣребен бисѣу у Пурѣској вароши у Сѣаром ѣробљу.*

1753. јануарија 23го, *пресѣави се Флоре, син Тођера Мачана, и ѿоѣребен у Сѣаром ѣробљу между Власи.*

1753. јануарија 28го, *пресѣави се Марија у Симеоновој кући, у бацци Пауловој, и ѿоѣребена у Сѣаром ѣробљу.*

1753. априлија 6^о, пресџави се младенац на име Аврам, син Боџанов, и ѿѿребен у Сџаром ѿробљу.

1753. ијун 8. Пресџави се Мојсије, син Давида Мунђана, и ѿѿребен у Влацком ѿробљу ѿ леве сџране, к сокаку, на исџок.

1753. ијун 11. Пресџави се Илија, син Тодора Керекана, и ѿѿребен у Влацком ѿробљу.

1753. ијул 6. Пресџави се Марија, кћи Никџе Чизмеџије, и ѿѿребена у Гробљу сџаром.

1753. ијул 31. Пресџави се Нега, Маџеја Чинџијана џаздариџа, и ѿѿребена у Сџаром ѿробљу между Власи.

1754. мартџа 30. пресџави се Тодосија, Мојсе Јоан илиџи олајџије џаздариџа, и ѿѿребена у Влацком ѿробљу.

1754. јулија 24. пресџави се Авксенџије, син Лоладаџа (?) Влаа, и ѿѿребен у Сџаром ѿробљу.

1754. Пресџави се Николаје ѿросјак и ѿѿребен бисџи у Пулџерској вароџи, у Гробљу сџаром, сеџтемрија 17.

1755. ферфара 15. пресџави се Марија, Габора Каџане џаздариџа, и ѿѿребена у Влацком ѿробљу.

1755. Пресџави се Ана, Томе Казанџије домаџиџа, и ѿѿребена у Сџаром ѿробљу у Вароџи, ферфара 18.

1755. Пресџави се Пеџар Гранаџиџров и ѿѿребен у Сџароме ѿробљу, мартџа 31.

1755. Пресџави се младенец Михаил, Симеона ѿведара кђери син, и ѿѿребен бисџи у Пулџерском ѿробљу, априлија 15. гна.

1755. августџа 18. пресџави се младениџа Аџаџија, даџчи Теодора Молдована, и ѿѿребена у Сџаром ѿробљу.

1755. окџомбрија 7^о, пресџави се младениџа Јелена, даџчи Михајла бербериџа, и ѿѿребена у Сџаром ѿробљу вароџком. Буди јеј вечнаја џамјаџи.

1755. окџомврија 24^о, пресџави се Василка, Симеона Палинкаџа џаздариџа, и ѿѿребена у Сџаром ѿробљу.

1755. декемрија 15^о, пресџави се младениџа на име Марија, Ђорђа Палинкаџа даџчи, и ѿѿребена у Сџаром ѿробљу между Власи.

1756. ферварија 14. пресџави се младенац на име Јоан, Симеона Палинкаџа син, и ѿѿребен у Сџаром ѿробљу между Власи.

1756. ферварија 28. пресџави се младениџа Јованка, Симеона Пелинкаџа џасџорка, и ѿѿребена у Сџаром ѿробљу влацком.

1756. мартџа 15^о, пресџави се Јоан, Симеона Влах џиџо је у Пауловој баџиџи џеџов неђак, и ѿѿребен бисџи у Сџаром ѿробљу между Власи.

1756. [15. мартџа], пресџави се младениџа на име Мартџа, Марјанова даџчи, и ѿѿребена у вароџи у Сџаром ѿробљу.

1756. Тоџо гне [17. мартџа], пресџави се баба Њакџа, Буда Пеџира џаздариџа а Команова маџи, и ѿѿребена у Сџаром ѿробљу между Власи, близу џанџа.

1757. фервара 22^о. пресџави се младенац Аниџоније, син Оџре, Буда Пеџира сина, и ѿѿребен у Влацком ѿробљу.

1757. мартџа 28. пресџави се Илона Сароја и ѿѿребена у Сџаром влацком ѿробљу. Буди јеј вечнаја џамјаџи.

1757. айрилија 8го, иресѣави се Симеон козар и иоѣребен у Сѣаром влацком ѣробљу.

1757. айрил [?]. Пресѣави се Никола Оѣлакан свеѣлије недељи и иоѣребен у Сѣаром ѣробљу влацком.

1757. сеѣтемврија 20. иресѣави се Јоан Дарабуѣ, и иоѣребен у Влацком ѣробљу.

1759. маја 11го, иресѣави се младеница Ана, Нинка Тодорова, и иоѣребена у Влацком ѣробљу.

Пресѣави се раба Божија младеница Пеѣтра, дѣчи Мањула Вла, и иоѣребена бисѣѣ в Сѣаром ѣробљу влацкому. Буди јеј вјечнаја ѣамјайѣ. Сеѣтемврија 14го, [1]759.

1760. марѣа 10. иресѣави се баба Мачанова Сими́на, Или́на маѣѣи, и иоѣребена у Сѣаром влацком ѣробљу.

1760. айрилија 12. иресѣави се Ружа, Саве Јереминца ѣаздарица, и иоѣребена бисѣѣ у Сѣаром ѣробљу.

1760. Пресѣави се раба Божија Аѣайија, суѣруѣа Данила Пекурара, и иоѣребена у Сѣаром ѣробљу, јолија 26. Буди јеј вечнаја ѣамјайѣ.

1760. ијун 20. Пресѣави се Боѣдан и иоѣребен у Влацком ѣробљу. Буди јему вечна ѣамейѣ.

1760. секѣтемврија 19. иресѣави се раб Божији Јоан, син Теодора Курѣѣичана, и бисѣѣ јему љейѣ 21, и иоѣребен у Сѣаром ѣробљу влацком. Буди јему вјечнаја ѣамјайѣ.

1761. Пресѣави се Тодора, Георѣија Гејне, и иоѣребена бисѣѣ у Влацком ѣробљу, маја 27. Буди јеј вечнаја ѣамјайѣ.

1761. сеѣтемврија 4. иресѣави се раба Божија Параскевија, бивѣѣаја суѣруѣа Максима Оѣлаћана. Бисѣѣ јеј љейѣа васеѣо живоѣа јеја 39 и иоѣребена у Сѣаром ѣробљу влацком. Буди јеј вјечнаја ѣамјайѣ.

1761. окѣомрија 1. иресѣави се Живан Дрѣа и иоѣребен у Сѣаром ѣробљу. Буди јему вечнаја ѣамейѣ.

1761. окѣомрија 4. иресѣави се младеница Ана, Илије чобанина дѣчи, и иоѣребена бисѣѣ у Сѣароме ѣробљу. Буди јеј вечнаја ѣамейѣ.

1762. Пресѣави се Анисија, ѣаздарица Илије Рачана, и иоѣребена бисѣѣ у Гробљу влацком, фервара 24.

1762. Пресѣави се Ана, Томе Мајура ѣаздарица, и иоѣребена бисѣѣ у Гробљу влацком, фервара 25.

1762. марѣа 26. иресѣави се раб Божији Илија Речан и иоѣребен у Влацком ѣробљу. Буди јему вјечнаја ѣамјайѣ.

1762. Пресѣави се раба Божија Ануца и иоѣребена бисѣѣ у Влацком ѣробљу. Буди јеј вечна ѣамейѣ. Ијулиј 23.

1762. Пресѣави се раб Божији Чобан Илије и иоѣребен бисѣѣ у Сѣароме ѣробљу. Буди јему вечнаја ѣамјайѣ, авѣусѣа 18.

1762. сеѣтемврија 28. дна, иресѣави се раб Божији Јоан, син Радивоја Јанчкина, и иоѣребен бисѣѣ у Сѣаром ѣробљу. Буди јему вечнаја ѣамейѣ.

1762. Пресѣави се младецеѣ Пеѣѣа]р, син Адама Пекурара, и иоѣребен у Влацком ѣробљу. Ноемврија 7.

Пресїави се раба Божија Даница, дщчи Прекуї Никиїе, и ѿїребена у Влацком їробљу. Буди жеј вјечнаја ѿамјайї. Месјаца декемврија, виїораїо гна, їода 1762^{їо}.

1763. Пресїави се младенац Михаил, син Букуров, и бисїї јему љеїа живоїа 5, и ѿїребен во Сїаром їробљу. [недатирано]

Пресїави се младенец женскаїо їола Јоана, дщчи Глиїорија Флора, и ѿїребена бисїї у Сїаром їробљу влацком, месјаца айрилија 10^{їо} гња, їода 1763.

1763. Пресїави се младенац Пеїшар, син Букуров, и бисїї јему гнеј живоїа 9 гнеј, и ѿїребе се у Сїаром їробљу влацком, маја 2.

Пресїави се раба Божија младеница Сїана, дащчи Берекен Јонула, и ѿїребена у Сїаром їробљу влацком, јунија 4. 1763.

Пресїави се раб Божији Симеон и бисїї оїї 40 љеїа, и ѿїребе се у Сїаром влацком їробљу, јуна 24. [1]763.

Пресїави се раб Божији младенец Теодор, син Сїан Ергељана, и ѿїребен бисїї у Сїаром їробљу влацком, месјаца ноемврија 24^{їо} гна, 1763^{їо}. Буди жеј (sic!) вјечнаја ѿамјайї.

Пресїави се раб Божији Чурбиро Јанош и ѿїребен бисїї в Влацком їробљу, м[есја]ца јануар[ија] 20^{їо}, 1764. Буди јему вјечнаја ѿамјайї.

Пресїави се раба Божија [није наведено име], дащчи їресїавлцаїо Јаноша, и ѿїребена бисїї у Гробљу влацком месјаца фебруара 3^{їо}, 1764^{їо}. Вјечна жеј ѿамјайї.

Пресїави се раб Божији [није наведено име] и ѿїребен бисїї у Сїаром їробљу влацком, месеца фебруара 4^{їо}, 1764^{їо} љеїа. Буди јему вјечнаја ѿамјайї.

1764. Пресїави се раб Божији младенец Пеїї[а]р и ѿїребен бисїї у Сїаром їробљу влацком, фебруара 12^{їо}. Вјечна јему буди ѿамјайї.

1764. Пресїави се раба Божија Марија, бивцаја суїруїа Драїолеск Букура, и ѿїребена бисїї у Сїаром їробљу влацком, месеца фебруара 23^{їо} гна. Буди жеј вјечнаја ѿамјайї и бесконачнаја радосїї. И ѿїребох ју аз, јереј Марко Михаїлович.

Пресїави се младеница Марїа, дащчи Николаја Јереминчева, и бисїї жеј живоїа свјеїа 3 љеїа и 9 месец, и ѿїребена у Сїаром їробљу марїа 14. 1764. Буди жеј вјечнаја ѿамјайї.

1764. Пресїави се раб Божији Прокоїїе и ѿїребен бисїї у Сїаром їробљу, у Пулїерској вароци, месјаца айрилија 21^{їо} гна.

Пресїави се младенец Павел, син Јоана Вла, и ѿїребен бисїї у Влацком їробљу, 1764^{їо} авїусїа 13^{їо}.

1764. Пресїави се раба Божија Миїтра, бивцаја суїруїа Субе їоведара, и ѿїребена бисїї у Сїаром їробљу влацком, месјаца авїусїа 22. гња. Буди жеј вјечнаја ѿамјайї и бесконачнаја радосїї. Поїребох ју аз, јереј Марко Михаїлович.

Пресїави се раб Божији Гриїорије, син Оње Палинкаца, и ѿїребен бисїї у Влацком їробљу. Буди јему вјечнаја ѿамјайї. Окїомврија 4^{їо}, 1764.

1764. Пресїави се младеница Марїа, Пеїра Гриїоресїїе кћи, и ѿїребена бисїї у Влацком їробљу, јануарија 24^{їо}.

1764. Пресїави се младенец Јосиф, син Георїија Палинкаца, и ѿїребен у Влацком їробљу. Вечна буди јему ѿамјайї. Авїусїа 22^{їо}.

1764. Пресїави се младенец Алка, дщчи Василија Варесїїева, и ѿїребена у Влацком їробљу, сеїїемрија 10.

Издвојени уписи

• **Из других насеља погребени на Старом гробљу Пулгерске вароши**
1736. ијун 22. Пресџави се човек на име Пеџар Царјан из Шимандри и ѿребен у Сџаром ѿробљу.

1736. декемврија 20. ѿресџави се Влах Георџије из Биоџеле у Пулџерској вароши и ѿребен у Сџаром ѿробљу.

• **Погребени на Српском гробљу у Пулгерској вароши**

1751. марта 15. ѿресџави се Михаил Чочин и ѿребен бисџи у Србском ѿробљу у вароши.

1755. декемрија 24. ѿресџави се Живана Раџосава Санџрача и ѿребена бисџи у Сџаром ѿробљу србском.

1757. 22го сеџтемрија ѿресџави се млагенец Живан, Саве Орловоџ син, и ѿребен бисџи у Гробљу сџаром србском.

1760. марта [?], ѿресџави се Мелеџа Аџдук и ѿребен бисџи у Сџаром ѿробљу србском.

1761. аџрилија 11го дне, ѿресџави се Она, Онула Речин, и ѿребена у Сџаром ѿробљу србском.

1761. Пресџави се млагенец Хрисџофор, син Јове Чоковљевоџ, и ѿребен у Гробљу сџаром србском, сеџтемврија 20го.

1761. сеџтемврија 24. ѿресџави се млагенац Максим, Тогора Бераровоџ син, и ѿребен у Сџаром ѿробљу србском.

1761. сеџтемврија 29. ѿресџави се млагеница Јованка, кџи Јоана Чоковљевоџ, и ѿребена бисџи у Сџаром ѿробљу србском.

1761. окџомрија 4. ѿресџави се млагенац Лазар, син Јове Пеџровоџ, и ѿребен у Гробљу сџаром србском.

1761. окџомрија 19. ѿресџави се млагенац Сџефан, син Пеџра Курџаче чобанина, и ѿребен у Србском сџаром ѿробљу.

1762. Пресџави се млагенец Николаје, син Арсе Гранаџировоџ, и ѿребен у Сџаром ѿробљу србском, авџуста 13.

1762. Пресџави се млагенец женскаџо ѿола именовем Марџа и ѿребена бисџи у Сџаром ѿробљу србском, сеџтемврија [?].

1762. Пресџави се млагеница Јелена, дџчи Тогора Осџоиноџ, и ѿребена бисџи у Сџаром ѿробљу србском. Буди јеџ вџечнаџа ѿамџаџи. Месџаца ноемврија 21го дна.

Пресџави се Нинко из Прџавора и ѿребен у Сџаром ѿробљу србском. Буди јеџу вечнаџа ѿамеџи. Ијун, 24. [1]763.

Пресџави се млагенец Лазар, син Ђуке Богроџанина, и ѿребен у Сџаром ѿробљу србском. Буди јеџу вечнаџа ѿамеџи. Ијун, 25. дана [1]763.

1764. Пресџави се млагеница Марија, дџчи Милеџе Поџова, и ѿребена у Сџаром ѿробљу србском, авџуста 25.

• **Помоџно особље на Владичанском двору, чланови свештеничких породица**

1740. [аџрил] 20. Пресџави се Ђорџије Влах, ѿџа Луџула браџи, у Немачкој вароши, и ѿребен у Сџаром ѿробљу.

Пресїави се раб Божији Сїефан, локај¹⁷ бивши код їреосвещїеної їосїодина Синесија Живановича, и їоїребен бисїи у Сїароме їробљу. Буди јему вечнаја їамјайї. Декемрија 22. 1763.

• **Смртни случајевни под необичним околностима**

1754. Тоїо дне [1. децембра], їоїребен бисїи Моїсеј Васић, коїториј найра-сно сконча живоїи свој, вїад ва кладез сїиремоїлав, и їако во Сїароје їробље їоїребе се. Буди јему вечнаја їамјайї.

1755. маја 25. їресїави се девица Маїїїе Чинїїїјана дашчи на име Мари-ја и била оїи духов нечисїи издробљена да јей се членови сви разїлавили, које и хрисїїјани моїу оїисведочїїи, и їо блаїословенију жеїо їреосвещїенсїива¹⁸ јесмо је сахранили у Сїаром їробљу между Власи.

*

Гробље у Влашкој вароши. Гробље у Влашкој вароши налазило се на јужном крају данашње улице Епископије (Епископска), уз бочне улице Јон Лука Сагаїале (Јон Лука Караїале), Јон Поповици Десеану (Јон Поповић Де-сјану) и Ștefan Cicio Pop (Штефан Чичо Поп). Влашка варош (Wallachaei), или Влашка мала, простирала се од краја Епископске улице према западу, до улице Andrei Șaguna (Андреј Шагуна), одакле почиње квартал Прњавор. Гро-бље у Влашкој вароши укинуто је крајем XVIII века и на том простору про-ширила се Немачка варош.¹⁹

1749. Пресїави се младенац Лазар, син Јоана Димийїријев, и їоїребен у Сїаром їробљу у Влашкој мали, фервара 8^{їо}.

1750. сїїїемрија 23. їресїави се младенац Филимон, Николе Влаха син, у Влашкој вароши, и їоїребен у Сїаром їробљу.

1753. фервара 1^{їо}, їресїави се младеница Флора, Јеремина дашчи, и їоїребена у Влашком їробљу, одесне сїиране, сред їробља.

1756. айрилија 2. їресїави се младеница Теодосија, дашчи Теодоровића Јоана Рош, и їоїребена бисїи у Сїаром їробљу у Влашкој вароши.

1762. Пресїави се младеница Јевдокија, дашчи Јоана Молдована, и їоїре-бена у Сїаром їробљу у Влашцу варош, фервара 26^{їо}.

Пресїави се младеница Варвара, дшчи Сїїана Влаха. Бисїи јей оїи рожде-нија живоїиа 3 дни и їоїребесја у Сїаром їробљу, у Влашкој вароши, јануа-рија 6^{їо}, 1763^{їо}.

1763. Пресїави се младенец Јоан, син Сїїана Влаха, и бисїи јему оїи рожденија живоїиа 4 дни, и їоїребе се у Сїаром їробљу у Влашкој вароши јануарија 7^{їо}.

Пресїави се раба Божија Марија и бисїи јей љїїа 39, суїруїа Георїија Мунїана, и їоїребе се у Сїаром їробљу у Влашцу варош, сїїїемрија 5. 1763.

1763. Пресїави се раб Божији Јоан Олїан и бисїи јему љїїи 64, и їоїребе се у Сїаром їробљу у Влашцу варош, фервара 16. Буди јему вїечнаја їамјайї.

¹⁷ Локај, руски – локай, архаизам са значењем – лакеј. Према: *Словарь русского языка XVIII века*. <https://slovar-russkogo-yazyka-xviii-v.slovaronline.com>

¹⁸ Владика арадски Синесије (Живановић) (1751–1768).

¹⁹ Horia Medeleanu, „Aradul în secolul al XVIII-lea pe baza conșcripțiilor străzilor din anul 1783”, стр. 158–159, 162.

Пресїави се раба Божија Флора, дщчи Брашован Јоана, и ѿѿребена бисїи у Сїаром їробљу, у Влащку варош, месјаца марїа 9го, їода 1764го. Буди жеј вјечнаја ѿамјайї.

Пресїависја Ана, бившаја суїруїа їресїавлашїосе Цурца јажеїо живи леїи 23, и ѿѿребена во Сїаро їробље у Влащку варош, марїа 14го, 1764. Буди жеј вјечнаја ѿамјайї.

Пресїави се младенец Симеон, син Сїефана Јоана, и бисїи оїи двоїо леїи и месецов 3, и ѿѿребен у Сїаром їробљу у Влащкој вароши. Буди јему вјечнаја ѿамјайї. Аїрила 12го, 1764.

Пресїави се раб Божији Пеїар и ѿѿребен бисїи у Сїаром їробљу у Влащку варош, месјаца авїусїа 22го, їода 1764го, обшчїиј. Буди јему вјечнаја ѿамјайї.

Пресїави се раба Божија Ана, дщчи Шчоїојева²⁰, и ѿѿребена бисїи у Сїаром їробљу у Влащку варош, месјаца авїусїа 22го дна, їода 1764го. Буди жеј вјечнаја ѿамјайї.

*

Гробље у Шеги. Шега је кварт на северном крају града (Прилог 3/VI). Даље правцем северозапад следи поље (Buszáki puszta), одакле почиње градски квартал Гај. Свештеници записивачи су на разне начине, свако по свом осећају за језик, градили присвојни придев од властите именице Шега: шедско, шегско, шекско, сегвско, шегвско гробље. На градским картама с краја XIX века, није обележено то шеганско гробље, што значи да тада није више постојало.

1762. јануарија 3. їресїави се Букур Пекурар и ѿѿребен у Гробљу шедском.

1762. Пресїави се младеница Параскевија, дщчи Букурова, и ѿѿребена на Шеїу, сеїїемврија 20.

1762. Пресїави се раб Божији Марїа Тођер и бисїи ѿѿребен у Гробљу шеїском, ноемрија 26. Буди јему вечнаја ѿамейї.

Пресїави се младенец Сава, Секулин син, и ѿѿребен у Шеїском їробљу, марїа 30. 1762.

Пресїави се раб Божији Димїирије, син Михаила Ђукиної, и ѿѿребен бисїи у Шекском їробљу, месјаца аїрилија 13. дња, їода 1763.

Пресїави се раб Божији Ђука Гаин. Бисїи јему леїи живоїиа 85 и ѿѿребен на Шеїу маја 24. 1763.

Пресїави се младенец Јоан, син Тоде Курїичана, и ѿѿребен бисїи у Гробљу сеївском, ноемврија 20. 1763.

Пресїави се раб Божији младенец Георїије, син Косїе Јеремїе, и ѿѿребен бисїи у Шеївском їробљу.

*

Гробље на Земанским салашима (Гробље на Зиману). Око 12 км северно од Арада налази се насеље Зимандкуз (румунски Zimandcuz, мађарски Zimandköz). Први пут помиње се у историјским изворима 1743. године. Записи из матичне књиге Светојованске цркве померају тај датум тринаест година раније.

²⁰ На румунском șchiор – хроми.

1730. септемврија 4. Пресџави се Јоан Пеић на Земански салаши. Тамо и ѿребен.

1730. ѿоо дне [5. септембра], ѿресџави се Сѿојан Мерџави на Зиману. Тамо и ѿребен.

1733. месјаца маја, дана 30. ѿресџави се Момир и[з] Зимана.

1734. ѿоо месјаца [априла] 17. ѿресџави се младенец Сава и ѿребен на Зиману.

1734. ијунија 4. ѿресџави се младеница Сѿана на Зиману. Тамо и ѿребена.

1747. априла 30^о, ѿресџави се младенац Лазар, Јоана Пејковића син, на Зиману. Тамо и ѿребен.

*

Гробље на Оровиљу. Оровиље је салаш (Oroviļ szállás) спахилука Свети Павле (Sânpaul, Szentrpál), од 1721. године власништво породице Текелија.²¹ Помињу га официри Поморишке крајине у извештају митрополиту Вићентију (Јовановићу) о свом учешћу у гушењу устанка Пере Сегединца (1735). Код Оровиља било је зборно место граничара поморишких компанија, одакле су кренули на устанике у Ердехеју (Erdőhegy, Pădureni, сада део града Кишинеу-Криша).²²

1734. фервара 17. ѿресџави се Мијајло на Оровиљу, Крсѿич ... [нечѿико].

1734. маја 12. ѿресџави се Марко на Оровиљу. Тамо и ѿребен.

1735. ијуни 12. Пресџави се Павал и ѿребен у Оровилскому гробљу.

1736. [ферфара] 10. ѿресџави се оѿроче именовем Никола, оцу име Живан, маѿи Мара и ѿребен у Оровилу.

1736. ферфара 25. ѿресџави се Ана на Оровиљу, Мијајлова ѿзгарица Сѿанивуковића. Тамо и ѿребена.

1736. ферфара 29. ѿресџави се Крсѿа Сѿанивуков на Оровиљу. Тамо и ѿребен.

1736. априлија 2. ѿресџави се Димѿирије Сѿанивуковић на Оровиљу. Тамо и ѿребен.

1736. ѿоо дне [30. јуна] ѿресџави се Максим Субица на Оровиљу. Тамо и ѿребен.

1736. ноемврија 13. ѿресџави се баба Борка, Живана Шеџе ѿзгарица, на Оровиљу. Тамо и ѿребена.

1736. декемврија 23. ѿресџави се Нинко и Јела Сѿанивуковића на Оровиљу. Тамо и ѿребени.

1737. фервара 6. ѿресџави се Теодор Киурски [Ћурски] на Оровиљу. Тамо и ѿребен. Буди јему вечнаја ѿамей.

1737. марѿа 6. ѿресџави се Живана, Илиѿице Малоѿа снаха, на Оровиљу. Тамо и ѿребена.

²¹ Александар Форишковић, *Текелије. Војничко ѿлемсѿво XVIII века*, Нови Сад 1985, стр. 154; Alexandru Roz, Kovách Géza, *Dicționarul istoric al localităților din Județul Arad*, Arad 1997, стр. 215. Напомена: Сеоско насеље Свети Павле припада општини Шофроња (Șofronea), у Арадској жупанији. Удаљено је 13 км северно од Арада (Прилог 5).

²² Душан Ј. Поповић, *нав. дело*, стр. 106–109.

1737. [марѿа] 6. ѿресѿави се младенец Димѿирије на Оровиљу. Тамо и ѿѿребен.

1737. ноемри 21. ѿресѿави се Кумрија, Илијичина снах[а], на Оровиљу. Тамо и ѿѿребена.

1738. [марѿа 17], ѿресѿави се Аврам Цајић на Оровиљу и ѿѿребен у Сѿаром ѿробљу.

1738. [марѿа 23], ѿресѿави се младенац именован Сусана, Лазара Цајића, на Оровиљу. Тамо и ѿѿребена.

1738. секѿемврија 5. ѿресѿави се младенац именован Пеѿар на Оровиљу. Тамо и ѿѿребен.

1738. ѿѿоо дне [5. сѿѿембра], ѿресѿави се младенац именован Михаил на Оровиљу. Тамо и ѿѿребен.

1738. [сѿѿембра] 28. ѿресѿави се раба Божија младеница Јованка и ѿѿребе се на Оровиљу у Сѿаром ѿробљу.

1739. фервара 23. ѿресѿави се младенац именован Теодор на Оровиљу и ѿѿребен у Сѿаром ѿробљу.

1740. айрил 13. Пресѿави се Јоан, баба Руже син, на Оровиљу, и ѿѿребен у Сѿаром ѿробљу.

1743. [јун] 23. Пресѿави се Симе Лиѿрице ѿзгарица на Оровиљу и ѿѿребена бисѿ у Сѿаром ѿробљу ѿамо.

1745. јануарија 29. ѿресѿави се Сима Лиѿрица на Оровиљу. Тамо и ѿѿребен у Сѿаром ѿробљу.

1760. ѿѿоо же [12. айрила] ѿресѿави се Сѿанко, син Арсин, и ѿѿребен бисѿ у Оровиљском ѿробљу.

Издвојени уписи:

• Умрли у Побунском Гају, погребени на Оровиљском гробљу

1737. [марѿа] 17. ѿресѿави се Ђука Сѿанојев у Гају Побунском и ѿѿребен на Оровиљу у Сѿаром ѿробљу.

1738. [12. марѿа], ѿресѿави се младенац именован Милица у Гају Побунском и ѿѿребена у Оровиљу, у Сѿаром ѿробљу.

1738. марѿа 24. ѿресѿави се младенац именован Марко у Гају Побунском и ѿѿребен на Оровиљу у Сѿаром ѿробљу.

1738. ѿѿоо гна [24. марѿа], ѿресѿави се младенац именован Јелица у Гају Побунском и ѿѿребен на Оровиљу.

1747. месјаца ѿѿоожеде [ајрила, није наведен датум], ѿресѿави се Зарија и ѿѿребен бисѿ у Гробљу Оровиљском, оѿ Гаја, сѿаром.

*

Погребени у Побунском Гају

1747. Пресѿави се младеница Ана, дашчи Димѿирија Чокова, и ѿѿребена у Гају Побунском, марѿа 9.

1756. авѿуѿа 25^о, ѿресѿави се Крсѿина у Гају Побунском и ѿѿребена бисѿ близу салаца ѿиова.

По томе што је већина особа умрлих у Побунском Гају погребена на гробљу у Оровиљу, могло би се закључити да је Побунски Гај био мање насеље близу Оровиља.

*

Гробље у Томашинском Гају

1734. *иоіо месеца [априла] 18. иресїави се Јован, Чекрцијин син, и иоїребен у Гају Томаџинском.*

1740. *марїа 28. иресїави се баба Сїана у Гају Томаџинском. Тамо и иоїребена.*

1744. *марїа 19. иресїави се младенец Гаврил у Гају Томаџинском, Јеремије Лукина сина. Тамо иоїребен у Сїаром иробљу.*

1747. *Пресїави се Сїанко Калачанин и иоїребен у Гају Томаџинском, у Сїаро иробље, априлија 2.*

1747. *априлија 4. иресїави се младенец Андреј Момира Миладинової и иоїребен на салаџу у иробљу Томаџинском Гају.*

1747. *априлија 8. иресїави се младеница Живана Јоана Сивчев и иоїребена бисїи у ироби Томаџинском Гају од Арада.*

Одавде би се могло закључити да се Томашински Гај налазио у близини Арада и да је, по свој прилици, Томашински Гај данашњи квартал Арад-Гај.

Издвојени уписи:

- **Напрасна болест и смрт због непоштовања црквеног празника**

1740. *[маја] 12. иресїави се Тодорова їаздарица именем Јана и син именем Јоан у Гају Томаџинском. Пословали на Пренесеније моџїи С[вја]їїаїо Николаја и обадоје се у иїїак разболело, а у недељу умрли и иоїребени у иробљу на бргу, ироћу Мијаїа Сїојића куће.*

*

Гробље на Пиперским салашима. Пошто нема елемената за тачну локацију Пиперских салаша, може се сматрати да се и ова мања насеобина налазила северно од Арада.

1737. *авїусїа 19. иресїави се младенац Гриїорије на Пийерски салаџ. Тамо и иоїребен.*

1738. *авїусїа 8. иресїави се младенец именем Ђорђије у Пийерски салаџи. Тамо и иоїребен.*

1746. *секїембар 27. Пресїави се Живан, Боичин син, на Пийерски салаџи. Тамо и иоїребен.*

1747. *Пресїави се младеница Сара, гаџчи Јоана Којића, и иоїребена у салаџко иробље, марїа 31.*

*

Погребења на гробљима Велике вароши (Српске вароши или Долње вароши). У првој половини XVIII века, Српска варош (Civitas Rascianica) била је позната, по величини и броју становника, и као Велика варош, а по свом положају у јужном делу града на речном острву – као Долња варош. При Петропавловској цркви Српске вароши постојала су четири гробља: Гробље у црквеној порти, Старо гробље²³, Гробље под градом²⁴ и Ново гробље

²³ Старо гробље је гробље око цркве Светог оца Николаја, прве цркве српских граничара, која се налазила око 200 м северозападно од Петропавловске цркве (Прилог 2).

²⁴ Гробље под градом – гробље код старе тврђаве на обали Мориша, сада на јужном крају улице Mucius Scaevola (Прилог 2).

у Прњавору. С обзиром на то да постоји матична књига Петропавловске цркве за исти период (1727–1774), није јасно зашто су поједини умрли житељи Српске вароши уписани у матичну књигу Светојованске цркве. Оно што је извесно, то је да су опела за ове покојнике одржали свештеници Светојованске цркве. Можда се радило о парохијанима Светојованске цркве који су, стицајем разних околности, живели у другом делу града, у Српској вароши, не у Ђуковцу.

- **Без ближег навођења места погребња (гробља)**

1736. ијун 6. Пресїави се баба Граћа у Великој вароши. Тамо и погребена.

1740. маја 9. пресїави се Мара, Осїоје Вујичина сина Газдарица, у Вароши великој. Тамо и погребена.

1746. октобар 13. Пресїави се младенец на име Димитрије, Сїојка Лазина син, у Великој вароши. Тамо и погребен у гробљу.

- **Гробље код Цркве Светих апостола Петра и Павла**

1737. септември 6. Пресїави се Грк Анастасије у Великој вароши и погребен код цркве.

1748. маја 12¹⁰ пресїави се пој Јоан Димитријевич у вароши здешиној и погребен бисї код цркве Свјатих Аїосїол Пеїра и Павла, здесне сїране, код оліара.

1749. марта 23. пресїави се Сїојан Грк у Великој вароши, бивши болтацїа²⁵, и погребена јеїо код враїи, здесне сїране ваходещчи ва портиу оїи исїока. Буди јему вечна памї.

1751. август 6^о, пресїави се Илија, Давидов браї. Бил на Преображење на Лейурїји, а о вечерњи умерл и погребен код цркве Аїосїола Пеїра и Павла, више оліара, код враїи портански од иїјаце.²⁶

1751. Пресїави се младенац Николаје, син Лазара Чачића, и погребен при храме Свјатих Аїосїол, у порти, с леве сїране, ноемрија 15.

1753. фебруара 24. пресїави се младенац Сїефан, поја Георїја Поїовића син, у чейвїак прве недеље поїа, и погребен код цркве Свїих Аїосїол Пеїра и Павла, здесне сїране порег оліара.

1756. поїо дна [25. август], пресїави се младеница Марїа покојної Боже и погребена бисї при храму С[вја]їих Аї[осїо]л више оліара, код портанских враїа, у гробници.

1757. април 24. Пресїави се Тома Казанцїа и погребен при храме Свјатих Аїосїол, с јужнија сїрани у порти. Буди јему вјечнаја памї.

1757. маја 4. пресїави се Михаил Ђурчија [нечїїко] и погребен бисї код цркве Свјатих Аїосїол Пеїра и Павла, више оліара. Буди јему вјечнаја памї.

1759. октомрија 11^о, пресїави се Јанко Грк, Никин браї, и погребен код цркве С[вја]їих Аї[осїо]л Пеїра и Павла, с леве сїране код оліара.

1760. марта [недацїрано], пресїави се младеница Марија и Марїа, дцци Лазара Крекича, и погребена бисї при храме Свїих Аїосїолов у порти, на враїи.

²⁵ Болтацїа – трговац луксузном, мануфактурном увозном робом.

²⁶ На данашњем слободном простору са источне стране Петропавловске цркве, налазила се некада једна од пијаца Српске вароши.

у Сѣаром їробљу. Поживе всјех јеја љетї йол едини на десјайїаѳо.²⁷ Айрила 7го 1763го. Буди јеј вјечнаја йамјайї. Пої Михаил Жоанович. [ПОТПИС]

1763. Пресїави се Николај, Луке Савиної син, найрасном смрћом. Здрав бил у фїѳорник, а у среду мрїав, и йоїребен бисїї у Сѣаром їробљу, в йої ден, їри храмѣ Свјайїих Айосїол Пеїра и Павла. Буди јему вјечнаја йамјайї. Айрила 9.

Пресїави се раба Божија Ева, суїруїа Михаила Марка, и йоїребена бисїї їри храмѣ Свјайїих Айосїол Пеїра и Павла, в Сѣаром їробљу. Буди јеј вјечнаја йамјайї. 1763го, ијулија 15го.

1764. Пресїави се раб Божији Живко и йоїребен бисїї їри храмѣ Свјайїих Айосїол Пеїра и Павла в Сѣаром їробљу, февруара 22го. Буди јему вјечнаја йамјайї.

Пресїави се раба Божија Марија, суїруїа Жоана Црвеної Николе и йоїребена бисїї їри храмѣ Свјайїих Айосїол Пеїра [и Павла] у Сѣаром їробљу. Вјечна јеј йамјайї. 1764го марїа 7го.

Пресїави се раб Божији Лазар Рајаков и йоїребен бисїї їри храмѣ Свјайїих Айосїол Пеїра и Павла в Сѣаром їробљу. Вјечнаја јему йамјайї. Месјаца марїа 27го, 1764го.

Пресїави се раб Божји младенец Гриѳориј и йоїребен бисїї їри храму Свјайїих Айосїол Пеїра и Павла, в Сѣаром їробљу, 1764, маја 29го. Буди јему вјечнаја йамјайї.

1764. Пресїави се младенец Павел, син Арсе Павлезанова, и йоїребен бисїї їри храмѣ Свјайїих Айосїол Пеїра и Павла в Сѣаром їробљу, авїусїа 21го.

Пресїави се раба Божија Майїрона, дащчи Теодора Ергељана, и йоїребена бисїї у Сѣаром їробљу сербском у Велику варош, месјаца окїоврија 31го дња, їода 1764го. Буди јеј вјечнаја йамјайї и со свјайїими уїкој.

Пресїави се младеница женска йола име јеј Пеїра, дїщчи Марка Воде-ничара, и йоїребена бисїї їри храмѣ Свјайїих Айосїол Пеїра и Павла, у Сѣаром їробљу. Вјечна јеј йамјайї. Маја 13го, 1764го.

Пресїави се младенец Гаврил, син јереја Михаила, и йоїребен бисїї їри храмѣ Свјайїих Айосїол Пеїра и Павла, у Сѣаром їробљу. Вјечна јему йамјайї. Јунија 2го, 1764.

• Ново гробље у Прњавору

1753. ијул 7. Пресїави се Пеїтар, козар из Богроїа код Саве Георїијева, и йоїребен на бреї код Малої вербља, у Новом їробљу.

1753. авїусїа 11. пресїави се Јана, Саве Ђорђијева казгарица (sic!), и йоїребена у Новом їробљу у Прњавору, код Малоїа вербља.

1754. ијул 26. Пресїави се младенац на име Павел и йоїребен у Новом їробљу код Малої вербља.

1755. ноемврија 4. пресїави се младеница Ана, Ђуке Торњанина дащчи, и йоїребена у Новом їробљу, код њине бащче.

1756. айрилија 26го, пресїави се Никола, Кодуш Жоана син, на Шећу, и йоїребен бисїї у Новом їробљу код винограда.²⁸

²⁷ На црвенословенском: един-на-десјат = једанаест. Овде љетї йол едини на десјайїаѳо = десет и по година.

²⁸ Шега је на северозападном крају, а Ново гробље прњаворско на југозападном крају града, близу обале Мориша где су, сазнајемо, некада били виногради, из неколико уписа раније, и врбак – Мало вербље.

1761. маја 21¹⁰, *пресѣави се младеница дѣчи Јове Деречина и ѿѿребена бисѣи у Гробљу Прњаворском.*

Пресѣави се младенец Порок, син Михаила, и ѿѿребен бисѣи в Прњаворском гробљу, јулија 26¹⁰, 1764, и ѿѿребох јеѿо аз, јереј Михаил. Креѣчен бисѣи в манасѣирје Ходоѣу.

- **Гробље под градом**

1746. октѿбар 4. *пресѣави се Марија Сѣанчулова у вароѣи ѿод ѿлоѿѿом ѿѿѿа Јовика Маринкина код баѣче, и ѿѿребена ѿод Градом, код крѣѣа.*

*

- **Остала гробна места**

- **У Араду²⁹**

1740. ијулија 17¹⁰, *пресѣави се млади ѿѿ Павал ѿѿ куѣе, у чеѿвртѣак ѿреконоѿ, у један саѣи ѿѿ ѿноѿѿи, и ѿѿребен најѿљу код касарни.*

1740. августѣа 28. *пресѣави се баба Давина ѿѿ куѣе и ѿѿребена у Салбеѿову буѣаку.*

1760. Марѣа 7. *Пресѣави се Марко Чеѣљарев најрасном смрѿом. Здрав бил у фѣѿорник, а у среду мрѣав, и ѿѿребен у гробљу код Торњанина баѣче.*

Пресѣави се раб Божији Сава и ѿѿребен бисѣи у гробљу у Буѣаку Боѿаѣином, месѣаца феѿруарија 24¹⁰, ѿода 1764¹⁰. Вјечна јему буди ѿамјѣи.

- **Ван Арада**

1743. декемѿрија 11¹⁰, *пресѣави се Марѣа дебела из Вилаѿѿца³⁰ код сина Грубана у вароѣи. Тамо и ѿѿребена у гробљу.*

1752. ноемрија 3. *пресѣави се младенац Јоан, син Пеѣѿра Гранѣѣировѿѿ, и ѿѿребен у Гробљу ѿреко воде³¹.*

1753. октѿмрија 19¹⁰. *пресѣави се свеѣѣѣенојереј Тоѣа, у Микалаку³². Тамо и ѿѿребен, код цркѣе, здесне сѣѿране код олѣѿара.*

Пресѣави се раб Божији Сѣеја, браѣи Дивана Василија, и ѿѿребен бисѣи в монасѣирском гробљу в Ходоѣу³³. Буди јему вјечнаја ѿамјѣи. 1763¹⁰, аѿрилија 20.

Пресѣависја ѿѿ[е]ѣ архимандрѣи Викен[ѣи]је Проданович и ѿѿребен ѿѿри олѣѿаре, с леве сѣѿране С[е]ѣјаѣѿѿѿ обѣѣѣѣѣи воведенскија Ходоѣа. Буди јему вечна ѿамјѣи. На ѣѣѣѿо [1]759¹⁰, аѿрилија 21¹⁰.

Пресѣависја блаѿородни Г[осѿѿ]ѣин Геѿрѣје Чернојевич ѿѿ Маче³⁴, бивѣѣи асесор ѿѿ славѣје ѣлемениѣе Вармеѣе арадске и ѿѿребен во цркѣе ѣѣиманданску, и бисѣи јему ѣѣѣѿа живоѣа јеѿѿ 39, мар[ѣѣа] 10¹⁰, во среду и ѿѿребен во недељу, мар[ѣѣа] 14¹⁰, [1]759. Буди јему вјечнаја ѿамјѣи и бесконачнаја радѿѣи.

²⁹ Умрли од куге погребени су изван насеља, „код касарни” близу старе тврђаве, и на северозападном крају града, на месту садашње четврти Буѣак (Vugeac).

³⁰ Вилагош – тврђава са подграђем Ширијом, тридесетак км североисточно од Арада.

³¹ „Преко воде”, на банатској обали Мориша наспрам Српске вароши, налазило се у XVIII веку насеље Скела, данашњи Нови Арад.

³² Микалака – село на обали Мориша, источно од Арада, сада истоимена градска четврт.

³³ Манастир Ходош посвећен Ваведену Пресвете Богородице – 15 км југозападно од Арада.

³⁴ Георгије Чернојевић од Маче (1720–1759), усвојени син Михајла Чернојевића од Маче, ктитор је Цркѣе Рождества Светога Јована Крститеља у Шиманду. Сахрањен је у својој задужбини, исте године када је завршена градња цркѣе. Насеље Шиманд удаљено је тридесетак км северно од Арада.

Пресїави се раб Божији Димийриј, син Црвеної Николе. Смерїи же имјел ойї ойња, в Субойїелу³⁵, и йоїребен йри храме Свјайїаїо и чудойворца Христїова Никола[ј]а в Субойїелу, на љейїо 1764^{їо}, сейїемврија 14^{їо}.

Пресїави се раб Божији јереј Јоан Сїефанович, јануарија 8. и йоїребен бисїи йри храме Рождесїива Пресвейїе Владичице нашеја Боїородици в Баїшање³⁶. Буди јему вечнаја йамей. На леїїо 1764. јануарија 9^{їо}.

*

Извршење смртних пресуда. Свештеници Светојованске цркве, понекад заједно са свештеницима Петропавловске цркве (Петар Крстић), по службеној дужности пратили су осуђенике на губилиште и у магичну књигу бележили имена, место порекла и године старости осуђеника, датум и детаље сурових погубљења, ретко узроке смртне пресуде, као и име присутног представника жупанијске власти. Наводе се места погубљења: „под Градом” (код тврђаве), „код касарни близу Микалака, крај Мориша”. С обзиром на то да су погубљењима присуствовали православни свештеници, могло би се закључити да су осуђеници били православни Срби и Румуни.

1742. месјаца јануарија 29. йо суду царскої величесїива бисїи йоїубљена Сара, Боїцка Ђоравої дшчи и снаха Вујице Пивара исчанаги [из Чанада], у Араду и йоїребена йод Градом. [Дописано]: У Араду и йоїребена бисїи йод Градом. Буди јей вјечнаја йамјай. 1742^{їо}.

1743. ијун 17. По суду вармеђском бисїи йоїубљен шїиранком обешен Осїїоја од Салаца Зимана, у Араду код касарни, близу Микалака, крај Мориша.

1748. По суду цесарскої величесїива, бисїи йоїубљен Букур и осїављен в ненасид йїициам, маја 12.

1753. марїа 1^{їо}, йо суду их краљевскої величесїива, осуди се к смерїи Сїан Анђеловїи и Јоан Ђурађев живоїи их йовјещеним на древо, йуїличнаја йри вицешиїану Шкварију. В йїом часе йо суду хунїарском йосечен бисїи Николаје Галицианин а обещени беху Сїан из Вилаїоша, Јоан же из Кишфалуде³⁷. Николу же йосеченаїо йоїребосмо йри йїом мјесїе ја, Георїије йресвиїтер с йрочими свещїиеними йерсонами, йо Усїаву.

1754. ноемрија 15. йо суду уїарском у осуждени Јоан Трнован из Тернове и Лазар Флушолов. Заїїо убуи [обоје] чрез ужеїїа живоїїа својеїо лишища се и јавно на древеса йовещени, и йїо бисїи йри вицешиїану Шквариче ойї Вармеђе арадске. Ми же свещїиеници, арадскија вароци жиїиельи, йроводихом их: йої Пеїтар Керсїич и йої Пеїтар Мешїтер.

На полеђини листа 85, накнадно забележено недатирано: *По суду унїарском бища осуждени на смерїи Павле и Јоан и на коло йосїавлени, а Јоан, Марїин, Јоан, Василије, на ражни набодени и йїако їорко и сїирацино свој живоїи скончаца, и ми свещїиеници йроходихом их: йої Максим, йої Пеїтар, йої Јоан, йої Георїије, йої Павле, йої Георїије Поїович, и йїо бисїи йри вицешиїане Шквариче.*

³⁵ Суботель (Sămbăteni) – насеље око 25 км источно од Арада.

³⁶ Батања (Battonya) у Мађарској – око 20 км западно од Арада.

³⁷ Kisfalud је данашње насеље Fântânele (Фантанеле), у Арадској жупанији, 10 км југоисточно од Арада. Према: Alexandru Roz, Kovách Géza, *нав. дело*, стр. 281.

1756, ану[арија] 20. по суду унџарском биџа осуџдени Фаур Пеџр, поживе љей 62, и Рагул Јеремија, поживе љей 42, бивше из Кјерека³⁸, џакожде и Никола Циџан из Панкоџе, поживе 58 љей, и они виџе именовџи, чрез уџейџе живоџа својеџо лиџиџа се и јавно на древеса поведџени. И џо бисџи џри виџиџиџане Шквариче оџи Вармеђе арадске. Ми свеџиџениџи џроводихом: Хрисиџофор Грчиџ, џроџоџрезвиџер, и џоџ Георџије Панович, и џоџ Пеџи[а]р Крсиџичич.

1756, марџа 30^о, по суду унџарском биџа осуџдени на смерџи:

- Михаџл из Глоџовца посечен бисџи, љейџа јему 83, и на коло верху положен, на снег џиџиџам, Јоан Бранков из села Алмаџа поведџен сконча се. Бисџи љей 29.
- Јоња из Глоџовца [нечитко] с колом с ноџу до џормана сакруџен сконча се. И бисџи оџи 24 љейџа.
- Теодора с колом оџи враџи до ноџу сокруџен сконча се. Бисџи оџи 27 љейџа.
- Гриџорије на колаџ чрез внуџиренуџу уџиробу и на враџи изаџав, сконча се и бисџи оџи 25 љейџа.

1756. марџа 30. џоџо гна и часа, по суду унџарском биџе осуџдени:

- Алекса, Барбуџев браџи, живому два каџџа с леђа и џаки на колаџ набоден сконча се џорко и бисџи оџи 28 љейџа.
- И Јоња, џаки, на колаџ осуџден и џерве је један каџџ одреџен јему јеџиче живу, и џако на колаџ сквоз је уџиробу набоден, сконча се оџи 24 љейџа.

И ми свеџиџениџи џроведохом их: џроџоџрезвиџер Хрисиџофор, џоџ Максим, џоџ Јоан, џоџ Пеџар, џоџ Пеџар Влах и џоџ Јоан. И џо бисџи џри виџиџиџане Арадске вармеђе Шквариче.

По суду унџарскоме биџа осуџдени на смерџи:

- Гриџорије из Глоџовца на колаџ набоден сконча се оџи 25 љейџа,
- И поведџен бисџи [није наведено име] из села Аламаџа, и бисџи оџи 46 љейџа сконча се.
- И посечен бисџи Михаџл Сџараџ из Глоџовца оџи 58 леџа и сакруџен с колом.

1756. авџусџа 24^о. по суду унџарском осуџдени биџе Тодор Ергеџан и поживе љей 66. Сконча се са џиџранџом о древеса џиџиџам. Такожде р и Јаков из Панкоџе бисџи посечен и на џочак положен. И џо бисџи џри виџиџиџане Арадске вармеђе Шквариче. И ми свеџиџениџи џроходихом: џроџоџрезвиџер Хрисиџофор Грчиџ и џоџ Пеџар Абазовиџ.

1759. ијунија 28^о, по суду унџарском биџа осуџдени Борза Тодер из Ши-манде и поживе љей 25, и Киџ Данило из Поџмезеа поживе љей 28, и Лукач Цурка из Курџиџиџа поживе љей 38. И они виџе именовџи чрез уџейџа живоџа својеџо лиџиџа се и јавно на древеса поведџени и џо бисџи џри виџиџиџане Шквариче оџи Вармеђе арадске. Ми же свеџиџениџи џроводихом: Хрисиџофор Грчиџ џроџоџресвиџер, аз и џресвиџер Павел Николџич.

1760. фервара 18^о. по суду унџарском, џри виџиџиџање Шквариче, бисџи осуџден на смерџи и џиџранком обеџен Јоан Чоџка из села Мезијаџа и ми бивџи свеџиџениџи џроводихом јеџо. џоџ Марко.

³⁸ Ђорок (Ghioroc) удаџен 24 км североистоџно од Арада.

1760. ијунија 28¹⁰, њо суду унџарскому бисџи осужден Лука Прџеца, и јему ѡрвиј краџи ноџу десну и руку десну оџсекоше, ѡџом и џлаву чейверокраџно удареније јему осјекоше, и ѡџо бисџи ѡри вициџџиане Шквариче оџи Вармеђе арадске. Свеџџиеници ѡроводихом: Хрисџофор Грчиџ, ѡроџоѡрезвиџер и ѡресвиџер Максим Поѡович.

1762. марџа 22. ѡџо суду унџарскому бисџи осужден Јоан Фаур из Врџанге, и ѡџживе џеџи 42, Јоан Тоџи, ѡџакождер из Врџанге, и ѡџживе 34 џеџи, и Тођер Жен из Врџанге и ѡџживе џеџи 29, и Михаџл Ваџи из Талѡѡа, ѡџживе џеџи 42, и они виџеименоваџи чрез ужеџи џивоџи својеџо лиџиџа се и јавно на древеса ѡвешени. И ѡџо бисџи ѡри вициџџиане Шквариче, оџи Вармеђе арадске. Ми же свеџџиеници ѡроводихом, Хрисџофор Грчиџ, ѡроџоѡрезвиџер.

Маја 30¹⁰, 1763. во Арађе, ѡџо суду унџарскому, ѡри Госѡѡодина вициџџиана Андреа Фораја бисџи осужден на смерџи ѡрви Теодор Меруца из Шимандре, за ѡџѡѡбу³⁹ и ѡџживе џеџи 18, и чрез ужеџи џивоџи својеџо лиџиџа, и јавно на древеса ѡвешесја 1763, маја 30¹⁰.

По суду унџарском бисџи осужден Тођер Пеџран, из Ердџа, из села Тоѡас Синкрај, из Вармеђе клужске, за убисџиво, и ѡџживе џеџи 27, и вечнују кончину ѡриџѡи, и ѡѡребен бисџи ѡри ѡџом месџе, и ѡџо бисџи ѡри вициџџиане Арадске Вармеђе Андреја Фораја.

По суду их краџевскаѡ величесѡва, осудисја к смерџи Пеџар Косѡин, и в ѡџом часе ѡџо суду унџарском ѡсечен бисџи ѡрвје, и ѡџѡм бисџи во оѡан вержен, и ѡџо бисџи из Вармеђе арадске, из села Брзаве и имејеџи 30 џеџи. И свих виџеименоваџих, во един час, во ѡџѡѡк у 7 сѡџи дне, живоџи свој скончѡџа. При Г[осѡ]г[а]р[а] вициџџиана Андреја Фораја Арадске вармеђе. Маја 30¹⁰, ѡѡа 1763¹⁰. И аз, јереј арадскија вароџи жѡџеѡ, ѡроводих их. Пресвиџер Марко Михајлович.

На [џеџи] 1763. окѡмврџа 24¹⁰, ѡџо суду унџарском биџе осуждени Марјан из Брзаве, ѡџживе џеџи 30 и Гаврил Олар из Киџѡхаза, ѡџживе џеџи 35, Јоан Ђерманов, из села Уреск оџи Фаѡараџа, ѡџживе џеџи 36, Јоан Криџан из Малоѡ Сенмиклеуца у Банѡѡу ѡџживе џеџи 52. И они виџеименоваџи чрез ужеџи џивоџи својеџо лиџиџа се и јавно на древеса ѡвешени, и ѡџо бисџи ѡри вициџџиане Андреје Фораји оџи Вармеђе арадске. Ми же ѡроводихом: Хрисџофор Грчиџ, ѡроџоѡрезвиџер, и ѡѡи Михаџл Јоанович.

По суду унџарском биџе осуждени Јоан Флора из Вѡлаѡѡа и Иѡнаѡ Салажан. Един ѡџживе 38 џеџи и друѡи 35 џеџи. И они виџе именовѡџи чрез ужеџи џивоџи својеџо лиџиџа се, и јавно на древеса ѡвешени, и ѡџо бисџи ѡре вициџџиане Андреје Фораји оџи Вармеђе арадске. Ми же свеџџиеници ѡроходихом: Хрисџофор Грчиџ, ѡроџоѡресвиџер и ѡресвиџер Михаџл Јоанович. На 1764. авѡѡѡа 26¹⁰.

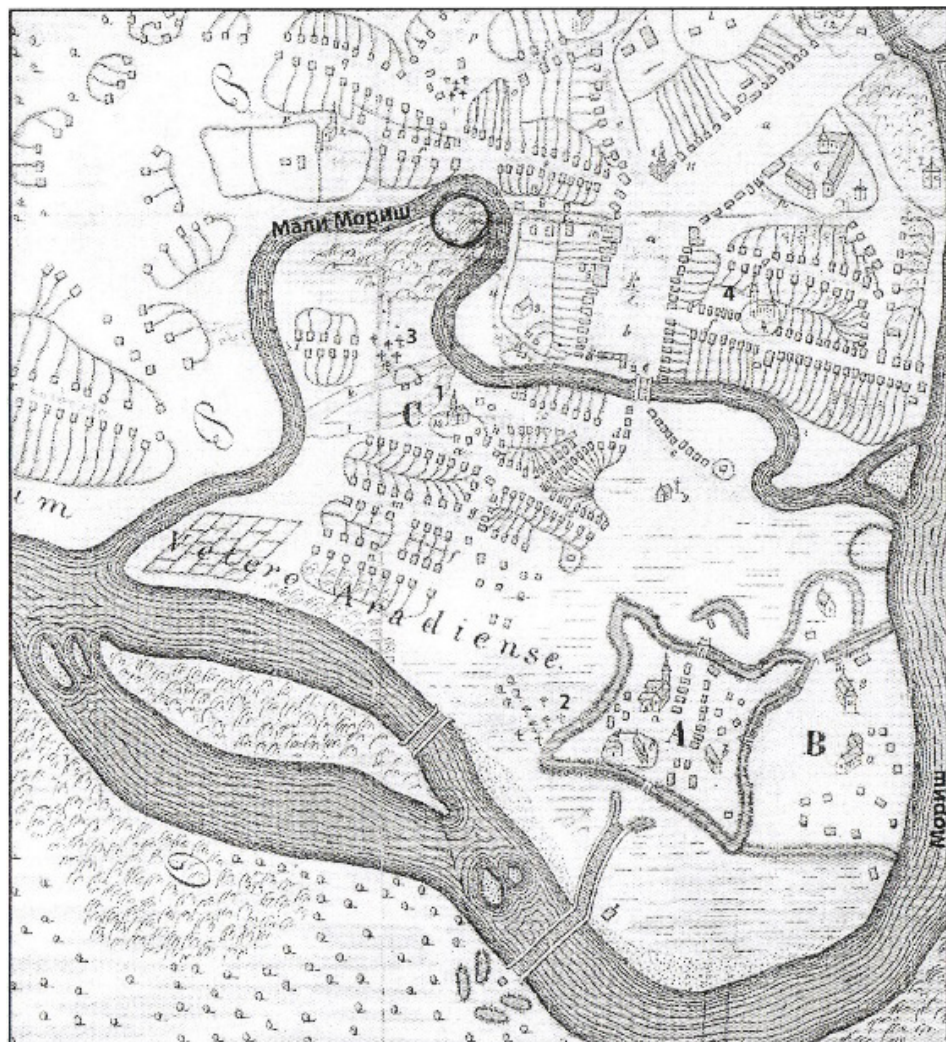
*

³⁹ тѡѡѡа – крађа, на црквенословенском и руском језику.

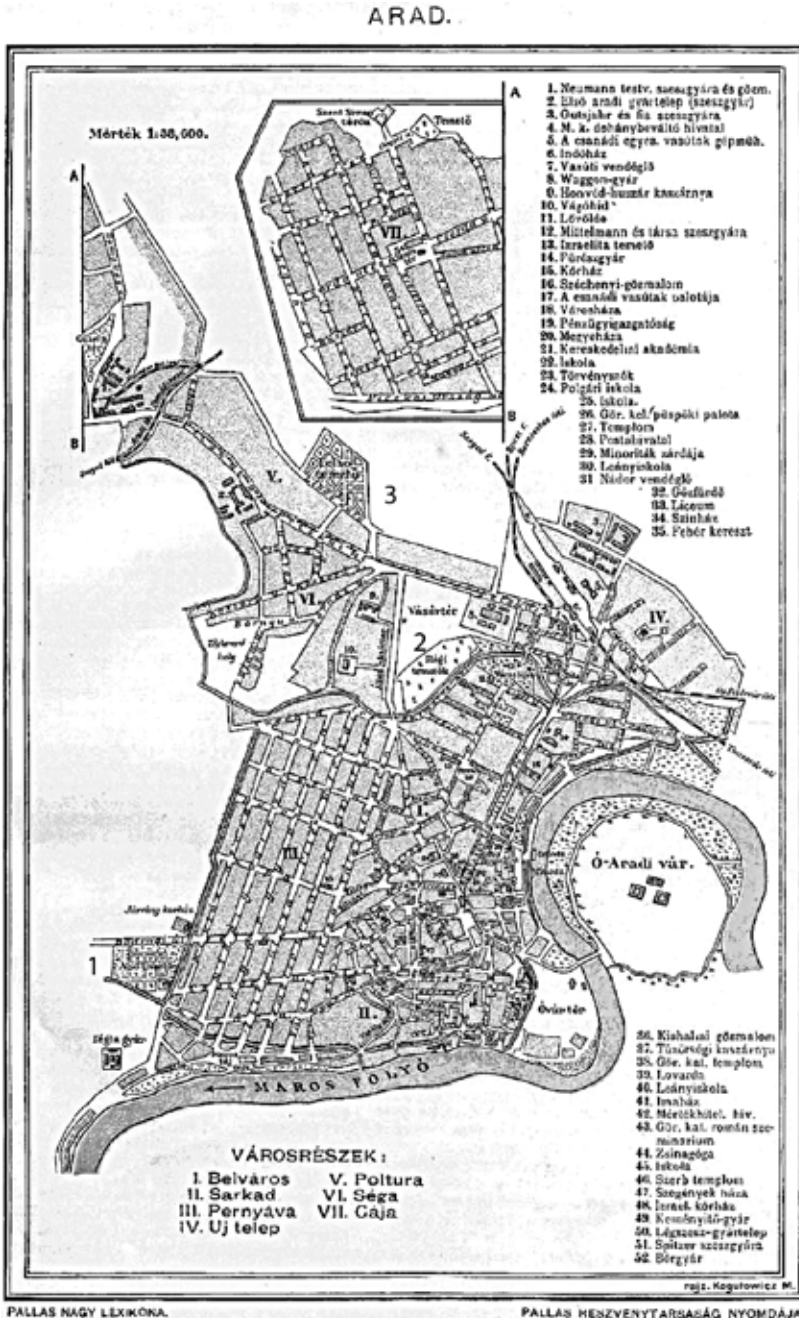

Прилог 2. Деталј мапе Арада картографа Емерика Руткаја (1752). Српска варош (С) и тврђава (А) на острву између Мориша и рукавца Малог Мориша, са Петропавловском црквом (1), Гробљем под градом (код тврђаве, 2) и Старим гробљем (3). Ђуковац – горе десно, са Светојованском црквом (4).

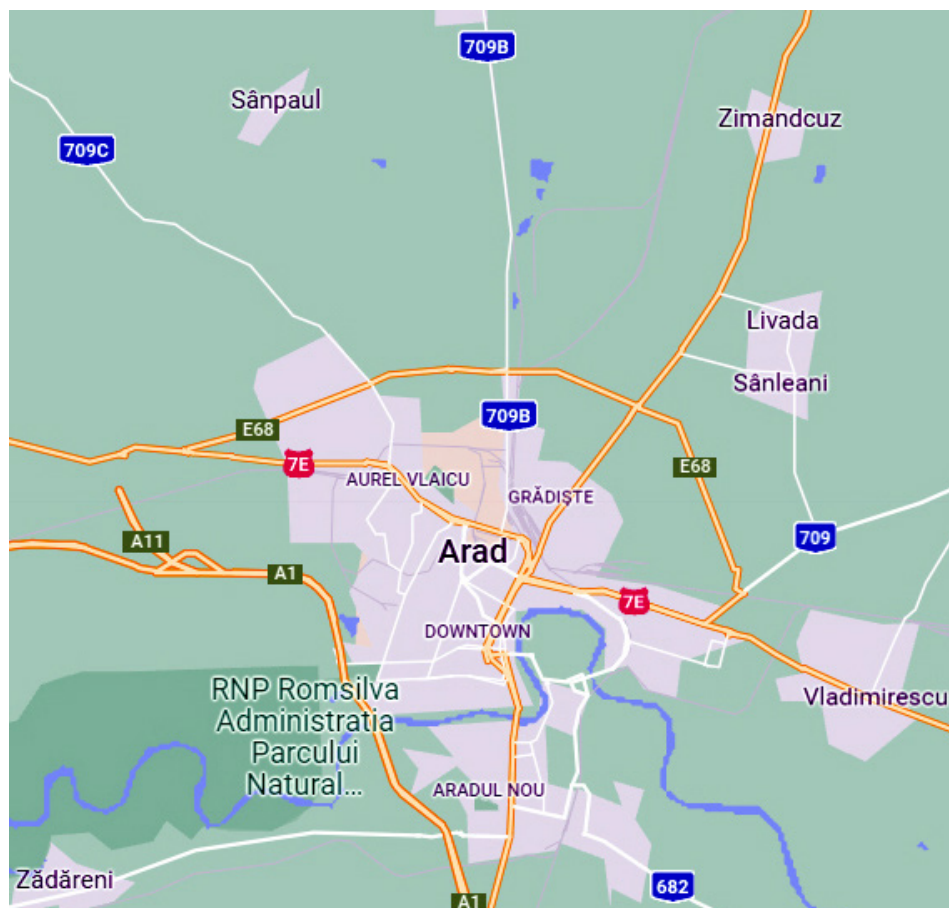
Прилог 3. Мапа Арада, XIX век. Прњавор (III), Гробље у Прњавору (I), Стара градска гробља (Regi temető) у Немачкој вароши (2), Шега (VI), Гај (VII), Горње гробље (3) отворено средином XIX века.

Прилог 4. Деталј мапе Арада, XIX век. Стара гробља (Regi temetök) у Немачкој вароши, са парцелама: Католичко гробље, Влашко гробље и Српско гробље.

Прилог 5. Оровиље и Побунски Гај – код садашњег Sânpaul-а, Зимански салаши – код Zimanducz-а. На истом простору северно од Арада, налазио се и Пиперски салаш. Северозападни део Арада је некадашњи Томашински Гај.

Прилог 6. Лист 48. Колона лево „Кршченије”, десно „Преставленије”, 1745. године. Михаил Чарнојевић погребен у Светојованској цркви (упис горе десно).

<p>Кршчење на 21745</p>	<p>48 Преставленије 1745. го данбарита у. т:</p>
<p>101. Кршчење младежица Финчота пскав на иама Са рођеницама и њих ко иже са жбав пазв 11. 201. Кршчење младежица на ите гуртне ратади по рурна и сганапа ва стуритица Свга.</p>	<p>Престави се Михаилъ Чарнојевић у. з федалта дубота са та полнощи у и чини четири на проко но кв и по стуритица Свга у уржени пржкучи зисне бране прже столони.</p>
<p>23. Кршчење младежица на полу на ите нозакв - Ја: 29. рођеницама сто джанв иржа ва стуритица на нозакв</p>	<p>Престави се Саица Лавро ица на ирошило тамо и по стуритица у старони сробило</p>
<p>Уче 111. Кршчење младежица на полу на ите нозакв ице сто иама иржа са иице по нозакв.</p>	<p>27. Престави се джанв у ма иице и по стуритица у уржени са ите бране пр и столони.</p>
<p>08. 202. Кршчење младежица полв на ите: Чис дурв рођеницама сто джанв иржа ра и е иице Свга</p>	<p>Престави се джанв у ма иице и по стуритица у уржени са ите бране пр и столони.</p>
<p>09. 203. Кршчење младежица на ите джанв рођеницама се амурко ита на ва стуритица на ике лазарв</p>	<p>Престави се джанв у ма иице и по стуритица у уржени са ите бране пр и столони.</p>

DESPRE CIMITIRELE BISERICII SFÂNTULUI IOAN BOTEZĂTORUL
DIN ARAD DIN SECOLUL AL XVIII-LEA

Božidar Panić

Rezumat

Evidența datelor de stare civilă a enoriașilor Bisericii Sfântului Ioan Botezătorul din Arad, biserica catedrală a Episcopiei Aradului, datează din prima jumătate a secolul al XVIII-lea, de pe timpul păstoririi episcopului Vikentije (Jovanović). Primul registru de stare civilă se referă la perioada 1730-1764. Înregistrările sunt în limba sârbă și grafie chirilică a acelei vremi, realizate de preoții care au slujit la altarul bisericii catedrale în aceea perioadă. În prezenta lucrare, sunt reproduse înregistrări referitoare la decedați, din care rezultă date puțin cunoscute din istoria Aradului și a localităților limitrofe, unele dispărute de pe hartă de-a lungul timpului (Pobunski Gaj, Piperski salaš, Orovilje, Ziman), altele devenite cartiere ale Aradului (Tomašinski Gaj, Prnjavor, Šega). Sunt evidențiate vechile cimitire dispărute de pe vatra vechiului Arad, deasemenea, date referitoare la personalități arădene importante din rândul nobilimii, a funcționarilor publici, a preoților Bisericii Sfântului Ioan Botezătorul. Însemnările preoților, de regulă sumare, rareori detaliate, oferă un bogat și divers material documentar referitor la populația ortodoxă din Arad și împrejurimi, în majoritate sârbi și români. Nu în ultimul rând, avem dovada reprezentării semnificative a sârbilor în toate păturile sociale ale populației unei părți a Ținutului Aradului, în decursul secolului al XVIII-lea.

ON THE CEMETERIES OF THE CHURCH OF SAINT JOHN
THE BAPTIST IN ARAD IN THE 18TH CENTURY

Božidar Panić

Summary

The vital records of the parishioners of the Church of Saint John the Baptist in Arad, the Cathedral church of the Arad Diocese, date from the first half of the 18th century, during the times of bishop Vikentije (Jovanović). The first registry of civil records refers to the period 1730-1764. The records are written in Cyrillic Serbian, being filled out by the serving priests of the Cathedral at that time. The article reproduces records of the deceased, which highlight less known data about the history of Arad and its surrounding places. Some of these places disappeared from the maps in time (Pobunski Gaj, Piperski salaš, Orovilje, Ziman), others became areas of Arad (Tomašinski Gaj, Prnjavor Pârneaurea, Šega). The old cemeteries on the territory of old Arad which meanwhile disappeared are highlighted, along with information on important Arad figures – nobles, public clerks and priests of the Church of Saint John the Baptist. The records written by priests, usually short, rarely detailed, offer a rich and diverse documentary material regarding the orthodox population of Arad and its surroundings, the majority of them being Serbs and Romanians. Not in the least, we have the proof of the significant representation of the Serbs in all social layers of the population of a part of the Arad County, during the 18th century.

Душан Ј. Попов*
Дејан Попов**

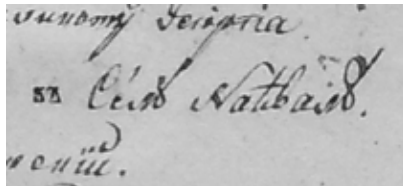
ГЕОГРАФСКИ, ДЕМОГРАФСКИ И ХРОНОЛОШКИ ПРЕГЛЕД НАЋВАЛЕ

САЖЕТАК: У раду су дати основни географски, демографски и историјски подаци о Наћвали (рум. Satu Mare), селу са некада већинским српским становништвом, које сада припада Арадској жупанији у Румунији. Рад прати, по годинама и националној припадности, демографску структуру житеља мештана, од првих сачуваних пописа становништва, до данашњих дана, са посебним освртом на Србе. Такође су, хронолошки, забележени историјски догађаји који су утицали на развој села.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Наћвала, Satu Mare (Arad), географски преглед, демографски подаци, хронолошки преглед.

Географски преглед

Називи места током времена. За потребе свих наших објављених радова, од разних постојећих назива места, најчешће писаних страном графицијом, определили смо се за облик *Наћвала*, пошто је најближи историјским бележењима српском графицијом почев од 1666. године и врло близак садашњем народном изговору; иначе, срећу се и варијанте: Наћфала, Наћфола, Наћвола; такође и Наћфала, Наћфола, Наћвола.

Сл. 1. Назив места према упису бр. 104 о венчању обављеном 26. јануара 1790. „в селѣ Наћвалѣ”, у Матичном протоколу венчаних (1779–1822)¹

* dusan_popov@yahoo.co.uk

** dejan.popov.tm@gmail.com

¹ Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale (у наставку: SJAAN), Colecția Registre de stare civilă (у наставку: CRSC), Fond Parohia Ortodoxă Sârbă Satu Mare (у наставку: FPOSSM), Registrul 8, Căsătorii (1779–1822), стр. 18/а.

Ћириличном графијом, у писаном или штампаном облику, срећу се током времена следећи облици: Наћвола (1666²), Наћвал (1727³), Наћвал (1758⁴), Наћ-Фала (1773⁵), Наћфала (1925⁶, 1944⁷, 1955), Наћфала (1969⁸, 1971⁹, 2016), то јест сви већ поменути облици, који у писменом облику прате различите изговоре и наклоност записивача, најчешће странаца.

Све поменуте варијанте несумњиво потичу од мађарског топонима Nagy Falu (у преводу: Велико Село); отуд назив места и на румунском (Satu Mare), са почетка XX века, са истим значењем. У појединим документима из XIX и XX века сусрећу се још и називи: Темешнаћфалу (транскрипција званичног назива места Temesnagyfalu све до пропасти Аустроугарске), Наћ Фалу, или, управо у дословном преводу, Велико Селиште. Изнимно, коришћени су преведени облици Satu Mare и Велико Село¹⁰.

Латиничном графијом срећу се током времена следећи називи: Magna Villa Nogfalou (1332), Magna Villa (1333–1335), Nagfalu (1355), Nagfalw (1384, 1403, 1435), Naghfalw (1463), Nagy Valla (1597, 1717), Nagyfallua (1723), Nagyfalva (1723), Nagy Falu (1772) Nagyfalu (1774, 1808, 1839, 1851, 1863, 1877, 1882, 1893, 1900, 1909), Nagy-Falu (1828, 1858), Temesnagyfalu (1913), Naghifola, Nagfalău (1919), Satu Mare de Timiș (1920), Satul Mare (1921), Satu-Mare (de Timiș) (1925, 1932, 1944), Satu Mare (1968, 1974, све до данас). Немачки назив места је Großdorf.¹¹

Административна припадност. Насеље се помиње већ у XIV веку, када је било у саставу Угарске. У административном погледу припадало је Тамишкој, а каткад и Чанадској вармеђи (жупанији). Током турске владавине Банатом (1552–1716), успостављен је Темишварски пашалук (ејалет), који је, као административна јединица у рангу провинције имао у саставу извесни број санцака (подобласти), који су били подељени на нахије. Наћвала је била део Фенлачке нахије, а у ширем смислу, најпре Чанадског, а од 1566. Темишварског санцака.

² Свет. Матић, „Катастиг пећски 1660–1666”, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, свеска 10, (Књига IV – Свеска 3), 1931, стр. 451.

³ Димитрије Руварац, *Опис темишварске епархије 1727. године*, Сремски Карловци 1923, стр. 8.

⁴ Димитрије Руварац, *Темишварска епархија од њена постојанка до 1758. год.*, Сремски Карловци 1914, стр. 51.

⁵ Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902, стр. 151.

⁶ Слободан Костић, *Шемајизам Православне српске епархије темишварске у Краљевини Румунији за 1924. годину*, Тимишоара 1925.

⁷ *Правда*, год. I, бр. 18, 14. децембар 1944, стр. 4.

⁸ *Правда*, год. XXVI, бр. 3019, 6. март 1969, стр. 4.

⁹ *Банајске новине*, год. XXVIII, бр. 3147, 23. јул 1971, стр. 5.

¹⁰ Ови су облици настали као последице директива тадашњих власти у вези са транскрипцијом назива места са румунског (у међуратном периоду), односно дословним преводом назива места са румунског на језике националних мањина (осамдесетих година XX века).

¹¹ Подаци сажети углавном према: Borovszky Samu, *Csanád Vármegye Története 1715-ig*, Budapest 1897, стр. 404; Vistai András János, *Tekintés Erdélyi helynévkönyv, Harmadik kötet Q-Zs*, стр. 1063; Стеван Бугарски, Љубомир Степанов, *Кај Морици њошече кроз њеро*, Букурешт 1991, стр. 72; Alexandru Roz, Géza Kovách, *Dictionar istoric al localităților din județul Arad*, Arad 1997, стр. 210.

Након освајања Баната 1716. године и потписивања Пожаревачког мира (1718), област добија службени назив Тамишки Банат и бива успостављена као засебна хабзбуршка покрајина. Био је подељен на дистрикте, а сваки дистрикт на округе. Све до 1774, Нађвала је припадала Темишварском дистрику, округу Светандраш (нем. Sanktandreas). Кратко време, као последица административне реформе, насеље је било дело новоустројеног Темишварског округа (нем. Kreis), 1777–1778(9).

Покрајина Тамишки Банат (тачније северни део, у којем је 1751. успостављена цивилна управа) укинута је 1778, а њена територија прикључена је Краљевини Угарској. Већ 1779. извршена је подела области на жупаније. Нађвала се нашла у саставу Тамишке жупаније, срез Светандрашки, све до 1848. Током кратког постојања крунске земље Војводство Србија и Тамишки Банат (1849–1861), територија је била организована најпре на три, а затим на пет управних дистриката. Нађвала је припадала Темишварско-крашовском (1849–1852), односно Темишварском дистрику (1853–1861), срез Нови Арад. По укидању Војводства, и затим током целог аустроугарског периода, насеље је припадало Тамишкој вармеђи и Новоарадском срезу.

Када је након разграничења у Банату 1919. године овај део припао Краљевини Румунији, све до 1925. задржане су административне границе територијалних јединица из аустроугарског периода. Тада је основана жупанија Тамиш-Торонтал. Нађвала, која је тада имала статус општине (имплицитно општинског кнеза и бележника) припала је најпре срезу (рум. plasa) Нови Арад, а од 1934. срезу Перјамош.

Уочи и током Другог светског рата поново су вршене административне реорганизације: жупанија Тамиш-Торонтал укључена је у област (рум. ținut) Тамиш (1938), која је затим преименована у жупанију Тамиш (1940). Нађвала је тада припадала срезу Песак-Перјамош.

Године 1950. румунске власти су примениле совјетски административни модел: област (рум. regiune) – рејон (рум. raion) – општина (рум. comuna). Тако је Нађвала 1950–1956. припадала Арадској области, Арадском рејону, а од 1956. Темишварској области, рејону Печка. Године 1960. област Темишвар је преименована у област Банат, а Нађвала је поново ушла у састав рејона Арад.

Коначно, приликом последње административне реорганизације 1968, када су поново успостављене жупаније као територијалне административне јединице, место је, као село, подвлашћено општини Секусић (рум. Secusigiu), у новооснованој Арадској жупанији. Ово се устројство сачувало до данас.¹²

Положај. Село Нађвала налази се јужно од реке Мориша, 30 км југозападно од Арада, на западу Румуније. У ширем смислу припада подручју Банатске низије, а тачније – делу Моришке низије званом Низија Аранке (рум. Aranca¹³). Географске координате села су: 20° 57' 32" источне географске ширине и 46° 04' 01" северне географске дужине. Просечна надморска висина

¹² Rodica Colta, Doru Sinaci, *Secusigiu – monografie*, Arad 2013, стр. 114–116.

¹³ Аранка извире недалеко од Нађвале, у близини Немачког Семпетра. У румунској топонимији задржан је мађарски назив (Aranca), док је у српској назив преведен: Златица.

износи око 94 м. Кроз северозападни део села протиче поменута, данас канализована речица Аранка, коју мештани зову Бегеј и која дели село на два дела: северозападни и југоисточни. У локалном изговору, та се два дела називају „у долину” и „на брег”. У суштини, то је стари ток Мориша, настао након што је подигнут насип дуж леве обале ове реке. По изласку из села, у нађвалском атару, речица Аранка ствара неколико оштрих окука, налик на велико грчко слово омега (Ω). Река Мориш пролази на растојању 3–4 км од села и представља северну природну границу нађвалског атара. У близини Нађвале, Мориш гради завијутак од скоро 90 степени од правца североистока према северозападу. Покрај села налазе се две баре: на западу – бара звана Копита, а на југу – Слатина, данас обе скоро у потпуности усахле, као последица хидромелиорационих радова и црпљења нафте у околним атарима у другој половини XX века. У прошлости су обе баре обиловале водом, као што је представљено и на мапама у другој половини XIX века. Занимљиво је да је у то време данашња Слатина обележена као „Nagyfallú tava” (мађ. „Нађвалско језеро”).

Сл. 2. Нађвала на мапи Францисканског катастра (Другог војног премера Аустријског царства) израђеног 1806–1869

На приложеној мапи (Сл. 2) видљива је и систематизација насеља (улица и „грунтова” за домаћинства), која се збила, по прилици, током осме деценије XVIII века. Уз незнатне промене, конфигурација села остала је иста до данас.

Суседна места Нађвале су: Секусић – на североистоку, Семлак (Semlac) – на северу, али на десној обали Мориша, Перјамош (рум. Periam) – на југозападу, Варјаш (рум. Varias) – на југу, и Тотиња (рум. Sâmpetru Mic) на југоистоку.

Приступ селу. До Нађвале се може стићи друмским жупанијским путем DJ 682, из правца Арад–Секусић, а са југозападне стране, из правца Перјамоша.

Растојања друмским путем од Нађвале до оближњих градова износе: 36,6 км до Арада; 63,2 км до Темишвара; 29,4 км до Великог Семиклуша. До суседних села: 3,4 км до Секусића; 7,7 км до Перјамоша; 16,9 км до Варјаша (околним путем); 30,2 км до Семлака, околним путем, преко новосаграђеног моста на Моришу код Немачког Семпетра / Печке.

Надомак села пролази и регионална железничка пруга Арад–Перјамош. Изградња ове пруге, на релацији Ловрен – Перјамош – Нови Арад, одвијала се у периоду 1909–1910. године. Пруга има и застојну станицу (стајалиште) у Нађвали, коју је румунска железничка компанија (КФР) педесетих година прошлога века преименовала у „Halta Aranса”.¹⁴ До 1919. године пруга је повезивала Арад са Великом Кикиндом.¹⁵

a) Arad—Nagykikinda.	
Úzleti hossza: 92,629 km. Megnyit: Nagyikinda—Perjámosi marospartig: 1910. X/18., Aradig 1910. XI/24.	
1	⊙ Arad R ¹ Kjm. Fert. Szert. Vh. .... km.
2	⊙ Újarad-Kisszentmiklós R ¹ 7
3	Zádorlak R 18
4	Újbodrog * 20
5	Fónlak R 25
6	Németszentpéter R 32
7	Munár * 34
7a	Székeskút * 38
8	Temesnagyfalu * 39
9	((d) Perjámosi marospart R 50
10	⊙ Perjámos R ¹ 57
11	Pészak R 66
12	⊙ (b) Lovrin R 73
13	Kisósz R 80
14	Nagykomlós R 85
15	Nákófalva R 93
16	⊙ (c) Nagyikinda R ¹ 93

Сл. 3. Технички подаци железничке пруге Арад – Велика Кикинда, према Реду вожње Мађарске железнице МАВ (maġ. Magyar Államvasutak), пред Први светски рат

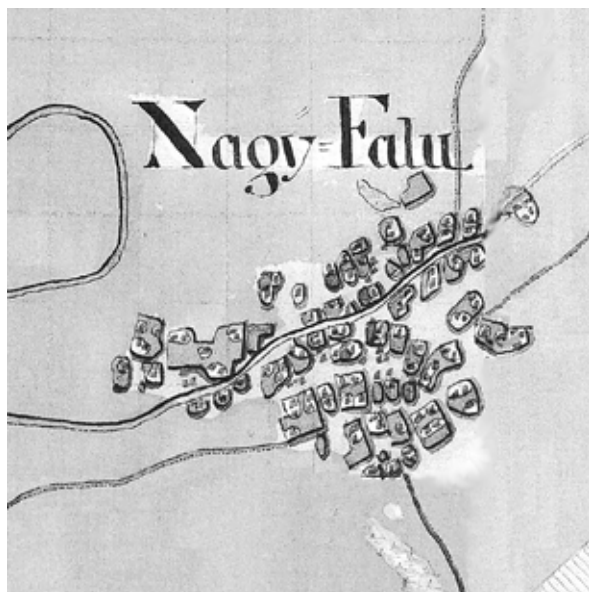
Пруга је имала стајалишта за путнике у местима означеним звездицом (на приложеној слици), за утовар и превоз робе (симбол R), мерни мост и рампу за утовар стоке (симболи ваге, односно воловске главе). Прикључне станице које су омогућавале везу са осталим железничким правцима обележене су кругом. Постојећа железничка инфраструктура у Румунији на поменутој релацији јесте и данас функционална, с тим што су недостатак инвестиција и економске прилике у овом делу државе довели до значајног пада броја путника, који се углавном опредељују за превоз сопственим аутомобилима или редовним аутобуским линијама.

¹⁴ Преименовање овога стајалишта уследило је ради разликовања од града Сату Маре, са севера државе.

¹⁵ Јован Чуданов, „Вицинална жељезница Велика Кикинда – Арад”, *Aradul de-a lungul timpului*, бр. 7, Темишвар 2006, стр. 82; Ferenc Toldy, *A vasúti szállítási szolgálat kézikönyve 1914*, Budapest 1914, стр. 46.

Напоменућемо и чињеницу да је од 1910. године почела (поново) редовно да ради скела или трајект (по локалном називу, „компа“) која је осигуровала превоз путника и робе између Семлака и Наћвале. Компа је укинута педесетих година XX века.

Називи путева и сокака. Путеви: Арадски, Варјашки, Воденички, Кетвељски, Перјамошки, Ритски, Секусићи, Семлачки, Тотински. Називи сокака су настали углавном по надимцима (тзв. „прдачинама“¹⁶) појединих породица које су у том сокаку живеле. Сокаци су систематизовани, паралелни и перпендикуларно оријентисани према главном жупанијском путу Секусић–Перјамош: Велики сокак, Барзинов сокак, Кожокарулов сокак, Крчагов сокак, Макаћалин сокак, Немачки сокак, Сокачић поред излаза, Сокачић код Бакаја, Црквени сокак, Чоклодов сокак.

Сл. 4. Наћвала на мапама Јозефинског катастра (1769–1772), реконструкција

Селиште. Раније је Наћвала била лоцирана ближе Моришу, на мочварном месту ниске надморске висине, званом Селиште. Нису сачувани писмени записи о години када је настало насеље на старој локацији Селиште, нити када је село премештено са Селишта на садашњу локацију.¹⁷ Када је крајем XVIII века израђен Јозефински катастар (нем. Josephinische Landesaufnahme), први свеобухватни катастар на просторима Хабзбуршке империје, обухваћено је и подручје Баната, које је картографисано између 1769–1772. Наћвала

¹⁶ Надимци („прдачине“, нем. Spitzname) карактеристични су за целокупно подручје Панонске низије, односно за све народности које су на том подручју живеле. Сматра се да су претече данашњих презимена, мада су коришћени и у време када су презимена редовно уписивана у црквеним и државним матрикулама.

¹⁷ Rodica Colta, Dogu Sinaci, *нав. дело*, стр. 181.

се појављује на мапи број 15 (делимично и на мапама број 16 и 23), али, мада још увек несистематизовано, на данашњој локацији, што указује да је премештено раније. И данас један потес сеоског атара, северозападно од села, носи назив Селиште. Пошто су се оближње реке и речице (Мориш, Аранка, Галацка) често изливале и плавиле ионако мочварна подручја, јужно од Мориша, почев од 1749. предузети су први радови за подизање одбрамбеног насипа (тзв. „долме“) дуж леве обале Мориша и предузете су мере за пресељење постојећих насеља дуж леве обале Мориша, ка југу, на вишим и безбеднијим локацијама, у сврху заштите од поплава. За суседно насеље – Перјамош, познато је да се то десило 1761. године.¹⁸ Свакако да је одлука аустријских власти о пресељењу села била ширих размера, па се може претпоставити да је и Наћвала пресељена на садашњу локацију око 1761. године. У истом историјском периоду претпоставља се да је почела и канализација речице Аранке.

Клима и природни ресурси. Наћвала, као и цело Поморишје, одликује се умереном панонском степско-континенталном климом. Ветрови дувају са југа, југоистока, а посебно са севера („северац“, од Мориша), али без већих промена интензитета. За разлику од околних села, у наћвалском атару нису пронађена налазишта нафте, нити подземне минералне воде.

Највећи део атара, поготово у свом јужном и југозападном делу, карактерише се црницом (чернозјомом), веома погодном за пољопривреду и гајење поврћа. Подземне питке воде налазе се на дубини од 3 до 5 м, а питка вода из Наћвале се сврстава у А категорију (благо слатка, са извесном количином дикарбоната), погодна за пиће, припремање хране и за одгој животиња.

Осим главних пољопривредних култура, карактеристичних за Поморишје (пшенице – „жита“, кукуруза, јечма, овса, сунцокрета – „цунцокрета“, шећерне репе – „цвекле“, дувана), последњих деценија XX века Наћвала је била чувена по гајењу парадајза на већим површинама, путем организованог откупа за извоз у иностранство. У атару је раније било неколико десетина винограда, али се винарство, као и производња ракије од шљива, svelo само на сопствене потребе. Вреди напоменути да је шездесетих година XX века у Наћвали на главној улици (Великом сокаку) засађен дрворед првокласних трешања, од једног до другог краја села. Након пола века, извесни број импозантних дрвета која су опстала сведочи о некадашњој централизованој аграрној и административној политици Румуније.

Биљни и животињски свет – типично равничарски – предмети су студија и научних радова, међу којима се истиче дело Лајоша Куна, римокатоличког свештеника из XIX века, који је подробно описао пернату фауну из места и околине.¹⁹

Године 2005, на самој граници са наћвалским атаром, установљен је Природни парк Поморишја (рум. Parcul Natural Lunca Mureşului) површине

¹⁸ <http://www.primatimperiam.ro/index.php/despre-comuna/scurt-istoric> [Прегледано: 26. 2. 2022].

¹⁹ Kuhn Lajos, *A madárköltés Nagy-Szent-Miklós és Nagyfalva környékén az 1880-tól 1886-ig terjedő években saját megfigyelésem alapján*. Кун је резултат свог истраживања (у преводу: *Размножавање птица у околини месића Великој Семиклуша и Наћвале, између 1880. и 1886. год., на основу мојих зајажвања*) саопштио на конференцији природњака у Бузјашу, 1886. године. Уп. Стеван Бугарски, Љубомир Степанов, *нав. дело*, стр. 75.

17.455 хектара. Реч је о области просечне ширине од око 120 м и дужине од 88 км уздуж реке Мориша, која представља екосистем типичан за влажне зоне текућих и стајаћих вода, са шумама врба, јабланова и топола, равничарским шумарцима и сеоским путевима, важним местима за свијање гњезда, али и прелетање око 200 врста птица, међу којима неке припадају међународно заштићеним врстама.

Демографски преглед

Становништво. Нађвала је током (бар) седам векова свога постојања неминовно следила геополитичке токове времена, који су утицали на развој насеља и на кретање месног становништва. Из средњег века познате су извесне чињенице у вези са судбином села, али до сада нису пронађене информације у вези са бројчаним стањем житеља Нађвале. У време турске владавине, приликом пописа кућних старешина 1557–1558. године (свакако ради сакупљања дажбина) уписано је 70 кућних старешина.²⁰ Већ деценију касније забележен је нагли пад становништва, који се одржао извесно време и након успостављења аустријске администрације.²¹ Међутим, почев са другом половином XVIII века, власти су учиниле значајне кораке у смислу спровођења детаљнијих и тачнијих пописа, свакако ради евидентирања порезних али и војних обавеза становништва. Ради бољег увида у опште бројчано стање становништва, имало се у виду да процес буде периодичан, што није могло бити увек остварено, понајвише због ратних прилика.²² Пописе је вршила администрација (цивилна или војна), често уз помоћ црквених власти, у чију је надлежност тада спадало и вођење матичних књига. Статистички подаци са краја XVIII и из прве половине XIX махом су мање познати и прилично тешко доступни. У другој половини XIX века урађени су пописи 1850, 1857, 1869, 1880, 1890, 1900. и 1910. године. У Румунији, званични пописи урађени су 1930, 1941, 1948, 1956, 1966, 1977, 1992, 2002. и 2011. године. За потребе овога рада, ради реализације што релевантније демографске слике, користили смо податке и из иних извора, а обухватили смо их у табели²³:

²⁰ Samu Borovszky, *Csanád Vármegye Története*, том II, Budapest 1897, стр. 406.

²¹ У сумарном попису који је вршен по турској пракси бројања „димова“ (тј. кућа) у Нађвали је било свега 6 кућа. Димитрије Руварац, *Опис темишварске епархије 1727. године*, Сремски Карловци 1923, стр. 8.

²² Сажето према: Árpád E. Varga, „Recensăminte ale populației pe teritoriul Transilvaniei, în perioada 1850–1910”, *Studia censualia Transsilvanica. Recensământul din 1910 Transilvania*, București 1999, стр. 693–712.

²³ За податке који следе коришћени су следећи извори, у хронолошком реду: Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима (у наставку: АСАНУК), Фонд Митрополијско-патријаршијски А (у наставку: МПА), Кутија 33 / 1797, *Описаније восточнога православнога неунитскога закона народа к Епархији темишварској принадежаицаго*, 361–362; АСАНУК, МПА, 1822, *Списаније Дијецези темишварскија за год. 1822. сотвореноје*, 102; Karl F. Waldner, Anton P. Petri, *Städte und Dörfer, Beiträge zur Siedlungsgeschichte der Deutschen im Banat*, München 2011, стр. 234; Lajos Nagy, *Notitiae politico-geographico-statisticae inclyti Regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum*, Том 1, Budae 1828, стр. 377; Aloysium Lewald de Reesch, *Universalis schematismus Ecclesiasticus venerabilis cleri Orientalis Ecclesiae graeci non uniuiti ritus I regni Hungariae pro anno*

Година	Свега	Становништво по етничкој структури			
		Срби	Румуни	Немци	Ини
1797.	1016	1016			
1822.	1180	743	437		
1823.		1774 (правосл.)		152 (римокат.)	
1828.	2063	1862 (правосл.)		201 (римокат.)	
1846.		925 (правосл.)			
1858.	1300	1.000 (правосл.)		300 (римокат.)	
1868.		938			
1878.		931 (правосл.)			
1880.	1482	769	118	501	39
1890.	1562	833	90	587	52
1895.		852			
1897.		942			
1899.		597 (правосл.)		622 (римокат.)	8
1900.	1566	840 ²⁶	104	571	51
1905.	1568	980 ²⁷	28	200	360
1907.		985			
1908.		974			
1910.	1497	896	61	483	57
1920.	1435	934 ²⁸	16	489	37
1924.	1486	953 ²⁹			
1930.	1451	829	93	452	60
1938.	1398	900	56	420	18
1940.		846			
1941.	1353	758	156	416	23

1842–1843, Budae 1844, стр. 115; Aloysium Lewald de Reesch, *Universalis schematismus Ecclesiasticus venerabilis cleri Orientalis Ecclesiae graeci non uniuersi ritus I regni Hungariae pro anno 1846–1847*, Budae 1848, стр. 124; Alexandru Roz, Géza Kovách, *нав. дело*, стр. 210; Victor Hornyánsky, *Geographisches Lexikon des Königreichs Ungarn und der serbischen Woiwodschafft mit dem temescher Banate*, Pest 1858, стр. 109; *Царска повеља о 10. августу 1868*, Разређење свештенства (прилог), стр. 8; Стеван Болманац, *Шемайизам источно-православне митрополије у Аустро-Угарској, год. 1878*, Панчево 1878, стр. 90; Árpád E. Varga, *Erdély etnikai és felekezeti statistikája 1850–1992, Helységnevtai össze-sített mutató, az I-V kötetekhez*, Csikszereda 2002; Архив Православне српске црквене општине у Нађвали (у наставку: АПСЦОН), Фонд Записници (у наставку ФЗ), Записник Црквено-школске општине у Нађвали (у наставку: ЗЦШОН) 1892–1896, стр. 96; Евгеније (Летица), *Први шемайизам Српске православне епархије шемањварске за 1897. годину*, Сремски Карловци 1897, стр. 50; *Schematismus Cleri Diocesis Csanádiensis pro Anno Domini Jubilari MDCCCС*, Temesváriani 1899, стр. 139; *Studia censuali Transsilvanica. Recensământul din 1910 Transilvania*, Bucureşti 1999, стр. 99; Мата Косовац, *Српска православна митрополија карловачка по подацима од 1905. год.*, Сремски Карловци 1910, стр. 677; *Раг Епархијске управе шемањварске од 1906–1908. године*, Велика Кикинда 1909, стр. 139; Слободан Костић, *Шемайизам Православне српске епархије шемањварске у Краљевини Румунији за 1924. годину*, Тимишоара 1925, стр. 91; SJAAN, Fond Comuna Secusigiu, Registrul 220, *Registru de naționalitate română – Comuna Satu Mare, 1924*, стр. 38; Слободан Костић, *Српска црква и школа у Румунији 1930. године*, Темишвар 1931, стр. 81; *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. II, Bucuresti 1938, стр. 472; Institutul Central de Statistică, *Recensământul general al României din 1941, 6 Aprilie*. Date sumare provizorii, Bucureşti 1944; Љубомир Степанов, Весна Степанов, *Српски етнички подаци о Србима у Румунији*, Темишвар 2014, стр. 29.

1966.	1134	556	254	254	27
1977.	1148	436	497	181	25
1992.	1005	247	659	48	51
2002.	1024	182	792	18	22
2011.		115			

Срби у Нађвали. У вези са присуством и континуитетом Срба у Банату и Поморишју све до касног средњег века у научном свету мишљења су подељена (због малобројних примарних извора), али историчари у својим радовима пишу о присуству Срба на овом подручју већ током XII века и, у континуитету, све до данашњих дана. Консолидација српског елемента, насељавањем из Рашке у Банат, одвијала се током XV века. Према оцени Душана Ј. Поповића, „насељавање [...] вршило се истовремено на две речне бране, на Дунаву и на Моришу. [...] Народ је прелазео уз династе, а такође и уз друге племиће своје крви. Народ се обично пресељавао својевољно, али је било случајева да је на сеобу и бивао присиљаван, нарочито у ратним временима”²⁸.

Међу српским племићима и високим чиновницима који су имали поседе у Банату у XV веку истичу се браћа Јакшићи, Стефан и Димитрије, који су највећи део свога имања имали у Чанадској, и мање у Тамишкој и Арадској жупанији (дакле са обе стране Мориша). Добивши 1464. године Надлак, одакле су свим добрима управљали, године 1486. добили су, међу осталим, и Нађвалу. Из тога времена позната су поименце и два мештанина: Аврам и Ђурашин. Насеље је и у XVI веку било у поседу породице Јакшић, за чије је време насељено значајним бројем Срба као, уосталом, и цела област. Иначе, средином XVI века Банат је имао етнички састав који ће се одржати све до краја турске власти у Банату, а Поморишје је, као српска етничка област, на картама из тога времена обележен као „Rascia”. По гашењу мушке лозе Јакшића, Нађвала је 1543. припојена темишварском властелинству, девет година касније била је у власништву браће Фелдвари, а 1556. делимично је додељена Димитрију Овчаревићу, највећем земљопоседнику у Поморишју тога времена.

Срби су на својим огњиштима наставили да живе и након освајања Баната од стране Турака, бавећи се углавном сточарством. Из већ поменутог турског тефтера 1557–1558. произлази да је Нађвала била густо насељена (имала је 70 домова, знатно више у односу на Фенлак, где је било седиште нахије). Међу кућним старешинама записани су: Рајо Иванић, Рајо Радован,

²⁴ За исту годину, други извори наводе број од 966 Срба (в. Árpád E. Varga, *нав. дело*).

²⁵ Према извештајима о спољашњем стању школске зграде у Нађвали, за школску 1904/05, односно 1905/06. годину, наводи се број од 973 Срба (Архив Православне српске епархије темишварске, Фонд Вероисповедне школе, б. б.).

²⁶ Према: Árpád E. Varga, *нав. дело*, у месту је регистровано 893 Срба.

²⁷ Слободан Костић наводи цифру од 906 Срба (*Шемајизам Православне српске епархије темишварске у Краљевини Румунији за 1924. годину*, Тимишоара 1925, стр. 91).

²⁸ Душан Ј. Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века. Историја насеља и савремености*, Ново Милошево 2019, стр. 38.

Димитрије Ђак, Петар Асојларчић, Јова Беренић, Лука Бернин, Ђурко Бобладовић, Григорије Бокач, Адам Борковић, Димитрије Боровић, Лука Бранковић, Рајко Бунић Јаки, Јован Донадовић, Михајло и Петар Дунић, Петар Ђуранић, Стојан Хамуровић, Димитрије Канић, Михајло Ланић, Јован Лазар, Павле Маљан, Радован Манић, Јован Мрчић, Степан Миловић, Тома Начић, Степан Николић, Кос(т)а Никовић, Петар Органчић, Тодор Петарић, Никола Петриковић, Рана Петровић, Јак(ов), Лука и Михајло Поповић, Ђура и Петар Степанић, Тома Варић, Б. Вукосанић.²⁹ Према процени историчара Поповића, презимена са завршетком на *-(с)ић* могла би указати о пореклу дотичних Срба, и то из Шумадије и јужних делова Србије.

Крајем XVI века (1594) дигнут је међу Србима у Банату велики устанак против Турака, али је угушен за релативно брзо време. Бојећи се репресалија, део Срба је пребегао у Ердељ, па је област Баната након пропасти устанка опустошена. Мада су турске власти, којима је било потребно радно становништво на плодном банатском земљишту, обећале милост свакоме ко се врати, поновно насељавање Баната текло је споро.

Могло би се претпоставити да је и Наћвала – у којој је већ 1582. живе-ло само неколико Срба чобана – доживела исту судбину. Током XVII века добијали су је и куповали разни племићи, а среће се ређе и у документима.³⁰

Године 1666, банатске крајеве по други пут походе пећки монаси, саку-пљајући прилог. Њихово путовање остало је забележено у *Пећком катта-систиу*, из којег произлази да су посетили и Наћвалу:

Наћвола (1666)

*Пој Која њиса себе њрос. Домаћин Мил(а)н њиса њрос. Осџа 220 асџри. Мијан даде на блаџословеније њаџуче. Цветџоје њиса на блаџослов 20 асџри. Вујасин [...] на блаџослов. Кнез Андреј њиса себе [...] Осџа 200.*³¹

Пола века касније (1717), село је имало 16, а 1727. само 6 кућа.³² Међу-тим, повољнија (стабилнија) геополитичка ситуација допринела је да од тог времена па све до краја XIX века број становника, уједно и Срба у месту, буде у порасту, онако како указују приказане статистике. Српско становни-штво је јачало и у материјалном смислу, али и у духовном и просветном. Школа се први пут помиње 1771. године; црква брвнара је детаљно описана приликом визитације митрополитског мандатара 1758. године, а садашња црква од печених цигала посвећена празнику Обновљења храма Светога Великомученика Георгија подигнута је 1789. године. У односу на друга на-сеља у окружењу, место није више било „велико село”, али је број Срба у месту био у порасту све до раздобља између два светска рата, а већину (пре-ко 60%) задржао и након Другога светскога рата. У међуратном периоду у

²⁹ Samu Borovszky, *нав. дело и сџр*.

³⁰ Сажето према: Душан Ј. Поповић, *нав. дело*, стр. 39–51, 225, 412; Стеван Бугарски, Љубо-мир Степанов, *нав. дело*, стр. 73–75.

³¹ Свет. Матић, *нав. дело и сџр*.

³² Димитрије Руварац, *Оџис џемишварске еџархије 1727. џодине*, Сремски Карловци 1923, стр. 8.

селу је постојала Српска читаоница, основани су Српско материнско удружење и Српско православно црквено друштво „Невен”.

Драстична промена режима у Румунији имала је негативне последице и по Србе у Наћвали. Мада нису били депортовани у Бараган кобне ноћи између 17. и 18. јуна 1951. зато што се насеље налазило ван пограничног појаса са Југославијом ширине 25 км, житељи Наћвале су ипак претрпели немиле последице тадашњег режима. Били су изложени разним економским притисцима: имућнијим породицама (такозваним „кјабурима”), међу којима су већином биле српске, одређен је висок порез у новцу („штајер”) или у натури – пољопривредним производима (тзв. „котама”) према држави, те им је, практично, било немогуће одужити се. Пољопривредни приноси су, тих првих послератних година, углавном били лоши, а није постојао ни начин да се убирана летина колико-толико прода, па када је стизао рок отплате ових дажбина, тимови порезника („перчептора”) харали су селом и од богатијих домаћинстава одузимали све што је било вредно: намештај, боља одела и есцајг, па чак и дечије кревете. Након што би сељани отплатили део новца или производа, неки од тих предмета су им враћени до следећег рока обавезне отплате, и тако даље. Неминовно, сви су имућнији становници насилно или у недостатку опција приступили месном пољопривредном газдинству (колхозу), из којег су добијали сразмерно мало производа у односу на површину земље с којом су приступили.

Српски живаљ је последице државне политике осетио и индиректно. Масовна индустријализација неминовно је привукла омладину ка градским срединама, Араду и Темишвару. Извесни број факултетски образованих људи је по завршетку студија тзв. „репартицијом” доспео у друге крајеве државе; део њих се тек касније вратио у Банат, али не и у Наћвалу.

Последице егзодуса Срба видљиве су и данас, и нису специфичне једино за Наћвалу. Села су пражњена, многе су породичне куће пусте, већина Срба у месту је у поодмаклим годинама; а млађи Срби који су сачували куће бар као викендице или који су се вратили да живе у селу са породицом јесу изузеци.

Хронолошки преглед

Историјски преглед Наћвале доносимо у облику хронологије важнијих догађаја који су током времена обележили постојање и развој насеља, као допуна појединим догађајима и подацима који се појављују у досадашњем тексту.

2500–1200. пре. н. е. Археолошка налазишта доказују да је у Наћвали и на ширем подручју дуж јужног тока реке Мориша, током бронзаног доба било насељеног становништва, како сведоче нађени археолошки артефакти.³³

271–420. На подручју атара Наћвале, Немачког Семпетра и околине пронађени су елементи сарматске културе.

³³ Roxana Morteau, Florin Gogâltan, „O protomă ornitomorfă din Epoca Bronzului de la Satu Mare, jud. Arad”, *ArheoVest*, бр. III, том 1, Szeged 2015.

1085–1086, 1091. Историја бележи најезду Кумана на банатске просторе, укључујући и подручје села Наћвале.

1241–1242. Забележена је велика најезда Монгола у тадашњој Угарској, па и у овим крајевима. Уништена су оближња насеља Јегриш (Igrış) и Рохонца (Rohoncza).

1332–1337. Први попис становништва у Поморишју. То је први историјски доказ о постојању насеља, које је стављено на списак места одређених да плате папску десетину: *Incipit Rationes Decimarum Sexennialis Collectan in Hungaria ab anno 1332 ad annum 1337 a Jacopo Bercugari et Rajmondo Bonafato Colectoribus Pontificis* (у преводу: *Рачуни Јакопа Беркутарија и Рајмонда Бонафатија, сакуљача пайској шестогодишњој десетини у краљевини Угарској за године 1332–1337*), који се чува у Ватиканској библиотеци у Риму. Насеље је убележено као Magna Villa (у преводу: „велико насеље”). У месту је постојала католичка парохија у власништву породице Зинги (Zingi).³⁴

1383. По одобрењу Чанадске бискупије, село је подељено између двојице представника Зингијевих.³⁵

1403. По указу угарског краља и одлуком Чанадског каптола, нелојалним властелинима Зинги одузета су сва имања, укључујући и Наћвалу, и дата су Јаношу Антимију Тапшонију (Tapsoni Anthimi János).³⁶

1432. Имање су наследили његови синови, Миклош и Јанош. У самом току жетвених радова, заменик заповедника тврђаве Темишвара, са наоружаном пратњом, упао је у село и запленио целокупну летину месних кметова (јобађа).

1432–1450. Породица Антими даје део насеља под закуп свом секретару, Јаношу Фејеређхазију (Fejéregyházi Janos), а касније овај део насеља откупило је Саветодавно тело Бискупије у Великом Варадину и задржало га све до доласка Турака.

1453–1454. Остала насеља и поседи породице Антими, укључујући и преостале поседе у Наћвали, дати су Јаношу Хуњадију (Hunyadi János).

1463. Након смрти Јаноша Хуњадија, његов син Матија (Hunyadi Mátyás) присаједињује имање свом поседу у Липови (Lipova). Као краљ, потврђује донацију којом је својој мајци Елизабети предао тврђаву Липову, заједно са 6 арадских села (укључујући и Наћвалу, јужно од Мориша).³⁷

1464. Да би се што успешније одупрео све јачој турској најезди на Угарску, краљ Матија Корвин је у ове крајеве позвао неколико угледних српских деспотских властелина (Вука Гргуревића, браћу Стефана и Дмитра Јакшића, Милоша Белмужевића), искусних бораца у рату са Турцима, доделивши им више поседа.

1473. Пошто је Елизабета Силађи Хуњади одустала од раније добијеног поседа, упркос неким протестима, Матија Корвин поклања Наћвалу и Надлак

³⁴ Péter G. Tóth, *A Csanádi székeskáptalan személyi összetétele a késő-középkorban (1354–1526)*, Szeged 2014, стр. 196.

³⁵ Ioan Hațegan, Ligia Boldea, Dumitru Țicu, *Cronologia Banatului*, II/1, Timișoara 2005, стр. 137, 161.

³⁶ *Sztáray Nagymihályi és Sztárai gróf Sztáray család oklevéltára* (red. Nagy Gyula), II. 1347–1457, Budapest 1889, стр. 463.

³⁷ Ioan Hațegan, Ligia Boldea, Dumitru Țicu, *нав. гело*, стр. 243, 259.

породици Јакшић, браћи Стефану и Дмитру, за њихове заслуге у одбрани против Турака.

1514. После окончања крсташког рата, избија сељачка буна под вођством Ђорђа Доже (Dózsa György), који је победио војску Иштвана Баторија (Báthory István) код Надлака. У свом походу дуж леве обале Мориша, устаници пролазе јединим тада постојећим путем, кроз Наћвалу и Секусић.

1521. Као власник села помиње се Марко Јакшић, син Стефана Јакшића, а насеље добија православну (српску) цркву.

1526–1527. Сељаци из ових крајева учествују у устанку под вођством цара Јована Ненада „от Липове”. Српско царство Јована Ненада обухвата просторе Панонске низије, јужно од реке Мориша, од Липове на истоку, па све до Дунава, на западу и југу.

1529. У току лета, Турци под командом Бали-бега, београдског санџак-бега, пустоше сва поморишка села, па и Наћвалу.

1543. Након смрти последњег мушког изданка породице Јакшић, о њихове поседе отимају се римокатолички бискуп Великог Варадина и гроф Петар Петровић, угарски краљевски намесник и заповедник Темишвара, за време краљице Изабеле. Домогавши се овог поседа, Петар Петровић га прикључује граду и тврђави Темишвар.

1551. Сматрајући га личним поседом, Петар Петровић припаја насеље свом поседу у околини тврђаве Чаља (Csálya) надомак Арада. У јесен исте године, под вођством Улама-паше, Турци освајају низ села с леве обале Мориша, међу њима и Наћвалу.

1556. Село је додељено Димитрију Овчаревићу (Olcsárovcis Demeter), заједно са околним селима (Варјаш, Семпетар, Торња, Фенлак).

1558. Као последица нестанка потомака породице Јакшић, посед је напуштен, па је краљ Фердинанд I њихов део доделио Иштвану Фелдварију (Földvári István) и његовој браћи.

1559. Село преузима Бенедек Борнемиса (Bognemisza Benedek) и ставља га под своју администрацију. За његово време, њему подложни сељаци (кметови) били су изложени великим годишњим наметима и зулумима.

1561–1564. Сходно порезном попису тих година, власници места су Саветодавно тело Бискупије у Великом Варадину и Димитрије Овчаревић.

1597. Ердељски кнез Сигисмунд Батори (Báthory Zsigmond) додељује Наћвалу (такође и Варјаш, Велики Семпетар и околна места) своме вазалу Миклошу Лапишпатакију Сењеју (Lapispataki Segnyeı Miklós).

1716. Принц Евгеније Савојски осваја Темишвар и ослобађа Банат од Турака. За војничког и грађанског гуверенера Баната, хабзбуршки цар Карло VI именује коњичког генерала грофа Клаудија Флоримунда Мерсија.

1718. Предузети су радови на мелиоризацији обала Мориша, поред наћвалског атара, од Перјамоша према Чанаду.

1725, 1726, 1728, 1731. У више маха излио се Мориш и поплавио велики део сеоског атара и самог села. Слично ће се догодити и 1739, 1740, 1742. и 1748.

1738–1739. Село и околину обухватила је епидемија куге, која је погодила цео Банат и Бачку. Епидемија је почела фебруара 1738. и трајала је до краја марта 1739.

1745. У Наћвали ради царинска испостава.

1747–1748. По наређењу генерала Фон Енгелсхофена (von Engelshofen), аустријска администрација наређује чишћење и регулацију обале Мориша.³⁸

1749–1750. Почели су радови на подизању одбрамбеног насипа против поплава, на левој обали Мориша, између Наћвале и Перјамоша, под руководством инжењера Штрауса (Strausz). Радови су настављени и обнављани по потреби, до краја XIX века.

1758. Српска црква брвнара, посвећена Светом Георгију, детаљно је описана приликом визитације митрополитског мандатара. Била је покривена шиндром, а имала је торањ и звоно. Није позната локација дотичног храма.

1768–1769. Епидемија великих богиња.

1769–1773. Под руководством потпуковника барона Филипа фон Елмпта (Philipp von Elmpt) одвијају се картометријска и топометријска премеравања земљишта, ради систематизације села у Банату.

1771. Први пут се помињу српска основна школа и њен учитељ Тома Теодоровић. По неким изворима, школа је у месту функционисала још пре 1769. године.

1772. На мапи Јозефинског катастра означено је да Наћвала има 104 куће и атар од 5592 јутра.

1774. Царски ревизор Ерлер, на свом путовању по Банату, констатује да је Наћвала чисто српско насеље.³⁹

1777. Излио се Мориш у наћвалском и суседним атарима.

1779. Велики део атара, укључујући и део који данас припада суседном Секусићу, купује породица грофа Сапарија (Szápáry)⁴⁰ од Државног трезора за 117 форинти.⁴¹

1789. Саграђена је нова, садашња црква, од печених цигала посвећена празнику Обновљења храма Светога Великомученика Георгија.

1796. У место се досељују прве породице Немаца (Шваба), из суседног Перјамоша.⁴²

1808. Темишварски протопрезвитер Константин Шубоњ осветио је ново православно гробље, на садашњој локацији. Прва сахрана обављена је 11. јуна.⁴³

1811. Наћвалу је, као и цео Банат, погодила економска криза, праћена девалвацијом новца.

1823. Изграђен је одбрамбени насип (долма) од Мориша до пута Наћвала–Перјамош. Изградња је започета 1816. Хидротехнички радови настањени су у периоду 1845–1872, када је изграђено 33 сектора долме.

1829–1830. *Ево данас љеџо [1]829. оџ каџа је снџ на земљу љао, љаџ је дрџо 20 недеља. Оџ Свеџоџ Бурђица до Блаџовјешченије није се узџу снџ. Ево д[ан]ас љеџо 1830.*⁴⁴

³⁸ Hațegan, Ioan, Kósa, Alexandru, *Cronologia Banatului*, Vol. III/1, *Banatul între 1716–1735*, Timișoara 2018, стр. 37, 68, 225, 259, 278.

³⁹ Johann Jakob Ehrler, *Banatul de la origini până acum (1774)*, Timișoara 1982, стр. 204.

⁴⁰ Локално становништво је грофа називало Цапари.

⁴¹ Victor Schreyer, *Nagyszentmiklós traditionalis monografiája*, Nagyszentmiklós 1912, стр. 64.

⁴² *Schematismus Cleri Diocesis Csanádiensis pro Anno Domini Jubilari MDCCC*, стр. 139.

⁴³ SJAAN, CRSC, FPOSSM, Registrul 13, Decedați (1805–1825), упис бр. 111 / 11. 6. 1808.

⁴⁴ Исто, Registrul 2, Botezați (1790–1799), запис на унутрашњости предње корице.

1831–1832. Бисџ заразиџелна бољезањ холеа у љеџу 1831. и 1832. Неки се криџе, медеџину џиџе, љуџио џеврдаџе, у џроџеџ џримаџе своја џисанија.⁴⁵

1832. Излио се Мориш и поплавио веџи део наџвалског атара, све до Варјашког атара.

1838. Као властелин села Наџвале помиње се најпре гроф Михаљ Сапари (Szápáry Mihály). Село постаје затим власништво породице Алмаши (Almássy).

1845. Велики банкар, дипломата и предузимач, барон Сина Симон Ђерђ (Sina Simon György), купио је поседе Наџвалу и Секусић. Његов посед се простирао северно од ова два села, све до рита Мориша, скоро до поседа манастира Бездина. На мапама из тога времена његов је посед назначен као Вагон Сина Puszta (Пустара барона Сине) и Вагон Сина Tanya (Ранч барона Сине).

1848. Наставља се градња одбрамбеног насипа (долме) поред Мориша.

1851. Сеоски атар износио је 5078 јутара, и то: 3597 јутара оранице, 689 јутара излаза, 340 јутара пашњака, 17 винограда, 6 башти, 130 јутара ритова и бара, од чега Велика бара (Слатина) 87 јутара. Од целокупне површине властелин је поседовао 3652 јутра, а мештани само 1426 јутара.⁴⁶

1852. Уведене су, први пут, катастарске књиге (тзв. „грундбух“).⁴⁷

1853. Земаљска управа обавештава Комесаријат у Темишвару, Жандармеријски пук бр. 9, Треџи батаљон Пешадијског пука „Гроф Хартман“ и Председништво Арадске жупаније да је дозволила прелаз преко Мориша код Наџвале–Секусића (Nagyfalu–Szekeshut), како би млинари из Перјамоша могли пренети брашно, и даје налог да се строго контролише да се овај прелаз користи само у ову сврху.⁴⁸

1866. Основан је поштански уред у Перјамошу који је опслуживао и Наџвалу.

1870. Крајем године село је поплављено водама „из различних долина фенлачких и немецко С[ент]. Петерских [па су] млогои зидови и куће, штале [и] шопре попадале“.⁴⁹

1870. Оснива се телеграфски биро у Перјамошу, који ће опслуживати околна села, укључујуџи и Наџвалу.

1875. Оснива се поштански уред у Секусићу, који је опслуживао и Наџвалу.

1877. Усред излива Мориша, половина села је поплављена.

1880. Барон Ђерђ Симон Сина, који је средином XIX века купио имање у атарима Наџвале и Секусића, оставља посед својој џерци војвоткињи Ифигенији Сина. Она ће посед у Наџвали држати до 1910. године, када ће посед потпасти под власништво Земљишне кредитне банке у Будимпешти.⁵⁰

1880. Званично су у месту регистровани први Румуни и неке ине народности.⁵¹

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Стеван Бугарски, Љубомир Степанов, *нав. дело*, стр. 75.

⁴⁷ АПСЦОН, ФЗ, ЗЦШОН 1885–1892. / 16. 12. 1890.

⁴⁸ Tadija Grosinger, *Zemaljska uprava za Srpsko Vojvodstvi i Tamiški Banat – Analitički inventar*, II/3; Arhiv Vojvodine, Sremski Karlovci, 1983, стр. 71.

⁴⁹ АПСЦОН, Књижница, *Молебан* (1844), запис на унутрашњој корици.

⁵⁰ Rodica Colta, Doru Sinaci, *нав. дело*, стр. 125–126, 154.

⁵¹ *Das Banat und die Banater Schwaben. Band 5: Städte und Dörfer*, München 2011, стр. 234

1883. Основано је стрељачко друштво (такође са улогом народне наоружане гарде), под званичним називом „Nagyfalu Köszeg Lovászegylete” (Нађвалско стрељачко друштво).⁵²

1887. Месеца Јунија 30^{ој} у 4 саџа изјуџра био је „земљоџрес” који је џрајао 2 минуџа.⁵³

1888. Подигнута је и освеђена Римокатоличка црква („Швапска црква”) посвеђена Светој Терезији, ктиторством чанадског бискупа Александра Бонаца и новчаним прилозима мештана римокатоличке вероисповести.⁵⁴ Римокатоличка парохија у Нађвали имала је од свога оснивања статус филијале парохије у Перјамошу.

1894. Настављају се радови на канализацији Аранке.

1900. Оснива се прво кредитно удружење у Нађвали, под називом Кредитна задруга.

1904. Оснива се Земљорадничка задруга. Пронађено је неколико археолошких предмета који потичу из времена цара Константина Великог.

1909. Основано је Задружно предузеће за пољопривредни кредит и плетење корпи у Нађвали.

1910. Пуштена је у промет железничка пруга Ловрин – Перјамош – Нови Арад, која је имала застојну станицу и у Нађвали.

1914. Завршена је канализација Аранке.

1922. Освеђен је генерално обновљени српски храм.

1923. Основана је Српска читаоница са књижицом. Основано је Српско материнско удружење” које ће у порти српске цркве подићи споменик мештанима преминулим у Великом рату.

1924. На дан нађвалске храмовне славе, освеђен је новоподигнути Српски народни дом.

1934. Свечано је освеђен барјак Српског православног црквеног певачког друштва „Невен”.

1940. Завршени су радови на спољашњој обнови и проширењу (тачније, продужењу) месног српског храма. Храм је продужен са олтарске стране, према истоку.

1939. Основана је Општинска пореска управа пашњака, под званичним називом „Eforia comunală de răsunat Satu Mare Timiș–Torontal”.

1940. Оснива се здравствени уред у Секусићу, који је опслуживао и Нађвалу.

1945. Оснива се апотекарски уред у Секусићу, који је опслуживао и Нађвалу.

1947. Укинута је српска вероисповедна школа у месту, претворена у државну школу.

1950. Оснива се Колективно пољопривредно газдинство „Пут социјализма” („Drumul Socialismului”).

1954. Почела је електрификација села (улица и главнијих установа).

⁵² Lajos Kakucs, „Gărzile civice și societățile de tir din Banat între anii 1717 – 1919”, *Analele Banatului*, S.N., Arheologie – Istorie, XXII, 2014, стр. 353.

⁵³ АПСЦОН, *исџо*.

⁵⁴ *Schematismus Cleri Diocesis Csanádiensis pro Anno Domini Jubilari MDCCCC*, стр. 139.

1957. Уводи се електрично осветљење у нађвалској српској цркви.

1964–1968. Досељују се прве породице Румуна из области Марамуреша, претежно адвентистичке вероисповести. Мештани их називају самбатарима („суботарима”). Десетак година касније у место се масовно насељавају румунске породице из жупаније Бистрица, претежно из места Телчу Мик (рум. Telciu Mic).

1970. Усред пораста нивоа Мориша поплавлени су оближње насеље Перјам Порт и приобално земљиште. Нађволци подижу вештачку брану на левој обали Мориша у свом атару.

1979. Румунски епископ арадски др Висарион (Аштиљану) упућује молбу Римокатоличкој бискупији у Темишвару у вези са коришћењем нађвалског римокатоличког храма за богослужбене потребе православних Румуна у месту. Молба је одбијена, а румунским верницима је препоручено да похађају православну српску цркву у месту или румунску православну цркву у суседном Секусићу.⁵⁵

1985. Епископ шумадијски др Сава (Вуковић), администратор Епархије темишварске, служи архијерејску литургију о храмовној слави. Била је ово прва архипастирска посета Нађвалској парохији након скоро пола века.

1988. Генерално је обновљен римокатолички храм; свечано је обележена стогодишњица од подизања.

1989. Богослужења за потребе румунских верника у месту одвијају се у импровизованој капели. Капела је освећена 1990.

1990. Укида се српска четворогодишња (основна) школа у месту.

1991. Правно је ликвидирана месна пољопривредна производна кооператива (задруга).

1994. Отворена је адвентистичка богомоља у месту, чија је изградња трајала 1990–1994. До тада, верници адвентисти седмог дана састајали су се на молитву по приватним кућама.

1997. Први пут у Нађвали служи литургију садашњи епископ-администратор Лукијан (Пантелић). Освећана је споља генерално обновљена српска црква.

2001. Умире у месту умировљени протојереј-ставрофор Љубомир Бугарин (р. 1909), дугогодишњи парох нађвалски (1950–1978). Био је последњи српски свештеник који је живео у месту и након пензионисања.

2011. Румунски архиепископ арадски др Тимотеј (Севић) троносао је нови румунски православни храм посвећен Светом великомученику Димитрију. Храм је настао адаптацијом и дограђивањем постојеће капеле; радови су се одвијали 2003–2007.

2012. Обављени су радови на обнови месног Дома културе.

2013. Отворен је нови мост преко Мориша између Немачког Семпетра и Печке, од изузетног значаја за повезивање насеља са двеју обала реке.

2014. Постављено је уметничко осветљење у порти српске цркве.

2016. Поплочани су тротоари појединих улица.

⁵⁵ Arhivele Episcopiei Romano-Catolice de Timișoara, Fond Parohii, Parohia Romano-Catolică Satu Mare, jud. Arad, б. б.

- 2017.** Почела је изградња сеоског водовода.
2018. Асфалтиране су попречне улице.
2019. Генерално је обновљена унутрашњост српског храма.
2020. Обновљена је зграда забавишта.⁵⁶

RETROSPECTIVA GEOGRAFICĂ, DEMOGRAFICĂ ȘI CRONOLOGICĂ A LOCALITĂȚII SATU MARE (ARAD)

Dušan J. Popov, Dejan Popov

Rezumat

Lucrarea prezintă cele mai importante date geografice, demografice și istorice despre localitatea Satu Mare, un sat cu populație majoritară sârbă în trecut, astăzi situat în județul Arad, în România. Este prezentată structura demografică a pe ani și naționalitate, de la primele recensăminte înregistrate și până în prezent, cu referire specială la locuitorii de etnie sârbă. Sunt consemnate, cronologic, evenimentele istorice care au influențat dezvoltarea satului.

A GEOGRAPHICAL, DEMOGRAPHICAL AND CHRONOLOGICAL OVERVIEW OF SATU MARE (ARAD)

Dušan J. Popov, Dejan Popov

Summary

The article provides geographical, demographical and historical data on Satu Mare (in Serbian: Načvala), a village that used to have a majoritary Serbian population in the past, and which is today a part of Arad County, in Romania. The demographic ethnical structure of the village is presented, with specific information on Serbian inhabitants. A chronological list of the historical events that influenced the development of the village is also presented.

---

⁵⁶ Подаци о едилитарним (комуналним) радовима сажети су према званичним информацијама са новог и старог сајта општине Секусић: <https://www.primariasecusiguiar.ro/> и <https://vechi.primariasecusiguiar.ro> [Прегледано: 26. 7. 2022].

Дејан Појов

СНИМЦИ ЦРКВЕНОГ ПОЈАЊА У АРХИВУ ПРАВОСЛАВНЕ СРПСКЕ ЕПАРХИЈЕ ТЕМИШВАРСКЕ

САЖЕТАК: У раду је детаљно описан садржај двеју магнетофонских трака које се чувају у Архиву Православне српске епархије темишварске. Траке садрже снимке једногласног (певничког) српског црквеног појања, претежно песама из Осмогласника, по аутохтоном, народном напеву, односно по нотним записима Стевана Мокрањца, забележене 1973. године. Снимци су настали на иницијативу тадашњих епархијских власти, а подухват је осмишљен као својеврстан уџбеник првобитно намењен тадашњим богословима Србима који су у то време похађали румунске богословије. У раду се говори и о контексту настанка снимака, а истакнута је и њихова историјска, богословско-дидактичка и музиколошка вредност.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: снимци, магнетофонске траке, српско црквено појање, Темишвар.

Увод

Крајем деведесетих година прошлога XX века имао сам прилику да у Епархијском двору у Темишвару видим и преслушам две магнетофонске траке марке ORWO на магнетофону TESLA, којим су и снимљене. У питању су песме из Осмогласника, као и поједине празничне стихире са тзв. „утврђеним” напевима¹, скромни уџбеник једногласног (певничког) православног српског црквеног појања.

Контекст настанка снимака

Ратне и поратне неприлике онемогућиле су да се кандидати за српско свештенство у Румунији школују у Србији. То је посебно изражено после *Резолуције Информативног бироа у вези са стицањем у Комунистичкој партији Југославије* (1948), по којој су заострени и међудржавни односи. Управа

---

¹ Утврђени напеви у православном (српском) црквеном појању односе се на црквене песме које добро устаљеним односом између текста и мелодијских фраза, као последица основног начела у црквеној музици да се мелодија прилагођава тексту и тако служи истицању његовог смисла.

Православнога српског викаријата темишварског, како су државне власти звале Епархијску управу, суочена са преком потребом, израдила је дозволу и држала Српску богословију у манастиру Бездину и Темишвару 1953–1961, коју су завршила 22 млада свештеника. Даље су се српски кандидати школовали у румунским богословијама, највише у Карансебешу.

У српској Бездинско-темишварској богословији наставни програм је предвиђао учење црквеног појања у свим разредима. Предавачи су били свештеници: Љубомир Бугарин и Вељко Унипан – у манастиру Бездину, и Павле Марковић – у Темишвару.² За кандидате у румунским богословијама ваљало је попунити празнину која се односила на специфичне предмете, првенствено на српско појање и историју Српске цркве. Српски православни викаријат је, у договору са румунским црквеним и световним властима, одредио свештеника Драгомира Петкова, тадашњег пароха у Сараволи (Тамишка жупанија) за хонорарног предавача за поменуте предмете у Карансебешкој богословији, почев са 1. октобром 1975. године.³

Иако се у Карансебешкој богословији предавало румунско појање по банатском напеву које је, мелодијски, веома слично традиционалном српском црквеном појању,⁴ Управа Викаријата је предузела неколико значајних корака, о којима је сачуван напис у тадашњем црквеном гласилу:

Као што је већ објављено у нашем Билтену, у богословском Семинару у Карансебешу спремају се млади богослови Срби који ће служити на нашим српским парохијама. Да би се попунило њихово знање које им је потребно за ову службу, по замисли о. Викара Ђорђа Хранисављевића, одржава се у просторијма Викаријата, за време летњег распуста са овим богословима течај из црквенословенског језика и црквеног појања.

Саветодавни одбор Срп. прав. Викаријата одлучио је да се за ту сврху купи магнетофон и да се на његовој траци сниме наше осмогласно црквено појање, које ће се на том течају предавати.

За овај рад одређени су о. Љубомир Иванов, парох семпетарски, бивши професор Карловачке Богословије и о. Светислав Сележановић свешт. у пензији,⁵ као добри познаваоци нашег црквеног појања. Они су наизменичним појањем снимили осмогласно појање по карловачком напеву. О. Љ. Иванов снимио је посебно и цело осмогласно појање по нотном осмогласнику Ст. Мокрањца, нашег највећег црквеног композитора.

² Исто, стр. 28–29.

³ *Билтен српској православној викаријата у Темишвару*, год. IV, бр. 3–4/1975, стр. 37–38. Према усменом казивању протге Драгомира Петкова (1931–2000), он је путовао једном недељно у Карансебеш ради предавања. Иначе, у дотичној установи одржавани су и испити за оспособљавање појединих црквених појаца, који су били запослени при српским парохијама у Румунији.

⁴ Сличности између српског црквеног појања (тзв. карловачког појања) и румунског црквеног појања у Банату предмет су музиколошких истраживања, али још увек нису обухваћене у одговарајућој студији. Ради поређења напева, вид.: Ненад М. Барачки, *Ноћни зборник српској народној црквеној појања по карловачком напеву* (фототипско издање), Крагујевац 1995, односно Nicolae Belean, *Cântări bisericești tradiționale* (Ediția a II-a), Timișoara 2005.

⁵ Библиографске податке о свештеницима-извођачима поменутих у овом раду вид. у: Стеван Бугарски, *Гробна места свештеника и ђакона Српске православне цркве у Румунији*, Темпус, Темишвар 2020.

Први овакав течај од 14 дана одржан је августа месеца 1973. год. Пошто је он показао леп успех и оправдао његову замисао, течаји ће се одржавати и у будуће.⁶

Напис отклања сваку могућу сумњу у вези са временом настанка дотичних трака (које ћемо у раду назвати Траком бр. 1, односно бр. 2), као и (донекле) са извођачима црквених песама на снимцима. Наиме, испоставило се да снимак нису остварили само протојереји Сележановић и Иванов. На Траци бр. 1, која садржи осмогласно појање по „аутохтоном напеву”⁷, све до песама које припадају 4. гласу, на снимцима се појављују, истина ретко и на махове, свештеници који су у то време били запослени при Српском викаријату у Темишвару (Ђорђе Хранисављевић, Владимир Марковић и Миливој Качик).

Снимљене песме на тракама груписане су према њиховом устаљеном редоследу на богослужењима, онако како се и иначе појављују у књигама и штампаним зборницима. Појединим песмама претходе објашњења (најаве), било у вези са врстом, било у вези са свештеним радњама које се врше током певања дотичне песме.⁸

Са техничког гледишта, снимци су реализовани у моноформату, сигурно ради уштеде магнетофонских трака, односно удвостручавања расположивог времена на њима. Стога, Трака бр. 1 (сем једнога дела који садржи пробне снимке) обухвата 270 минута, а Трака бр. 2 чак 368 минута драгоцених снимака црквеног појања. Снимци јесу аматерски, али су највероватније забележени уз помоћ спољног, ручног микрофона, што је додатно допринело њиховом сасвим пристојном квалитету.

У наставку се детаљно наводи садржај двеју трака, уз тематско груписање нумера у редоследу у којем се појављују. Уз нумере, у случају Траке бр. 1, римским бројевима су назначени свештеници-певачи, такође у редоследу у којем се појављују: I – Светислав Сележановић, II – Миливој Качик, III – Ђорђе Хранисављевић, IV – Владимир Марковић, V – Љубомир Иванов. Нумере у првом делу Траке бр. 2 поредили смо према штампаном издању *Осмогласника* Стевана Стојановића Мокрањца (Треће издање, Београд 1964). Изостављена су вербална објашњења која су укључена испред појединих нумера или између њих.

⁶ Љубомир Иванов, „Двонедељно стручно спремање наших богослова”, *Билтен Српској православној викаријати у Темишвару*, год. II, бр. 3/1973, стр. 19.

⁷ Није, ни у ком случају, различит осмогласни мелодијски систем, него локална мелодијска пракса, то јест мања одступања (пре свега у украсима и појединим фразама) у односу на „стандардне”, најраспрострањеније нотне записе мелографа српског појања (Стевана Ст. Мокрањца, Ненада Барачког, и других). Дотичне разлике су природни резултат понајвише усменог учења појања и преношења с генерације на генерацију.

⁸ Током циклуса песама које припадају I. гласу, протојереј Ђорђе Хранисављевић снимио је оваква објашњења/најаве: „После мале јектеније, [следи] други сједален”, или: „Поје се непорочни тропари, за које време свештеник кади, за које се време звони”. Ова су објашњења дата само у овом циклусу; у осталима су дате само најаве нумера: „Стихире на стиховње”, „Степена”, „Блажени гласа”, итд.

Садржај трака (са објашњењима)

ТРАКА 1

Прва сѝрана, ѝрви канал: Пробни, нерелевантни снимци.

Друѝа сѝрана, ѝрви канал (96 минута⁹)

Глас 1.

– Стихире на „Господи возвах“¹: *Госѝоди возвах • Да исѝравийѝсја • Хвалиѝе Госѝода вси јазѝци... Вечерњѝја нашја молийѝви • Јако уѝвердисја... Обидийѝе људије Сион • Слава... И ниње... Всемирнују славу*

– Стиховње стихире¹¹: *Сѝрасѝију Твојеју Хрисѝе • Слава... И ниње... Се исѝолнисја Исајино ѝророченије*

– Тропар и богородичен¹¹: *Камени зайѝчайѝану оѝѝ јудеј • Слава... И ниње... Гаврилу вјеѝчавиу*¹⁰

– Први сједален¹: *Гроб ѝвој сѝасе војини сѝреѝуѝчи • Воскресни Госѝоди... Ко кресѝу ѝрѝвождсја • Слава... И ниње... Маѝер Тја Божију*

– Други сједален¹: *Жени ко ѝробу*

– Степена, први антифон¹¹: *Въѝѝда скорбјеѝи ми • Пусѝиним нейресѝаноје • Слава... И ниње... Свјайѝому Духу*

– Степена, други антифон¹¹: *На ѝори ѝвојих • Десноју Твојеју рукоју • Слава... И ниње... Свјайѝим Духом*

– Степена, треѝи антифон¹: *О рекиѝих мње • Дому Давидовје сѝрах велик • Слава...¹¹ Свјайѝому Духу*

– Прокимен¹: *Ниње воскресну*¹²

– Величийѝ гуѝа моја Госѝода... *Чесѝѝеѝију херувим¹¹ • Јако ѝризрје на смиреније раби својеја (припев)¹¹ • Јако соѝвори мње величије сиљниј (припев)¹¹ • Соѝвори державу миѝцеју својеју (припев)¹¹ • Низложи сиљнија со ѝресѝол (припев)¹¹ • Восѝријайѝ Израѝља оѝрока својеѝо (припев)¹¹*

– Хвалитне стихире¹: *Всјакоје диханије • Хвалиѝе Јеѝо вси анѝели Јеѝо • Хвалиѝе Јеѝо в ѝимѝање и лицје... Појем Твоју Хрисѝе сѝасиѝельнују сѝрасѝѝ*
• Всјакоје диханије... Кресѝѝ ѝреѝерѝјевѝј

– *И ниње... Преблаѝословена јеси*¹¹

– Велико славословље¹¹

– Васкрсни тропар: *Дњес сѝасеније миру бисѝѝ*¹¹

– Блажена¹: *Блажени милосѝивѝи(ју)... Сњедију изведе • Блажени чи-сѝѝи(ју) сердцем... Поклањајусја сѝрасѝѝем Твојим • Блажени мироѝворци... Расѝјал јеси безѝрјеѝне • Блажени изѝнани ѝравди ради... Храм ѝвој ѝјелесниј*

⁹ Назначена минутажа (трајање) односи се на трајање снимака, а не на укупни временски капацитет траке.

¹⁰ Недостаје, сходно устаљеном редоследу, стих *Боѝ Госѝод и јавѝсја нам*.

¹¹ Изостављен је припев *И ниње...* Према уобичајеној пракси, овај се стих узима са *Слава...* *И ниње...*, а према *Окѝоѝху*, пева се два пута, једном са *Слава...*, а потом са *И ниње...*

¹² Недостају, сходно устаљеном редоследу, стихови *Всјакоје диханије*, који се певају одмах након прокимена.

- Кондак: *Слава... И ниње... Воскресл јеси јако Бої^{II}*
- Прокимен апостола: *Буди Госїоги милосїи Твоја на нас^I*

Глас 2.

- Стихире на „Господи возвах”^I: *Госїоги возвах • Да исїравийїсја • Хвалиїе Госїода вси јазици... Прежде вјек оїи Оїица • Јако уївердисја... Хрисїиос сїас нащ • Слава... И ниње... Прејде сјен законаја*
- Стиховње стихире^I: *Воскресеније Твоје Хрисїиє Сїасе • Слава... И ниње... О чудесе новаїо*
- Тропар и богородичен^I: *Јеїда снизщел јеси • Слава... И ниње... Всја йаче смисла*
- *Бої Госїог^I*
- Први сједален^I: *Блаїообразниј Јосиф • Слава... И ниње... Преїрославље-на јеси*
- Други сједален^I: *Камен їробниј*
- Степена, први антифон: *На небо очи йушчају мојеїо сердца^{III} • Помилуј нас соїрјешајуших^{III} • Слава... И ниње... Свјайїому Духу^I*
- Степена, други антифон: *Ащче не Госїог^{III} • Зубом их^{III} • Слава... И ниње... Свјайїому Духу^I*
- Степена, треїи антифон: *Надјејушцијсја на Госїода^{III} • В безаконији рук своїих^{III} • Слава... И ниње... Свјайїим Духом^I*
- Прокимен^I: *Восїїани Госїоги Боже мој¹³*
- *Величїи гуша моја Госїода... Чесїїњеїшују херувим^I • Јако їризрје на смиренїе раби својеја (припев)^{III} • Јако соїтвори мње величїе сиљниј (припев)^I • Соїтвори державу мишцеју својеју (припев)^{III} • Низложи сиљнија со їресїиол (припев)^I • Восїријайї Израїља оїїрока својеїо (припев)^{III}*
- Хвалитне стихире: *Всјакоје диханије^I • Хвалиїе Јеїо вси анїели Јеїо^{III}*
- *Хвалиїе Јеїо в їїимїањех и лицїе... Всјакоје диханије и всја ївар^I • Всјакоје диханије... Да рекуїи Јудеје^{III}*
- *И ниње... Преблаїословена јеси^{III}*
- Велико славословље^{III,1}
- Васкрсни тропар: *Воскрес из їроба^V*
- Блажена: *Блажени милосїиви(ји)... Глас їиї йриносим^I • Блажени чїсїи(ји) сердцем... Кресїи Тебје їриносим^{III} • Блажени мироїтворци... Поклањајемсја Твојему Владико^I • Блажени изїнани їравади ради... Смерїију Твојеју Госїоги^{III}*
- Кондак: *Слава... И ниње... Воскресл јеси оїи їроба^I*
- Прокимен апостола: *Крјейосїи моја и їјеније моје Госїог^I*

Глас 3.

- Стихире на „Господи возвах”^I: *Госїоги возвах^I • Да исїравийїсја^{IV} • Хвалиїе Госїода вси јазици... Твојим кресїиом Хрисїиє сїасе^I • Јако уївердисја... Просвјейишасја всјаческаја^{IV} • Слава... И ниње... Како не дивимсја^I*
- Стиховње стихире: *Сїїрасїију Твоје Хрисїиє омрачивїи солнице^{III} • Слава... И ниње... Безсјемене о божесївенаїо Духа^I*

¹³ Исто.

- Тропар и богородичен: *Да весељаӣсја небесна̄ја*^{IV} • *Слава... И ниње...*
Тја ходата̄јс̄твовавш̄ују^{III}
- Бо̄ї Гос̄ѡд^I
- Први сједален: *Хрис̄тос о̄ӣ мер̄тв̄их*^I • *Слава... И ниње... Красо̄ӣје*
д̄јевс̄т̄ва ѿво̄је̄ѡ^I
- Други сједален: *Неизм̄јена̄ѡ божес̄т̄ва*^I
- Степена, први антифон: *Пљен Сион ѿӣ из̄јал̄ јеси*^I • *В јӯї сје̄јӯщ̄чӣ*^{III} •
Слава... И ниње... Св̄јай̄ѡму Духу вс̄јако̄је бла̄ѡдарӣје^{IV}
- Степена, други антифон: *Ащ̄че не Гос̄ѡд соз̄ижд̄е̄ӣ*^I • *Плода чревна̄ѡ*^{III}
• *Слава... И ниње... Св̄јай̄ш̄м Духом ѿроз̄рӣйс̄ја*^{IV}
- Степена, трећи антифон: *Бо̄ја̄щ̄чӣ(ју)с̄ја Гос̄ѡда бла̄жени*^I • *О крес̄т̄*
ѿрай̄ези Тво̄ја^{III} • *Слава... И ниње... Св̄јай̄ш̄м Духом вс̄јако̄је бо̄їа̄йс̄т̄во*^{IV}
- Прокимен^I: *Рцӣӣе во̄ јазӣц̄јех*¹⁴
- *Велич̄ӣӣ дӯша мо̄ја Гос̄ѡда... Чес̄т̄ӣње̄јш̄ӯју херувим*^I • *Јако ѿриз̄рје на*
смиренӣје раби сво̄је̄ја (припев)^{II} • *Јако со̄ѿвори м̄ње велич̄ӣје сӣљнӣј (припев)*
^I • *Со̄ѿвори др̄жаву мӣщ̄це̄ју сво̄је̄ју (припев)*^{II} • *Низлож̄и сӣљнӣја со̄ ѿре-*
с̄т̄ѡл (припев)^I • *Вос̄ѿрӣја̄ӣ Изра̄ӣља о̄ѿро̄ка сво̄је̄ѡ (припев)*^{II}
- Хвалитне стихире: *Вс̄јако̄је диханӣје*^I • *Хвалӣӣе Је̄ѡ вси ан̄ѡли Је̄ѡ*^{II}
• *Хвалӣӣе Је̄ѡ в ѿим̄ѡа̄ње и лӣце... Придӣӣе вси јазӣци*^I • *Вс̄јако̄је диханӣје...*
Пов̄једа̄ща вс̄ја чудеса^{II}
- *И ниње... Пребла̄ѡсловена јеси...*^I
- Велико славословље^{III, I, II, IV; 15}

Прва с̄ѿрана, дрӯги канал (95 минута)

- Блажена: *Бла̄жени милос̄т̄иви(ју)... О̄ѿвер̄ша̄ѡ Хрис̄т̄е*^I • *Бла̄же-*
ни чис̄т̄и(ју) сер̄дцем... Со̄р̄јещ̄их нас смер̄т̄но̄ју^{II} • *Бла̄жени миро̄ѿворици...*
Воскрес из мер̄тв̄их^I • *Бла̄жени из̄нани ѿрав̄ди ради... Тридневним ѿво̄јим*
ѡ̄ребенӣјем^{III}
- Кондак: *Слава... И ниње... Воскресл̄ јеси днес*^I
- Прокимен апостола: *По̄ј̄ӣе Бо̄ју на̄щ̄ему, ѡ̄ј̄ӣе*^I

Глас 4.

- Стихире на „Господи возвах“: *Гос̄ѡди возвах*^I • *Да ис̄прав̄ӣс̄ја*^V •
Хвалӣӣе Гос̄ѡда вси јазӣци... Живо̄ѿвор̄јаш̄ему Тво̄јему крес̄т̄у^I • *Јако*
ӯѿвер̄дис̄ја ... Древа ѿр̄слӯшанӣја^V • *Слава*^I... *И ниње*^V... *Иже ѿебе ради*^I
- Стиховѣ стихире: *Гос̄ѡди воз̄ше̄д на крес̄т̄*^V • *Слава*^I... *И ниње*^V...
Призри на мо̄љенӣја^I
- Тропар и богородичен: *Св̄јей̄лӯју воскресенӣја ѿро̄ѡв̄јед*^V • *Слава*^I...
И ниње^V... *Јеже о̄ӣ в̄јека*^I
- Бо̄ї Гос̄ѡд^I
- Први сједален: *Возр̄јещ̄е на ѿробнӣј вход*^I • *Слава*^V... *И ниње*^I... *Уди-*
вис̄ја Јосиф^V
- Други сједален: *Воскресл̄ јеси јако безсмер̄т̄нӣј*^I

¹⁴ Исто.

¹⁵ Снимак оштећен. Недостаје васкрсни тропар после Славословља.

- Степена, први антифон: *Ой јуносѣи мојеја^V • Не навидѣшчији Сиона^I*
- *Слава^V... И ниње... Свјайим Духом^V*
- Степена, други антифон: *Возвах к Тебе Госѣоди^I • На Госѣода надежду^V*
- *Слава^I... И ниње^V... Свјайим Духом^I*
- Степена, трећи антифон: *Сердце моје^V • К матѣри својеј^I • Свјайим Духом^{V,16}*
- Прокимен: *Воскресни Госѣоди ѿмози нам^I*
- *Всјакоје диханије^V • Всјакоје диханије (трећи пут)^I*
- *Величїи дуца моја Госѣода... Чесѣињејуу херувим^I • Јако ѿризрје на смирене раби својеја (припев)^V • Јако соѣвори мње величїе сиљниј (припев)^I*
- *Соѣвори державу мишцеју својеју (припев)^V • Низложи сиљнија со ѿрестїол (припев)^I • Восѣријай Израїља ойрока својеѣо (припев)^V*
- Хвалитне стихире: *Всјакоје диханије^I • Хвалиѣе Јеѣо вси анѣли Јеѣо^V*
- *Хвалиѣе Јеѣо в ѿмїањех и лице... Кресѣи ѿреїерїјевиј и смерѣи^I • Всјакоје диханије... Кресѣом Твојим Хрисѣе^V*
- *И ниње... Преблаѣословена јеси^I*
- Велико славословље^{V,1}
- Васкрсни тропар: *Воскрес из ѿроба^V*
- Блажена: *Блажени милосѣиви(ји)... Древом Адам^I • Блажени чисѣи(ји) сердцем... Вознесїсја на кресѣи^V • Блажени мироѣворци... Рукойсаније наше^I • Блажени изїнани ѿравди ради... Расїнијсја и воскресїѣ^V*
- Кондак: *Сїас и избавїѣљ^I*
- Прокимен апостола: *Јако возвеличїасја^V*

Глас 5.

- Стихире на „Господи возвах“: *Госѣоди возвах^I • Да исѣравїїсја^V • Хвалиѣе Госѣода вси јазїци... Чесѣним ѿвојим кресѣом^I • Јако уѣвердисја ... Воскресеније даја^V • Слава^I... И ниње^V... В черњем мори^I*
- Стиховње стихире: *Тебе войлошченаѣо Сїаса Хрисѣа^V • Слава^I... И ниње^V... Храм и двер јеси^I*
- Тропар и богородичен: *Собезначалноје слово^V • Слава^I... И ниње^V... Радујсја двере Госѣодња^I*
- *Бої Госѣод^{I, V}*
- Први сједален: *Кресѣи Госѣодењ ѿхвалим^I • Слава^V... И ниње^I... Радујсја свјайаја ѿоро^V*
- Други сједален: *Госѣоди ѿ ѿридневном Твојем воскресенији^I*
- Степена, први антифон: *Вњеѣда скорбїеїи мње^V • Пусѣињим живої^I*
- *Слава^V... И ниње^I... Свјайим Духом^V*
- Степена, други антифон: *На ѿори душе^I • Деснаја Твоја рука^V • Слава^I... И ниње^V... Свјайому Духу^I*
- Степена, трећи антифон: *О рекшїх мње^V • В дому Давидовје^I • Слава^V... И ниње... Свјайому Духу^V*
- Прокимен: *Воскресни Госѣоди Боже мој^I*
- *Всјакоје диханије^V • Всјакоје диханије (трећи пут)^I*

¹⁶ Изостављен је припев: *Слава... И ниње...*

– Величиѣ душа моја Госѣода... Чесѣиѣиѣиѣу херувим¹ • Јако ѣризрје на смиреније раби својеја (припев)^Ѳ • Јако соѣвори мѣе величије сиљниј (припев)¹ • Соѣвори державу миѣцеју својеју (припев)^Ѳ • Низложи сиљнија со ѣресѣол (припев)¹ • Восѣријай Израѣља оѣрока својеѣо (припев)^Ѳ

– Хвалитне стихире: *Всјакоје диханије¹ • Хвалиѣе Јеѣо вси анѣли Јеѣо^Ѳ • Хвалиѣе Јеѣо в ѣимѣаѣех и лиѣе¹... Госѣоди, заѣчашану ѣробу^Ѳ • Всјакоје диханије¹... Госѣоди, вереји вјечнија^Ѳ*

– И ниѣе... Преблаѣословена јеси^Ѳ

– Велико славословље^{1,Ѳ}

– Васкрсни тропар: *Воскрес из ѣроба^{Ѳ, 17}*

– Блажена: *Блажени милосѣиви(ји)... Разбојник на кресѣје¹ • Блажени чисѣи(ји) сердцем... Иже на древе кресѣѣем^Ѳ • Блажени мироѣворци... Смерѣију Твојеју Хрисѣе¹ • Блажени изѣнани ѣравди ради... На ѣроб Твој, Хрисѣе^Ѳ*

– Кондак: *Ко агу Сѣасе мој сошел јеси^Ѳ*

– Прокимен апостола: *Ти ѣосѣоди сохраниѣи ни¹*

Глас 6.

– Стихире на „Господи возвах”: *Госѣоди возвах¹ • Да исѣравиѣсја^Ѳ • Хвалиѣе Госѣода вси јазѣи... Побједу имјејай Хрисѣе¹ • Јако уѣвердисја... Дѣес Хрисѣос смерѣи ѣѣрав^Ѳ • Слава¹... И ниѣе^Ѳ... Кѣо ѣебе не ублажиѣ¹*

– Стиховѣе стихире: *Воскресеније Твоје Хрисѣе Сѣасе^Ѳ • Слава¹... И ниѣе^Ѳ... Творец и избавиѣељ¹*

– Тропар и богородичен: *Анѣлскија сили^Ѳ • Слава¹... И ниѣе^Ѳ... Блаѣословенују нареки¹*

– Боѣ Госѣод^{Ѳ, 1}

– Први сједален: *Гробу оѣверсѣу¹ • Слава^Ѳ... И ниѣе¹... Преднаѣисујеѣ Гедеон^Ѳ*

– Други сједален: *Живоѣ во ѣробје возлежаше¹*

– Степена, први антифон: *На небо очи моји^Ѳ • Помилуј нас, уничижених¹*

• *Слава^Ѳ... И ниѣе¹... Свјайѣму Духу^Ѳ*

– Степена, други антифон: *Аѣче не Госѣод¹ • Зуби их^Ѳ • Слава¹... И ниѣе^Ѳ... Свјайѣим Духом¹*

– Степена, треѣи антифон: *Надјејуѣчијсја на Госѣода^Ѳ • В безаконија рук својих¹ • Слава^Ѳ... И ниѣе¹... Свјайѣѣо Духа^Ѳ*

– Прокимен: *Госѣоди воздвѣни силу Твоју¹*

– *Всјакоје диханије^Ѳ • Всјакоје диханије (треѣи пут)¹*

– Величиѣи душа моја Госѣода... Чесѣиѣеиѣу херувим^Ѳ • Јако ѣризрје на смиреније раби својеја (припев)¹ • Јако соѣвори мѣе величије сиљниј (припев)^Ѳ • Соѣвори державу миѣцеју својеју (припев)¹ • Низложи сиљнија со ѣресѣол (припев)^Ѳ • Восѣријай Израѣља оѣрока својеѣо (припев)¹

¹⁷ Сигурно омашком, отпеван је тропар *Воскрес из ѣроба* (који се пева ако је владајуѣи глас 2, 4, 6. или 8), уместо уобичајеног тропара *Дѣес сѣасеније миру бисѣи* (који се пева ако је владајуѣи глас 1, 3, 5. или 7). Са строго дидактичког становишта, нумера јесте добар пример „кројења” (технике прилагођавања одређених мелодијских фраза према постојећем тексту, која се најчешће користи при свакодневним богослужењима Православне цркве, када се не певају тзв. „утврђене” песме, то јест песме са устаљеним односом између текста и мелодијских фраза), по мелодији 5. гласа.

Друѣ сѣрана, друѣ канал (79 минута)

- Хвалитне стихире: *Всјакоје диханије¹ • Хвалиѣе Јеѣо вси анѣли Јеѣо^V*
- *Хвалиѣе Јеѣо в ѣимѣањех и лицје... Кресѣи Твој, Госѣоду¹ • Всјакоје диханије... Поѣребеније ѣвоје Владико^V*
- *И ниње... Преблаѣословена јеси¹*
- Велико славословѣ^{V,1}
- Васкрсни тропар: *Воскрес из ѣроба¹*
- Блажена: *Блажени милосѣиви(ју)... Помјани мја^V • Блажени чистѣи(ју) сердцем... Древом Адама ѣрелсѣивѣаѣосја¹ • Блажени мироѣворци... Адова врайѣ^V • Блажени изѣнани ѣравди ради... Помјани мја¹*
- Кондак: *Живоначалњоју дланију^V*
- Прокимен апостола: *Сѣаси Госѣоду људи Твоја¹*

Глас 7.

- Стихире на „Господи возвах“: *Госѣоду возвах¹ • Да исѣравиѣсја^V • Хвалиѣе Госѣода вси јазѣци... Придиѣе возрадујемсја Госѣодеви¹ • Јако уѣвердисја ... Кресѣи ѣрейерѣјел јеси Сѣасе^V • Слава¹... И ниње^V... Маѣи убо¹*
- Стиховње стихире: *Воскресл јеси из ѣроба Сѣасе мира^V • Слава¹... И ниње^V... Под кров ѣвој владѣице¹*
- Тропар и богородичен: *Разруѣил јеси^V • Слава¹... И ниње^V... Јако наѣшеѣо воскресенија¹*
- Боѣ Госѣод¹
- Први сједален: *Жизањ во ѣробје^V • Слава¹... И ниње^V... Расѣенѣаѣосја нас ради¹*
- Други сједален: *Зайечайѣану ѣробу^V*
- Степена, први антифон: *Пѣен Сион¹ • В јуѣ сјејај^V • Слава¹... И ниње^V... Свјайѣм Духом¹*
- Степена, други антифон: *Аѣче не Госѣод^V • Плода чревна¹ • Слава^V... И ниње¹... Свјайѣм Духом^V*
- Степена, треѣи антифон: *Бојаѣчѣјисја Госѣода¹ • О кресѣи ѣрайези^V*
- *Слава¹... И ниње^V... Свјайѣм Духом¹*
- Прокимен: *Воскресни Госѣоду Боже мој^V*
- *Всјакоје диханије^V • Всјакоје диханије (треѣи пут)¹*
- *Величѣи дуѣа моја Госѣода... Чесѣѣејѣују херувим¹ • Јако ѣризрје на смиренѣје раби својеја (припев)^V • Јако соѣвори мње величѣје сиљниј (припев)¹*
- *Соѣвори державу миѣцеју својеју (припев)^V • Низложи сиљнија со ѣресѣол (припев)¹ • Восѣријаѣи Израѣља оѣрока својеѣо (припев)^V*
- Хвалитне стихире: *Всјакоје диханије¹ • Хвалиѣе Јеѣо вси анѣли Јеѣо^V*
- *Хвалиѣе Јеѣо в ѣимѣањех и лицје... Воскресе Хрисѣос из мерѣвих¹ • Всјакоје диханије... Воскресеније Хрисѣово видјеѣе^V*
- *И ниње... Преблаѣословена јеси¹*
- Велико славословѣ^{V,1}
- Васкрсни тропар: *Дњес сѣасеније миру бисѣ¹*
- Блажена: *Блажени милосѣиви(ју)... Красен бје¹ • Блажени чистѣи(ју) сердцем... На кресѣи вознессја ѣчедре^V • Блажени мироѣворци... Прѣвоздѣвиј на кресѣ¹ • Блажени изѣнани ѣравди ради... Излија јад^V*

- Кондак: *Слава*¹... *И ниње*^V... *Не кѣому держава*¹
- Прокимен апостола: *Госѣод крѣјѣосѣ људем својим гасѣ*^V

Глас 8.

– Стихире на „Господи возвах“: *Госѣоди возвах*¹ • *Да исѣравѣсја*^V • *Хвалиѣе Госѣода вси јазѣци... Вечерњују ѣјесан*¹ • *Јако уѣтвердисја ... Госѣоди, Госѣоди*^V • *Слава*^V... *И ниње*¹... *Цар небесниј*^V

– Стиховѣе стихире: *Возшел јеси на кресѣ*^V • *Слава*¹... *И ниње*^V... *Безневѣјесѣнаја Дјевѣ*¹

– Тропар и богородичен: *С висѣи снизшел јеси*^V • *Слава*¹... *И ниње*^V... *Иже нас ради*¹

– Боѣ *Госѣод*¹

– Први сједален: *Воскресл јеси*^V • *Слава*¹... *И ниње*^V... *Небеснују двер*¹

– Други сједален: *Челѣвѣци Сѣаве ѣроб ѣвој заѣчайѣача*^V

– Степена, први антифон: *Оѣ јунѣсѣи мојеја*¹ • *Ненавидѣшѣији Сиѣона*^V

• *Слава*¹... *И ниње*^V... *Свѣјѣим Духом*¹

– Степена, други антифон: *Сердѣе моје*^V • *На Госѣода имјејај надежду*¹

• *Слава*^V... *И ниње*¹... *Свѣјѣим Духом*^V

– Степена, треѣи антифон: *Возвах к Тебје*¹ • *К маѣтери својеј*^V • *Слава*¹...

И ниње^V... *Свѣјѣим Духом*¹

– Степена, четврти антифон: *Се ниње чѣо добро*^V • *О рѣзје својеј*¹ •

Слава^V... *И ниње*¹... *Свѣјѣим Духом*^V

– Прокимен: *Воцарѣсја Госѣод во вјек*¹

– *Всјакоје дѣханије*^V • *Всјакоје дѣханије* (треѣи пут)¹

– *Величѣи душа моја Госѣода... Чесѣѣјејују херувѣм*¹ • *Јако ѣризрје на смиренѣе раби својеја* (припев)^V • *Јако соѣвори мѣе величѣе сиљниј* (припев)¹

• *Соѣвори державу мищѣеју својеју* (припев)^V • *Низложи сиљнија со ѣресѣол* (припев)¹ • *Восѣријаѣ Израѣља оѣирока својеѣо* (припев)^V

– Хвалитне стихире: *Всјакоје дѣханије*¹ • *Хвалиѣе Јеѣо вси анѣли Јеѣо*^V

• *Хвалиѣе Јеѣо в ѣимѣаѣех и лиѣе... Госѣоди, ащѣе и судѣлищѣу*¹ • *Всјакоје дѣханије... Госѣоди, оружѣе на дијаѣола*^V

– *И ниње... Преблѣословена јеси*¹

– Велико славѣсловлѣе^{V,1}

– Васкрсѣи тропар: *Воскрес из ѣроба*¹

– Блажѣна: *Блажѣни милѣсѣиви*(ју)... *Помјани нас*¹ • *Блажѣни чѣсѣи*(ју) *сердѣем... Слѣщи Агаѣе*^V • *Блажѣни мироѣворѣи... На дреѣе ѣрѣѣвожден бѣ*¹ • *Блажѣни изѣнани ѣравди ради... Дѣес Хрѣсѣѣос*^V

– Кондак: *Слава*^V... *И ниње*¹... *Воскрес из ѣроба*^V

– Прокимен апостола: *Помѣлѣсја и въздѣгѣѣ*¹

Дѣгѣци

– Јѣванѣѣе које се чита на чѣну малѣг освѣѣѣна воде (Зач. 14, Јн. 5, 1–4)

– Јѣванѣѣе које се чита на опѣлу (Зач. 16, Јн. 5, 24–30)

– Јѣванѣѣе 1. васкрсно, ујѣдно и јѣванѣѣе које се чита на Кршѣѣу (Зач. 116, Мт. 28, 16–20)

ТРАКА 2

Прва сѝрана, ѝрви канал (92 минута)

Снимак почиње *Образложењем* проте Љубомира Иванова, које доносимо у целини:

Ова маїнеїофонска ѝрака садржи део осмоїласної црквеної ѝојања ѝо ноїном „Осмоїласнику” Сїевана Мокрањца, заїим, ѝојање које се честїо чује на вечерњи, јуїрењи, лиїурїји и на оїелу, и наїзад, уїврђене сїихире неких ѝразника.

Она је ѝосїала ѝо замисли ѝречасної ѝосїодина викара Ђорђа Храни-сављевића, ѝоциїо се указала ѝоїреба да се наци боїослови Срби, који су свршили румунске боїословске цкколе уїуїе у срїско црквено ѝојање. За осїиварење ове своје замисли, оїтац викар је изабрао мене, мада сам већ исїунио 62 ѝодине, ѝоциїо сам ја ѝредавао црквено ѝојање у Боїословији Свеїтої Саве у Сремским Карловцима. Ја сам се врло радо ѝримїо ове дужностїи, јер сам увек ѝоїов да доїринесем свему ономе цїїо користїи нациој Срїској ѝравославној цркви. А највећа наїрада за овај свој ѝтруд биће ми ако наци боїослови, и сви они који желе да науче наце леїо црквено ѝојање, ѝрисїуїе ѝом учењу са онаком љубављу каквом сам и ја осїварио ову ѝраку.

У Великом Семїеїру, на Ивањдан, 1973. ѝодине.

Проїојереј Љубомир Иванов, ѝарох семїеїарачки и бивци ѝрофесор Карловачке боїословије.

ПРВИ ДЕО

Глас 1.

– Стихире на „Господи возвах”: *Госїоди возвах • Да исїравїїсја • Хвалиїе Госїода сви јазици*¹⁸... *Вечерњија нација молиїви • Јако уївердисја... Обидїије људије Сион • Слава... И ниње... Всемирнују славу*

– Стиховња стихира: *Сїрасїију Твојеју Хрисїе*

– Тропар и богородичен: *Камени зайечайану оїї јудеј • Слава... И ниње...*

Гаврилу вјещчавцу

– *Бої Госїод*

– Први сједален: *Гроб ѝвој сїасе воїини сїреїуци • [Слава... И ниње...]*

Маїер Тја Божију

– Други сједален: *Жени ко їробу*¹⁹

– Степена, први антифон: *Вњеїда скорбїейїи ми • Пусїиним неїресїаноје • [Слава... И ниње...]* *Свјайїому Духу*

– Прокимен: *Ниње воскресну*

¹⁸ Припеви *Хвалиїе Госїода сви јазици* и *Јако уївердисја милосїї Јеїо на нас* на „Господи возвах”, као и припеви *Хвалиїе Јеїо в їимїање и лице... и Всјакоје диханије...* на „Хвалитех” нису укључени у Мокрањчевом *Осмоїласнику*, нити се, према типичу, певају са дотичним стихирама. Међутим, као и у случају Траке бр. 1, укључени су на овом месту највероватније због постојеће праксе у нашим парохијским храмовима.

¹⁹ Другачији завршетак у односу на нотни оригинал.

- *Всјакоје диханије • Всјакоје диханије* (трећи пут)
- *Величиӣ дӯща мо̄ја Гос̄иода... Чес̄ӣње̄јӯ херувим • Јако̄ ѿризр̄је на смирен̄ије раби сво̄јеја* (припев) • *Јако̄ со̄ӣвори м̄ње величӣје сӣл̄нӣј* (припев)
- *Со̄ӣвори др̄жаву мӣщце̄ју сво̄јеју* (припев)
- Хвалитне стихире: *Всјакоје диханије • Хвалӣӣе Је̄Ѡо вси ан̄Ѡели Је̄Ѡо • Хвалӣӣе Је̄Ѡо в̄ ѿ̄им̄Ѡа̄ње и лӣцје... По̄јем Тво̄ју Хрис̄ӣе с̄Ѡасӣӣельнӯју с̄Ѡрас̄ӣ*
- *Всјакоје диханије... Крес̄ӣ ѿ̄ре̄Ѡер̄Ѡе̄вӣј*
- *И нӣње... Пребл̄Ѡословена јеси*²⁰
- Велико славословље (само стихови: *Слава Теб̄је ѿ̄казав̄щему нам св̄је̄Ѡӣ • Хвалим Тја, бл̄Ѡословим Тја • Св̄Ѡа̄ӣӣј Бо̄же*)
- Васкрсни тропар: *Д̄њес с̄Ѡасенӣје миру бӣсӣ*
- Блажена: *Бла̄жени мӣлос̄ӣиви(ји)... С̄њедӣју изведе*²¹ • *Бла̄жени чӣс̄ӣи(ји) сер̄дцем... Покла̄ња̄јус̄ја с̄Ѡрас̄ӣем Тво̄јим • Бла̄жени миро̄Ѡвор̄ци... Рас̄Ѡјал̄ јеси без̄р̄је̄щне • Бла̄жени из̄нани ѿ̄равди ра̄ди... Хра̄м ѿ̄во̄ј ѿ̄јелеснӣј*
- Кондак: *Воскресл̄ јеси јако̄ Бо̄Ѡ*
- Прокимен апостола: *Буди Гос̄иоди мӣлос̄ӣ Тво̄ја на нас*

Глас 2.

- Стихире на „Господи возвах”: *Гос̄иоди возвах • Да ис̄Ѡрав̄ӣс̄ја • Хвалӣӣе Гос̄иода вси јазици... Пре̄жде в̄јек о̄ӣ О̄Ѡца • Јако̄ ӯѠвер̄дис̄ја... Хрис̄ӣѠ с̄Ѡас на̄ш • Слава... И нӣње... Пре̄жде с̄јен закона̄ја*
- Стиховња стихира: *Воскресенӣје Тво̄је Хрис̄ӣе С̄Ѡасе*
- Тропар и богородичен: *Је̄Ѡда сниз̄ӣцел јеси • Слава... И нӣње... В̄сја ѿ̄аче смисла*
- *Бо̄Ѡ Гос̄иод*
- Први сједален: *Бл̄Ѡообразнӣј Јосиф • Воскресни Гос̄иоди... Мироносӣца̄м жена̄м*²² • [*Слава... И нӣње...*] *Пре̄Ѡрослав̄љена јеси*
- Други сједален: *Камен ѿ̄робнӣј*
- Степена, први антифон: *На небо очи ѿ̄ӯцча̄ју мо̄јеѠо сер̄дца • Помилӯј нас со̄Ѡр̄је̄ща̄јӯщих • Слава... И нӣње... Св̄Ѡа̄ӣѠому Духу*
- Прокимен: *Вос̄Ѡани Гос̄иоди Бо̄же мо̄ј*
- *Всјакоје диханије • Всјакоје диханије* (трећи пут)
- *Величиӣ дӯща мо̄ја Гос̄иода... Чес̄ӣње̄јӯ херувим • Јако̄ ѿризр̄је на смирен̄ије раби сво̄јеја* (припев) • *Јако̄ со̄ӣвори м̄ње величӣје сӣл̄нӣј* (припев)
- *Со̄ӣвори др̄жаву мӣщце̄ју сво̄јеју* (припев)
- Хвалитне стихире: *Всјакоје диханије • Хвалӣӣе Је̄Ѡо вси ан̄Ѡели Је̄Ѡо • Хвалӣӣе Је̄Ѡо в̄ ѿ̄им̄Ѡа̄њех и лӣцје... Всјакоје диханије и вс̄ја ѿ̄вар • Всјакоје диханије... Да рекӯѠӣ Јуде̄је*
- *И нӣње... Пребл̄Ѡословена јеси*
- Велико славословље (само стихови: *Слава Теб̄је ѿ̄казав̄щему нам св̄је̄Ѡӣ • Хвалим Тја, бл̄Ѡословим Тја • Бла̄Ѡословен јеси Гос̄иоди • Св̄Ѡа̄ӣӣј Бо̄же*)

²⁰ Исто.

²¹ Прота Иванов се определио за прва два „Блажена” по тзв. „старом” начину (како их означава Мокрањац), али која су се редовно појала за нашим певницама.

²² Овај се тропар поји и на јутрењи Великог петка, па је вероватно због тога укључен, ми-мо уобичајеног избора.

- Васкрсни тропар: *Воскрес из їроба*
- Блажена: *Блажени милосїиви(ју)... Глас їи їриносим • Блажени чисїи(ју) серцем... Кресї Тебје їриносим • Блажени мироїворци... Поклањајемсја Твојему Владико • Блажени изїнани їравди ради... Смерїїју Твојеју Госїоди*
- Кондак: *Воскресл јеси ої їроба*
- Прокимен апостола: *Крїеїосї моја и їјеније моје Госїог*

Глас 3.

- Стихире на „Господи возвах“: *Госїоди возвах • Да исїравїїсја • Хвалиїе Госїода вси јазїци... Твоїм кресїом Хрисїе сїасе • Јако уївердисја... Просвїїшишасја всјаческаја • Слава... И ниње... Како не дивїмсја*
- Стиховња стихира: *Сїрасїїју Твоје Хрисїе омрачивїи солнце*
- Тропар и богородичен: *Да весїаїсја небеснаја • Слава... И ниње... Тја ходаїајсївовавшїју*
- Бої Госїог
- Први сједален: *Хрисїос ої мерївих • [Слава... И ниње...] Красоїїе дјевсїва ївојеїо*
- Други сједален: *Неизмїенаїо божесїва*
- Степена, први антифон: *Пїен Сион їи изјал јеси • В јуї сјејушїиј • [Слава... И ниње...] Свјаїому Духу*
- Прокимен: *Рциїе во јазїцїех*
- *Всјакоје диханије • Всјакоје диханије (треїи пут)*
- *Величїи душа моја Госїода... Чесїїњеїшују херувим • Јако їризрје на смиренеїе раби својеја (припев) • Јако соївори мње величїе силїиј (припев) • Соївори державу мишцеїу својеју (припев)*
- Хвалитне стихире: *Всјакоје диханије • Хвалиїе Јеїо вси анїели Јеїо • Хвалиїе Јеїо в їмїање и лицїе... Придїїе вси јазїци •*

Друїа сїрана, їрви канал (92 минута)

- *Всјакоје диханије... Повједациа всја чудеса*
- *И ниње... Преблаїословена јеси...*
- Велико славословље (само стихови: *Слава Тебје їоказавшїему нам свїейї*
- *Хвалим Тја, блаїословим Тја • Блаїословен јеси Госїоди • Свјаїиј Боже*)
- Васкрсни тропар: *Днес сїасеније миру бисї*
- Блажена: *Блажени милосїиви(ју)... Оївершїаїо Хрисїе • Блажени чисїи(ју) серцем... Соїрїеших нас смерїноју • Блажени мироїворци... Воскрес из мерївих • Блажени изїнани їравди ради... Тридневним ївоїим їоїребенијем*
- Кондак: *Слава... И ниње... Воскресл јеси днес*
- Прокимен апостола: *Поїїе Боїу нашїему, їоїїе*

Глас 4.

- Стихире на „Господи возвах“: *Госїоди возвах • Да исїравїїсја • Хвалиїе Госїода вси јазїци... Живоїворїашїему Твојему кресїу • Јако уївердисја ... Древа їреслушанија • Слава... И ниње... Иже їебе ради*

- Стиховња стихира: *Госїоди возшед на кресї*
- Тропар и богородичен: *Свєйїлѹју воскресенија їройовјед • Слава... И ниње... Леже оїї вјека*
- Бої *Госїод*
- Први сједален: *Возрјевше на їробниї вход • [Слава... И ниње...] Удивисја Јосиф*
- Други сједален: *Воскресл јеси јако безмерїниї*
- Степена, први антифон: *Оїї јуносїи мојеја • Не навидјаццији Сиона*
- *Слава... Свјайїм Духом • И ниње... Свјайїм Духом їочайїсја*²³
- Прокимен: *Воскресни Госїоди їомози нам*
- *Всјакоје диханије • Всјакоје диханије* (трећи пут)
- *Величїиї дуца моја Госїода... Чесїїњеїшују херувим* (две варијанте)
- *Јако їризрје на смиреније раби својеја* (припев) • *Јако соївори мње величїје сиљниї* (припев) • *Соївори державу миццеју својеју* (припев)
- Хвалитне стихире: *Всјакоје диханије • Хвалиїе Јеїо вси анїели Јеїо • Хвалиїе Јеїо в їимїањех и лицје... Кресїї їрейїрейвиї и смерїї • Всјакоје диханије... Кресїїом Твоїм Хрисїїе*
- *И ниње... Преблаїословена јеси*
- Велико славословље (само стихови: *Слава Тебје їоказавшему нам свєйї*
- *Госїоди Царју небесниї • Блаїословен јеси Госїоди • Свјайїиї Боже*)
- Васкрсни тропар: *Воскрес из їроба*
- Блажена: *Блажени милосїиви(ју)... Древом Адам • Блажени чистїи(ју) серцем... Вознесїсја на кресїї • Блажени мироїворци... Рукойисаније наше*
- *Блажени изїнани їравди ради... Расїниїсја и воскресїї*
- Кондак: *Сїас и избавїиїељ*
- Прокимен апостола: *Јако возвеличїицасја*

Глас 5.

- Стихире на „Господи возвах“: *Госїоди возвах • Да исїравїиїсја • Хвалиїе Госїода вси јазици... Чесїїним ївоїм кресїїом • Јако уївердисја ... Воскресеније гајај • Слава... И ниње... В черњем мори*
- Стиховња стихира: *Тебе войлоцченаїо Сїаса Хрисїїа*
- Тропар и богородичен: *Собезначалноје слово • Слава... И ниње... Радујсја двере Госїодња*
- Бої *Госїод • Бої Госїод* (трећи пут)
- Први сједален: *Кресїї Госїодењ їохвалим • Радујсја свјайїаја їоро*
- Други сједален: *Госїоди їо їридневном Твојем воскресенији*
- Степена, први антифон: *Вњеїда скорбїеїи мње • Слава... И ниње... Свјайїм Духом*
- Прокимен: *Воскресни Госїоди Боже мој*
- *Всјакоје диханије • Всјакоје диханије* (трећи пут)
- *Величїиї дуца моја Госїода... Чесїїњеїшују херувим • Јако їризрје на смиреније раби својеја* (припев) • *Јако соївори мње величїје сиљниї* (припев) • *Соївори державу миццеју својеју* (припев)

²³ Стих припада другом антифону. Према пракси Српске цркве, ова се четири стиха певају и на празничним јутрењима.

- Хвалитне стихире: *Всјакоје диханије • Хвалиће Јеѿо вси анѿели Јеѿо • Хвалиће Јеѿо в ѿимѿањех и лице... Госѿоди, зайечайану ѿробу • Всјакоје диханије... Госѿоди, вереји вјечнија*
- Преблаѿсловена јеси
- Велико славословље (само стихови: *Слава Тебје ѿказавшему нам свјеѿѿ*
- *Хвалим Тја, блаѿсловим Тја • Блаѿсловен јеси Госѿоди • Свјатѿиј Боже)*
- Васкрсни тропар: *Дњес сѿасеније миру бисѿѿ*
- Блажена: *Блажени милосѿиви(ји)... Разбојник на кресѿѿје • Блажени чисѿѿи(ји) сердцем... Иже на древје кресѿѿњем • Блажени мироѿворци... Смерѿѿију Твојеју Хрисѿѿе • Блажени изѿнани ѿравди ради... На ѿроб Твој, Хрисѿѿе*
- Кондак: *Ко аду Сѿасе мој сощел јеси*
- Прокимен апостола: *Ти ѿсѿоди сохранищи ни*

Глас 6.

- Стихире на „Господи возвах“: *Госѿоди возвах • Да исѿравѿѿсја • Хвалиће Госѿода вси јазѿици... Побједу имјејај Хрисѿѿе*²⁴ •

Прва сѿѿрана, друѿи канал (92 минута)

- *Јако уѿвердѿсја... Дњес Хрисѿѿос смерѿѿ ѿѿѿрав*²⁵ • *Слава... И ниње... Киѿо ѿебе не ублажѿѿѿ*
- Стиховња стихира: *Воскресеније Твоје Хрисѿѿе Сѿасе*
- Тропар и богородичен: *Анѿелскија сили • Слава... И ниње... Блаѿсловенују нарекиј*
- *Боѿ Госѿод*
- Први сједален: *Гробу ѿѿверсѿѿу • Преднаѿисујеѿѿ Гедеон*
- Други сједален: *Живой во ѿробје возлежаше*
- Степена, први антифон: *На небо очи моји • Помилуј нас, уничижених*
- *Слава... И ниње... Свјатѿому Духу*
- Прокимен: *Госѿоди воздѿѿѿни силу Твоју*
- *Всјакоје диханије • Всјакоје диханије (треѿи пут)*
- *Величѿѿѿ душца моја Госѿода... Чесѿѿњејшују херувим • Јако ѿризрје на смиреније раби својеја (припев) • Јако соѿвори мње величѿѿје сиљниј (припев)*
- *Соѿвори державу мишцеју својеју (припев)*
- Хвалитне стихире: *Всјакоје диханије • Хвалиће Јеѿо вси анѿели Јеѿо • Хвалиће Јеѿо в ѿимѿањех и лице... Кресѿѿ Твој, Госѿоди • Всјакоје диханије... Поѿребеније ѿвоје Владѿко*
- *И ниње... Преблаѿсловена јеси*
- Велико славословље (само стихови: *Слава Тебје ѿказавшему нам свјеѿѿ • Хвалим Тја, блаѿсловим Тја • Госѿоди, царју небесниј • Госѿоди, Боже, аѿнче Божиј • Сједјај одеснују Оѿѿца • Блаѿсловен јеси Госѿоди • Свјатѿиј Боже*)²⁶

²⁴ Другачији завршетак у односу на нотни оригинал.

²⁵ Исто.

²⁶ По завршетку Славословља, прота Иванов је снимио следећу, важну и сасвим валидну примедбу: „По Мокрањевом *Осмогласнику*, ово је Славословије 6. гласа, док се код нас ово Славословије поји као Велико славословије о празницима“. Ради се о тзв. празничној (свечаној) варијанти, коју је Мокрањац, свакако према тадашњој пракси, сврстао са песмама на недељном јутрењу.

Глас 8.

– Стихире на „Господи возвах“: *Госїоди возвах • Да исправийїсја • Хвалиїе Госїода вси јазици... Вечерњују їјесан • Јако уївердисја ... Госїоди, Госїоди • Слава... И ниње... Цар небесниј*

– Стиховња стихира: *Возшел јеси на кресї*

– Тропар и богородичен: *С висойїи снизшел јеси • Слава... И ниње...*

Иже нас ради

– Бої Госїод

– Први сједален: *Воскресл јеси • [Слава... И ниње...] Небеснују двер*

– Други сједален: *Человјецї Сїаве їроб ївој зайчайача*

– Степена, први антифон: *Оїї јуносїи мојеја • Ненавидјацији Сиона •*

Слава... И ниње... Свјайїм Духом

– Прокимен: *Воцарийїсја Госїод во вјек*

– *Всјакоје диханије • Всјакоје диханије* (трећи пут)

– *Величий душа моја Госїода... Чесїїњеїшују херувим • Јако їризрје на смиренїе раби својеја* (припев) • *Јако соївори мње величије сиљниј* (припев) • *Соївори державу мищцеју својеју* (припев)

– Хвалитне стихире: *Всјакоје диханије • Хвалиїе Јеїо вси анїели Јеїо • Хвалиїе Јеїо в їимїањех и лице... Госїоди, ащче и судилищчу • Всјакоје диханије... Госїоди, оружије на дијавола*

– *И ниње... Преблаїословена јеси*

– Велико славословље (само стихови: *Слава Тебје їоказавщему нам свјеї* • *Хвалим Тја, блаїословим Тја • Госїоди, царју небесниј • Госїоди, Боже, аїнче Божиј • Блаїословен јеси Госїоди • Свјайїј Боже*)

– Васкрсни тропар: *Воскрес из їроба*

– Блажена: *Блажени милосїиви(ји)... Помјани нас • Блажени чистїи(ји) сердцем... Слищи Агаме •*

Друїа сїїрана, друїи канал (92 минута)

– *Блажени мироїворци... На древје їриївожден бив • Блажени изїнани їравди ради... Безначаљнаја Тројице*²⁸

– Кондак: *Воскрес из їроба*

– Прокимен апостола: *Помолийїсја и воздагийїе*

ДРУГИ ДЕО**Песме на вечерњу**

– *Боїородице Дјеве*, тропар, гл. 4.

– *Боїаїи(ји) обнищчаща*, стих на Празничном вечерњу (са литијом), гл. 7.

– *Уїованије моје Оїїец*, стих на Малом повечерју, гл. 7.

²⁸ У овом случају, прота Иванов био је доследан Мокрањчевом *Осмоїласнику*. У пракси, уместо овога тропара, пева се тропар *Дњес Хрисїос воскрес оїї їроба*.

Песме на јуџрењу

– Непорочни тропари, гл. 5.: *Блаџословен јеси Госџоди* (две варијанте)... *Анџелскиј собор* • *Почџо мира* • *Зјело рано* • *Мироносици жени* • *Слава...* *Поклонимсја Оџцу* • *И ниње...* *Жизнодавца рождџи* • *Алилуја...* *Слава Тебје Боже* • *Алилуја...* *Слава Тебје Боже* (трећи пут)

– *Слава...* *Молиџвами аџосџолов* • *И ниње...* *Молиџвами Боџородици*, гл. 2. самогл.

– *Помилуј мја Боже...* *Воскрес Исус оџџроба*, гл. 6. самогл.

– *Возбраној војеводе*, кондак Богородици (на крају Првог часа)

Песме на лиџурџији

– *Слава...* *И ниње...* *Блаџослови дуџе, моја Госџода* (Прва „Слава”)

– *И ниње...* *Јединородниј Сине* (Друга „Слава”)

– *И ниње...* *Предсџаџиџельсџиво хрисџијан*, гл. 6

– *Досџојно јесџи*, гл. 1 (по нотном запису прот. Ненада Барачког)

– *Досџојно јесџи*, гл. 4

– *Досџојно јесџи*, гл. 5

Песме на оџелу

– Непорочни тропари (гл. 5. и 3): *Блаџословен јеси Госџоди...* *Неџпорочни(ји) в џуџи* • *Помилуј, раба Твојеџо* • *Имја Твоје* • *Блаџословен јеси Госџоди...* *Свјаџиџих лих* • *Блаџословен јеси Госџоди...* *Аџнца Божија џроџовједавџе* • *В џуџи узскиј* • *Образ јесам* • *Древље убо* • *Уџокој Боже* • *Слава...* *Трисџијаџельноје* • *И ниње...* *Радујсја чисџаја* • *Алилуја...* *Слава Тебје Боже* • *Алилуја...* *Слава Тебје Боже* (трећи пут)

– Кондак: *Со свјаџими уџокој*, гл. 8

– Дамаскинове стихире: *Каја жиџејскаја*, гл. 1 самогл. • *Гдје јесџи мирскоје џрисџирасџије*, гл. 4. самогл. • *Помјанух џророка*, гл. 5. самогл. • *Плачу и ридају*, гл. 8. самогл.

– *Придиџе џосљедњеје џјелованије*, гл. 2. подобен

– *Зрјаџче мја безласна*, гл. 6. самогл.

Песме из минеја

– *Дњес неџрикосновениј суџчесџивом*, гл. 8. самогл., стихира при целивању Часног крста на Воздвижење Часног крста

– *Свјаџиџих оџцев лик*, гл. 8. самогл., хвалитна стихира Недеље Светих отаца

– *Волсви џерсидсџиџији*, гл. 5. самогл., литијска стихира на Рождество Христово

– *Веселисја Јерусалиме*, гл. 4. самогл., стиховња стихира на Рождество Христово

– *Глас Госџоден* • *Дњес вод* • *Јако человјек* • [*Слава... И ниње...*] *Ко џласу воџијуџчаџо*, гл. 8. самогл., стихире при великом водоосвећењу на Богојављење

– *Госџоди, исџолниџи хоџја*, гл. 8. самогл., литијска стихира на Богојављење

– *Боџоначалним мановенијем*, гл. 1–8. самогл., стихира на „Господи возвах” на Успење Пресвете Богородице

Песме из ѿприода и ѿенѿикосѿара

– Покајанија оѿверзи ми двери • На сѿасенија сѿези • Помилуј мја Боже... Множесѿива содјејаних, гл. 8. и 6. самогл., стихире на недељном јутрењу

– Дњес благодатѿ свайаѿо Духа, гл. 6. самогл., стихира на „Господи возвах” на Цвети

– Пасхалне стихире: Да воскреснеѿ Боѿ... Пасха свѿащченаја • Јако ишче-зајетѿ дим... Придѿиѿе оѿѿ видјенија • Тако да ѿѿѿбнуѿ... Мирносици жени • Сеј ден... Пасха краснаја • [Слава... И ниње...] Воскресенија ден, гл. 5. подобен и самогл., на Васкрсење Христово

– Придѿиѿе ѿудије, гл. 8. самогл., стихира на „Господи возвах” на Духове

– Царју небесниј, гл. 6. самогл., стихира на јутрењу на Духове

Без сумње је да би неуморни протојереј Љубомир Иванов снимео и већи број стихира на корист онима којима су намењене. Међутим, треба имати у виду да је у време снимања чак и куповина додатних трака представљала препреку. Стога је он снимање и завршио сажетим речима, које су утиснуте на дословно задњим центиметрима траке:

Збоѿ недосѿѿаѿка ѿтраке, овде завршавамо. Крај, и Боѿу хвала!

Примедбе и разматрања

При реализацији снимака, ѿихови идејни творци руководили су се следећим начелима:

– да се појање сними на (тада) најмодернијим носачима звука, како би снимци били преносиви, и тако доступни што већем броју корисника,²⁹ што сведочи о далекосежној визији Управе Викаријата, упркос ондашњим приликама, када је Црква у Румунији вршила напоре да опстане и осигура свој континуитет и идентитет;

– да снимци обухвате основне песме, како би потенцијални корисници имали здраву основу за даљи напредак у појању;

– да снимке остваре највичнији свештеници у том послу;

– да они који буду слушали и учили појање по Мокрањцу имају на располагању исто градиво као и све тадашње богословске установе у Југославији;

– да се напеви (украси, мелизме) специфични овом поднебљу сачувају од пропасти или заорава, те да их појединци усвоје и пренесу на даљна поколења.

Када је избор песама у питању, он је на Траци бр. 1 сасвим уравнотежен између тадашње парохијске појачке праксе (по две стихире на „Господи возвах”, односно на „Хвалитех”) и расположивог термина на тракама. Посебно

²⁹ Снимци су дигитализовани 2005. године, чиме је уклоњен ризик да се они чувају у јединственом примерку. Није нам познато да ли су снимци са трака преснимавани током времена ради приватне употребе.

занимљивост чине обрасци читања одељака из Светога јеванђеља за службе из *Требника* које се најчешће срећу у парохијском животу: мало освећење воде, опело и крштење.

На Траци бр. 2, избор песама је ужи, али садржи репрезентативне песме, или, боље рећи, репрезентативне узорке из Мокрањчевог *Осмојласника*, довољне да би се упоредним преслушавањем уочиле сличности и разлике између аутохтоних напева забележених на Траци бр. 1 и Мокрањчевих нотних записа. Други део Траке бр. 2 осмишљен је како би допунио појање из *Осмојласника* одређеним песмама из литургије, опела, односно из минејског, триодског и пентикостарског циклуса.

Колекција поменутих снимака оправдава у сваком погледу замисао тадашњих епархијских власти. Свештеници-појци који су снимке остварили (пре свега Иванов и Сележановић) изводе песме сигурно, интонативно коректно, изражајно, у умереном ритму, како би црквенословенски текст дошао до изражаја. И у том смислу, садржај са трака, и данас, након скоро педесет година, може се сматрати узорним појачким аудио-уџбеником.

Закључци

Описани снимци црквеног појања, у укупном трајању од преко десет и по часова, драгоцен су заоставштина. Пре свега, сам подухват реализације снимака у време када је Српска црква у Румунији била практично изолована од матице сведочи о бризи тадашњих епархијских власти за што адекватније школовање свештеничког подмлатка, а такође и о савременом и далековидном приступу овом послу, пошто су коришћена најмодернија доступна средства тога времена. Систематски приступ у снимању (избор песама, као и њихов редослед) говори о добро осмишљеном подухвату, тим више што су снимке остварили свештеници који су тада важили као најбољи зналци појања са подручја Викаријата.

Снимци црквеног појања из Архива Православне српске епархије темишварске нису само најстарији познати звучни записи аутентичног црквеног појања Срба у Румунији (посебно вредна у овом смислу јесте Трака бр. 1), већ се њихова реализација може сматрати и својеврсним пионирским радом на пољу звучног бележења црквеног појања у васцелом Српству.³⁰

³⁰ Односимо се овде пре свега на *Расадник српској православној црквеној појања*, прво звучно издање са снимцима црквених напева које је Чаковац Лазар Лера објавио у Загребу, 1933. године. Прво звучно издање појања из Мокрањчевог *Осмојласника* објављено је тек 1974. у Немачкој, у извођењу ђакона Саборне цркве у Београду Марка Илића. Произлази да се снимци проте Љубомира Иванова из 1973. године, мада званично необјављени, могу ипак сврстати међу прве познате звучне снимке Мокрањчевог *Осмојласника*. Најпознатији снимак Мокрањчевог нотног зборника јесте и данас звучно издање из 1989. године, у извођењу протођакона Владе Микића и Радомира Перчевића – дупли албум (две аудио касете), који је објавила Задруга православног свештенства у Београду.

У скорије време, међу објављеним једногласним напевима црквеног појања челно место заузима колекција снимака блаженопочившег епископа шумадијског др Саве (Вуковића), насталих осамдесетих година прошлога века, коју је Музиколошки институт Српске академије наука и уметности објавио 2013. године под насловом *Српско појање у XX веку*.

Најзад, описани снимци могу послужити убудуће као грађа за упоредно проучавање напева српског црквеног појања Срба са данашње територије Румуније, као неизоставног дела њиховог културног, националног и верског идентитета са ових простора.

ÎNREGISTRĂRI DE MUZICĂ BISERICĂ DIN ARHIVA EPISCOPIEI ORTODOXE SÂRBE A TIMIȘOAREI

Dejan Popov

Rezumat

În lucrare este expus în detaliu conținutul a două benzi de magnetofon care se păstrează în Arhiva Episcopiei Ortodoxe Sârbe de Timișoara. Benzile conțin înregistrări cu cântări bisericesti sârbe de strană, cu precădere din Octoih, în varianta autohtonă, populară, respectiv în varianta notată de Stevan Mokranjac, realizate în anul 1973. Înregistrările au fost efectuate la inițiativa autorităților eparhiale ale vremii, demersul fiind conceput ca un soi de manual dedicat în primul rând elevilor sârbi care la vremea respectivă învățau în seminariile teologice românești. În afara descrierii, în lucrare este descris contextul apariției înregistrărilor, fiind evidențiată și valoarea istorică, teologic-pedagogică și muzicologică a acestora.

CHURCH CHANTING RECORDINGS FROM THE ARCHIVE OF THE SERBIAN ORTHODOX DIOCESE OF TIMIȘOARA

Dejan Popov

Summary

The article describes in detail the content of two magnetophone tapes which are currently preserved in the Archive of the Serbian Orthodox Diocese of Timișoara. The tapes contain recordings of Serbian orthodox church stall chanting, mainly hymns from the Octoechos, based on the local version, as well as on the musical notations by Stevan Mokranjac, performed in 1973. The recordings were initiated by the diocese leadership, being mainly dedicated to Serbian students attending Romanian theological seminaries at the time. Apart from the description, the article talks about the context of the appearance of the recordings, as well as about their historical, theological-pedagogical and musicological importance.

Сйеван Буїарски

СРПСКИ СЛАВЈАНСКИ

Колико год изгледало неочекивано и чудно, похвални назив Српског Славјанског¹ припао је скромном сеоском свештенику, Прокопију Милошевићу, дугогодишњем пароху у Соколовцу. Његов животопис сажео је један од његових некадањих парохијана, Александар Станојловић², овако:

Рођен је у Павлишу код Вршца 1. октобра 1844.

После основне школе завршио је шест разреда гимназије у Темишвару и Сегедину, Богословију у Вршцу 1866. и Учитељску школу у Сомбору 1867.³

Брак је склопио са Катарином Божић; деца су им: син Данило, ћерке Зорка, Анђелија, Даринка и Олга.

Радио је као учитељ у родном Павлишу 1867–1876. Рукоположио га је епископ вршачки Емилијан (Кенгелац) 1876: у чин ђакона 1. августа и у чин презвитера 30. августа.

Служио је на парохијама: у Дупљаји 1876. свега неколико месеци, и Соколовцу читавих 47 година, од 1876. до смрти. Обудовео је 1885, када је најстаријем детету било 15 година, а најмлађем годину дана.

Остао је на својој парохији и после разграничења националних држава на тлу бивше Аустроугарске, када се Соколовац затекао у Румунији. Дужност администратора Протопрезвитерата соколовачког обављао је од установљења тога протопрезвитерата 1919. до смрти.

Правом ношења црвеног појаса награђен је 1885, а у чин протопрезвитера рукопроизведен 1921. За заслуге на црквеном пољу одликован је Орденом Светога Саве V степена.

---

¹ Дмитриј Александрович Агрењев-Славјански (1834–1908), руски певач и хоровођа. Са својим хором концертирао је у Русији, али и у Северној Америци и широм Европе. Посетио је Арад 1890. и Темишвар 1897. и у оба места певао и у тамошњим српским црквама.

² Александар Станојловић (1887–1961) писао је о свештенику Прокопију Милошевићу у књизи *Монографија Банайске клисуре*, Петровград 1938, стр. 155–158, затим опширније 1958. у раду *Соколовац. Монографија једној српској села у румунском делу Баната*, који је остао у рукопису, али су поједини делови 1999. преузети у књигу *Соколовац. Монографија двојице аутора: Васе Лупуловића и Борислава Ђ. Крстића*.

³ Константин Т. Костић, *Из прошлости Учитељске школе у Сомбору*, Нови Сад 1938, стр. 88.

Умро је као активни свештеник у Соколовцу 12. јуна 1923. Сахрањен је на сеоском гробљу.

Запажен са свога музичког дара, спреме и ревности још као ђак, посебно се истакао обучавањем певачких дружина. У Соколовцу је најпре основао састав који је певао у цркви на литургији. Сасвим је занимљива напомена да је свештеник Прока Милошевић можда једини хоровађа који је црквеним хором управљао „из олтара, а да притом ни најмање узрујање није показивао”. Касније је, уз помоћ својих кћери и месног учитеља Светозара Тукулије, 1890. основао Соколовачку земљорадничку певачку дружину, с којом је изводио црквену и световну музику.

С тим хором учествовао је у Темишвару (Фабрики) на свечаном концерту у сали Пиваре 22. маја 1895. приликом освећења нове заставе Српске певачке дружине темишварске. Тада су у Соколовац, као признање, донели сребрни пехар и лаворов венац. Догађај је овековечен и на заједничкој фотографији учесника; један примерак фотографије поклоњен је Соколовчанима.⁴ Александар Станојловић бележи и ина гостовања: 1896. – Бела Црква и Вршац, 1897. – Стара Молдава и Велико Градиште, 1898. – Панчево, Нови Сад, поново Вршац, па и сам Београд. Свуда су Соколовчани одушевљено примљени. У Великом Градишту маја 1897. хором је у цркви управљао свештеник Прокоскопије Милошевић, а на концерту увече учитељ Светозар Тукулија. Приређен је и заједнички ручак. У Панчеву је соколовачка дружина дочекана на Дунавском пристаништу са 40 српских кола, окићених српским ћилимовима. Најзапаженији успех био је у Београду. Соколовчане је на Савском пристаништу дочекало мноштво са војном музиком. Концерт је оставио посебан утисак, по којем је свештеник Прока Милошевић и прозван Српским Славјанским. Нарочито дирљив напис остао је у периодици *Бранково коло* бр. 16/1895, стр. 510–511:

Српски Славјански. Име Славјанскога познато је, ваљда, широм по Српству, као и по осталог Јевропи, са његова певања и певачких дружина, које је водио по Јевропи, то он сам, то његова кћи. Неки београдски листови назвали су Српским Славјанским једнога српског свештеника, из скромнога и ничим иначе даље познатог српског сеоцета, из Соколовца код Беле Цркве у Банату. То је свештеник пречасни господин Прока Милошевић. Има већ 14–15 година како је тај честити свештеник, познат као изврстан певац, сложио певачки збор из четрдесет чисто сељачких чланова, мушких и женских. Већбајући их, дотерао је тако далеко, да наши честити Соколовчани и Соколовчанке изводе не само српске народне песме лакшега, јер њима бар ближега музичког смисла, него и најтеже арије светских композитора. Дружина је та давала концерте већ и ван ускога атара свога Соколовца: у Вршцу, у Темишвару, у Белој Цркви, у Великом Градишту, па ево, трећи дан Ускрса, и у Београду. Да, соколовачки соколови, осокољени певачким успесима и неуморним трудом свога учитеља, полетеше и у саму престоницу Краљевине Србије, у центар свега српског културног живота, где су пре њих толики светскога гласа уметници показивали шта умеју. Певали су на Булевару.

⁴ Податак је забележио Сава Илић у књизи *Прилоџ о хорској делатности Срба у Темишвару и Банату (1868–1944)*, Букурешт 1978, стр. 42.

На овом месту извештач замера Београђанима због локације одабране за концерт.

Један Славјански или ма каква *madame X. Y.* не би се, наравно, снисходили да концертују на даскама где, иначе, свако вече мање или више крече и измотавају се разне креатуре пренасићеног Запада у свима могућим несрпским језицима, али ко зна зашто је баш српски свештеник са својим тако егзотичним српским певачима доспео на те даске!

Независно од тога, концерт је био сјајан, па извештач наставља:

Београдски листови пишу да је дошла била најодабранија публика београдска, и то у таквом броју, да су многи једва могли стајати у дугачкој оној просторији на Булевару. „Београдске новине” овако веле даље: „Та пажња Београђана особито је дирнула српске певаче, и они се потрудише да нас својом песмом још јаче придобију – не, него да нас управо освоје, оплене. Кад се завеса дигла, пред нама се указа импозантан певачки хор. Око 18 румених и једрих Српкињица свежа ока и погледа, у вишњевим јеличићима, са плаветним прегачама и белим као снег сукњама, учинише необичан утисак на присутне. Иза њих група мушкарца, здравих и снажних младих Срба (23 певача) у кратким кожусима старе српске ношње, сукненим или чоханим чакширама и чизмама, давала је слику банатских ратара, тих вредних зељорадника и добрих Срба, којима је њихово српско име, слава и српска песма највеће благо на свету. И хор отпоче Топаловићево *Ој Облаци!* Песма је текла као река. Сложени гласови, добро музички образовани и технички обрађени, извели су ову српску композицију савршено уметнички. То се потврдило оним бурним аплаузом из публике и поновним изазивањем. После ове лепе пијесе низале су се једна за другом, по програму, песме, које певаху Соколовчани у најлепшој армонији. Мокрањчев *II руковеј* и *Певачки марш* беху се особито допали. Пијанисимо извођено је са ретким знањем и, смели бисмо рећи, да такво дивно пијанисимо још не чусмо.

На концерту су учествовали, као гости, београдски глумци Вела Нигринова и Илија Станојевић и гуслар Видоје Жунић; и то су новинари забележили.

Чича Илија је читао свој *Концерат* у *йаланци*, а госпођа Нигринова одеclamовала је *Кошуљу*, лепу декламацију, коју је посрбио покојни чика Љуба Ненадовић. Ваља нам споменути и господина Видоја Жунића, гуслара, који је гуслао и певао једну народну песму.

Ипак је све то остало у засенку соколовачкога певачког друштва, што се у извештају нарочито истиче:

На завршетку, радознала публика хтела је пошто-пото да види и тог Српскога Славјанског, вођу Соколоваца и њихова главног хоровађу и учитеља, господина Проку Милошевића, свештеника. И честити и родољубиви свештеник морао се одазвати. Кад се завеса дигла, видеда се величанствена појава. Свештеник старијега доба, просед, пријатне спољашности и слободна и отворена погледа, стајаше у средини првога реда певачица и, на његов знак, хор отпоче: *Тебе Боја хвалим*, нарочиту композицију господина Милошевића. Публика бурно поздравља честитога свештеника, кличући му: „Живео!” како у почетку, тако и на свршетку ове последње пијесе.

Срби из Соколовца беху синоћ очарани симпатијама Београђана, које ће симпатије понети са собом у равни Банат, те ће тамо од уста до уста београдско гостољубље бити испричано и дуго живети у успомени њиховој.

Велики рат омео је многе наше културне пориве, па и рад Певачкога друштва у Соколовцу. Послератни покушаји да се тај рад обнови довели су до скромних резултата.

UN SLAVJANSKI SÂRBESC

Stevan Bugarski

Rezumat

Articolul scoate la lumină o activitate din trecut a comunității sârbe din Socol. Este vorba de organizarea și activitatea corului mixt local, compus din cca 40 de cântăreți, care interpreta pe patru voci muzica bisericească și chiar corală clasică, sub conducerea preotului Prokopije Milošević, talentat în domeniul muzicii. Talentul său poate fi apreciat, dar și greu de conceput, după faptul că își conducea corul din altar, fără a perturba slujbele bisericești. Concertele corului din Socol au fost susținute și în alte localități, chiar și în orașe precum Timișoara (1895), Vârșet, Biserica Alba, Panciova, Gradiște. Marele succes însă a fost concertul de la Beograd (1895), despre care au scris ziarele, iar dirijorului Prokopije Milošević i s-a atribuit numele de onoare: „Slavjanski cel Sârbesc”. Din păcate, războaiele (cele balcanice, apoi cel mondial) au perturbat viața localității astfel că activitatea corală, exemplară între 1895 și 1898, a tot slăbit până la stingere totală.

THE SERBIAN SLAVIANSKY

Stevan Bugarski

Summary

The article highlights an activity from the past of the Serbian community in Socol. It concerns the organisation and the activity of the local mixed choir, comprising about 40 singers. The choir interpreted on four voices church music, and even classical choral music, being led by priest Prokopije Milošević, highly talented in music. His talent can be appreciated, but also difficult to perceive, by the fact that he led his choir directly from the altar, without perturbing the church services. The Choir from Socol held concerts in other places as well, even in cities like Timișoara (1895), Vršac, Bela Crkva, Pančevo, Gradiște. The greatest success was accomplished at the concert in Belgrade in 1895, an event that was broadly described in the papers, while conductor Prokopije Milošević was attributed with the honorary name of „Serbian Slaviansky”. Unfortunately, the wars (the Balkan ones, then the First World War) have disturbed the life of this village, so that the choral activity, which was exemplary between 1895–1898, gradually diminished until a complete halt.

Дневник гр Георгија Летића 1872–1935, епископа темишварског (1903–1931) банајског (1931–1935) и администратора Карловачке митрополије, издање Манастира Гретега 2019, 413 стр.

Доживео сам задовољство читајући, а после првог читања још нисам био начисто, па сам прионуо поновном читању: толико је ту грађе и података, толико открића, толико лепоте – тешко је све одједном обумити.

Временски у *Дневнику* разликујемо неколико животних етапа ауторових: 1. Део од 1901. до рукополагања 1904; 2. Део од 1904, на Темишварском епископском престољу до 1905; 3. Део од 1919. као мандатар у Митрополији карловачкој до 1920; 4. Део после 1920. као темишварски епископ у Великој Кикинди до 1923.

По садржају могу се издвојити неколико целина, крцатих подацима до којих би се једва могло доћи чак и изучавањем тешко доступне архивске грађе.

На ударном месту долазе догађаји о уједињењу српских митрополија након Великога рата. Пошто су ратови, балкански 1912. и 1913, затим Велики 1914–1918, довели до нових граница Краљевине Србије и затим до проглашења Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, на новој територији затекле су се: Архиепископија београдска и Митрополија Србије; Архиепископија карловачка и Митрополија српска; Архиепископија цетињска и Митрополија Црне Горе, Брда и Приморја, аутономне епархије у Босни и Херцеговини, те епархије Далматинско-истријска (Задарска) и Боко которска, и све су прокламовале своје уједињење у Уједињену аутокефалну српску цркву.

Није то ишло глатко. Свака митрополија је имала своје особености, своје организовање, своју јерархију, своје изворе прихода, свој посебни однос са дотадањим државама; допунски је нова држава Срба, Хрвата и Словенаца настојала да их некако све подведе под исти именитељ, па и да усклади статус Српске православне цркве са статусом хрватских бискупија и муслиманских вероисповедних једи-

ница које су се затекле на њеном подручју. Уз то, требало је обезбедити Томос Цариградске патријаршије, којим би била призната непрекидна аутокефалност Српске цркве од времена Светог Саве, а то у условима када је цариградски престо био упражњен, а затим спорно попуњен.

Из *Дневника* произлази огроман правнички допринос владике Георгија (Летића) у обликовању ставова српског епископата, писању представки и предлога, састављању нацрта за Устав, за Закон о СПЦ, за уређење и распооређивање богословских школа (примера ради: Одлука Архијерејског сабора о прогласу Патријаршије; Одлука Архијерејског сабора о узвишењу архиепископа и митрополита београдскога на достојанство патријарха; Уредба о избору патријарха; Уредба о Сабору и Синоду; Уредба о Мешовитом савету; Одлука о другом свештеничком браку; Уредба о Управи Архиепископата итд.).

А у међувремену живот је текао, требало је учествовати у раду православних састанака на европском плану, требало је обезбедити непрекидност верског живота на парохјама, па и васпитног верског утицаја у редовима школске омладине. Као помоћ, али и као својеврсно оптерећење, дошло је збрињавање избеглица из Русије и одржавање везе са добеглом руском јерархијом. Лош сама коначно несређена, Српска црква се упустила и у заштивање Чешке православне цркве, а није губила из вида сређивање статуса српских парохја на америчком континенту.

По свом политичком и друштвеном организовању нова држава имала је секуларан приступ, било је тежњи мешања у чисто црквене послове, оспоравања епископских надлежности, „пецања” сваке слабости, па и сваке гласине, да би се у новинама дизала хајка, поименично вређали јерарси и стварало неповерење.

За тадање велике подвиге требало је бити сложан, да не кажем јединствен, а и владике су људи од крви и меса, са својим врлинама и слабостима, па је и међу њима било трвења, неслагања, оговарања, то аутор *Дневника* не прећуткује. Владика Георгије (Летић) се здружно залажио и за изналагање решења, и за превазилажење трзавица, и доследно нам излаже како се решило са Цариградом, како су дефинисане епархије, како су попуњена владичанства, како је изабран патријарх итд.

После толиког залагања на упражњеном престољу карловачком, у Врховном управном одбору, у Средишњем архијерејском синоду, у надгледању манастира и денијих прихвати-лишта, владика Георгије се затекао пред чињеницом да већ годинама није у својој Епархији. А Епархија је преполуњена повлачењем државних граница, тако да је делом остала на територијама Румуније и Мађарске. Требало је служити, предузети канонске визитације, исповедати, проповедати, рукополагати, обављати освећења, именовати и устоличева, држати седнице Конзисторије и Административног одбора, бринути о раду Богомољачког покрета, надгледати зидање цркава у добровољачким колонијама, примати посете и чинити посете, а допунски, уз све што су имале и друге епархије, бринути и о делу у Краљевини Румунији (зацело, из *Дневника* произлази да је све што је тамо рађено – Монашка школа, учитељски течајеви, организовање вероисповедних школа и сл. – рађено под његовим упутством). Он је за тај део тражио начелно, повољно и трајно решење, а Румунија је захтевала потпуну узајамност за своје парохије у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца.

Међу првима у Српској цркви почео је користити преводе богослужбених текстова на савремени језик (јеванђеља, апостола, паримеја); колико је предњачио и био у праву може се проценити по каснијем развоју догађаја у том правцу.

У својим сусретима са инославцима, па и са иноврцима није се туђио, посећивао је и њихове друштвене састанке, па и богомоље, и обраћао им се, према потреби, на румунском, немачком, мађарском и енглеском језику.

Своју средину детаљно је познавао. Када би поменуо некога ко би га посетио или кога би посетио, одмах би развезао ко је тај и чији је, с ким је у браку, коју децу има и где су му деца удомљена, шта раде, јесу ли здрава или болују, има ли унучад. Он је своје епархиоте описивао тако да би се на основу његових записа, по грубој процени, бар за двадесетак њих могао саставити родослов.

Али сем чињеничкога дела, *Дневник* садржи и дубоко мисаоне уметке из области психологије, самопосматрања, философије и морала. Обрађени лепим језиком и не много китњастим али одабраним стилем, као предах аутора и читаоца између два животна порива, ти умети чине утисак да не читамо *Дневник* човека затрпаног пословима и оптерећеног одговорностима, него песничке медитације о животу, о свету, о добру и злу, о постојању, о лепоти света и живота, о међама постављеним човеку и о могућности превазилажења међа, о молитви, о истрајности у добру, о падовима и устајањима, о самосвести да гледајући свет, у ствари, гледамо своју лепоту или ругобу. Дубина мисли и красноречивост долазе до пуне спреге, а читање – за разлику од документарних делова крцатих подацима – опушта, мами и прелази у уживање. Два силогизма кога би се могла назвати сентенцијом, пословицом, па и стихом, гласе: *Због њебе се небо у свод свело; због њебе се ружа осула руменилом и Лаж је да ми морамо умрејти* (мислим да је у овоме срж целог *Дневника*).

А крај свега тога владика Георгије (Летић) није се својим *Дневником* издвајао и величао; напротив, истицао је себе као обичног човека. Због тога је и могао да трпи и прашта, да саветује људе у њиховим тешкоћама, падовима и подизањима, јер се и сам суочавао са искушењима (дуван, кафа, пиће, једење меса, плаховитост) и са крхкостима тела (температура, грозница, слабост, бол).

Владика је приступио *Дневнику* као неком уточишту, као обуздавању откривања, као постављању међе многоречивости, као помоћнику у невољи, као исповести, као духовној вежби, као строгој интими, као разговору са Богом и са собом. Сада, листајући књигу, не могу да не закажим што је није он сам и приредио.

Велика је штета што ми и немамо његов аутограф, него делимични препис, извод који је по свом нахођењу обавио некадањи протођакон Георгије (Малошевић) и то малтене пет година након владикине смрти (априла 1939) у условима када је у оригиналу већ запажао прекиде текста због истргнутих листова, за које није умео да каже ко их је и када, а особито зашто, истргао. Преписао је текст за године 1901–1903, 1905, 1919–1923. Ускраћени смо за владикино виђење суштинских преломних година: 1924. – размена територија између Краљевине Румуније и Краљевине СХС; 1927. – преузимање непосредног вођења дела Епархије темишварске у Румунији на основу начела деволуције; 1931. – доношење

Устава СПЦ; 1932. – прелазак из Кикинде у Вршац; 1933. – потписивање Школске конвенције између Краљевине Румуније и Краљевине СХС; 1934. – потписивање Црквене конвенције између Краљевине Румуније и Краљевине СХС.

Велика нека је хвала владици и признање преписивачу за колико нам је допануло, а ипак нас копка незахвално искушење нагађања да ли је заиста могуће да *Дневник* није вођен читавих тринаест година: 1906–1918? И због чега је неко био побуђен да се лати преписивања, када је имао оригинал, а позива се на неповолне услове и околности под којима је радио, и признаје да је и сам испуштао делове текста по свом нахођењу.

Свакако је сам владика могао за живота да припреми за објављивање свој *Дневник*, па и да га објави, као што су то многи чинили. А није.

Приређивачи су дошли до податка да је *Дневник* оставио као завештање владики Ирињеју (Ћирићу). Жалећи што нису могли доћи до оригинала, приређивачи истичу начелну вредност сваког дневника као примарног историјског извора.

Књига *Дневник гр Георгија (Лејића)* објављена је у јубиларној 800. години Српске цркве, с благословом преосвећеног епископа сремског господина Василија (Вадића), старцем високопречасног оца Доситеја (Миљкова), архимандрита грчетшког. Дирљиво звуче речи архимандрита Доситеја са краја Предговора: „Књигу посвећујемо не само његовој блаженој успомени, већ и жалосно угашеној Карловачкој митрополији, као једном од најзаслужнијих канонских подручја у историји Српске православне цркве”.

Сиван Буларски

UDC 94(497.113)“1791/1795”(083.82)(049.32)

Олгица Трбојевић, *Торонијалска жупанија (1731–1849)*,
Каталог одабраних садржаја докумената, свеска 4 (1796–1800),
Архив Војводине, Нови Сад 2020, електронско издање,
електронски оптички диск (CD-ROM), 263 стр.

Едиција Научноинформативна средства о архивској грађи Архива Војводине богатија је за још једну свеску серије (XV) посвећене великом архивском фонду (Ф. 11) Торонталска жупанија (1779–1849), 1731–1849, једном од највреднијих фондова који Архив чува и стручно одржава, а категорисаном као културно добро од изузетног значаја. Желећи да упозна ширу јавност са вредном архивском грађом и олакша приступ истраживачима, Архив Војводине је у серији до сада објавио три свеске каталога одабраних садржаја докумената из овог архивског фонда. Прву – 2008, другу – 2011, а трећу 2017. године.

Прва свеска обухвата временски период од стварања Жупаније до реорганизације државне управе и администрације (1779–1785), што представља јасно омеђену целину стварања и консолидације жупанијске власти. Њом су обухваћени и списи са жупанијске територије настали пре творца фонда (1731–1779) под називом *Предјиси* (предакта) из прве три кутјеје фонда. У *Историјској белешци о фонду*, која је поновљена у трећој књизи, дати су шири подаци о времену консти-

туисања, организацији и историјату творца фонда.¹

Другом свеском едиције обухваћен је период од 1786. до 1790. године, период спровођења реформи цара Јозефа II, реорганизације државне управе и администрације, рата са Турском, укидања жупанијске аутономије и службене употребе немачког језика.² Трећа свеска обухвата период од 1791. до 1795. године, када грађа сведочи о ратним збивањима, санирању штета од поплава, здравственој заштити.³

¹ Дејан Јакшић, *Торонијалска жупанија (1731–1849)*, Каталог одабраних садржаја докумената, свеска 1 (1731–1785), Архив Војводине, Нови Сад 2008, стр. 262.

² Олгица Трбојевић, *Торонијалска жупанија (1731–1849)*, Каталог одабраних садржаја докумената, свеска 2 (1786–1790), Архив Војводине, Нови Сад 2011, стр. 401.

³ Олгица Трбојевић, *Торонијалска жупанија (1731–1849)*, Каталог одабраних садржаја докумената, свеска 3 (1791–1795), Архив Војводине, Нови Сад 2017, стр. 229.

Четврта свеска, овога пута у облику електронског издања (CD-ROM),⁴ наставак је започетог публиковања, а обухвата период од 1796. до 1800. године и грађу која сведочи о ратним збивањима, француским револуционарним ратовима – Рат прве коалиције (1792–1797) и Рат друге коалиције (1798–1802), па се документи често односе на рат и војску: регрутацију, стављање племићке војске под оружје (инсурекција), снабдевање и опремање војске, размештај војних јединица и сл. Такође, у већој мери, документа војних власти, претежно писана на немачком језику, односе се и на бригу о здравственом стању и спречавању ширења заразе услед куге која је харала у Срему 1795/96. године и извештајима и вестима о куги у Србији и здравственој заштити, да се не би проширила и на Банат. Велики део списка односи се на поправку и санирање насипа, канала, брана, обале, мостова река Мориш, Тамиш, Тиса и Бегеј, будући да су се оне често изливале и реметиле водени саобраћај који је био неопходан за транспорт. Чести су и геоматарски извештаји о квалитету земљишта са циљем исплаћивања одштета становницима који су апеловали за помоћ због оскудице услед лошег приноса, ратних и елементарних непогода.

Предмети који се односе на овај период а нису ушли у одбир за публиковање, углавном су непотпуни, односно само су делимично сачувани. Представљају део неког обимнијег предмета или целине (нпр. пропратни лист без прилога уз који је био достављен), или су то окружнице, углавном опште објаве (потернице, стечаји, поступци за доказивање одсутности) Угарског намесничког већа, појединачне молбе становника за отпуст из војске, за различиту врсту помоћи, потврде о задужењима (признанице), разни финансијски извештаји и сравњивања, као и судске истраге о крађи, углавном стоке и сл.

У архивском фонду Торонталске жупаније за период који је обухватила ова свеска сачувано је укупно 45 инвентарних јединица (кутија) списка (инвентарни бројеви 209–253). По годинама: за 1796. сачувано је седам кутија (209–215), за 1797. годину једанаест кутија (216–226), за 1798. годину девет кутија (227–235), за 1799. годину тринаест кутија (236–248) и 1800. годину пет кутија (249–253) архивске грађе. За наведени период сачуван је и непознати број књига које прате документа.

⁴ Свеска је, као и остала издања Архива Војводине, доступна на архивском сајту: <https://www.arhivvojvodine.org.rs/index.php/sr/o-nama/digitalizovane-knjige>

Обрада оваквог језички сложеног фонда, где су предмети и документи у њима језички измешани, захтева тимски рад, координацију и усаглашавање архивиста који раде на различитим језицима. Носилац рада на фонду виши архивиста Олгица Трбојевић обрадила је предмете на латинском, одабрала и приредила све описе за издавање и израдила помоћни информативни апарат. Аналитичке описе предмета настали на мађарском језику израдила је Шарлота Картаг Миладинов, а на немачком Љиљана Бубњевић, архивисти у Архиву Војводине.

„Предговор” пружа основне податке о фонду и његовом садржају, творцу фонда, историјском оквиру и информативним средствима. Поред обавезних делова публикације на почетку је и „Речник мање познатих речи и појмова” из грађе.

Каталог одабраних садржаја докумената. Начин приказа: Број с леве стране испред текста описане архивске јединице (предмета) представља архивску сигнатуру, односно број предмета у оквиру године. Описи су подељени и по инвентарним јединицама (кутијама). У горњем левом углу изнад текста описаног предмета налазе се подаци о датуму и месту настанка, а у десном углу изворна регистратурска сигнатура или тематска група којој предмет припада. У доњем левом углу, испод текста описа, наведен је језик, или језици, којим је предмет написан, а у десном, број листова у предмету.

Садржај: Жупанијски фондови су сложени и садржајни, у њима се могу пронаћи најразличитије могуће теме из свих области живота и друштва. Важни догађаји и друштвене тенденције су условили да је у неким годинама настало много предмета везаних за одређене проблеме, дешавања и догађаје (вид. напред). У таквом обиљу садржаја тешко је наћи баланс у приступу одбиру,⁵ али се аутор успешно с тим изборио и ваљано нам представио овај сегмент фонда. Садржај је исказан сасвим примерено форми аналитичког описа: концизно, језгровито, прегледно и јасно.

Регистри: „Именски регистар” садржи азбучни списак имена лица која се наводе у описима, са прецизираним својствима (занимање, функција, титула, пребивалиште и др.)

⁵ За шире податке о издавању информативних средстава и фонду вид.: Дејан Јакшић, „Едиција научно-информативних средстава о архивској грађи посвећена Торонталској жупанији”, *Архивски анали*, бр. 6, Нови Сад 2011, 156–166.

значајним за описе докумената у којима се појављују и чији је (архивски) број у наставку наведен. Страна презимена су дата у српској транскрипцији, док су у самом тексту описа написана и изворно.

„Географски регистар” је по азбучном реду сређен списак географских појмова у српској транскрипцији (насеље, река, пуштара), са назначеним бројем предмета у коме се наводи. Места ван Жупаније у загради су географски лоцирана, а алтернативна имена назначена. На крају књиге приложен је корисни „Преглед насеља Торонталске жупаније по срезовима” са табеларним упоредним прегледом назива места у српском, мађарском, немачком и данашњем званичном облику државе којој припада.

„Предметно-тематски регистар”, како је то уобичајено за сложеније и значајније фондове, садржи одреднице класификоване тематски по ширим и ужим групама, које су уну-

тар група уазбучене. Шире групе су: „Верске установе и организације”, „Властелинства и урбаријал”, „Војска”, „Здравство”, „Привреда”, „Просвета”, „Територија и становништво”, „Управа, правосудје и јавне службе”.

Трудом ауторке Олгице Трбојевић и сарадника који су учествовали у његовом обликовању, садржајном допуњавању и припреми за публикавање, овај Каталог одабраних садржаја докумената је још један сигурни оријентир и велика помоћ истраживачкој јавности за проучавање свих аспеката прошлости Баната и више грана историје. Жеља нам је да се он што чешће нађе у рукама научних радника, истраживача и других корисника архивске грађе Архива Војводине, као веродостојан путоказ за њено истраживање, коришћење и тумачење.

Дејан Јакшић, архивски саветник
Архив Војводине, Нови Сад

UDC 314.15-053.2(497.6:497.113)“1917/1920”(091)(049.32)

Мара Шовљаков, Глад у Босни и Херцеговини и смештање 10.000 деце у Карловачку митрополију 1917–1920, Архив Републике Српске, Удружење архивских радника Републике Српске, Архив Војводине, Историјски архив Ужице, 2021, 400 стр.

Протекао је читав век од трагичних догађаја о којима се мало причало а још мање писало. Искорак ка исправљању уочене неправде учинила је др Мара Шовљаков објављујући потресну књигу под горњим насловом 2021. године. Као издавачи јављају се: Архив Републике Српске, Бањалука, Архив Војводине, Нови Сад, и Историјски архив Ужице.

О аутору књиге др Мари Шовљаков имамо податке да је рођена 1956. године у Цазину. Средњу пољопривредну школу завршила је у Футогу. Студије историје уписала је 1975. године на Одсеку за историју на Филозофском факултету у Новом Саду. Дипломирала је 1981. године, магистрала 2010. и докторирала у Бањалуци 2017. године. Учествовала је на међународном научном скупу „Арадска тврђава, логор за српске интернирце у Првом светском рату 1914” у Араду 2014. године.

Наводимо неколико података битних за разумевање времена и догађаја:

„Милорад Екмецић је указао на масовну појаву глади у Босни и Херцеговини током Првог светског рата, када је помрло 100.986

деце млађе од 10 година. Слаби приноси, реквизиција, одлазак мушке радне снаге у војску и невиђена суша имали су библијске размере. Нажалост, смрт деце није побудила потребу обележавања ове националне трагедије, изградњу споменика који би био опомена потомству” (стр. 10).

„Тему смештања деце на подручје данашње Румуније и Мађарске краћим прилозима су осветлили Гојко Маловић и Љубомир Степанов. Заслугом господина Стевана Бугарског дошла сам до корисних података везаних за збрињавање деце на простору Баната који се после Првог светског рата нашао у Румунији. Вредно је поменути рад и ангажовање Драгољуба Бадрљице из Кикинде [напомена Д. П. Б.: треба Мокрина] који се налази као прилог у књизи (од странице 273 до 295)”.

Др Боровоје Милошевић у својој Рецензији наводи податак: „Према неким проценама, од 1917. до краја 1918. године на прехрану је смештено 16.340 деце, од тога броја 12.270 из Босне и Херцеговине (7.234 православних, 4.905 католика и 131 муслиман)”.

Дугогодишње познанство ауторке са истраживачима прошлости, допринело је плодотворним истраживањима, проверама и књигама, достојним највећег уважавања.

Овом приликом сам доставио Мари Шовљаков вредне податке из књиге *Срби у Великој Семиклушу*, коју су урадили Љубомир Степанов и Весна Рошка. За незаборав су подаци које су својим радом оставили прота Петар Агрима и учитељица Јелена Теодоровић (тим више што је Јелена, прешавши у Мокрин, постала управитељ школе око 1923. године, где сам и ја завршио своју просветну мисију, на истом ветровитом месту 2010–2014. године).

Подаци су поновљени у свесци *Арад кроз време*, број 17 (2017), које је навела Весна Рошка.

На велику срећу сачувано је обиље списа у архиву храма Светог Николе у Кикинди, који су послужили као основа за чланак који је 2018. године предат гласнику Историјског архива Кикинди *ATTENDITE* и објављен (у скраћеном облику).

За сваки случај је прилог у пуном обиму предат и на увид Архиву Републике Српске и објављен у *Гласнику удружења архивских радника Републике Српске* (Бањалука 2019, стр. 215–230).

Навешћу неколико записа у којима се помињу места у данашњој Румунији:

„16. март 1918. год.

Из списка упућеног епископу темишварском Г. Г. др Георгију Летићу, наводе се подаци да је Извршни одбор у Вел. Кикинди преко 2.800 деце смеистио, од тога у самој В. Кикинди 610 (1/5). Одбор је платио за стара војничка одела 5.000 кр. и донето је из Мишколца. За болничко лечење деце ван В. Кикинде је издато 7.584,12 Кр. Свега 16.015,48 Кр.

Следеће општине су послале свој скупљени прилог овом Извр. одбору: Меленци – 4.150, Т. Кањижа – 882, Т. Нађфала – 593, Краљево – 212,30, Старчево – 240,30.

10. септ. 1918. г.

За 14-оро деце је наплаћен путни трошак возом од В. Кикинде до Варјаша 44,74 Кр. (Васа Милићев).

22. септ. 1918. г.

За телеграме је плаћено 15,85 Кр. Помињу се: Загреб, (Српска) Црња, Кеча, Кларија, Ченеј, Немет)“.

Одбор у Великој Кикинди наводи да су у Темишварском протопрезвитерату смештена деца у местима данашње Румуније: Кетвезу (23), Немету (26), Кечи (21), Ченеју (7). Председник одбора Марко Богдан доставио је спискове и број деце, па сазнајемо за ова места:

В. Семиклуш (24), Саравола (34) (неправилно је наведено име места као Сајавала), а нису достављени спискови иако је тамо било деце, за: Семетар (52) и Чанад (63).

Новинар из Кикинде (нажалост почивши) Љубомир Грубић у својој књизи под насловом *Каг у село слетти вила* (чланак „Одисеја” Стеве Ченејца, ИАКи, 2018. год.) описује животну причу:

„**Трива Кеџман** (Бравски Ваганац, Петровац), као седмогодишње сироче у време Првог св. рата предат је на прехрану једној српској породици у Ченеју (Данас у Румунији). Одрастао и скућио се у Ченеју. За време Информбироа, румунска тајна служба ’Секуритате’ вршила је притисак да пређе у Југославију и шпијунира у њену корист. Притисци су се повећавали а Трива није издржао, па је пиштољем пресудио себи (Љ. Грубић, наведена књига и чланак). Син Стеван му бежи у Југославију, где је добио ознаку да је румунски шпијун, запослио се али га је опет нешто нагнало на грешку и покајнички се вратио у Румунију, где је онда добио ознаку да је југословенски шпијун. Одежао је силне затворе и недаће. Живот пише романе”.

Сама др Мара Шовљаков ми је послала поруку са оваквим садржајем:

„Данас сам чула од ректора Богословије у Сремским Карловцима да би они правили промоцију за све три моје књиге које су изашле у року од годину дана. То су:

1. Српска Војводина и Босна и Херцеговина (1896–1914) 390 стр.,

2. Колонизација Срба из Босне и Херцеговине у јужну Бачку (1919–1950) са списком од 7.000 колониста и

3. Глад у Босни и Херцеговини и смештање 10.000 деце...

Књига број један је моја проширена докторска теза, број два је проширени магистарски рад.

На књигама сам радила од 2008. године о свом ’круву и руву’. Путовала сам и боравила више месеци у архивима у: Београду, Зрењанину, Новом Саду, Сремским Карловцима...

Имала сам среће да су у Бањалуци схватили значај рукописа. Нисам добила хонорар, већ део тиража. Једну трећину сам оставила, између осталог: Матици српској, Филозофском факултету у Новом Саду, архивима у којима сам истраживала, појединцима који су ми попут Вас излазили у сусрет. Сада бих желела да две трећине књига нађу читаоце и купце. Књига је мртва ако се не чита. Зато је права срећа што сам Вас контактирала и ако Бог да, да Вам то лично кажем”.

„Историјски недирнута тема Великог рата, хумана акција спасавања босанскохерцеговачке деце, добила је у студији др Маре Шовљаков свој историјски облик”, пише у рецензији др Милан Мицић. Зато сматрамо да

догађаји и имена дивних људи заслужују незаборав и поштовање.

Драгољуб П. Багрљица

UDC 271.222-725(497.11)(498 Timișoara)(049.32)

Саша Јашин, *Архијереји Темишварске епархије*, Савез Срба у Румунији, Темишвар 2020, 310 стр.

О појединим архијерејима Темишварске епархије Православне српске цркве писано је и раније, било у укупном контексту живота и деловања српских јерараха (Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од девејої до двадесетїої века*, Крагујевац 1996), било односећи се делимично само на поједине темишварске веродостојнике (Прота Слободан Костић, *Грбови епископа и іраћана іемишварских у Православном српском саборном храму іемишварском 1757–1838*, Темишвар, 1938; Стеван Бугарски, *Српско Православље у Румунији*, Темишвар, Београд, Нови Сад 1995; Стеван Бугарски, *Владика Анїоније (Нако), епископ іемишварски*, Темишвар, 2010; Саша Јашин, *Епископ Панїелејмон Живковић*, Темишвар 2017. и др.). Сада, први пут после дужег времена, пред читаоцима је књига која јединствено обухвата и обрађује животе и активност свих темишварских архијереја, почев од митрополита Неофита, најстаријег јерарха који се помиње као архијереј темишварски, па све до епископа Лукијана, епископа будимског и данашњег администратора Темишварске епархије.

Аутор овог значајног и одговорног подухвата је служитељ на пољу Господњем, свештеник др Саша Јашин, презвитер Православне српске епархије темишварске. Човек са два одбрањена доктората (из теологије и филологије), имајући приступ (и по службеној дужности) епархијској библиотеци, он је скупио храброст да се упусти у овај нимало лаки подухват. Зашто храброст? Једноставно зато што и поред добрих намера и обиља информација које је могао наћи у разним документима епархијског архива и другде, увек постоји ризик да понеки аспект остане недоречен или неоткривен, или можда недовољно приказан, односно да негде другде, у другим изворима, постоје информације које би вределе да се нађу у таквој књизи, али да оне још нису откривене (или „нису стигле на ред”). Међутим, ова конста-

тација нимало не умањује вредност књиге и ауторов труд. Баш због тога, подухват није нимало лак или једноставан, али на сву срећу, преко свих недаћа аутор се ухватио у коштац са овом тематиком, руководећи се принципом да све што смо до сада дознали треба записати и у књигу објавити, док не буде касно и док имамо за кога писати. Са тог аспекта и ова књига, мада велика и по формату и по обиму (садржи 310 страница), може послужити не само као самостални рад већ и као почетна грађа за будуће истраживаче (можда и неку докторску дисертацију) који ће бити заинтересовани да ову тематику прошире и употпуне.

Књига је штампана као посебно издање Савеза Срба у Румунији и то као 93. књига у серији Монографије. Тиме је Издавачка кућа Савеза добила капитално дело које, уз остала издања из ове серије, представља живи доказ нашег вишевековног битисања на овим просторима и улоге коју је наша Православна српска црква имала у очувању народа овдашњег, до дана данашњег.

Обиман предговор књизи (17 страница) написао је проверени и дугогодишњи пријатељ Срба из Румуније, мр Радован Калабић, излажући нашироко како историјски контекст, тако и врлине такве јединствене књиге издате на овим просторима. С друге стране, овај предговор представља својеврстан посебни пресек историје наше православне цркве, кроз деловање и заслугом својих архијереја, од којих су неки својим животима платили одбрану и одржање српског православља на овим просторима.

Књига обрађује и хронолошки приказује живот и активност 37 наших црквених веродостојника, почев од првог, у документима поменутог, митрополита Неофита (1608–1612), који је био митрополит темишварски, за време турске владавине Банатом, па све до данашњег епископа будимског и администратора Епархије темишварске Лукијана (Пантелића).

Наравно да је о најстаријим архијерејима (из прве половине XVII века) остало мало информација, али је било важно поменути све што је о њима остало записано, да се зна ко је био на челу Епархије темишварске у то доба. Од 37 обрађених црквених веродостојника, 11 њих су носили титулу митрополита, углавном из турских времена, а осталих 26 титулу епископа. Међутим, има међу њима и епископа који су, након што су најпре заузимали епископски трон темишварски, били изабрани или именовани за митрополите. Шесторица њих, почев од епископа и митрополита Викентија (Јовановића Видака), па све до епископа и митрополита Лукијана (Богдановића) били су у тој ситуацији. Има и један обрнути случај, а реч је о Георгију Поповићу (у првој половини XVIII века). Њега је патријарх Арсеније IV Јовановић поставио најпре за митрополита нишког и белоцркванског (куршумлијског) године 1735. (у књизи је репродукован и потврди берат турског султана Махмуда I), а затим, након дугих и компликованих историјских догађаја у којима се српски народ незаслужено нашао стешњен између интереса два царства (турског и аустроугарског), царица Марија Терезија му је 1745. године одобрила да заузме епископски трон у Темишвару.

О сваком од тих архијереја, аутор, др Саша Јашин, изнео је најзначајније податке које је могао наћи у разним историјским изворима, било да су сачувани у библиотеци Епархије темишварске, било да се налазе у Архиву Српске академије наука у Сремским Карловцима (АСАНУК), или пак у Библиотеци Матице српске у Новом Саду. Чињенице о јерарсима које су у књизи наведене приказују се уз одговарајући историјски контекст у којем се својевремено нашао српски народ, тако да читалац може повезати и објаснити неке поступке и догађаје везане за дотичне црквене архијереје, поступке који су они тада сматрали за најадекватније у датом историјском времену и

приликама. А све то у контексту служења како Богу, тако и народу своје.

Књига (штампана у боји) богато је илустрована, како и доликује једном штампаном раду таквог типа. Осим портрета скоро свих црквенодостојника о којима је реч, на страницама књиге репродуковане су и разне (оригиналне) повеље у вези са наименовањима епископа и митрополита, а затим и факсимили рукописних или штампаних црквених књига, епископске посланице, као и насловне странице књига које представљају омаж појединим веродостојницима. Неке су повеље дате у оригиналу, на језику на којем су написане. На пример, при постављању, за епископа темишварског, ученог Петра Петровића, једног од најобразованијих и најслободомнијих Срба интелектуалаца свога времена, дате су две повеље: повеља митрополита Мојсија Путника (на славеносрпском језику) и опширна повеља цара Јосифа II, којом потврђује ово постављање (на латинском). Све то употпуњује садржај књиге и поспешује јој информативну и уметничку вредност, имајући у виду да су неке од фотографија први пут приказане нашим читаоцима, који можда нису имали прилике да их виде у оригиналу у разним музејима или на изложбама.

Обимна библиографија (116 евидентираних главних наслова, а сигурно и неких споредних) коришћених извора, књига и штампе, на неколико језика, доказује да се аутор свесрдно припремио за писање ове значајне књиге.

Имајући у виду да је Темишварска епархија и имплицитно њен столни град – Темишвар, са својим велелепним саборним храмом, била један од значајнијих духовних центара српског народа, током дужег временског периода, као прави бедем према настрајима унијаћења и прозелитизма, ова јединствена књига добија додатну вредност, како за историју наше православне цркве, тако и за српску културу уопште.

Душан Ј. Појов

САРАДНИЦИ У ОВОМ БРОЈУ ЗБОРНИКА

Драгољуб П. Бадрљица, рођен 1947. у Мокрину, по занимању професор физичке културе. Радио је највише у Кикинди у средњим школама а управитељ био у хемијској технолошкој грађевинској и медицинској школи и у основној школи у Мокрину. Бави се проучавањем прошлости Мокрина и околине, објављујући прилоге у новинама, зборницима и књигама (Мокрин, Београд, Нови Сад, Кикинда, Бањалука, Хофу (Јапан), Темишвар... Најчешће обрађиване теме: знаменитости Мокрина и околине. Основао је Мокрински музеј око 1980. године. Сарађује са истраживачима, Србима, из Румуније.

Стеван Бугарски, рођен 1939. у Српском Семартону, Тамишка жупанија у западној Румунији. Завршио је Српску гимназију у Темишвару (1956) и две године Факултета руског језика на Педагошком институту у Букурешту (1958). Осуђен је на 6 година поправног затвора због вербалног деликта, а робовао је до помиловања 1962. године. По повратку из затвора запослио се као физички радник и машинбравар и завршио Машински факултет на Техничком универзитету у Темишвару (1971). Радио је у струци и сарађивао у српској периодици и Српској емисији Радио Темишвара. Сада је пензионер, живи у Темишвару. Од првенца *По Семарџону кроз њојсџор и време* (1982) до књига *Монаџџиво Карловачке мџџројолије. Грађа за биоџрафски речник* (коаутор Сава Вуковић, 2018) и *Гробна месџа свеџџеника и џакона Срџске џравославне цркве у Румунији* (2020), његово дело обухвата тридесетак томова из домена друштвене и културне историје Срба у Румунији.

Жарко Војновић, рођен 1971. у Карловцу, Хрватска. Средњу школу завршио је у Вуковару 1990. Дипломирао је 1997. на Групи за српску и општу књижевност Филолошког факултета у Београду. Од 2000. до 2011. радио је у Градској библиотеци Панчева, а од тада до данас ради у Народној библиотеци Србије. Начелник је Одељења за библиографију. Докторску дисертацију *Манасџирске библиоџеке на џодручју Карловачке мџџројолије у 18. веку* одбранио је септембра 2018. Аутор је књига: *Рађање словесноџ џрада – кџшалоџ сџарџх књџа Градске библиоџеке Панчево*, 2009; *Из сџарџе свеџлосџџ – живоџџ и џодвџзи Каменка и Павла Брађе Јовановиђа*, 2010; *Куђа на камену – Војловица и њене књџе*, 2015. Бави се историјом српске књиге и библиотекарства, историјом књижевности, националном ретроспективном библиографијом и историјом српског издаваштва.

Дејан Јакшић, историчар, архивски саветник. Рођен је у Новом Саду 1973. године. Дипломирао је на Филозофском факултету у Новом Саду – Катедра за историју

(1998). Завршио је постдипломске студије смера Национална историја средњег века и магистрирао са тезом из области историјских извора (2009). Од 2001. године ради у Архиву Војводине где се бави старијим архивским фондовима и обрадом грађе на латинском језику, стекао је звање архивски саветник. Током четири истраживачка боравка у Темишвару (Румунија) систематски је проучавао садржај архивске грађе везану за данашњу територију АП Војводине, Банат и српски народ у тамошњем Државном архиву. Члан је Темишварског одбора и Одбора Рукописног одељења Матице српске, као и редакција архивских часописа *Годишњака Историјског архива Града Нове Саде* и *Археон, часопис Архива Војводине*. Аутор је великог броја научних радова и приказа и био је сарадник/редактор/уредник у припреми и објављивању више публикација. Појединачна издања/књиге: *Бачко-бодрошка жупанија 1688–1849, Кашалоћ одабраних садржаја докумената (1801–1805)* (Св. 10), 2005; *Торонталска жупанија 1731–1849, Кашалоћ одабраних садржаја докумената (1731–1785)* (Св. 1), 2008; *Приручни вишејезични речник за архивисте* (коаутор), 2012; *Бачко-бодрошка жупанија 1688–1849, Кашалоћ одабраних садржаја докумената из фонда број 2 (1806–1809)* (Св. 11), 2014; *Збирка њовеља и диплома Архива Војводине*, 2018 (коаутор); *Майица њлемсџа Бачко-бодрошке жупаније (1798–1838)*, 2020.

Зоран Марков, рођен 1984. у Темишвару, Румунија. Завршио је Српску теоретску гимназију „Доситеј Обрадовић” (2003), дипломирао историју (2007) и завршио мастер студије (2009) на Западном универзитету у Темишвару. Одбранио је докторску дисертацију на Историјском факултету Универзитета „Бабеш-Бојаи” у Клужу из области балканскога средњовековног оружја. Од 2007. године ради у Музеју Баната у Темишвару. Бави се истраживањем војне историје и оружарства, али и историје Срба на територији Баната у Румунији. Објавио је више стручних радова из области историје оружарства и историје Срба на територији Баната, организовао је више тематских изложби у Румунији и Србији. Објављене књиге: *Cold Arms* (коаутор Драгутин Петровић), 2012; *Pistoale și revolvere: Colecția de arme a Muzeului Banatului din Timișoara* (коаутор Сержу Галиш), 2014.

Марија Милинковић рођена је 1995. у Бору. У родном граду је завршила гимназију 2014. године, након чега је уписала основне академске студије историје на Филозофском факултету Универзитета у Београду. Мастер академске студије историје уписала је на истом факултету октобра 2020. Мастер рад *Краљ Карол I Хоенцолерн: Последњих осам година (1907–1914)* одбранила је септембра 2021, а наредног месеца је уписала докторске академске студије историје на Филозофском факултету у Новом Саду. Област њеног интересовања је румунска историја у XIX и почетком XX века, као и српско-румунски односи.

Горан Николић Неузински рођен је 1967. у Панчеву. Основну школу је завршио у Опову, Средњу економско-трговинску школу „Паја Маргановић” у Панчеву, студирао је на Географском факултету у Београду. Радио је у угоститељству, просвети, култури. Објавио је 2000. књигу *Фамилије Николић Ојово* и неколико радова на тему завичајне историје у стручним часописима. Бави се колекционарством, скупљањем старих књига, часописа, фотографија, разгледница, диплома, рукописа итд. Ретки артефакти из његових збирки су коришћени за изложбе, објављивани у књигама, часописима. Живи и ради у Опову, Банат, Србија.

Божидар Панић, рођен 1941. у Белобрешки, жупанија Караш-Северин у западној Румунији. Завршио је Српску гимназију (1960) и Електротехнички факултет на Техничком универзитету (1965) у Темишвару. Ради као инжењер у Араду. Бави се историјом Срба у Поморишју. Објављене књиге: *Арадска њврђава – аустроугарски лојор за истиребљење Срба 1914–1918* (група аутора), 1994; *Три века Текелијине цркве – Арад* (група аутора), 2002; *Документи о умирању Срба зајоченика у Арадском лојору 1914–1915 (1916) године*, 1 (коаутор Стеван Бугарски), 2016.

Дејан Попов, рођен 1979. у Темишвару, Румунија. Завршио је Банатски национални колеџ (1998), дипломирао (2003) и мастер студије завршио (2005) на Факултету електронике и телекомуникација Универзитета „Политехника” у Темишвару. Ради у струци у Темишвару. Сарадник је недељника *Наша реч* и Српске емисије Радио Темишвара. Бави се историјом Срба на територији Баната у Румунији. Објавио је књиге *Хор Православне српске саборне цркве у Темишвару 1997–2007 (Монографске белешке)*, 2007 (друго, допуњено издање, 2017); *Православна српска њарохија у Улбечу*, 2015; *(С)Поменици* (коаутор Стеван Бугарски), 2021; *185 година хорској њевања Срба у Темишвару (1836–2021)*, Каталог изложбе (коаутор Зоран Марков), 2022; више радова из области културне историје Срба у Румунији, из музикологије, као и из области технике у стручној периодици.

Душан Ј. Попов, рођен 1948. у Наћвали, Арадска жупанија у западној Румунији. Завршио је гимназију у Араду (1966) и Факултет физике на Универзитету у Темишвару (1971). Докторску дисертацију из области физике одбранио је на Универзитету у Крајови (1987). Био је уредник за српске уџбенике у Дидактичкој и педагошкој издавачкој кући из Букурешта до 1977. године, а затим је прешао на Универзитет „Политехника” у Темишвару, где је од 2006. редовни професор. Вршио је дужност научног секретара и шефа Катедре за физику. Од 2011. године је члан Српске академије нелинеарних наука (САНН), са седиштем у Београду. У пензији је од 2013. године. Бави се проучавањем прошлости Срба у Поморишју. Објавио је неколико научних и дидактичких књига из области физике, а у стручној периодици и колективним зборницима у земљи и иностранству више прилога о историјском доприносу Срба развоју науке и културе (*Арад кроз време*, *Банатске новине*, *Бездински весник*, *Књижевни живоић*, *Наша реч*, *Правда*, *Темишварски весник*); сарађивао је у Српској емисији Радио Темишвара.

Љиљана Пузовић, рођена 1979. у Ваљево. Ваљевску гимназију завршила је 1997. Дипломирала је 2003. на Одељењу за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду. На истом факултету магистрирала је 2010. са темом „Никола Димитријевић, епископ темишварски (1728–1744)”. Ради као виши библиотекар у Одељењу за археографију Народне библиотеке Србије у Београду.

Миодраг Ђурушкин, рођен 1958. у Ченеју код Темишвара, Румунија. Дипломирао на Историјско-филозофском факултету Универзитета у Букурешту 1982. године. Одбранио докторску дисертацију *Политичко-дипломатски односи Румуније са Србијом у раздобљу 1903–1914.* на Западном универзитету у Темишвару (2009). Ради у гимназијској настави у Темишвару. Сарађује у стручној периодици и учествује на научним скуповима.

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР

А

Абазовић, Петар 174
Агрењев-Славјански, Дмитриј Александрович 225
Агрима, Петар 234
Александар Карађорђевић 59–60
Александар Обреновић (принц) 13
Александр, Роз 166
Алексић-Пејковић, Љ. 33–35, 38, 41, 47
Алмаши (Almássy) (породица) 198
Анић, Ж. 33–34, 37
Антими (породица) 195
Антоније Нако (епископ) 235
Антоновић, Димитрија 155–156
Антоновић, Петар 156
Арсеније III (патријарх) 17–18, 23
Арсеније IV Јовановић (Шакабента) 8, 10, 13–14, 236
Арсеније Стојковић (владика) 133
Архимандрит Стефан → видети: Николић, Спасоје
Асојларчић, Петар 193

Б

Бадрљица, Драгољуб П. 233, 235, 237
Бајски, Душан 118
Бали-бег 196
Бара, Марио 108
Барачки, Ненад М. 204–205
Баронио, Чезаре 132
Батањац, Александра 116
Батањац, Ана 116
Батањац, Вера (рођ. Јуришић) 116
Батањац, Вукосава (рођ. Лацић) 116
Батањац, Драгомир 116
Батањац, Живко 116
Батањац, Љубица 116
Батањац, Милан 116
Батори, Иштван (Báthori István) 196
Батори, Сигисмунд (Báthory Zsigmond) 196
Бачко, Александар 110
Белграм, Лоринц 70

Белеан, Николае 204
Белеслијин, Илија 111
Белмужевић, Милош 195
Бенковић, Аугустин 23
Беренић, Јова 193
Бернин, Лука 193
Бизмарк Отон фон (Otto von Bismarck) 31
Биндер Бугарски, Александра 115
Биро, Штефанија Марија 69
Блондел, Ками 59
Бобладовић, Ђурко 193
Богдан, Марко 234
Богдановић, М. 8, 13, 23, 26–27
Богнар, Бела (Bognár Béla) 65
Богнац, Александар 199
Божих, Анђелија 225
Божих, Данило 225
Божих, Даринка 225
Божих, Зорка 225
Божих, Катарина 225
Божих, Олга 225
Бокач, Григорије 193
Болдеа, Лиђиа (Ligia Boldea) 195
Болманац, Стеван 191
Борковић, Адам 193
Борнемиса, Бенедек (Bornemisza Benedek) 196
Боровић, Димитрије 193
Боровски, Шаму (Borovszky Samu) 184, 190, 193
Ботзан, Марку 118
Ботић, Милорад 109
Бравски Ваганац 234
Бранковић, Лука 193
Братијану, Јон Ј. К. (Ion I. C. Brătianu) 37, 39, 40, 44, 50
Брехтолд, Леополд фон (гроф) 62
Бубњевевић, Љиљана 232
Бугарин, Љубомир 200, 204
Бугарски, Мирјана 115
Бугарски, Стеван 10, 17, 66, 105–108, 110–112, 124, 184, 189, 193, 198, 204, 225, 227, 231, 233, 235, 237
Бунгез, Себастијан-Драгош (Sebastian-Drăgoș Bunghez) 47

Бунић, Рајко 193
Бургеле, Михаил (Mihail Burghele) 46

В

Вајс, Леополд 67, 71
Вајс, Марко 67, 78–79
Вајсер, А. 67, 75–76, 80–81
Вал, Јанош 81
Валднер, Карл П. (Karl F. Waldner) 190
Валис (генерал) 10
Варга, Арпад Е. (Árpád E. Varga) 190–192
Варић, Тома 193
Василије Вадић (епископ) 231
Василије Димитријевић (епископ) 13
Васиљевић, Стеван 116
Велимировић, Петар 40
Венизелос, Елефтериос К. 55, 57, 60
Веселиновић, Р. 16–17, 27
Викентије Јовановић (Видак) (епископ) 129–134, 141–142, 236
Виловски, Јован Стефановић 114
Вилхелм II (немачки цар) 45, 62
Вилхелм од Вида (Wilhelm zu Wied) (принц) 45–47, 50
Винклер, Е. 73
Виртле (Würthle) 67, 79–80
Висарион Аштиљану 200
Висарион Павловић (владика) 13
Вистаи, Андраш Јанош (Vistai András János) 184
Витковић, Г. 12–13, 16, 20, 22, 26
Вићентије Јовановић (епископ) 7–8, 13, 23, 26, 144, 156, 166
Вићентије Поповић (митрополит) 18–19, 21
Војводић, Михаило 34, 38, 45, 49
Војновић, Жарко 129, 141–142, 237
Волк, Миклош 81
Волф Ј. 22
Вујић, Арса 120
Вујић, Вера 120
Вујић, Иван 120
Вујић, Јелена 120
Вујић, Славољуб 120
Вујић, Соња Вероника 120
Вујић, Стефан 120
Вујица (поп, Смедерево) 19
Вукосанић, Б. 193
Вукотић (генерал) 60

Г

Гавриловић, Никола 23, 115–116
Гавриловић, Славко 10
Гарић Петровић, Гордана 9, 15–17
Генадијев, Никола 55
Генц, Јожеф (Göncz József) 65
Георгије Зубковић (епископ) 9 133
Георгије Малошевић (протођакон) 230

Георгије Летић (епископ) 229–231, 234
Георгије Поповић (митрополит) 236
Георгијевић, Војислава (пођ. Стојановић) 123
Герчић, Павел 154
Гизељ, Инокентије 132
Гилих, Јохан 67, 72, 75
Гогалтан, Флорин (Florin Gogâltan) 194
Граф, Марија 72
Гргуревић, Вук 195
Гросингер, Тадија 198
Грубић, Љубомир 234
Грујић, Александар (Шандор) 70
Грујић, Радослав М. 8–9, 11–14, 21–22, 24
Грујић, Сава 39
Грчић, Христофор 174–175

Д

Дабих, Војин 18
Дабих, Манојло 27
Давидовић, Александар Сава 124
Давидовић, Бојана (пођ. Илијевић) 124
Давидовић, Јован 124
Давидовић, Сава 124
Дајковић, Јован 67, 72, 75–76, 83, 85
Дамаскин (Damaschin) (римнички епископ) 12, 25
Данило Крстић (епископ) 133
Дедијер, Владимир 37
Денић, Чедомир 133
Дијаманди, Ђорђе (George I. Diamandy) 39
Димитрије Ђак 193
Димитрије Ростовски (митрополит) 137
Димитријевић, Илија (свештеник) 26
Димовић, Ђура 82–83
Дину, Рудолф (Rudolf Dinu) 32–33
Добреску, Н. 17
Дожа, Ђерђ (Dózsa György) 196
Дожић, Љиљана 106, 109
Донадовић, Јован 193
Доситеј Миљков (архимандрит) 231
Доситеј Николић (епископ) 18, 22
Достанић, Радмило 12
Драгојловић, Петар 155–156
Дунић, Михајло 193
Дунић, Петар 193

Ђ

Ђорђе I (Geórgios I) (краљ) 48
Ђорђе II (Geórgios II) (грчки престолонаследник) 50
Ђорђевић, Владан 41–42
Ђорђевић, М. 17
Ђуранић, Петар 193
Ђурђевић, Стефан (јереј) 20
Ђуреску, Константин К. (C. C. Giurescu) 34
Ђуришић, Митар 53

Е

Евгеније Летица 191
 Евгеније Савојски 196
 Екмечић, Милорад 113, 233
 Елизабета (Elisabeta a României) (румунска принцеза) 50
 Елизабета Хоенцолерн (Elisabeth zu Wied) 39, 45–46, 61
 Елмпт, Филип фон (Philipp von Elmpt) 197
 Елснер, Вилхелмина Сузана Ева 72
 Елснер, Ђула Ф. 70
 Елснер, Магдалена Маргарета Ева 72
 Елснер, Франц Јулијус 69–72
 Емилијан Кенгелац (епископ) 225
 Енгелсхофен (von Engelshofen) 197
 Ердељановић, Јован 108
 Ерентал (von Aehrenthal) 32
 Ерлер, Јохан Јакоб (Johann Jakob Ehrler) 197

Ж

Жунић, Видоје 227

З

Збучеа, Георге (Gheorghe Zbucea) 56
 Зинги (Zingi) (породица) 195
 Зорић, Живан 13

И

Иванић, Рајо 192
 Иванов, Љубомир 204–205, 213–214, 217, 219, 221–222
 Иванцеану, В. М. (V. M. Ivanceanu) 36
 Изабела (краљица) 196
 Иларион Зеремски 14
 Илијевић, Живота 12
 Илић, Драгослав 10
 Илић, Марко 222
 Илић, Сава 10, 226
 Инграо, Ч. 18
 Инокентије (игуман) 28
 Иринеј Ђирић 231
 Исаја Антоновић (епископ) 14, 24, 155
 Исаја Ђаковић (епископ) 23
 Истрати, Константин (Constantin I. Istrati) 41

Ј

Јаворски, Стефан 132
 Јагов, Георг фон (гроф) 54
 Јакоп Беркугари 195
 Јакшић, Дејан 231, 233, 237–238
 Јакшић, Дмитар 143, 192, 195–196
 Јакшић, Марко 196
 Јакшић, Милутин 8
 Јакшић, Стефан 192, 195–196

Јакшићи (браћа) 192
 Јамбрековић, Јосиф 13, 28
 Јањић, Марија 69
 Јашин, Саша 235–236
 Јевтимије (капетан) 25
 Јелисавета I Петровна 138
 Јеромонах Софроније → видети: Николић, Спасоје
 Јефрем Бањанин (епископ) 23
 Јоаникије Владисављевић (епископ) 22
 Јоановић, Михаил (јереј) 154, 175
 Јован Ненад „от Липове” 196
 Јовановић (Чаково) 67, 86
 Јовановић, Павле 156
 Јозеф II (цар) 231, 236
 Јонеску, Таке (Take Ionescu) 50, 57
 Јорга, Николае (Nicolae Iorga) 35, 43–44, 46, 49–50, 53
 Јордаке, Анастасије (Anastasiе Iordache) 55
 Јосиф (епископ) 27
 Јосиф II Хабзбуршки 130
 Јураец, Гаврил 24

К

Какуч, Лајош (Lajos Kakucs) 199
 Калабић, Радован 235
 Калиник I (патријарх) 15
 Калиновић, Ђорђе 109
 Калиновић, Мара (рођ. Теодоровић) 110
 Калиновић, Меланија (рођ. Бугарин[овић]) 110
 Калиновић, Милан 109, 111
 Калиновић, Мирјана 110
 Калиновићи 110
 Канић, Димитрије 193
 Кантакузин, Георгије (Gheorghe Cantacuzino) 24–25
 Кантакузин, Николае 43
 Кантакузини 46
 Карађеале, Јон Лука 116
 Карло VI (цар) 17, 20, 196
 Карол I Хоенцолерн (краљ) 31–51, 53–54, 58–59, 61–62
 Карољ (гроф) 145
 Картаг Миладинов, Шарлота 232
 Касаш, Јована 109
 Качик, Миливој 112, 205
 Келемен, Лајош 75
 Кеџман, Трива 234
 Клајн, Јакоб 77–78
 Коанда, Константин 56, 58–60
 Ковач, Геза (Kováч Géza) 143, 166, 173, 184, 191
 Колонић, Леополд (кардинал) 23
 Колта, Родика 185, 188, 198
 Константин (Konstantinos I) (грчки краљ) 50
 Константин Велики 199
 Константинеску, Шербан (Șerban Constantinescu) 32

Корвин, Матија 195
 Коша, Александру (Kósa Alexandru) 197
 Косовац, Мата 191
 Костић, Константин Т. 225
 Костић, Мита 17–18, 21
 Костић, Слободан 10, 110, 184, 191–192, 235
 Кошут, Лајош 84
 Крањц, Маријан Ф. 119
 Криновски, Гедеон 132
 Кристеску, Сорин (Sorin Cristescu) 48–49
 Крстић, Борислав Ђ. 225
 Крстић, Петар 173
 Крстичић, Петар 174
 Кугел, Карол 76–77
 Куглер, Јацек 121
 Куза, Александру Јоан (Alexandru Ioan Cuza) 38
 Кун, Лајоша 189
 Курције, Квинт 132

Л

Лазар, Јован 193
 Лакатош, Ото 143, 145
 Ланић, Михајло 193
 Лапишпатаки Сењи, Миклош (Lapispataki Segnyeı Miklós) 196
 Ласку, Стојка (Stoica Lascu) 33
 Леонтије (монах) 25–26
 Леополд I (цар) 17, 20, 23, 144
 Лера, Лазар 222
 Лера, Стојан 113
 Ловинеску, Хорија 116
 Лопушина, Марко 121
 Лукач, Д. 36
 Лукијан Богдановић 236
 Лукијан Пантелић (епископ) 200, 235
 Лупуловић, Васа 225

М

Мајореску, Титу (Titu Maiorescu) 45, 55–62
 Макарије 14
 Макарић, Радомир 116
 Максим Несторовић (владика) 10, 13, 19, 21, 27–28
 Малаеско, Владул 14
 Маловић, Гојко 233
 Маљан, Павле 193
 Манић, Радован 193
 Манојловић, Јоан 154
 Мара, Марио 109
 Маргиломан, Александру (Alexandru Marghiloman) 46, 58
 Марија Терезија 130, 135, 236
 Маринковић, Б. 12
 Марки, Шандор 143
 Марков, Зоран 65–67, 69–73, 80, 84–85, 87, 238
 Марковић, Владимир 205

Марковић, Д. 83–84
 Марковић, Павле 204
 Матановић, Јован 59–60
 Матић, Свет. 184, 193
 Махмуд I (султан) 236
 Меделеану, Хория 155–156, 164
 Мерси, Клаудије Флоримунд 196
 Мештеровић (Чаково) 67, 86
 Микић, Влада 222
 Микшић, Симон 67, 77
 Милетић, Светозар 114
 Милин, Андреј 115, 119
 Милин, Ђорђе 121
 Милин, Живко 105–107, 121, 124
 Милин, Јулија (рођ. Амзулеску) 121
 Милин, М. в. Милин, Миодраг 23
 Милин, Марија (рођ. Сујић) 121
 Милин, Миодраг 112, 115, 117, 119
 Милинковић, Марија 31, 51, 238
 Милићев, Васа 234
 Милићевић, Михаило 33
 Миловановић, Милован 39–40
 Миловић, Степан 193
 Милорадојевић, Димитрије 26
 Милошевић, Боровоје 233
 Милошевић, Прокопије 225–227
 Милошевић, Сима 115
 Митровић, К. 18
 Михаила, Георге 122
 Михаилеану, Штефан (Ștefan Mihăileanu) 33
 Михаило (епископ будимски) 22
 Михаило Обреновић 38
 Михаиловић, Јован 21
 Михаиљану, Штефан (Ștefan Mihăileanu) 32
 Михајлов, Цветко 112, 117, 119
 Михајловић, Марко 175
 Мицић, Милан 235
 Мишковић, Макса 111
 Мишу, Николаје (Nicolae Mișu) 45
 Младеновић, А. 12
 Мојсеј Петровић (митрополит) 7–8, 10–13, 15–22, 25, 27, 129, 131, 133, 141
 Мојсеј Путник (епископ) 129–130, 236
 Мојсије Рајовић (патријарх) 17–18
 Мојсије Станојевић (епископ) 18, 20, 23–24
 Мокрањац, Стеван 203–205, 213–214, 217, 219, 221–222, 227
 Момировић, Петар 8
 Монастерлија, Јован 13
 Мортвану, Роксана (Roxana Morțeanu) 194
 Мохнач, Томаш Ремус (Thomas Remus Mohnacs) 66
 Мрчић, Јован 193
 Мунир-паша (Münir Paşa) (турски посланик) 33

Н

Нађ, Ђула (Nagy Gyula) 195
 Нађ, Лајош 190

Најперг (генерал) 14
 Нако (гроф) 85
 Начић, Тома 193
 Ненадовић, Љуба 227
 Неофит (митрополит) 235
 Нигринова, Вела 227
 Никанор (епископ костајнички) 22
 Никанор (епископ мохачко-сигетски) 22
 Никанор (јеромонах) 12
 Никовић, Кос(т)а 193
 Никола I Петровић (краљ) 59
 Никола Димитријевић (епископ) 7–15, 18–28
 Николић (барон) 80
 Николић Неузински, Горан 65, 67, 74–78, 82, 84, 87, 238
 Николић, Васа 13
 Николић, Василије 107
 Николић, Олга 107
 Николић, Павел 174
 Николић, Спасоје (Стефан) 107, 111
 Николић, Степан 193
 Никулае, Даниел (Daniel S. Niculae) 37
 Нићифор (епископ славонски) 22

Њ

Његован, Драго 23

О

Обрадовић, Доситеј 82
 Обрадовић, Круна 82
 Овчаревић, Димитрије (Olcsárovics Demeter) 192, 196
 Одвијер, Јохан (Johann Joseph Anton Oduyer) 21
 Орбин, Мавро 132, 137
 Органчић, Петар 193
 Орнеа, З. 61
 Остојић, Драгутин 155

П

Павле Ненадовић (митрополит) 130, 134
 Павловић, Д. М. 23
 Панић, Божидар 143, 182, 239
 Пановић, Георгије 174
 Пантелејмон Живковић (епископ) 235
 Папакостеа, Ш. (Ș. Papacostea) 17, 24
 Пашић, Никола 32, 43, 54–57, 59, 61
 Пејић, Иван 27
 Перчевић, Радомир 222
 Петар Велики 138
 Петар Карађорђевић 38, 43
 Петар Петровић (владика) 133, 236
 Петарић, Тодор 193
 Петков, Драгомир 204
 Петри, Антон П. (Anton P. Petri) 190
 Петриковић, Никола 193

Петровић, Георгије 105
 Петровић, Емилија 105
 Петровић, Иванка 105
 Петровић, Мара (рођ. Поповић) 113
 Петровић, Милан 105
 Петровић, Никола 113
 Петровић, Петар 196
 Петровић, Рана 193
 Петровић, Теодора (рођ. Чарнић) 105
 Пецињачки, Срета 9, 22
 Пешал, Ј. 18
 Писоски, Александру М. 56, 60
 Политис, Николас 60–61
 Полоцки, Симеон 132
 Попов, Дејан 9, 183, 201, 203, 223, 239
 Попов, Душан Ј. 105, 183, 201, 236, 239
 Поповић, Борислав 111
 Поповић, Георгије 173
 Поповић, Дака 113
 Поповић, Душан Ј. 8, 13, 15–16, 19, 22–23, 26–27, 144, 166, 192–193
 Поповић, Јак(ов) 193
 Поповић, Јука 193
 Поповић, Максим 175
 Поповић, Михајло 193
 Порумбару, Еманоил 43
 Продановић, Викентије 172
 Пузовић, Љиљана И. 7, 9, 28, 239
 Пуфендорф, Самуел фон 132

Р

Радан, Миља Н. 108–109
 Радев, Симеон Т. 37, 60
 Раденић, Андрија 38, 47
 Раденковић, Ђорђе 54
 Радонић, Јован 17–18, 21
 Радослав (свештеник) 27
 Радулеску-Мотру, Константин (Constantin Rădulescu-Motru) 41
 Рајмонд Бонафације 195
 Ракоци, Ференц II 156
 Ратковић, Максим 12, 16, 20, 22, 130
 Ребреану, Ливију 116
 Риглер (Rigler) 67, 69
 Ристић, Михаило 33, 38–40, 42–43
 Роз, Александру (Alexandru Roz) 173, 184, 191
 Росић, Арон 112
 Рошка, Весна (рођ. Степанов) 67, 191, 234
 Руварац, Димитрије 7–8, 12, 14–22, 26–27, 129–130, 184, 190, 193
 Руткај, Емерик 177

С

Сабљић, Душан 107, 113, 115, 122
 Сава Вуковић (епископ) 7, 10, 130, 155, 200, 222, 235
 Савић, Јосиф 12

Савојски, Еуген 84–85
 Сазонов, С. Д. (граф) 54
 Самарић, Никола 18
 Сапари (Цапари), Михаљ (Szápáry) 197
 Свети Сава 229
 Сегединац, Пера 166
 Сележановић, Светислав 204–205, 222
 Сечански, Ж. 8
 Сечујац, Арсеније (барон) 132, 137
 Силађи Хуњади, Елизабета 195
 Сина, Ифигенија (војвоткиња) 198
 Сина, Симон Ђерђ (Sina Simon György) 198
 Синаци, Дору 185, 188, 198
 Синесије Живановић (владика) 164
 Скоко, Саво 58–59, 61
 Скурту, Јоан (Ioan Scurtu) 33–34, 44
 Софроније (епископ бачки) 22
 Софроније (монах) 26
 Софроније Раваничанин (владика) 23
 Спалајковић, Мирослав 40, 59–60
 Стајић, Васа 106
 Стајић, Марко (поп) 26
 Станојевић, Илија 227
 Станојловић, Александар 225–226
 Станчов, Димитрије (Димитър Я. Станчов) 33
 Стелих, Ференц 76
 Степанић, Ђура 193
 Степанић, Петар 193
 Степанов, в. Рошка, Весна
 Степанов, Љубомир 67, 69–70, 72–73, 83, 110–111, 184, 189, 191, 193, 198, 233–234
 Стефан (епископ далматински) 22, 26
 Стефан Говоран (епископ) 23–24
 Стефан Лазаревић (Стеван Високи) 15
 Стефан Љубибратић (владика) 24
 Стефан Стратимировић (митрополит) 133
 Стефановић, Јоан 173
 Стојановић, Виолета 123
 Стојановић, Драга 123
 Стојановић, Драган 123
 Стојановић, Ђока 123
 Стојановић, Јован 69
 Стојановић, Лазар 154
 Стојановић, Лепосава 123
 Стојановић, Љубомир 8, 11, 14, 16, 19, 23
 Стојановић, Смиља (рођ. Панић) 123
 Стурдза, Димитрије (Dimitrie A. Sturdza) 33, 40, 48
 Суворов, Максим 12, 26

Т

Тапшони, Јанош Антимију (Tapsoni Anthimi János) 195
 Тапшони, Миклош 195
 Татаровић, Богољуб 70
 Татаровић, Јелена 70
 Теицу Џејку, Думитру (Dumitru Ţeicu) 195

Текелија, Сава 144
 Текелије 145, 166
 Тенецки, Стефан 155
 Теодор (егзарх) 16
 Теодоровић, Јелена 234
 Теодоровић, Тома 197
 Тештвверек, Шера 86
 Тимотеј Севић (архиепископ) 200
 Толди, Ференц 187
 Томин, Урош 119–120
 Тончев, Димитрије 56, 60–62
 Топас Синкрај (област Клуж) 175
 Тот, Петер Г. (Péter G. Tóth) 195
 Точанац Радовић, Исидора 9, 15, 17, 22, 130
 Трбојевић, Олгица 231–233
 Тричковић, Р. 15–16
 Тукулија, Светозар 226
 Туцу, Думитру (Dumitru Tuţu) 36, 44–45

Ђ

Ђирић, Вера (Верица) 111
 Ђирић, Даница (рођ. Ђирићин) 111–112
 Ђирић, Даринка 111
 Ђирић, Мирко 111–112
 Ђирић, Михајло (Миша) М. 111
 Ђирић, Михајло 111
 Ђирић, Олга 111–112
 Ђирић, Станка (рођ. Будишин Каћански) 111
 Ђурушкин, Миодраг 44, 53, 63, 239

У

Улам-паша 196
 Унипан, Вељко 204
 Унчански, Видосава 117
 Унчански, Евгенија (рођ. Стругар) 117
 Унчански, Љубомир 117–119
 Унчански, Милан 117
 Урман, Хенрик 66–67, 67, 84–85

Ф

Фејеређхази, Јанош (Fejéregyházi Janos) 195
 Фелдвари (браћа) 192
 Фелдвари, Иштван (Földvári István) 196
 Фердинанд I (Ferdinand Viktor Albert Meinrad) (румунски краљ) 50, 108
 Фердинанд (бугарски цар) 37
 Фердинанд I (цар) 196
 Фердинанд Кобуршки (Ferdinand von Sachsen-Coburg und Gotha) (кнез) 33–34
 Филипон, Аница 108
 Филипон, Марица 108
 Филипон, Мартин 108–109
 Филипон, Мила 108
 Филипон, Никола 108
 Филити, И. Ч. 60

Форај, Андреј 175
Форишковић, Александар 166
Фундић, Д. 45

Х

Хамилтон (гроф) 13–14
Хамуровић, Стојан 193
Харукерн (барон) 145
Хаџеган, Јоан (Haḡegan Ioan) 195, 197
Хаџи Нејић, Константин 155
Хаџи, Коста 109
Хержеу, Ч. Н. (C. N. Herjeu) 55
Хитчинс, Кејт (Keith Hitchins) 32, 34–36,
Холц, Миклош 67, 78
Холцејсен, Јожеф М. 67, 79
Хорњански, Виктор (Victor Hornyánsky) 191
Хофман, Хелена Елеонора 69
Хранисављевић, Ђорђе 204–205, 213
Хуњади, Јанош (Hunyadi János) 195
Хуњади, Матија (Hunyadi Mátyás) 195

Ц

Цигара-Самуркаш, Александру (Alexandru
Tzigara-Samurcaş) 46
Цоцин, Георгије (Ђура) 112
Цоцин, Даница (рођ. Ковачић) 112
Цоцин, Јоца 112

Ч

Чарнојевић од Мачве, Георгије 172
Чарнојевић од Мачве, Јана 156
Чарнојевић од Мачве, Михајло 155–156, 172,
181
Чарнојевићи од Мачве 145
Ченејац, Стева 234
Чуданов, Јован 187

Џ

Џамбазовски, К. 35, 41, 43
Џелебџија, Јован 156

Ш

Швикер, Јохан Хајнрих 9, 17, 23
Шебеко, Н. Н. 60
Шовљаков, Мара 233–235
Шонбург Валденбург, Софија (Sophie von
Schönburg) 45
Шрам, И. Г. (I. G. Schramm von Otterfels)
24–25
Шрајер, Виктор (Victor Schreyer) 197
Штраус (Strausz) (инжењер) 197
Штрикер, Делија Корина (рођ. Милин) 121
Шубоњ, Константин 197
Шулетих, Небојша 15–16

ГЕОГРАФСКИ РЕГИСТАР

А

Албанија 31, 44–47, 49–50, 53, 57, 62
Алибунар 109
Алмаш 174
Алта Лома (Калифорнија) 120
Арад 11, 23, 68, 89, 109, 118, 143–145, 147, 150,
152–153, 156–157, 166, 168, 172–175, 177–180,
182–184, 187, 194, 196, 225, 233–234
Арадска жупанија 145, 166, 173–175, 183, 185,
192, 198
Арадска област 185
Арадска тврђава 233
Арадски Ђуковац 143
Аранка → видети: Златица
Атина 37, 47, 50
Аустријска Влашка 8, 12
Аустријско царство 186
Аустроугарска 31–34, 36–37, 39–40, 43–45, 49,
53–54, 57–58, 60, 62, 184, 191, 225

Б

Бабушница 117
Бакау (округ) 46
Балканске државе 31
Балканско полуострво 33–37, 39, 41–46, 49,
53–56, 60–63
Балчик 36, 57
Банат 8–10, 17, 22–23, 65, 67, 107–109, 115, 118–
119, 130, 175, 184–185, 188, 190, 192–197,
204, 225–226, 232–233
Банатска клисура 225
Банатска низија 185
Банатска Црна Гора 122–123
Бањалука 233–234
Бараган 112, 117–119, 194
Барања 109
Батања (Battonya) 173
Бачка 109, 234
Бегеј 232
Бегеј → видети: Златица
Бездин (манастир) 10, 110, 198, 204
Бела Црква (Банат) 108, 110, 115–116, 226

Белобрешка (Караш-северинска жупанија)
66, 123
Белорусија 120
Београд 7–13, 15–21, 23–24, 26–28, 38–41, 59,
105, 108–109, 111, 113–115, 117–119, 222, 226,
234
Берзаска 83–84
Берлин 31–33, 35, 56, 62
Бесарабија 32, 40
Беч 8, 15–17, 21, 26–27, 32, 37, 42, 66
Бечкерек (Велики Бечкерек) 9
Бикотинци 26
Бистрица (жупанија) 200
Битољ 47, 54
Богарош (Bulgăruș) 117
Бодрог 171
Бока которска 229
Борча 24
Босански Петровац 234
Босна 17
Босна и Херцеговина 34, 39, 229, 233–234
Браничевски дистрикт 22
Бранкован (манастир) 28
Брегалница 42
Брзава (село) 175
Бугарска 31, 33–39, 41–43, 45–46, 50, 53–61, 63
Будим 23, 152
Будимпешта 66–69, 71, 74, 76, 79–80, 82–83,
86, 106–107, 110–111, 198
Бузјаш 189
Буковина 32, 40, 44, 117
Буково (манастир) 22
Букурешт 14, 31–41, 43–45, 47–50, 53–57, 59–
63, 112, 114, 118–120, 122–124
Буцак (Арад) 172

В

Вадени Загна (Бараган) 117
Вадени Ној 119
Вардар 42, 57
Варјаш (Vargias) 66–67, 69–73, 111–113, 186–187,
196, 234
Варјашки атар 198

- Ватикан 195
 Велика бара (Слатина) 198
 Велика варош 146
 Велика Кикинда → видети: Кикинда
 Велика Морава 15
 Велики Варадин 195–196
 Велики Семиклуш 74, 100–101, 187, 189, 234
 Велики Семпетар 70, 74, 101, 116–117, 196, 213
 Велики Тополовац (општина) 121, 123
 Велики Чанад 117
 Велико (село) 20
 Велико Градиште 115–116, 226
 Велико Селиште → видети: Наћфала
 Вењ (Тамишка жупанија) 120
 Вилагош 152, 172, 175
 Винга 112
 Винча (манастир) 16
 Витовница (манастир) 16, 19
 Влашка 17, 25–26
 Влашка варош (Арад) 143, 145, 164–165
 Војводина 8, 106, 108–109, 111, 114–116, 144, 234
 Војводство Србија и Тамишки Банат 185
 Војловица (манастир) 12, 107
 Вратна (манастир) 22
 Вршанда 175
 Вршац 7, 20, 24, 27, 67, 75–76, 81, 83, 85, 107,
 109, 115–116, 120, 225–226, 231
 Вршачки дистрикт 22
- Г
- Гај (Арад) 145, 165
 Галацка 189
 Галиција 109
 Герлиц (Немачка) 115
 Глоговац 174
 Горж (жупанија) 121
 Горњак (манастир) 16
 Грамос (планина) 45
 Гргетег (манастир) 229
 Гребен 45
 Grovdorf → видети: Наћфала
 Гроцка 15
 Груј (село) 61
 Грчка 31, 36–38, 42–45, 47–51, 53, 55, 57–58,
 60–62
- Д
- Далмација 229
 Дежан 75, 102
 Дента 75–76, 102
 Деска 9
 Детроит 120
 Дињаш 66
 Добрич 36
 Добруца 32, 35–38, 42, 54, 57–58, 62
 Дојран 110
 Дољевац 117
- Доњи Срем 17–18
 Драгаш 117
 Драч 46
 Дрина 17
 Дунав 17, 22, 26, 32, 34, 37–38, 61, 83, 192, 196
 Дунавска бановина 113
 Дунавска клисура 83
 Дунавско пристаниште 226
 Дунав-Тиса-Дунав (хидросистем) 114
 Дупљаја 225
- Ђ
- Ђала 9
 Ђорок (Ghioroc) 174
- Е
- Европа 10, 14, 16, 31, 35, 39–42, 44–45, 54, 110,
 121, 225–226
 Егејска Македонија 55
 Егејско море 62
 Епир 47
 Ердель 23, 175, 193
- З
- Загна (Вадени Ној, Бараган) 119
 Загреб 112, 116, 119, 222, 234
 Западна Влашка 17
 Западна Морава 17
 Затоње (код Пожаревца) 20
 Зиман → видети: Зимански салаши
 Зимандкуз 165
 Зимански салаши 143, 145, 166, 173, 180
 Златица 76, 103, 185–186, 189, 199
 Зрењанин 234
- И
- Иванда 76, 104
 Иратош (пустара) 145
 Источна Европа 121
 Источна Србија 22
 Истра 229
 Италија 45, 53–54, 58, 62
 Итебеј 27
- Ј
- Јагодина 13
 Јањина 45
 Јапан 118
 Јаша Томић 120
 Јаш 124
 Јегриш (Igrış) 195
 Једрене 54
 Јерусалим 14, 138
 Југоисточна Европа 54

Југоисточни Срем 18
Југославија 107, 113–114, 119, 121, 194, 203,
221, 234
Јужна Бачка 234
Јужна Калифорнија 121
Јужна Србија 117, 193

К

Калифорнија 120–121
Каменово 26
Карансебеш 204
Карансебешки дистрикт 22
Караш (област) 109
Караш-северинска жупанија 123
Карлштад 108
Карпиниш 69
Кетвель / Кетфелъ 234
Кеча 67, 77, 105, 234
Кикинда 107, 119, 229, 231, 233–234
Китхаз 175
Кицкањ 118
Кишфалуда 173
Кјерек 174
Кларија 234
Клуж 109, 113, 118
Клуж (област) 175
Кључ 22
Кључки дистрикт 22
Кнежевина Бугарска 32
Кнез 66
Копита (бара) 186
Кочани 57
Крајина 22
Крајински дистрикт 22
Крајова 12, 24
Краљевац (Тамишка жупанија) 121
Краљевина Румунија 184–185, 191–192, 230–231
Краљевина Србија 17, 31, 33–38, 41, 43–45,
47, 49, 55, 58, 226, 229
Краљевина СХС 229, 230–231
Краљевина Угарска 185
Краљево 234
Кранево 37
Крашовска жупанија 109
Кривина 22
Кривински дистрикт 22
Крит 48
Кришана 23
Крушедол (манастир) 16
Кувешдин (манастир) 107
Куртић (село) 174
Кутина (манастир) 11

Л

Лаку Сарат 118
Лепавина (манастир) 11
Липова (Lipova) 118, 195–196

Ловрин 118, 187, 199
Лондон 33, 36, 44–45, 49, 53–54, 62
Лугош 122
Лугошки дистрикт 22

Љ

Љупкова 66

М

Magna Villa Nogfalou → видети: Нађфала
Мађарска 68, 74, 79, 81–82, 85–87, 105, 107, 173,
230, 233
Македонија 32–35, 38, 42, 45, 47–49, 53–54, 56,
58
Мала Влашка (Олтенија) 8, 17, 24
Мали Бечкерек 77–78, 90
Мали Мориш 144, 177
Мали Сенмиклеуш 175
Манастирица 22
Марамуреш 200
Маријање (село) 27
Мача (пустара) 145
Мачва 155–156
Меглен (Грчка) 45
Мезијаш 174
Меленци 234
Месец (планета) 121
Месић (манастир) 107
Мецово (Грчка) 45
Микалака 172–173
Миска (Mâsca) 150
Мишколц 234
Модош → видети: Јаша Томић
Мокрин 112, 233–234
Молдавија 46
Моноштор 67, 78, 90
Мориш 23, 143–144, 168, 171–172–173, 177,
184–190, 192, 194–198, 200, 232
Моришка низија 185
Москва 114, 124
Мртви Мориш 156
Мунци Апусени (планина) 23

Н

Надлак 67, 78–79, 90, 192, 195–196
Нађвала (Satu Mare) 183–201
Нађвалска парохија 200
Нађвалски атар 189, 197
Нађвалско језеро → видети: Слатина
Нађфала 66
Немачка 31–32, 36, 53–54, 60, 62, 121, 222
Немачка варош (Civitas Germanica) 143–144,
156–164, 178–179
Немачки Семпетар 185, 187, 194, 200
Немет 234
Ниш 116

Нови Арад 172, 187, 199
 Нови Сад 105–106, 108–110, 113–115, 226, 233–
 234, 236
 Новоарадски срез 185

О

Олт (река) 17
 Олтенија 8, 17, 24
 Опово 67
 Оровиље 143, 145, 180
 Оровиље (салаш) 166–167
 Оршхаза 153
 Оршавски дистрикт 22
 Османско царство 31–36, 45, 48, 53, 61–62

П

Павлиш 118, 225
 Павловац (манастир) 16
 Паланачки дистрикт 22
 Палестина 14
 Панкота 174
 Панонска низија 188, 196
 Панчевачки дистрикт 9
 Панчево 24, 115, 226
 Париз 33, 62
 Пелеш 43
 Переци Ној Фундата 112
 Перјам Порт 200
 Перјамош (Regiam) 186–188, 189, 196–199
 Перјамошки срез 185
 Песак-перјамошки срез 185
 Петрово Село 66, 121
 Петроград 36
 Пећ 13, 15
 Печка 67, 79, 91, 200
 Печка (рејон) 185
 Печуј 107–108
 Пешта 11, 23–24
 Пинд 45
 Пиперски салаш 143, 145, 168, 180
 Побунски Гај 143, 145, 167, 180
 Погмезе 174
 Подунавље 114
 Пожаревац 9, 185
 Пожежена 66
 Поморишје 143, 189, 192, 195
 Поморишка војна граница 143
 Поморишка крајина 156, 166
 Праг 113
 Прахово 61
 Прњавор 143, 145, 163, 164, 169, 171, 178
 Пустара барона Сине 198

Р

Раваница (манастир) 26
 Радимња 66, 123

Радовиште 57
 Рајиновац (манастир) 16
 Раковица (манастир) 16
 Рашка 192
 Република Српска 233–234
 Рим 62, 195
 Римник (манастир) 26
 Рохонца (Rohoncsza) (насеље) 195
 Рудна 79–80, 98
 Рукумија (манастир) 16
 Румунија 10, 31–51, 53–55, 58–63, 65–68, 72–73,
 83, 105, 107–108, 114–115, 117, 119, 122, 183–
 185, 187, 189–191, 194, 204, 221–223, 225,
 230, 233–235
 Русија 10, 32, 38, 40, 42, 48, 54, 57–58, 60, 63,
 225, 229

С

Сава 17
 Савско пристаниште 226
 Салцбург 67, 79–80
 Санцак 53
 Саравола 80–81, 93–94, 204, 234
 Сарајево 33
 Сатмар 23
 Satu Mare de Timiș → видети: Нађфала
 Сату Маре → видети: Нађфала
 Света Троица (манастир, Манастирица) 22
 Светандраш (Sanktandreas) (округ) 185
 Светандрашки срез 185
 Свети Павле (пустара) 145, 166
 Свиница 82, 94
 Сврљиг 117
 Северна Америка 105, 120–121, 225
 Северна Србија 23
 Сегедин 10, 225
 Секусић 186–188, 196–200
 Секусић (општина) 185, 201
 Селиште 189
 Семлак (Semlac) 186–188
 Семпетар 196, 234
 Сента 144
 Сентандреја 11, 153
 Серенч 68, 74, 77, 79, 81–82, 85–87
 Сибир 138
 Силистрија 32, 36
 Синаја 41–42, 62
 Скадар 53
 Скела (Нови Арад) 172
 Сланци (манастир) 16
 Слатина (бара) 186
 Смедерево 15, 18–19
 Смедеревски манастир 16
 Совјетски Савез 114, 117, 121
 Соколовац 225–227
 Солун 50, 55
 Сомбор 108, 116, 225
 Софија 37–38, 45–46

Србија 7, 17, 21, 23, 31, 33, 36–45, 50, 53–63, 105, 107–108, 110, 115, 117, 193, 203, 232
 Србобран (Бачка) 111
 Средња Европа 16
 Срем 15, 17–18, 232
 Сремски Карловци 9–10, 13, 16, 19, 22, 26, 107, 130, 190, 213, 234, 236
 Српска варош (Civitas Rascianica) 143–144, 168–169
 Српска Црња 234
 Српски Семартон 82–83, 95, 113
 Стара Беба (Beba Veche) 117
 Стара Молдава 83–84, 96, 115–116, 226
 Стара Пазова 116
 Старчево 234
 Струма (град) 59
 Струма (река) 57
 Струмица (река) 59
 Струмица (град) 57
 Суботелъ (Sâmbăteni) 173

Т

Талпош 175
 Тамиш 232
 Тамишка жупанија 105, 109, 111–113, 116–118, 120–121, 124, 184–185, 192, 204
 Тамишка област 185
 Тамишки Банат 185
 Тамиш-торонталска жупанија 185
 Телчу Мик (Telsiu Mic) 200
 Temesnagyfalu → видети: Нађфала
 Темешнађфалу → видети: Нађфала
 Темишвар (тврђава) 195–196
 Темишвар 9, 11, 19, 65–67, 69, 72, 76–77, 84–85, 97, 107–113, 115–118, 122–123, 130, 133, 187, 194, 196, 198, 200, 203–205, 225–226, 236
 Темишварска област 185
 Темишварски дистрикт 185
 Темишварски округ 185
 Темишварски пашалук 184
 Темишварско-крашовски срез 185
 Теремблеч (Буковина) 117
 Тимок 17
 Тиса (река) 23, 232
 Тисмански манастир 25
 Толвадија 85, 98
 Томашински Гај (Томашин Гај) 143, 145, 168, 180
 Торња 85, 98, 196
 Торонталска жупанија 231–233
 Тотиня (Sâmpetru Mic) 186
 Тракија 53
 Трансилванија 32, 40, 44, 49, 190
 Тресије (манастир) 16
 Туман (манастир) 16
 Турн Северин 38–39
 Турска 16, 18, 22, 33–35, 47, 50, 53–55, 62, 231

Турска Кањиж (Нови Кнежевац) 234
 Турска Нађфала → видети: Нађвала
 Туртукај 57
 Тутракан (Бугарска) 35–37

Ћ

Ћуковац (Civitas Tyukovecz) 144, 146, 169, 177

У

Угарска 17, 23, 184–185, 195
 Ужице 233
 Уља 108
 Унгени 40
 Уреск 175

Ф

Фагараш 175
 Фантанеле (Арадска жупанија) 173
 Фантанелеле (округ Бакау, Молдавија) 46
 Фенлак 192, 196
 Фенлачка нахија 184
 Француска 48, 54, 60, 62
 Футог 233

Х

Хабзбуршка монархија 7, 10, 16–18, 22, 110, 116, 130, 188
 Хасанпашина Паланка 20
 Херцеговина 10
 Хидросистем Дунав-Тиса-Дунав 114
 Ходош (манастир) 172

Ц

Цазин 233
 Цариград 33, 47, 49, 229–230
 Централна Србија 17
 Црна Гора 36–37, 53, 55, 57–60, 62, 229

Ч

Чакowo 86–87, 99, 105–106, 113, 124, 222
 Чалъ (Csálya) (тврђава) 196
 Чанад 118–119, 173, 196, 234
 Чанадска жупанија 184, 192
 Чанадска општина 117
 Чанадски атар 117
 Ченеј (округ Тамиш) 87, 100, 234
 Чурго 107

Ш

Шега (Арад) 143, 145, 165, 178
 Шенђурц 66
 Шиклуш (Мађарска) 107

Шиманд (пустара) 145, 163, 172, 174–175
Ширија (Вилагош) 150, 172
Шопроњ 10

Шофроњ (Șofronea) 166
Штип 57
Шумадија 193

Регистре сачинио
Владимир М. Николић

ТЕМИШВАРСКИ ЗБОРНИК 14

За издавача

Академик Драган Станић
Председник Матице српске

Стиручни сарадник Одељења за друшћивене науке
Др Јована Трбојевић Јоцић

Преводи на румунски
Дејан Попов

Преводи на енглески
Дејан Попов

Лектиор
Татјана Пивнички Дринић

Коректиор
Владимир Николић

Рејиситар
Владимир Николић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Компјутерски слој
Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
94(=163.41)(498)(082)

ТЕМИШВАРСКИ зборник = The Timisoara
Review = Culegere de Studii – Timișoara / главни и
одговорни уредник Стеван Бугарски. – 1994, 1– . –
Нови Сад : Матица српска, Темишварски одбор,
1994– . – 25 cm

ISSN 0354-6721

COBISS.SR-ID 37976332